

Pamäť národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník X 3 • 2014 cena 2,99 €

25. VÝROČIE
NEŽNEJ REVOLÚCIE

MAĎARSKÁ INTELIGENCIA NA SLOVENSKU A NOVEMBER '89

PODPISOVÁ AKCIA ZA NÁBOŽENSKÚ SLOBODU

PROCES S BRATISLAVSKOU PÄTKOU

POSTIHNUTÍ V KAMPANI PROTI TZV. BURŽOÁZNEMU NACIONALIZMU

Československý štát po roku 1945 a v jeho rámci osobitne komunistický režim masovo postihoval nielen za náboženské cítenie, triednu príslušnosť, osobnú minulosť či politické názory, ale aj za národné cítenie. Najčastejšie sa tak dialo pod ideologickou nálepkou „separatizmu“ či „buržoázneho nacionalizmu“, ktorý bol režimom chápaný ako opak oficiálne hlásaného „proletárskeho internacionalizmu“.

V prípade, že ste aj vy alebo vaša rodina patrili medzi postihnutých kvôli národnému cíteniu, alebo o takýchto osudoch viete vo Vašom okolí, kontaktujte nás, prosím.

Kontaktná osoba:

Mgr. Branislav Kinčok

Tel.: 02/593 00 357

E-mail: branislav.kincok@upn.gov.sk

ÚPN HĽADÁ PAMÄTNÍKOV TZV. AKCIE B

Postihlo vás, alebo niekoho z vašich príbuzných, známych a priateľov nútené, resp. násilné vysťahovanie z Bratislavy alebo iných slovenských miest na vidiek počas tzv. Akcie B (byty) v rokoch 1952 – 1953?

Ústav pamäti národa pripravuje publikáciu o Akcii B (byty) na Slovensku a hľadá obeť núteného presídlenia, ako aj ich potomkov, rodinných príslušníkov, priateľov a známych, ktorí by sa chceli podeliť o svoj príbeh, či poskytnúť ÚPN dokumenty súvisiace s Akciou B. Ďakujeme.

Kontaktná osoba:

Ondrej Podolec, PhD.

Tel.: 02/593 00 335

E-mail: ondrej.podolec@upn.gov.sk

Juraj Marušiak
člen redakčnej rady

Vážení čitatelia,

ak by sme uplatňovali prísne hľadisko chronológie, v tom prípade máme plné právo označiť pád komunistického režimu v novembri 1989 spred štvrtstoročia, ako udalosť historickú. Už dospieva a do profesionálneho i verejného života vstupuje generácia, ktorá sa narodila po novembri 1989, resp. jej príslušníci boli počas neho príliš malí na to, aby si mohli uvedomovať dobové súvislosti. November 1989 ostáva prelomom nielen z hľadiska najvýznamnejších politických a sociálno-ekonomických indikátorov, ako ich ešte na konci 90. rokov identifikoval už zosnulý historik Ľubomír Lipták, t. j. z hľadiska zmeny politického režimu, vlastníckych vzťahov a v konečnom dôsledku aj štátoprávneho usporiadania, ale zasiahol aj do sféry tzv. malých dejín. Zásadne zmenil životné dráhy azda každej rodiny, resp. jednotlivcov.

Neraz sa o minulosti spred roku 1989 hovorí ako o ére relatívneho pokoja a stability. Ak toto konštatovanie platilo z hľadiska vysokej pravdepodobnosti predvídateľnosti vlastnej, individuálnej budúcnosti, v rovine „veľkých dejín“ spoločnosti, paradoxne sa však práve v Novembri 1989 otvorilo najdlhšie obdobie slovenských dejín, počas ktorého platil a platí rovnaký súbor formálnych pravidiel hry a rovnaké hodnoty v sociálno-ekonomických vzťahoch. Všetky významnejšie zmeny sa udiali v rámci existujúceho politického systému, v rámci jeho inštitúcií, pri rešpektovaní pravidiel, etablovaných bezprostredne po Novembri 1989 a takisto pri vysokej miere personálnej kontinuity ponovembrových elít.

Štvrtstoročie od Novembra 1989 zároveň otvára pred bádateľmi z oblasti histórie a sociálnych vied celý rad otázok. Doposiaľ je ťažké nájsť odpoveď na otázku, ako je možné, že komunizmus bol schopný udržať sa tak dlho aj napriek tomu, že v kritickom momente sa ani v mocenskom centre sovietskeho bloku – v Moskve počas augustových dní roku 1991 nenašlo dost síl, ktoré by tento systém dokázali udržať. Stále rovnako aktuálnou zostáva otázka, prečo sa ľudia s takou ľahkosťou vzdali demokracie a vlastnej slobody v čase nástupu komunizmu a kedy demokratické inštitúcie a pravidlá hry začínajú „bežať naprázdno“, v dôsledku čoho sa stávajú nahraditeľnými. Jednou z kľúčových požiadaviek Novembra 1989 bolo nahradenie dovtedajšej leninsko-stalinskej uniformity pluralitou. Naďalej zostáva predmetom diskusie otázka legitimacy hľadania alternatívy existujúceho modelu spoločnosti a hlavne to, aké by dané alternatívy mali byť. Práve v takejto diskusii majú historici nezastupiteľné miesto. Len s pomocou poznatkov historických vied totiž môžeme povedať, aké hodnoty si zasluhujú, aby spoločnosť integrovali nielen v súčasnosti, t. j. z horizontálneho a vertikálneho hľadiska, ale aj z hľadiska diachrónneho, t. j. z hľadiska odovzdávania skúseností budúcim generáciám.

ŠTÚDIE

- 3** László Kopasz
Maďarská inteligencia na Slovensku na sklonku normalizácie
- 22** Ján Šimulčík
291 284 odvážnych. Podpisová akcia za náboženskú slobodu v Československu v roku 1988
- 33** Peter Jašek
Posledný politický proces komunistického režimu na Slovensku. Perzekúcie členov bratislavskej päťky na jeseň 1989

MATERIÁLY

- 60** Juraj Kohutiar
Mons. Štefan Náhalka vo vzťahoch Štátnej bezpečnosti

DOKUMENTY

- 72** Peter Jašek, Jerguš Sivoš
Aktivity tajnej cirkvi v predvečer pádu komunistického režimu očami dokumentov Štátnej bezpečnosti

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

- 100** Peter Jašek, Ondrej Podolec
„Komunistický svet bol svetom pretvárk a dvojitých hodnôt.“ Rozhovor s tribúnom Nežnej revolúcie Jánom Budajom

RECENZIE

138 ÚPN INTERNE

144 SPOMÍNANIE

Pamäť národa

3 • 2014
ročník X
vychádza 4 × ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

Mgr. Branislav Kinčok

Redaktori

Mgr. František Neupauer, PhD.
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

prof. ThDr. Jozef Haľko, PhD.
prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec
Mgr. Pavol Jakubčín, PhD.
PhDr. Jan Kalous, Ph. D.
Beáta Katrebová-Bleková, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
PaedDr. ThDr. Ondrej Krajňák, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.
PhDr. Michal Pehr, Ph. D.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mgr. Adam Vanko

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.

TLAČ

Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Ján Budaj počas demonštrácie na
Hviezdoslavovom námestí v Bratislave
20. novembra 1989
(Foto: Ján Lörincz)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2014
Všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
28. 10. 2014

MAĎARSKÁ INTELIGENCIA NA SLOVENSKU NA SKLONKU NORMALIZÁCIE

LÁSZLÓ KOPASZ

V 70. rokoch maďarská menšina pri budovaní svojej duchovnej kultúry čerpala energiu a podnety z roku 1968. V druhej polovici a najmä na konci desaťročia sa však začali objavovať sily, ktoré chceli podriaďiť celý štát a v rámci neho aj maďarskú menšinu nadvláde komunistickej strany. Znamenalo to aj ustrnutie progresivity, čo vyhovovalo straníckemu aparátu. Tak vznikli dve strany: na jednej strane stáli tí, ktorí chceli z teroru štátneho aparátu vyťažiť čo najviac, na strane druhej zasa vidíme zárodoky silnejúcej opozície. „Vďaka“ takýmto krokom sa spoločenský život maďarskej menšiny v ČSSR zúžil do vzdelávacích klubov podľa vzoru Vörösmartyho klubu.¹

Táto štúdia sa zameriava na udalosti Nežnej revolúcie zo zorného uhla maďarskej menšiny na Slovensku. Popisuje dianie, ktoré revolúcii predchádzalo, podrobnejšie sa zaoberá udalosťami novembra a decembra 1989 a charakterizuje politickú reprezentáciu maďarskej menšiny v prvých slobodných voľbách v rokoch 1990 a 1992. Na to, aby sme pochopili dianie v rokoch 1988 – 1989, sa musíme vrátiť ku koncu Pražskej jari.

Situácia v Československu sa až do augusta 1968 vyvíjala nádejne (vrátane situácie maďarskej menšiny), no nádeje sa po podpísaní Moskovského protokolu koncom augusta stali len holými snami. Jediným výdobytkom Pražskej jari sa stal ústavný zákon o československej federácii a ústavný zákon o národnostných menšinách. Situácia sa zhoršila po apríli 1969, kedy sa prvým tajomníkom Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) stal Gustáv Husák. Ten síce spočiatku hlásal, že bude pokračovať v linii zakotvenej januárovým plénom v roku 1968, čoskoro sa však ukázalo, že to tak vôbec nebude. Konsolidácia a reštaurácia spoločenských pomerov jasne

Logo Csemadoku (Zdroj: Internet)

ukazovali, že výdobytky Pražskej jari nebudú mať nijaké pokračovanie. Ako príklad uvedieme, že po roku 1968 sa skoro úplne prestal v úradoch používať maďarský jazyk. Vzniknutá situácia teda znamenala zmenu aj pre maďarskú menšinu v Československej socialistickej republike (ČSSR).

BOJ O ZÁCHRANU MAĎARSKÉHO ŠKOLSTVA V ČSSR

Proti politickému a národnému utlačaniu vznikol v apríli 1978 Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu, ktorý svoju činnosť zúžil najmä na záchranu maďarského

1 V Novej Stráži pri Komárne boli v roku 1978 oživené Letné vzdelávacie tábory, ktoré nahradili Letné mládežnícke tábory.

školského systému v ČSSR. Vznik výboru ovplyvnila aj „demokratická opozícia“ v Maďarsku. Tajomník výboru Miklós Duray v súvislosti s tým konštatoval: „... bez ich duchovnej podpory by Výbor nedokázal vykonať prácu, ktorej rozsah odzrkadľujú vydané dokumenty.“² Ako povedal, rozšírenie činnosti výboru je otázkou kvality. Vierohodná činnosť podľa neho má pomalšie tempo a vyžaduje si veľkú obozretnosť. „Zistenie, či je daná správa vierohodná alebo nie, presné zváženie okolností daného prípadu [...] si vyžaduje obširnu kontrolu [...] Náš Výbor nebol totiž založený na to, aby sprostredkoval správy, ktoré majú hodnotu senzácie a v mnohých prípadoch majú pochybnú vierohodnosť, ale s cieľom ochrany práv maďarskej menšiny. V mene Výboru môžeme podpísať len dokument, v ktorom stojíme za každou jeho vetou. Asi preto sme v užšom styku práve s teoreticky najfundovanejšou skupinou opozície v Maďarsku (predtým to bola skupina autorov časopisu *Profil*, teraz intelektuáli zoskupení okolo časopisu *Beszélő*).“³ Jedna z prvých aktivít výboru sa viaže k plánu Ministerstva školstva Slovenskej socialistickej republiky (SSR) z januára 1978, kedy ministerstvo chcelo zaviesť dvojazyčné vyučovanie predmetov v školách s vyučovacím jazykom maďarským, čo by znamenalo zánik vyučovania v maďarskom jazyku. Predsedníctvo Slovenskej národnej rady (SNR) 24. marca napriek odmietnutiu Ideologického výboru ÚV Komunistickej strany Slovenska (KSS) prijalo a zoberalo na vedomie plán na zavedenie dvojazyčnosti národnostných škôl. Na jar 1978 maďarské obyvateľstvo na základe výzvy výboru protestovalo proti pripravovaným opatreniam záplavou listov. Po proteste výboru bol plán

Sándor Gál (Zdroj: Internet)

stiahnutý a v novembri 1978 prepracovaný, čo však prinieslo len malé zmeny, napr. v prvej etape malo byť vyučovanie v slovenskom jazyku zavedené so súhlasom rodičov, povinné malo byť od roku 1983. Predsedníctvo ÚV Csemadoku zaujalo odmietavé stanovisko voči týmto opatreniam. Napriek tomu a kritike zo strany ukrajinskej menšiny Ideologický výbor ÚV KSS schválil prepracovaný plán Ministerstva školstva SSR o jazykovej prestavbe národnostných škôl. V januári 1979 výbor v liste adresovanom politickým lídrom ČSSR protestoval proti plánu jazykovej prestavby škôl s vyučovacím jazykom maďarským. Napokon Peter Colotka na zasadnutí Rady vlády pre národnosti začiatkom februára kvôli protestom členov maďarskej a ukrajinskej národnosti plán stiahol z rokovacieho poriadku. Tieto tendencie sa však znovu objavili na jeseň 1983, keď Ministerstvo školstva SSR vláde predostrelo nový návrh školského zákona. Oproti pô-

vodnému návrhu „súhlas“ ministerstva závisel od návrhu krajského národného výboru a od rozhovoru s rodičmi jednotlivých žiakov. Národnostný sekretariát vlády SSR vo svojom rozbere o návrhu školského zákona, ktorý pripravil na požiadanie predsedu vlády P. Colotku, vláde navrhol odmietnutie podmienok, ktoré by umožnili zmenu vyučovacieho jazyka. Zmenu jazyka považoval za nelogickú, keď budú totiž rodičia nespokojní s úrovňou maďarských škôl, svoje dieťa môžu hocikedy zapísať do slovenskej školy. Koncom novembra vláda SSR uznesením číslo 345 aj napriek viacerým protestom národnostného sekretariátu schválila návrh školského zákona o zmene vyučovacieho jazyka národnostných škôl. Začiatkom januára 1984 aj Predsedníctvo ÚV KSS prijalo návrh nového školského zákona. V týchto dňoch sa angažoval aj ÚV Csemadoku. Jedným z protestujúcich bol Sándor Gál a ÚV požiadal predsedu organizácie, aby vyslovil svoje výhrady a urobil príslušné opatrenia. Zoltán Sidó vedeniu Csemadoku tlmočil obavy Ústredného výboru KSS. Ako uviedol Sándor Gál, v tejto situácii sa muselo angažovať aj najvyššie vedenie organizácie, hoci v ňom už vtedy pôsobilo viacero ľudí, ktorí spolupracovali s kontrarozviedkou, a urobili všetko pre potlačenie opozičných síl a nálad. Gál napísal: „Členovia straníckej skupiny ÚV Csemadoku boli predvolaní na ústredie KSS na Hlbokej ulici, kde bola reč o tom istom návrhu zákona. Vtedy a tam sa rozhodovalo o tom, či návrh bude predstretý SNR alebo nie. Napokon náš protest nebol bezvýsledný. Miroslav Válek poradu uzavrel vetou: „Musíme si priznať, že tento návrh zákona bol politickým omylom.““⁴ Jenő Görföl o role Csemadoku povedal: „Až do roku 1989 mal Csemadok veľmi dôležitú úlohu. Práve

2 DURAY, M. (ed.): Kettős elnyomásban. Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság helyzetéről és jogvédelméről 1978–1989 [Pod dvojítm útlakom. Dokumenty o situácii a ochrane práv Maďarov v Československu 1978 – 1989]. Bratislava 1993, s. 11.

3 Tamže, s. 17.

4 SZÉKELY, T.: „Minden szervezetben minden hónapban egy rendezvény“. A Csemadok hatvan éve [V každej organizácii v každom mesiaci jedno podujatie. Šesťdesiat rokov Csemadoku]. In: KÖTÉL, E. – SZARKA, L. (red.): Határhelyzetek II. Kultúra, oktatás, nyelv, politika [Medzné situácie II. Kultúra, školstvo, jazyk, politika]. Budapest 2009, s. 135.

Csemadok urobil najväčší krok aj proti zavedeniu dvojazyčného vyučovania. Cez sieť päťsto základných organizácií mobilizoval celé maďarské obyvateľstvo južného Slovenska a nasledujúci deň celoštátne vedenie Csemadoku zo stranického ústredia protestovalo voči školskému zákonu, voči plánovanej akcii dvojazyčného školstva.⁵ Aj tento protest bol dôkazom toho, že Csemadok vie združiť maďarské obyvateľstvo v Československu a ochrániť jeho záujmy.

KONTAKTY S MAĎARSKOU LIBERÁLNOU OPOZÍCIOU

Tichý teror počas 70. rokov postihol najmä tie osobnosti maďarskej menšiny, ktoré sa podieľali na revolučnom procese 1968, pričom nešetril ani Csemadok. Najprv bol z postu podpredsedu Slovenskej národnej rady uvoľnený Rezső Szabó, 28. apríla 1970 bol zrušený aj mandát Lászlóa Dobosa, ministra bez kresla. Nasledovalo „znormalizovanie“ Csemadoku.⁶ Maďarskí predstavitelia normalizácie popreli program organizácie z roku 1968, na XI. kongrese organizácie 15. apríla 1972 vyhlásili, že Csemadok bol odstránený z členských organizácií Národného frontu a zaradili ho pod ministerstvo kultúry. To znamenalo, že možnosti Csemadoku na politické zastúpenie zanikli, zostala mu len úzka oblasť pôsobnosti daná komunistickou stranou. Zmena v organizácii nastala na prelome 70. a 80. rokov, kedy sa v rámci generačnej výmeny objavili také skupiny, resp. osobnosti maďarskej elity na Slovensku, ktoré rozmýšľali inak ako stranické vedenie. Spisovateľ Sándor Gál túto zmenu charakterizoval nasledovne: „Z tejto generácie vznikla skupina, ktorá neskôršie – predovšetkým v revolučných dňoch – zaujala významnú rolu vo verejnom živote maďarskej národnosti na

Miklós Duray (Zdroj: Internet)

Slovensku. Toto rozvrstvenie bolo citelne badateľné v rámci organizácie už na začiatku osemdesiatych rokov.“⁷

Očividné vzdďľovanie sa maďarskej a československej strany od polovice 70. rokov z viacerých aspektov prišlo kritickému postoju maďarskej menšiny na Slovensku. Príčinou vzdďľovania sa bola aj opätovná izolovanosť Maďarska kvôli postoju k Pražskej jari a nové, normalizačné vedenie v ČSSR, ktoré nemohlo súhlasiť s demokratizačným procesom v roku 1968. V oboch krajinách však v polovici 70. rokov narastala opozícia. Skupina maďarských intelektuálov, ktorí zastupovali všetky ideové a literárne smery, napr. György Konrád alebo István Csurka publikovali vyhlásenie, v ktorom vyjadrili podporu perzekvovaným signatárom Charty 77. „Opatrný reformný kurz Maďarskej socialistickej robotníckej strany a zdržanlivý postoj jej vedenia k represiam v Československu spôsobili, že v interných kruhoch vedenia

KSČ a KSS bolo Maďarsko považované za krajinu, ktorej politika sa vyznačuje tzv. pravicovým oportunizmom [...] Z toho pramenila snaha izolovať najmä maďarských menšinových intelektuálov od materskej krajiny a materského národa, t. j. od duchovného života v Maďarsku.“⁸ Spomínali sme dozrievajúcu generáciu, ktorá sa objavila na začiatku 80. rokov. Z radov mladých intelektuálov sa vytvorila skupina, ktorá nadviazala kontakty s maďarskou liberálnou opozíciou. Hlavnými postavami boli Károly Tóth a László Öllös. Nadväzovali vzťahy so spisovateľmi ako György Konrád, György Bencze, Miklós Tamás Gáspár, Gábor Demszky, neskorší primátor Budapešti, Bálint Magyar, neskorší minister školstva, Miklós Szabó či „budúci autori a redaktori budapeštianskeho samizdatového časopisu Beszélő, János Kiss a Ferenc Kőszeg. Podieľali sa aj na aktivitách tzv. lietajúcej univerzity v Budapešti a pašovali maďarskú samizdatovú literatúru a časopisy na Slovensko. V rámci spomínanej tzv. lietajúcej univerzity bol práve z iniciatívy K. Tótha a L. Öllösa usporiadaný špeciálny kurz pre študentov z radov maďarskej menšiny na Slovensku.“⁹

ČINNOSŤ VÝBORU NA OCHRANU PRÁV MAĎARSKEJ MENŠINY V ČSSR ROKOCH 1979 – 1988

Československá Štátna bezpečnosť (ŠtB) sa v júli a auguste 1979 pustila do širokej akcie proti Výboru na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu, najmä pre nadviazanie kontaktov s Chartou 77 v máji 1979. Akcia bola konkrétne zameraná proti Miklósovi Durayovi. Prvé stretnutia výboru s pražskými predstaviteľmi Charty síce nemali ohlas, no bratislavské výsluchy naznačovali, že organizáciu maďarskej

5 Tamže, s. 135 – 136.

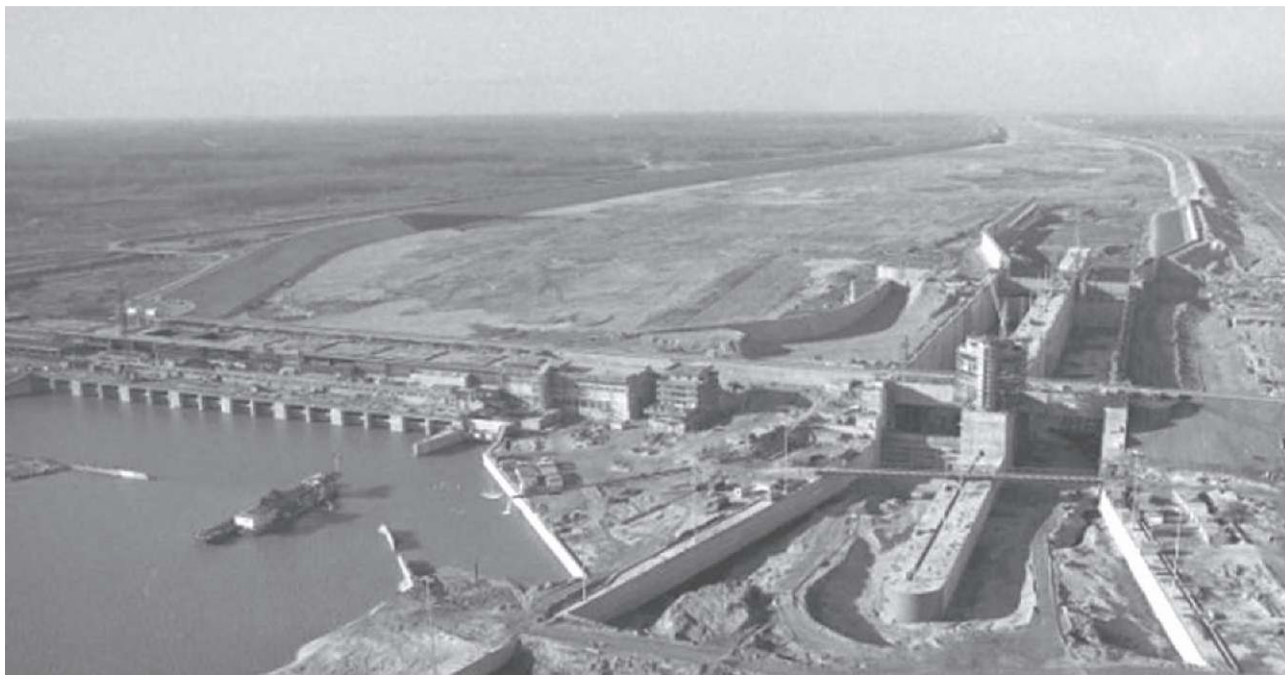
6 Tí, ktorí boli z organizácie vylúčení rozhodnutím X. kongresu a boli rehabilitovaní XV. mimoriadnym kongresom 9. – 10. marca 1990.

7 Tamže, s. 134 – 135.

8 MARUŠIAK, J.: Maďarská menšina v slovenskej politike v rokoch normalizácie. In: KMEŤ, N. – MARUŠIAK, J. (eds.): Slovensko a režim normalizácie. Prešov 2003, s. 241 – 242.

9 Tamže, s. 247.

Výbor na ochranu práv Maďarov v Československu protestoval proti výstavbe Vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros (Zdroj: Internet)

menšiny chápalu stranícke vedenie ako predstaviteľku antikomunistického ideologického odklonu. Výbor od založenia až do roku 1982 aj napriek týmto represiam nepretržite pracoval. V tomto období bolo vypracovaných desať dokumentov. Keď bol hotový posledný dokument, v júni 1982 polícia znovu zasiahla a činnosť výboru bola na rok zastavená. Obnovená bola na jeseň 1983, keď bola založená skupina na ochranu škôl s vyučovacím jazykom maďarským, ktorá fungovala do mája 1984. Úlohou tejto skupiny bolo vystúpiť proti prvkom školského zákona, ktoré negatívne zasahovali maďarskú menšinu. Keď úlohu úspešne zvládli, aj po tretíkrát zasiahla polícia. Duray bol zatknutý 10. mája 1984. Vtedy vznikla dočasná informačná skupina výboru. Výbor svoju činnosť obnovil až v máji 1985, kedy so slovenskými a českými rovesníkmi usporiadal rok trvajúce porady o postavení maďarskej menšiny v Československu. Dialóg síce nebol príliš úspešný, ale nakoniec v septembri 1986 vyšla antológia *Československí nonkonformisti o situácii maďarskej menšiny žijúcej na území ČSSR a o národnostnej otázke*. V rokoch

1985 – 1986 sa činnosť výboru obnovila, a keďže do kolektívu pribudli nové tváre, jeho činnosť sa zmenila: predtým výbor vydával len teoretické materiály, no od roku 1987 jeho činnosť už čím ďalej, tým viac nadväzovala na aktuálne udalosti. Boli vydané rôzne správy, žiadosti, protesty, ktoré boli sprostredkované aj orgánom štátnej moci. Výbor vychádzal z presvedčenia, že je potrebné viesť dialóg so štátnou mocou, žiadať dodržiavanie ústavy a zákonov, rozšíriť rámec zákonov smerom k demokratickým zásadám. Charta 77 od roku 1987 pravidelne zverejňovala dokumenty výboru, no zvláštne bolo, že materiály výboru sa v maďarských samizdatoch objavili len sporadicky. Činnosť výboru bola v tejto etape známa len v kruhu neoficiálnej československej verejnosti.

CHRONOLÓGIA UDALOSTÍ Z ROKOV 1969 – 1989

Dňa 22. apríla 1969 na prvom zasadnutí Rady pre národnosti vlády SSR vznikli tri maďarské a tri ukrajinské stále pracovné komisie. Predsedom maďarskej pracovnej komisie v odbore školstva sa stal Lajos Turczel, v odbore kultúry Zoltán Fónod.

László Dobosa na poste riaditeľa vydavateľstva Madách vystriedal 22. októbra 1969 Zoltán Fónod, vedúci kultúrnej rubriky v *Új Szó*. V roku 1969 na poste tajomníka maďarskej sekcie Zväzu slovenských spisovateľov Eleméra Tótha vystriedal István Gyurcsó. Dňa 11. mája sa začali na zasadnutí ÚV Csemadoku čistky vo vnútri organizácie. ÚV vylúčil z grémia Miklósa Duraya, za prvého tajomníka namiesto Józsefa Szőkeho zvolil Bélu Vargu.

Predseda Csemadoku László Dobos a predseda Matice slovenskej Ladislav Novomeský 16. júla 1970 uzatvorili zmluvu o spolupráci oboch organizácií.

Dňa 24. októbra 1971 pre pôsobenie v rokoch 1968 – 1969 boli zo Zväzu slovenských spisovateľov vylúčení László Dobos, József Szőke, Teréz Lehocky a Bálint Petrőci. V tom istom roku Istvána Gyurcsóa na poste tajomníka maďarskej sekcie Zväzu slovenských spisovateľov nahradil Tibor Bábi.

O dva roky neskôr, 7. septembra 1973, Predsedníctvo ÚV Csemadoku nariadilo bratislavskej mestskej organizácii, aby László Dobosa, Rezsőa

Szabóa a Miklósa Duraya vylúčila z Csemadoku.

V októbri 1976 slovenské stranice vedenie Lászlóvi Dobosovi opäť povolilo publikovať.

Počas roku 1977 bol na poste tajomníka maďarskej sekcie Zväzu slovenských spisovateľov Tibor Bábi vystriedaný Sándorom Csandom.

V dňoch 3. – 4. marca 1978 na zasadnutí ÚV Csemadoku spisovateľa Bélu Lovicseka zvolili za člena predsedníctva ÚV a za tajomníka ÚV Csemadoku.

Od 1. januára 1979 Zoltána Fónoda na poste riaditeľa vydavateľstva Madách vystriedal Árpád Sárkány. V tom istom roku na zasadnutí Rady pre národnosti vlády SSR 20. novembra 1979 Ivan Bajcura, prvý tajomník Kultúrneho zväzu ukrajinských pracujúcich v Československu, nastolil otázku opätovného prijatia kultúrnych zväzov národností do Národného frontu. Získal síce podporu Júliusa Lőrincza, ale prvý tajomník Štefan György návrh odmietol.

Koloman Janics 1. februára 1980 zrušil svoje pôsobenie vo Výbore na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu a v liste adresovanom viacerým intelektuálom v Maďarsku a na Slovensku, ako aj mnohým členom výboru, sa dištancoval od výboru a Miklósa Duraya. Na pozvanie Györgya Lázára 1. – 2. júna 1980 navštívil Maďarsko československý premiér Lubomír Štrougal. Rokovania sa týkali najmä problémov Vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros.

Vláda SSR 8. septembra 1981 uznesením č. 271 zmenila a doplnila zloženie Rady pre národnosti vlády SSR. Okrem iných vymenovala za člena ÚV KSS aj Štefana Fábryho.

Predsedníctvo ÚV KSS 8. júna 1982 rokovalo o národnostnej politike Maďarskej socialistickej robotníckej strany (MSRS) a okrem iného vyjadrilo svoje znepokojenie nad zvýšeným záujmom strany o maďarskú menšinu.

Spisovateľ Gyula Illyés, historik Kálmán Benda a herec Ferenc Besse-

nyi 26. januára 1983 v liste adresovanom veľvyslancovi ČSSR v Budapešti žiadali, aby intervenoval v záujme zatknutého Miklósa Duraya. Desiat osobností verejného života v Maďarsku 7. februára 1983 (okrem iných spisovateľ Sándor Csoóri, historik Lajos Für, filozof Mihály Hamburger, spisovateľ Miklós Mészöly) v liste adresovanom Gustávovi Husákovi protestovalo proti súdnemu procesu s Miklósom Durayom. Dňa 15. februára, bol Miklós Duray na príkaz Gustáva Husáka prepustený na slobodu. Ideologický tajomník ÚV KSS Ľudovít Pezlár 25. mája 1983 na zasadnutí lektorskej rady vydavateľstva Madách odmietol snahu Maďarska, aby maďarská menšina na Slovensku prevzala rolu mosta medzi Československom a Maďarskom, a negatívne hodnotil to, že niektoré kruhy v Maďarsku žiadajú pre maďarskú menšinu zvlášťne zaobchádzanie, pričom považoval za reálnu hrozbu, že „z oblasti južnej hranice“ hrozí nebezpečenstvo liberálneho zmýšľania.

Spisovatelia Tibor Cseres, István Csurka a Miklós Mészöly 6. júna 1984 v spoločnom vyhlásení protestovali proti opätovnému zatknutiu Miklósa Duraya. Začiatkom júla s cieľom informovať maďarskú verejnosť v Budapešti bol založený tzv. Výbor na obranu M. Duraya. Predsedom výboru bol Mihály Hamburger, jeho členovia boli György Bence, Gyula Benda, Bálint Nagy, Erika Törzsök a János Vargha. Po prepustení Duraya bol výbor rozpustený.

Na začiatku roka 1985 opozičné kruhy z Maďarska poslali Charte 77 návrh, aby opozícia v ČSSR a v Maďarsku vypracovala spoločné stanovisko o stave maďarskej menšiny v Československu. Keďže slovenské opozičné kruhy konštatovali, že Praha nie je oprávnená sa k tomu vyjadriť sama, rokovania boli začaté za účasti predstaviteľov slovenskej opozície. Pod vplyvom protestu v ČSSR, Maďarsku a protestu medzinárodnej verejnosti Gustáv Husák pri príležitosti 40. výro-

čia oslobodenia Československa udelil amnestiu, a z väzenia bol prepustený aj Miklós Duray.

Dňa 9. septembra 1986 Predsedníctvo ÚV KSS rozhodlo, že od 1. januára 1987 bude Csemadok znovu prijatý medzi členské organizácie Národného frontu.

Výbor na ochranu práv Maďarov v Československu, v dokumente č. 58 z 12. septembra 1988 protestoval aj proti vybudovaniu Vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros. V dokumente sa dočítame: „Vyzývame všetkých demokraticky zmýšľajúcich ľudí, ktorí cítia zodpovednosť za ekologický a mentálny stav stredoeurópskeho regiónu, aby bez ohľadu na štátne občianstvo, aj osobne zo všetkých svojich síl učinili všetko v prospech zastavenia výstavby. Plány sú založené na chybných politických rozhodnutiach, ich ekologický vplyv je nevyčísliteľný [...] Vlády sa zamlčaním faktov a mylnými argumentmi pokúšajú o to, aby obyvateľstvo prijalo neprijateľné – výstavbu. Maďarská verejnosť nebola informovaná o tom, ako výstavba ovplyvní životy maďarských obyvateľov dedín na Žitnom ostrove [...] Ešte stále nie je neskoro povedať ‚Stop!‘ pustošeniu! [...] Gabčíkovo-Nagymaros je investícia, ktorá nikdy nebude prinášať zisk [...] Zastaviť ju by bolo najlepšie riešenie, než následky ponechať našim potomkom [...] Ekologické zmeny spôsobené vodným dielom Gabčíkovo-Nagymaros znížia šance zachovania maďarského obyvateľstva Žitného ostrova [...] My, Maďari žijúci v Československu, sme dlžní Slovákom, ktorí žijú v našich dedinách v Podunajsku, tým, že aj v záujme ochrany ich domovov a úrodných polí protestujeme proti výstavbe. Úprimne sa hlásime k slovám Györgya Konráda: ‚Tieto dva národy ostanú. Váhou nášho dnešného rozhodnutia zatažujeme budúce pokolenia [...] Hlasuj za Dunaj, a nie za vodné dielo...‘“¹⁰

Na základe iniciatívy Výboru na ochranu práv vznikol 20. októbra

1988 dokument s názvom *Memorandum 1988*.

Dňa 10. januára 1989 sa v Prahe konalo prvé zasadnutie výboru, ktorý mal za úlohu skoncipovať novú ústavu. Predseda ÚV Csemadoku Zoltán Sidó navrhol, aby nová ústava deklarovala štátotvorné postavenie národností, zabezpečila právo na používanie jazyka národností a garantovala existenciu kultúrnych národnostných organizácií. Dňa 6. februára vyšlo memorandum maďarských intelektuálov na Slovensku s názvom *Memorandum 33* alebo *Memorandum 1989*, preto 28. februára 1989 slovenské stranické vedenie zvolalo konzultačné rokovanie s predstaviteľmi maďarskej politickej scény. Viacerí memorandum odmietali, ale Krocsány, Sidó a Kiss naznačili, že memorandum obsahuje reálne problémy, ktoré treba riešiť. Výbor svojím listom z 26. mája 1989 vyzval rodičov, pedagógov, školy, aby protestovali proti zavedeniu dvojazyčného vyučovania.

MEMORANDUM 1988

A MEMORANDUM 33

Z ROKU 1989

Roku 1987 ŠtB podávala hlásenie o snáhach vytvoriť užšiu spoluprácu medzi pražskou opozíciou, „protisocialisticky zameranými bývalými členmi Komunistickej strany Slovenska“, „reakčným krídlom rímskokatolíckej cirkvi“ a maďarskou menšinou. Z okruhu tzv. vnútorných nepriateľov maďarskej národnosti sa opäť uvádza meno Miklósa Duraya, resp. sa spomínajú „protagonisti maďarského nacionalizmu v Nitrianskom a Galantskom okrese.“

Nasledujúce hlásenie z roku 1988 uvádza na „poprednom“ druhom mieste tých, čo „útočia na národnostnú politiku KSČ zneužívajúc cily občanov maďarskej národnosti.“ Vo vyhlásení – bez konkretizácie osôb – sa hovorí o tom, že istí jednotlivci sa pokúšajú využiť Csemadok na „legalizovanie nacionalistickej činnosti“, ďalej sa zmieňuje o „stupňujúcej sa nepriateľskej aktivite pracovníkov vydavateľstva Madách.“ Z hlásení ŠtB jednoznačne vyplýva, že z pohľa-

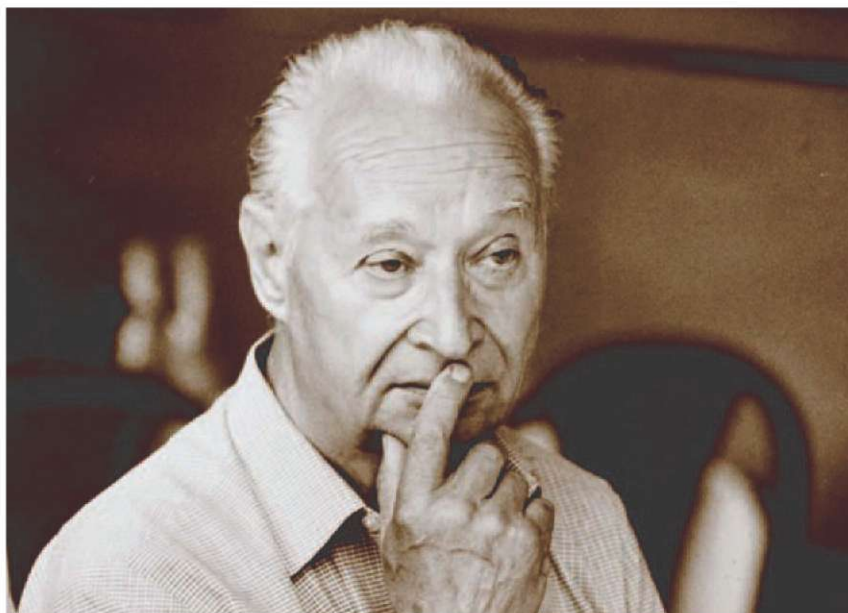
du mocenských štruktúr znamenalo mimoriadne nebezpečenstvo najmä nadväzovanie kontaktov a spolupráce medzi jednotlivými opozičnými skupinami. Bolo teda logické, že sa moc usilovala o rozdelenie opozície a o rozduchovanie nedôvery medzi jej jednotlivými aktérmi.

Na maďarskú menšinu na Slovensku mala zrejme najväčší vplyv čoraz liberálnejšia politická atmosféra v Maďarsku, najmä potom, keď sa cenzúra uvoľnila aj v spravodajských programoch maďarského rozhlasu a televízie. Postupne sa aktivizovali aj také legálne inštitúcie, ako Csemadok a maďarská sekcia Zväzu slovenských spisovateľov. Najvýznamnejšími menšinovými dokumentmi tohto obdobia boli *Memorandum 1988* a manifest, ktorý dostal pomenovanie *Memorandum 33*. Vznik oboch dokumentov sprevádzali diskusie zásadného významu. Tu musíme spomenúť meno maďarského spisovateľa na Slovensku Zsigmonda Zalabaiho, ktorý bol tiež signatárom dokumentu *Memorandum 33*. Po doručení dokumentu bol Zalabai pozvaný na rokovania do bratislavského centra strany.

To, čo je zrejme na prvý pohľad, je rozdielny tón oboch dokumentov: kým *Memorandum 1988* obsahuje požiadavky adresované vláde, skupina signatárov *Memoranda 33* svoje návrhy „dáva na zváženie“ vedeniu komunistickej strany. Pravdepodobne z taktických dôvodov sa do textu dostali aj také frázy, ako „leninská národnostná politika“ alebo heslo glasnosti „viac socializmu, viac demokracie.“ Kým autori *Memoranda 1988* sa usilovali získavať podpisy v čo najširšom kruhu potenciálnych podporovateľov, *Memorandum 33* bolo ponúknuté na podpis len vybraným osobám, a jeho autori sa zaviazali aj k tomu, že text neposkytnú zahraničnej tlači. Na rozdiel od *Memoranda 33* sú formulácie *Memoranda 1988* všeobecnejšie, pričom sa osobitne venuje otázke transformácie politického systému. Zrejme z toho dôvodu nevenuje pozornosť parciálnym otázkam menšinovej kultúry, ktoré by v prípade pomerne otvorene požadovanej zmeny zriadenia nepatrili medzi štátne úlohy. Cieľom *Memoran-*

da 33 nebola totálna kritika režimu, ale dosiahnutie zlepšenia postavenia maďarskej menšiny prostredníctvom dialógu s komunistickou stranou – v rámci existujúceho systému. Kvôli otvorenej kritike režimu autori *Memoranda 1988* dialóg očakávať nemohli, a ani si ho neželali, najmä nie s komunistickou stranou, práve naopak – zverejnené *Memorandum 1988* bolo gestom jednoznačného odmietnutia komunistickej strany ako legitímneho partnera. Z toho vyplývalo aj odmietnutie legitimity poslancov maďarskej národnosti, ktorí sa dostali do parlamentu v komunistických pseudovoľbách. Mimochodom, uvedené dva dokumenty neobsahujú v oblasti konkrétnych menšinových požiadaviek žiadne vyslovene protichodné predstavy. *Memorandum 1988* v úvode charakterizuje situáciu maďarskej menšiny po 1918. Dotýka sa aj postavenia maďarskej národnosti po druhej svetovej vojne (deportácie, kolektívna vina). Konštatuje, že zmena v postavení maďarskej národnosti nastala až po februárovom prevrate 1948. *Memorandum* kritizuje ústavný zákon o národnostiach z roku 1968, pretože z neho boli vynechané pasáže o kolektívnych právach. Ďalej kritizuje politiku vlády, najmä jej negatívny postoj voči maďarskej národnosti v 70. rokoch, ako príklad uvádza zavedenie dvojazyčného vyučovania atď. *Memorandum* poukazuje na to, že oficiálna inštitucionálna základňa maďarskej národnosti bola oklieštená zrušením ministerstva bez kresla, Rady pre národnosti, Národnostného sekretariátu, Csemadok bol vylúčený z Národného frontu atď. Dokument tiež kritizuje územnosprávne členenie z roku 1960 – poukazuje na to, že boli vytvorené okresy, v ktorých maďarské obyvateľstvo tvorí menšinu (okrem dvoch okresov). *Memorandum* hovorí o možných škodlivých dôsledkoch výstavby Vodného diela Gabčíkovo-Nagymaros. Čo sa týka školstva, dokument uvádza negatívne dôsledky na národnostné školstvo, napr. zrušenie škôl s vyučovacím jazykom maďarským, zastavenie školenia pedagógov, pokusy o zavedenie dvojazyčného školstva (1978, 1984, 1988) atď. Autori memo-

Alexander Dubček (Zdroj: Internet)

randa žiadajú okrem iného aj to, aby bola preskúmaná národnostná politika predošlých dvadsiatich rokov, aby sa prijal zákon o referende, o spolčovaní, aby ústava v osobitnej kapitole venovala pozornosť aj právam národností.

Dokument *Memorandum 33* tiež spomína zrušenie výboru pre národnosti v rámci SNR a zrušenie postu ministra bez kresla. Okrem toho uvádza, že sa zrušila národnostná sekcia ministerstva školstva a okrem jediného ministerstva boli odstránení národnostní zástupcovia ministrov. Spomína aj zrušenie Národnostného sekretariátu vlády SSR. Dokument svoje pohoršenie vyjadril nasledovne: „... ich zrušenie či odstránenie je podľa našej mienky dôkazom nezodpovedného podcenenia národnostnej otázky.“¹¹ Dokument ďalej žiadal znovuzriadenie zrušených národnostných inštitúcií, rozoberal rôzne oblasti maďarskej menšiny, najmä upozorňoval na nevýhody a nesplnené požiadavky menšiny. Spomenieme len niektoré z nich. V oblasti používania jazyka memorandum kritizovalo, že

z dôvodu absencie zákona nie je od roku 1948 vyriešené úradné používanie názvov obcí v maďarskom jazyku, dvojazyčné označenie ulíc a verejných priestorov v oblastiach, kde žije obyvateľstvo maďarskej národnosti atď. V oblasti školstva sa sťažoval na to, že počas rokov 1970 – 1987 zaniklo 246 zo 494 škôl (teda 40 %), ktoré boli otvorené v roku 1950. Varoval, že ak sa táto tendencia nezmení, maďarské školstvo v Československu o dvadsať rokov zanikne. Dôležitá je tá časť, ktorá hovorí o právnom postavení maďarskej menšiny. Autori dokumentu žiadali zriadenie výboru, ktorý by vypracoval tézy novej ústavy vzťahujúce sa na národnosti, aby v tomto výbore mohli spolupracovať aj predstavitelia národnostných menšín ap. Navrhovali začlenenie zásad ústavného zákona č. 144 z 27. októbra 1968 do novej Ústavy ČSSR, ďalej rozvinúť spomínaný ústavný zákon v duchu leninskej národnostnej politiky, odstrániť protirečenia medzi preambulou a 1. článkom ústavného zákona o československej federácii č. 143/1968

a preambulou a 1. článkom ústavného zákona o národnostiach. Ďalej navrhovali, aby nová ústava vyjadrila princíp rovnoprávnosti, že Československá socialistická republika je štátom dvoch bratských národov, slovenského a českého, a je tiež federatívnym štátom národností maďarskej, nemeckej, poľskej a ukrajinskej (rusínskej) žijúcich v Československu, a v právnom štáte národy a národnosti sú si rovné a rovnoprávne. Tak *Memorandum 33*, ako aj *Memorandum 1988* žiadalo, aby nová ústava vyhlásila princíp národnostnej samosprávy. V piatom bode autori *Memoranda 33* žiadajú, aby bola zakotvená rovnoprávnosť jazykov národnostných menšín. Ďalej žiadali právo vzdelávania v národnostnom jazyku, právo masmédií v jazyku národností a pod. Na konci dokumentu poznamenali, že národnostnú otázku nemožno oddeliť od udalostí prebiehajúcich v spoločnosti. Vyjadrili nádej, že vytvorenie demokracie a pluralizmu zlepši postavenie národností.

PREDVEČER REVOLÚCIE 1989

Z prílohy k dennej situačnej správe federálneho ministerstva vnútra č. 40 zo dňa 10. mája 1989 sa dozvedáme, že „Alexander Dubček poskytol dňa 6. 5. 1989 redaktorovi maďarskej televízie Andrásovi Sugárovi ďalšie interview, určené pre reláciu *Panoráma*. Ako zámienku k rozhovoru s Dubčekom využil Sugár niektoré výroky z tlačovej konferencie čs. veľvyslanca v Budapešti zo dňa 5. 5. 1989. Dubček v rozhovore rezolútne poprel, že v dobe svojho pôsobenia vo vedúcej straneckej funkcii nerešpektoval požiadavky Maďarov na Slovensku. Takéto tvrdenie označil za súčasť kampane proti jeho osobe a požadoval uskutočnenie televíznej diskusie na túto tému [...] Dubček zopakoval svoj názor, že prestavba v ČSSR nemôže postupovať bez prehodnotenia udalostí z roku 1968.“¹²

11 FAZEKAS, J. – HUNČÍK, P. (red.): *Magyarok Szlovákiában II. kötet. Dokumentumok, kronológia (1989 – 2004)* [Maďari na Slovensku II. zväzok. Dokumenty, chronológia (1989–2004)]. Šamorín – Dunajská Streda 2005, s. 65.

12 ŽÁČEK, P.: *ŠtB na Slovensku za „normalizácie“*. Agónia komunistického režimu v zvodkách tajnej polície. Bratislava 2002. Príloha k DSZ FMV č. 40 z 10. 5. 1989, s. 123.

V Budapešti sa 16. júna 1989 uskutočnil pohreb bývalého premiéra Imreho Nagya a jeho druhov. Na pohrebe sa zúčastnilo aj niekoľko predstaviteľov maďarskej inteligencie na Slovensku. László A. Nagy na to spomína takto: „Bola to náhoda [...] Čirou náhodou som bol počas pohrebu v Maďarsku na liečení so svojou telesne postihnutou dcérou v Inštitúte Pető a Iván Bába bol jedným zo spoluorganizátorov, dokonca aj moderátorom pohrebného obradu. Boli sme tam spolu a v Múzeu krásneho umenia som dostal príležitosť stáť v čestnej strážii. Kuriozitou bolo to, že to nebolo vopred plánované. Bolo teplo a tak som bol aj oblečený. Keď ma vybrali do čestnej stráže pri rakve, bolo jasné, že tam nemôžem stáť v tričku. Ako sa tam striedali ľudia, tak sme vymenili aj my svoje košeľe, kravatu a sako [...] Bolo to v júni a týždeň na to na moje najväčšie prekvapenie TV Újság, ktorý vychádzal v miliónovom náklade, na titulke zverejnil fotografiu, ako stojím v čestnej strážii...“¹³

Darmo sa represívny aparát snažil fungovať tak, ako keby mal režim trvať ešte desiatky rokov, bezvýsledné boli pokusy súdnymi procesmi vytvoriť precedens a zastrašiť ľudí. Každému bolo viac-menej jasné, že v Československu sa režim postavený na vedúcej úlohe strany nemôže bez vonkajšej pomoci udržať dlhodobo. Aj slovenský disent to hodnotil takto, a bolo mu jasné aj to, že sa po prevrate nebude môcť vyhnúť otázkam týkajúcim sa postavenia národnostných menšín. Cieľom mal byť dialóg o riešení národnostnej otázky. K dialógu aj došlo, ale za celkom iných podmienok.

Dňa 10. novembra sa ozval aj P.E.N. Club maďarských spisovateľov založený z iniciatívy K. Tótha v júni 1988 v Bratislave na 2. valnom zhromaždení. Protestovali proti poruše-

niu slobody slova v Československu: „Bojujeme za voľný tok informácií [...] Protestujeme proti stíhaniu a zatýkaniu všetkých, ktorých brali na zodpovednosť za to, že nedbali na ideologické a administratívne prekážky, a vyjadrili svoj názor k páľčivým otázkam života (ako napr. Ján Čarnogurský, redaktor Bratislavských listov, Miroslav Kusý, člen redakčnej rady Lidových novín, spisovateľka Hana Ponická, Jiří Ruml, redaktor Lidových novín, Rudolf Zeman, redaktor Lidových novín a ďalší).“¹⁴

Situačná správa po línii ochrany čs. ekonomiky uvádza: „Prameň (1) uviedol, že. Ing. Ludovít Lonský, vedúci oddelenia súborných analýz slovenského štatistického úradu Bratislava, ale i ďalší pracovníci tejto organizácie vyjadrujú značné obavy z vývoja politickej situácie v NDR... Ing. Lonský informoval tiež prameňa (1), že na území SSR obývanom občanmi maďarskej národnosti kolujú mapy, na ktorých je zakreslená časť Slovenska – až po Vysoké Tatry ako súčasť Maďarskej republiky.“¹⁵

VZNIK MAĎARSKEJ NEZÁVISLEJ INICIATÍVY, JEJ ČINNOSŤ, SPOLUPRÁCA S VPN V REVOLUČNÝCH MESIACHOCH NOVEMBER – DECEMBER 1989

Keď 18. novembra 1989 v Šali vznikla Maďarská nezávislá iniciatíva (MNI, Független Magyar Kezdeményezés – FMK), skončil sa čas akademických debát. Na prahu zásadných spoločensko-politických zmien teda už boli pripravené požiadavky jednotlivých skupín maďarskej menšiny, nebol však čas na premyslenie metód ich uskutočnenia v podmienkach pluralitnej demokracie. Reprezentácia slovenskej väčšiny, ktorú okolnosti postavili do čela revolúcie,

nepoznala detaily a súvislosti týchto požiadaviek.

Obdobie pred vznikom MNI politik László A. Nagy zhrnul takto: „V širšom zmysle – prostredníctvom memorandových akcií, ktoré vznikli alebo boli podporované na južnom Slovensku – už dlhší čas pôsobíme vo verejnom živote. V tejto súvislosti nemám na mysli len ‚Tridsiatich troch‘, ale aj medzi signatármi tohto dokumentu nájdeme viacerých, ktorí stáli pri zrode MNI. Z nášho kruhu sa napríklad viacerí pripojili k pamätnej výzve Niekoľko viet; ale zvláštna skupina našich sympizantov vznikla aj vo Vydavateľstve Maďarách, presnejšie vo výbore redaktorov periodika Nová zbierka spoločensko-vedných štúdií, kde sme urgovali vytvorenie základov inštitúcie maďarského vedeckého života v Československu. Na začiatku sme nemysleli na nejaké organizované hnutie, len sme chceli zhrnúť a ukázať jestvujúce problémy. A pretože sa pritom do čela dostali vždy tie isté tváre, ľahko sa vytvorila zhoda názorov, ktorú potom deklarovalo prvé vyhlásenie Maďarskej nezávislej iniciatívy. Pritom sme však sami seba nevyňali z aktívneho politizovania. [...] Na Slovensku sme nadviazali kontakt s katolíckou opozíciou a členmi inteligencie, ktorí boli predtým vylúčení z KSČ. Tu by som sa zmienil aj o tom, že korene nášho hnutia sú ešte staršie. MNI totiž považuje za svojho predchodcu Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu. [...] Pritom však si musíme uvedomiť, že nechceme nastúpiť na jeho miesto, lebo si myslíme, že taká forma ochrany individuálnych a kolektívnych práv bude potrebná aj v budúcnosti.“¹⁶ O vzniku samotnej Maďarskej nezávislej iniciatívy povedal: „My už sme sa dva-tri týždne pred tým [t. j. pred 17. novembrom – pozn. L. K.] dohodli, že sa 18. novembra

13 POPÉLY, A – SIMON, A. (red.): A rendszerváltás és a csehszlovákiai magyarok 1989–1992 [Zmena systému a maďarská menšina v Československu 1989–1992]. Šamorín 2009, s. 422 – 423.

14 Szabad Kapacitás. A Független Magyar Kezdeményezés tájékoztatója [Voľná kapacita. Spravodaj Maďarskej nezávislej iniciatívy], roč. 1, 1989, č. 2.

15 ŽÁČEK, P.: ŠtB na Slovensku za „normalizácie“, s. 177.

16 Hét, 5. 1. 1990, s. 2.

Vyhlásenie maďarskej nezávislej iniciatívy

18. novembra 1989. bola založená maďarská nezávislá iniciatíva v Československu. Jej zakladajúci členovia sú na Slovensku žijúci maďarskí spisovatelia, ^{umelci} pedagógovia, vedecí a kultúrni pracovníci, členovia technickej inteligencie, robotníci.

Cieľom Maďarskej nezávislej iniciatívy je podpora demokratizácie v Československu, zapojenie sa do celospoločenského dialógu, zastúpenie ~~záujmov~~ maďarskej menšiny v rámci tohto dialógu.

Maďarská nezávislá iniciatíva vyjadruje solidaritu so štrajkujúcimi študentmi a umelcami. Podporuje činnosť a program Občianskeho fóra a združenia Verejnost proti násiliu. Vyzýva sa maďarov na Slovensku, aby aktívnou účasťou podporili ciele pražskej a bratislavskej výzvy.

Maďarská nezávislá iniciatíva žiada:

1. prepustenie všetkých politických väzňov a všetkých osôb, zadržaných v uplynulých dňoch;
2. okamžitá ~~súhlas~~ rezignácia tých, ktorí sú zodpovední za rozohnanie demonštrácií a tým za znemožnenie dialógu;
3. vypracovanie demokratickej datavy;
4. slobodné voľby.

Rozhodne odmietame oficiálne stanovisko, vydané dňa 20.11. 1989, podľa ktorého demokratizačný proces je v Československu už dávno zabezpečený pod vedením KSČ, a podľa ktorého brutálny zásah polície bol oprávnený. Odmietame ^{klasifikáciu} klasifikáciu opozičných síl zo strany vedenia.

Vyzývame všetky sily podporujúce demokratizáciu na spoločný postup pri uskutočnení voľby spoločnosti.

20.11.1989.

Maďarská demokratická iniciatíva

Vyhlásenie Maďarskej nezávislej iniciatívy z 20. novembra 1989

(Zdroj: Archív Fórum inštitútu)

stretneme pri príležitosti osláv päťdesiatych narodenín Lajosa Tótha v Šali. Počas predpoludnia sme diskutovali o dejinách Maďarov v Československu, o postavení maďarskej menšiny, o jej vedeckom živote a literatúre, pričom stále častejšie prichádzali správy o tom, čo sa deje v Prahe. Rozhodli sme sa vy-

tvoriť organizáciu, ktorá bude fungovať legálne a zverejní mená svojich iniciátorov. Naším prvým prejavom bolo stanovisko, v ktorom sme jednoznačne odsúdili hanebnú brutalitu policajných orgánov zo 17. novembra.“ O pripojení k Verejnosti proti násiliu (VPN) povedal: „... hneď v prvý deň sme sa

pripojili k tejto občianskej iniciatíve. Tam, vo vznikajúcom koordinačnom výbore, presnejšie v jeho užšom kruhu dostal miesto aj náš poslanec, a tak pri skoncipovaní zásadného vyhlásenia VPN sa zúčastnila aj MNI. [...] Naši prívrženci sa zhodli na tom, že naším spoločným cieľom je odbúranie bývalých politických štruktúr a vytvorenie skutočne širokej demokracie.“¹⁷ Gyula Hodossy na spoluprácu s VPN spomína takto: „VPN v Bratislave sa prispôbila Maďarskej nezávislej iniciatíve, od lídrov, resp. členov MNI sa vypýtali, čo a ako majú robiť.“¹⁸

Maďarská nezávislá iniciatíva, ako je to zjavné aj z jej názvu, nevznikla pôvodne s úmyslom byť politickou organizáciou v dnešnom poňatí. Jej zakladatelia zamýšľali nasledovať organizačný vzor stredoeurópskych občianskych hnutí a aj takto sa chceli odlíšiť od oveľa prísnejšej konšpiračnej praxe Výboru na ochranu práv. Zhodu okolností však už svojím prvým verejným vyhlásením mohla nová iniciatíva reagovať na rozbitie pražskej študentskej demonštrácie 17. novembra 1989. Ak má vznik MNI historický význam, tak v tom, že v okamihu začiatku zásadných spoločenských zmien už existovala, a ako etablovaná – navyše maďarská – organizácia, sa mohla zapojiť do „vedenia“ revolúcie. Okrem celoštátneho programu mali aj program pre maďarskú menšinu.

Denná situačná správa federálneho ministerstva vnútra z 20. novembra 1989 sa tiež dotýka udalostí v Šali: „Dňa bqmqqmqoio [21. 11. 1989 (?)] v Šali, okr. Galanta, boli zneužitú oslavy narodenín Ludovíta Tótha, člena Vörös Martyho klubu v Šali. Za účasti asi 90 osôb, členov Csemadok-u, klubu mladých maď. spisovateľov z Dun. Stredy (FIK) a nezistených občanov MR boli na stretnutí prerokovávané nacionalistické požiadavky spočívajúce v:

– nabádani k vytvoreniu politického krídla kresťansko-demokratického typu v prostredí maď. menšiny,

17 Tamže.

18 POPÉLY, A – SIMON, A. (red.): A rendszerváltás és a csehszlovákiai magyarok 1989–1992, s. 244.

Z demonštrácií v Dunajskej Strede (Foto: Ferenc Fogas)

- v požiadavkách kultúrnej a politickej autonómie maď. menšiny v ČSSR,
- k aktivizácii činnosti predstaviteľov maď. nacionalizmu a jej prepojenie na zahraničie (v prípade neriešenia ich požiadaviek hodlajú sa obrátiť na OSN so sťažnosťou na ČSSR).

Sú prijaté opatrenia k doprevereniu poznatku a ustanoveniu hlavných organizátorov, a podľa výsledku bude prijaté ďalšie opatrenie.¹⁹

Zakladajúcimi členmi MNI boli maďarskí robotníci, technická inteligencia, vedeckí a kultúrni pracovníci, pedagógovia, umelci a spisovatelia žijúci na Slovensku, najmä inteligencia z Dunajskej Strede. Medzi jej zakladajúcimi členmi bol aj Károly Tóth, Kálmán Balla, László Barak, Pál Csáky, Zsuzsa Németh, László Öllös. MNI vydávala príležitostnú publikáciu *Szabad Kapacitás* (Voľná kapacita).

László Barak, ktorý bol hovorcom Maďarskej nezávislej iniciatívy, prehovoril o založení MNI roku 2000. Spomenul schôdzku, keď pri príležitosti narodenín L. Tótha vznikla MNI – prijali vyhlásenie na podporu demonštrácie študentov, zvolili spravodajcov. Spomenul prvé demonštrácie v Bratislave. Čo sa týka demonštrácie v Dunajskej Strede, povedal, že všetko sa začalo tým, že ho vyhľadal Ľuboš Navrátil, informoval ho, čo sa deje v Bratislave, a tak sa rozhodli, že

usporiadajú demonštráciu. Tá sa začala vystúpením rockovej kapely Dioptrik. Za chvíľu sa zhromaždilo za kultúrnym domom 300 – 400 ľudí. Po slovensky prehovoril Navrátil, v maďarčine on a Helena Némethová. Toto podujatie Barak charakterizoval ako začiatok vidieckej revolúcie, ktorá najdostojnejšie, najprecíznejšie a najrýchlejšie prebehla v okrese Dunajská Streda. O tri-štyri dni neskôr sa uskutočnila prvá „oficiálna“ demonštrácia. Založili aj koordináčne centrum v Dunajskej Strede, spoločné pre VPN a MNI. VPN zastupoval Ľuboš Navrátil, MNI Barak, Oszkár Világi a ďal. O revolúcii v Rumunsku povedal, že oni boli prví z ČSSR, ktorí organizovali expedíciu do Rumunska. Expedícia pozostávala z lekárov z Dunajskej Strede. Viezli lieky do nemocnice v Arade. Súčasne s udalosťami v Bratislave prebiehali udalosti aj v Dunajskej Strede. V ostatných okresoch sa všetko dialo s mesačným či dvojmesačným posunom.

Demonštrácie prebiehali aj v iných mestách, napríklad v Nových Zámkoch: „Zhromaždení s napätím počúvali referát, ktorý predniesol člen grémia hovorcov Maďarskej nezávislej iniciatívy Károly Tóth. Hovoril o okolnostiach vzniku MNI, o kontakte MNI a Verejnosti proti násiliu a o rokovaniach, ktoré sa uskutočnili medzi Koordináčnym výborom VPN (medzi jeho členmi bol aj László Szigeti ako

predstaviteľ MNI) a predstaviteľmi slovenskej a federálnej vlády, s predsedom Slovenskej národnej rady atď. Nezmielil sa však o tom, že aj nové vedenie Csemadoku rokovalo so slovenským premiérom, s predsedom SNR, a tak vzniklo zdanie, ako keby celkový úspech a všetky zásluhy boli iba zásluhou Grémia Hovorcov MNI. Potom načrtnol vzťah MNI k Csemadoku. [...] Zopakoval, že ÚV Csemadoku je stalinistický prežitok, jeho vodcovia nie sú zvolení v duchu demokratických zásad, preto by bolo najlepšie celé ÚV rozpustiť. Tento názor sa jednohlasne nepresadil, v neskorších diskusiách sa ukázalo, že miestne skupiny MNI chceli spolupracovať so základnou organizáciou Csemadoku.“²⁰

O situácii v spoločnosti a politike Károly Tóth vyhlásil: „Aj v rámci menšinovej spoločnosti sa uskutočnil nesmierny počet zmien [...] Za najdôležitejší problém považujem to, že po 17. novembri boli zbúrané predošlé štruktúry noriem a hodnôt, a z toho vznikli ako na slovenskej, tak i na maďarskej strane značné obavy vyplývajúce z toho, že v budúcnosti, teda v celkom novej situácii a v rámci celkom nových politických pravidiel do akej miery budú uskutočnené práva, ktoré, takpovediac, sa nás doteraz týkali [...] Môžem rozhodne vyhlásiť, že MNI nie je mentorom nikoho. Jej ‚vina‘ je prinajhoršom to, že už vopred hlá-

19 ŽÁČEK, P.: ŠtB na Slovensku za „normalizácie“, s. 254 – 255.

20 LACZA, T.: Premeny v Nových Zámkoch. Hét, 19. 1. 1990, s. 6 – 7.

silu zásadnú politiku, a preto ani svoj názor príliš nezakrývala...“²¹

Spisovateľ Koloman Janics o pražských udalostiach týchto dní vyhlásil: „Pražské udalosti v novembri 1989 na mňa úžasne zapôsobili. Keby mi niekto 15. novembra povedal, že herci a študenti za 21 dní zbúrajú jakešovský systém, navrhlo by som mu, aby išiel k psychiatrovi. Pred nami je nový svet, ktorého perspektívy sme ešte nedokázali doposiaľ zhodnotiť.“²²

O dva dni neskôr, 19. novembra 1989, vo chvíli, keď sa MNI dozvedela o vzniku Občianskeho fóra, sa k hnutiu pridala. Vyhlásenia Maďarskej nezávislej iniciatívy sa dostali do Prahy 20. novembra 1989. Vo svojom vyhlásení „vyjadruje solidaritu so štrajkujúcimi študentmi a umelcami. Podporuje činnosť a program Občianskeho fóra a Verejnosti proti násiliu. Vyzýva Maďarov žijúcich v Československu, aby svojou aktívnou účasťou podporovali výzvy pražských a bratislavských organizácií.“²³ MNI v tomto vyhlásení žiada prepustenie politických väzňov, odstúpenie tých, ktorí sú zodpovední za rozbitie demonštrácií a za fiasko politických diskusií. Tiež žiada skoncovanie demokratickej ústavy a slobodné voľby. Vo vyhlásení tiež odmietla spoločné vyhlásenie českej, slovenskej a federálnej vlády.

Nezávisle od toho, ako sa neskôršie vyvíjal osud MNI, bez ohľadu na to, že okrem Miklósa Duraya, ktorý sa už vyše roka zdržiaval v zahraničí, mali Slováci vybudované kontakty s viacerými známymi a váženými maďarskými osobnosťami, je nepravdepodobné, že bez takéhoto zázemia by boli pozvaní do vedenia Verejnosti proti násiliu, a to nie kvôli protimaďarským náladám, ale preto, že vo vtedajších chaotických pomeroch sa nové organizácie nevyhnutne budovali na základe bezprostredných priateľstiev a osobnej dôvery.

MNI sa v deklarácii pripojila k občianskemu hnutiu Verejnosť proti

FELHÍVÁS

Az elmúlt negyven évben több kísérlet történt, hogy Csehszlovákiában leépítsék a magyar tanítási nyelvű iskolákat. Iskoláink mindig a gyanakvás légköre vette körül, mert más kulturális értékeket is közvetíteni kívántak, mint amelyeket az egységes szocialista iskolarendszertől adódtak. Ma, amikor a legkülönbözőbb fajtájú és irányultságú iskolák létrejötté várható, a kulturális sokszínűség immár nem szabad hogy bűn és gyanakvás tárgya legyen. Felhívjuk az FMK helyi csoportjait, tagjainkat, valamint minden pedagógust, szülőt és iskolabarátot, hogy az elkövetkező hetekben gyűzzék meg a még ingadozó szülőket, hogy gyermekeiket irassák magyar iskolába! Az igazi tudást a gyerekek csak az anyanyelvükön szerezhetik meg. Az eddigi "magyar tanítási nyelvű" iskolák a hivatalos sztálinista iskolapolitika "gyümölcsei", az általunk kíváncsunk tartott tényleges magyar iskolák pedig a magyar kultúra igényeinek is meg kell hogy feleljenek. Legyünk az on, hogy ez a fajta iskolatípus a leendő egyházi, állami, magán és más iskolatípusok mellett mielőbbi polgárjogot nyerjenek! Felszólítunk mindenkit, hogy a propagandamunka során rendkívül körültekintően járjanak el, és ne alkalmazzák a meggyőzés múltból ismert hibás formáit és módszereit!

FMK

Výzva Maďarskej nezávislej iniciatívy (Zdroj: Archiv Fórum inštitútu)

násiliu, ktoré vzniklo v Bratislave 19. novembra 1989. O deň neskôr sa MNI pripojila k činnosti Koordinačného výboru VPN (László Szigeti a Lajos Grendel). Tento výbor združoval všetky spoločenské a politické sily, ktoré žiadali radikálne zmeny na Slovensku. Pomocou koordinačného výboru sa MNI stala jednou z organizátorov bratislavských demonštrácií, dvaja členovia sa zúčastnili na práci vo výbore.

Vďaka tejto situačnej výhode sa László Szigeti v mene MNI už mohol zúčastniť na vypracovaní známych 12 bodov VPN a zakladajúci člen MNI, spisovateľ Lajos Grendel, bol jedným z rečníkov na prvom ako-tak organizovanom bratislavskom mítingu, na ktorom prečítal vyhlásenie MNI z 20. novembra. Podobnú funkciu ako MNI mohol v Koordinačnom výbore slovenských vysokoškolákov zohrať, vďaka svojmu skorému založeniu 22. novembra

21 Rozhovor s Károlyom Tóthom. Hét, 20. 4. 1990, s. 1.

22 Desaťročia skazy. Rozhovor s Kálmánom Janicsom. Hét, 12. 1. 1990, s. 6.

23 Maďarská nezávislá iniciatíva, 20. 11. 1989.

1989 aj Zväz maďarských študentov (ZMS) (Magyar Diákszövetség). Na čele ZMS stál osemčlenný akčný výbor a pri ňom trojčlenné spravodajské grémium (József Berényi, Attila Szép, Péter Vörös).

O deň neskôr, 23. novembra MNI nadviazala kontakt so Zväzom maďarských študentov, ktorý hral dôležitú rolu pri organizovaní študentských demonštrácií v Bratislave. Tiež sa zúčastnil na ustanovujúcom zhromaždení ZMS v bratislavskom Mládežníckom klube Józsefa Attilu. V ten deň bolo zverejnené vyhlásenie bratislavského P.E.N. Clubu: „Členovia Maďarského P.E.N. Clubu Bratislava, spisovatelia, prekladatelia, redaktori [...] podporujú výzvy a postoje Občianskeho fóra, Verejnosti proti násiliu, Maďarskej nezávislej iniciatívy. V zhode s týmito skupinami, spoločne so slovenskými a českými spisovateľmi žiadame vytvorenie demokratického Československa ako právneho štátu...“²⁴ Dňa 23. novembra MNI vo svojom stanovisku tiež vyjadrila svoju podporu štrajku vyhlásenému VPN, OF a študentmi na 27. novembra. Žiadala odstúpenie tých politikov a úradníkov, ktorí stratili svoju dôveryhodnosť, ďalej slobodu tlače a zrušenie cenzúry. Na mimoriadnom zasadnutí ÚV KSS súhlasila s vypustením tej pasáže z ústavy, ktorá hovorí o vedúcej úlohe komunistickej strany. Predsedníctvo ÚV Csemadoku vo svojom uznesení vyjadrilo svoju nespokojnosť s „pomalým a nedôsledným vykonávaním prestavby a politiky verejnosti“ a odmietať násilie a krajné prejavy sa postavil na stranu vecného dialógu.

V dňoch revolúcie Študentský parlament na Univerzite Komenského prevzal iniciatívu a za vedúceho katedry maďarského jazyka a literatúry zvolil Zsigmonda Zalabaiho, ktorý sa už pred revolúciou zúčastňoval na koncipovaní politického dokumentu s názvom *Kultúra, premena, demokratizácia* (1990). V rámci úradnej terminológie v určitých bodoch veľmi presne zoraďuje

a vymenúje úlohy. Text sa zrodil po početných diskusiách a viacnásobných konzultáciách. V dňoch pokračujúcich demonštrácií skoncipoval ako člen maďarskej sekcie Zväzu slovenských spisovateľov text programu, ktorý vyzýval k pripojeniu sa k revolučným silám. Text mal názov *Maďarský ľud v Československu*. Popri maďarskej radikálnej opozícii aj inteligencia, ktorá „vyhovovala“ strane, zoštylizovala sťažnosti národnostnej menšiny.

NEŽNÁ REVOLÚCIA A JUŽNÉ SLOVENSKO, UDALOSTI KONCOM NOVEMBRA – ZAČIATKOM DECEMBRA 1989

Južné Slovensko, podobne ako aj iné časti krajiny, nasledovalo hlavné mesto v revolučných aktivitách s istým fáзовým oneskorením. V prvých dňoch bol tok informácií ťažkopádny, ale krátke informácie o potlačení demonštrácie študentov v Prahe boli známe už 18. – 19. novembra 1989. Vydavateľom jediných maďarských novín, *Új Szó*, bol vtedy ešte ÚV KSS. Prvá malá správa o tom, že sa v krajine vôbec dejú nejaké významné udalosti sa objavila až 21. novembra ako materiál tlačovej agentúry. Prvá „maďarská“ reakcia v denníku z 22. novembra sa objavila ako list čitateľa napísaný predsedom Mestského národného výboru v Komárne. V liste sa konštatuje, že zmeny sú potrebné, ale „len na socialistickom základe.“ Tento tón je charakteristický aj pre ostatné čitateľské ohlasy uverejnené v nasledujúcom čísle: pouličné nepokoje situáciu nevyriešia, cieľom nie je návrat k bývalému spoločenskému zriadeniu, úloha, pred ktorou krajina stojí, je „uskutočnenie reforiem v rámci demokratického procesu.“

Dňa 21. novembra 1989 sa súbor Maďarského oblastného divadla (MOD) v Komárne pripojil k výzve k štrajku študentov Akadémie múzických umení v Prahe a umelcov pražských divadiel. Herci v Komárne namiesto predstavení usporiadali verejné fóra. V stanovis-

ku divadla sa uvádza: „My, členovia MOD v Komárne na svojom zasadnutí dňa 21. novembra 1989 sme prijali nasledovné stanovisko: Pripájame sa k výzve AMU a hercov, umelcov v Prahe. 1.) Odsudzujeme brutálny zásah bezpečnostných síl dňa 17. novembra 1989 proti pokojne demonštrujúcim študentom v Prahe, žiadame vyšetrenie udalostí vládnu komisiou. 2.) Ako vyjadrenie solidarity sa v našom divadle nehrá od 21. novembra do 27. novembra 1989. 3.) Zúčastníme sa generálneho štrajku dňa 27. novembra 1989 od 12.00 do 14.00 hodín.“²⁵

Dňa 24. novembra 1989 vyšlo v Dunajskej Stredě zásadné Vyhlásenie MNI. Vyhlásenie zakotvuje, že Maďarská nezávislá iniciatíva je nezávislá od mocenských síl, je to občianska iniciatíva budovaná zdola a za svojho predchodcu považuje Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny v Československu. Toto vyhlásenie po prvýkrát konštatuje jednoznačne potrebu zmeny na Slovensku, ďalej zrušenie monopolu strany, vytvorenie parlamentnej demokracie na základe viacerých politických strán, vyriešenie otázky národnostných menšín, skoncipovanie zákonov, ktoré zaručujú občianske slobody. Podľa MNI by národnostné menšiny mali mať kolektívne práva, a preto je nutné vytvoriť medzinárodný systém na ochranu menšín. Na populárnejšej bratislavskej demonštrácii 24. novembra 1989 Milan Kňažko prečítal Vyhlásenie MNI o situácii v Československu. V ten istý deň prevažne za účasti signatárov dokumentu *Memorandum 33* vzniklo Fórum Maďarov v Československu. Hlavným cieľom organizácie bolo sledovať premeny v oblasti politiky, spoločnosti, hospodárstva a vzdelanosti týkajúce sa Maďarov v Československu, a tie zladit' s vývojom českého a slovenského národa, ako aj s vývojom ostatných národnostných menšín. Zástupcovia MNI, Zväzu maďarskej mládeže, Fóra Maďarov v Československu (založe-

24 Szabad Kapacitás, roč. 1, 1989, č. 2.

25 Archív Fórum inštitútu pre výskum menšín.

A Független Magyar Kezdeményezés Elvi Nyilatkozata

A Független Magyar Kezdeményezés a hatalmi szervektől független, alulról építkező állampolgári kezdeményezés. Folytatja kíván lenni mindazon politikai, társadalmi és egyéni törekvéseknek, amelyek az elmúlt évtizedekben a független, autonóm gondolkodást és magatartást képviselték a hatalmi önkények szemében. Magának vallja Európa, ezen belül Csehszlovákia polgári jogi mozgalmának eszméjét, demokratikus és szabadkőműves hagyományait, Közép-Európa erkölcsi megújulási és szervező törekvéseit, mindazokat az erőket, amelyek Csehszlovákia Tűréspártja való integrálásán fáradoztak.

Dídjának tekinti a Csehszlovák Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságát, mint az elmúlt két évtizedben a magyar kisebbség egyetlen független érdekvédelmi kezdeményezését. Ugyanakkor kívánja, hogy nem kíván annak helyét lépni, mert úgy véli, az egyéni és kollektív jogok védelmének erre a formájára a jövőben is szükség lesz.

A Független Magyar Kezdeményezés tagad minden totalitárius ideológiát.

Tagadja, hogy a közösségi és egyéni jogok közötti jogosság lenne az egyéni szabadság hármas korlátozása.

A Független Magyar Kezdeményezés a modern individualizmus és liberális humanizmus híve. Olyan tagolt, autonóm társulási és közösségi formák kialakítását sürgeti, amelyeket tagjai önként vállalnak, ill. választanak, amelyek nemcsak érdekeik és akaratuk kifejezői, hanem védelmük biztosítása is egyben mindenféle manipulációval szemben.

A Független Magyar Kezdeményezés elveti mind a nacionalizmust, mind pedig a szocialista kollektivistai ideológiákat.

A Független Magyar Kezdeményezés számára a legfőbb érték az **egyetni szabadság**, a **tolerancia** és a **szolidaritás**.

A Független Magyar Kezdeményezés céljai:

- az állam szuverenitásának biztosítása
- a többségrendszerű parlamentáris demokrácia megerősítése
- a hatalom hátrás megosztása (törvényhozói, végrehajtói és bírói)
- az állam hatalmának korlátozása az állampolgári jogok által
- a többségi hatalmának érvényesítése mellett a kisebbségek jogainak védelme
- a társadalmi önszerveződés és önzorgatás biztosítása a helyi, regionális, kisebbségi, munkahelyi, vallási és egyéb törekvések, csoportok, közösségek, mozgalmak számára
- a tulajdonformák egyenrangúságának elismerése
- a piacgazdaság megerősítése, vállalkozói szabadság
- a szociális biztonság szavatolása
- az egészséges természeti környezethez való jog biztosítása
- az oktatás, a kultúra és a tudomány ideológiai alávetettségének megszüntetése

Mivel a Független Magyar Kezdeményezés céljai között a nemzeti kisebbség kérdése megoldásra, ill. képviselőre is szerepel, ezért fontosnak tartja, hogy ennek elvi kiindulópontjait is leegyeztesse:

- A Független Magyar Kezdeményezés meggyőződése, hogy a nemzeti kisebbségek problémáit csak a demokrácia oldhatja meg. Olyan demokrácia, amelyben minden nemzeti, etnikai, politikai, vallási és egyéb kisebbség a kölcsönös tolerancia körében érvényesítheti érdekeit.
- Leszövegezik, függetlenül nemzeti hovatartozásuktól, a Cseh és a Szlovák Köztársaság állampolgárainak államalkotó szerepét. Csehszlovák állampolgárságuk semmi sem fosztható meg.
- A nemzeti és nemzeti kisebbségeket kollektív jogok illetik meg. A nemzeti hovatartozás emberi jog. Ezért a kollektív jogok a nemzeti és nemzeti kisebbségek minden egyes tagját megilletik.
- A kisebbségek jogainak szavatolásához elengedhetetlen egy nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer létrehozása is.

* * *

Az elmúlt napokban a civil társadalom hatalmas erkölcsi megújulásiának lehetünk tanúi. Kérdések, beszédek, deklarációk szárai sürgették Csehszlovákia azonnali felzárkózását a Közép-Európai demokratikus átalakuláshoz. A kommunista párt és az állam hatalmi szervei, engedve a társadalom nyomásának, kénytelenek voltak meghátrálni. A rendszerváltásnak azonban csak az esélye teremtetett meg! A jövő feladata, hogy a civil társadalom a jogállamiság felé fordított megmozgassa.

Ennek elengedhetetlen követelményei:

- a pártmonopólium megszüntetése és a hatalmi centrumok korlátozása, illetve ellenőrzése
- új sajtótörvény, amely garantálja a független sajtó és tájékoztatás működését
- új, demokratikus egyesülési törvény
- új, demokratikus választójogi törvény
- mozgás- és utazási szabadság, a lakóhely szabad megválasztásának joga
- a gondolat és lelkiismereti szabadság tiszteletben tartása

A Független Magyar Kezdeményezés elvi szellemében együtt kíván működni valamennyi demokratikus gondolkodású személlyel, illetve a demokrácia alapelveit magának valló valamennyi hazai és külföldi szervezettel, mozgalmal.

1989. november 24.

A Független Magyar Kezdeményezés Szóvivői Testülete

Zásadné vyhlásenie Maďarskej nezávislej iniciatívy z 24. novembra 1989

(Zdroj: Archív Fórum inštitútu)

nom 24. novembra 33 intelektuálmi) a predstavitelia štrajkového výboru Oblastného divadla v Komárne rokovali v bratislavskom ústredí Csemadoku 25. novembra. Týždenník Hét (Týždeň) o tom referuje takto: „25. novembra sa v rokovacej sieni ÚV Csemadoku zišli na porade sympatizanti maďarských

demokratických iniciatív. Stručne interpretovali svoje stanoviská predstavitelia Zväzu maďarských študentov, Maďarskej nezávislej iniciatívy, Fóra, ktoré vzniklo z iniciátorov Memoranda 33 a z okruhu mládeže Maďarského oblastného divadla (Matesz Fiatalok Köre). Po porade sa všetci zúčastnili

manifestácie na Námestí SNP.“²⁶ Na zasadnutí všetky organizácie kritizovali Csemadok za jeho doterajšiu činnosť a za jeho reakciu na udalosti. Zúčastnení sa dohodli, že budú udržiavať kontakty pravidelnými stretnutiami.

Dňa 24. novembra 1984 bolo tiež zverejnené Vyhlásenie predsedníctva ÚV Csemadoku, ktoré nabáda „k vecnému dialógu“, čo bola magická formula tej doby. Zaujímavosťou tohto vyhlásenia bola výzva k národom a národnostiam, aby sa nacionalistickým štvánim nedali zviazať z cesty demokratizácie. Nakoľko však v týchto dňoch o „nacionalistickom štvaní“ nebolo ani chýru, je pravdepodobné, že zmienené obavy pramenili zo skúseností z roku 1968. Skutočnosť, že takéto obavy boli naozaj aktuálne, dokazuje aj prvá vlastná reportáž denníka Új Szó z priebehu udalostí na južnom Slovensku – 25. novembra na mítingu v Dunajskej Strede slovenskí a maďarskí rečníci zdôrazňovali, že v týchto osudných dňoch by sa nemalo dopustiť, aby sa medzi menšinu a väčšinu vrazil klin. Historická trauma z roku 1968 taktiež ovplyvnila spôsob, akým maďarská menšina na Slovensku sformulovala svoju stratégiu o prepojení štátnej politiky so špecifickou menšinovou politikou. Predstavy MNI zhrnul Lajos Grendel: „... bez demokracie sa menšinová problematika môže riešiť najvyššie na úrovni túžob a zámerov [...] Na to, aby sa o menšinových otázkach dalo vôbec rokovať, je potrebné v tejto krajine najprv vytvoriť demokratické štruktúry.“²⁷ Táto strategická úvaha sa objavila na stretnutí čerstvo založených maďarských zoskupení 25. novembra 1989, kde MNI v zhode so Zväzom maďarských študentov (proti bolo Fórum Maďarov v Československu vedené Lászlóm Dobosom) presadila tézu negujúcu nevyhnutnosť zastrešujúceho koordináčného orgánu – každé zoskupenie sa malo zapojiť do udalostí svojím spôsobom, vo svojej oblasti,

26 Hét, 15. 12. 1989, s. 3.

27 FAZEKAS, J. – HUNČÍK, P. (eds.): Maďari na Slovensku (1989 – 2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej únie. Šamorín 2008, s. 36.

a tak sa vyhnúť izolácii. Hovorca MNI László Gyurovsky sformuloval túto tézu ešte striktniejšie: „Naším východiskovým bodom je demokracia, nie situácia maďarskej menšiny [...] Vo verejnej mienke sa vytvoril dojem, že jedine my zastupujeme menšinové záujmy, hoci to nie pravda. Nemôžeme a ani nechceme zastupovať všetko, čo súvisí s Maďarmi. Naša spoločnosť sa pluralizuje a aj zastupovanie menšinových záujmov sa bude pluralizovať [...] Naším cieľom je, aby každá sociálna vrstva mala svojich zástupcov, a aby sa v rámci toho pluralizovala aj maďarská menšina, teda aby sa členila podľa svojich záujmov.“²⁸

Z udalostí roku 1968 bolo možné vyvodiť nielen ponaučenie, že maďarská menšina sa musí zúčastňovať na budovaní inštitúcií právneho štátu, ale v ich rámci – rešpektujúc demokratické pravidlá hry – sa musí usilovať aj o riešenie svojho vlastného statusu; v opačnom prípade môže padnúť aj demokracia. Predstavitelia generácie, ktorá prežila Pražskú jar už v dospelom veku, presadzovali názor, že kombinovaním nátlakových akcií a lobizmu je potrebné si „vyvzdorovať“ čo najväčší pokrok v oblasti menšinových práv dovtedy, kým je situácia ešte tvárna. Z rozdielnych východiskových predstáv organicky vyplynulo, že v období vzniku politických strán našli prívrženci druhého názoru svoje miesto v politickom hnutí Spolužitie (Együttélés Politikai Mozgalom), ktorého hlavným politickým nástrojom bolo spoliehanie sa na vlastné sily a mobilizácia medzinárodnej verejnej mienky. MNI aj po pretransformovaní sa na politickú stranu hlásala stratégiu partnerskej spolupráce s domácimi celoštátnymi stranami. Dilemu „samostatnosť versus integrácia“ sa snažila prekonať tézou, že prirodzená forma spolupráce je tá, keď menšinové a celoštátne „väčšinové“ strany organizované na základe rovnakých programových a ideových cieľov vytvoria koalície,

Predstavitelia revolúcie v Dunajskej Streda (Zdroj: Ferenc Fogas)

v rámci ktorých si každá strana udrží vlastnú suverenitu. Aj keď v prvých týždňoch revolúcie vznikali rad-radom aj na južnom Slovensku miestne skupiny VPN a MNI, respektíve každá už existujúca organizácia ubezpečovala o svojej podpore buď VPN alebo MNI alebo oboch hnutí súčasne, to neznamenal nevyhnutne stotožnenie sa s vyššie uvedeným principiálnym stanoviskom, ale len podporu zmeny politického systému.

Akčný výbor Zväzu maďarských študentov 25. novembra 1989 schválil programové vyhlásenie ZMŠ, ktoré žiadalo okrem iného zrušenie vedúcej úlohy komunistickej strany, vypísanie slobodných volieb, rozdelenie vetiev štátnej moci a rozšírenie právomocí miestnych samospráv. Vo vyhlásení sa píše: „V súčasnosti v Československu nie je skutočná demokracia, teda si ju musíme vytvoriť. Skutočný demokratický štát si nemôžeme predstaviť bez zabezpečenia faktických individuálnych práv. [...] Domnievame sa, že tieto môže

zaručiť len parlamentná demokracia. Podľa nášho názoru sa to môže uskutočniť len v rámci skutočného pluralitného systému. Preto žiadame: [...] 2.) Zrušenie vedúcej úlohy KSCZ zakotvenej v Ústave, nakoľko bráni pluralizácii politického života. 3.) Slobodné voľby, ktoré zaručujú demokratické politické zastúpenie spoločnosti. [...] 5.) Vytvorenie miestnych samospráv...“²⁹

Lajos Grendel na popoludňajšej demonštrácii 26. novembra 1989 v Bratislave prehovoril po maďarsky v mene MNI. Vo svojom prejave, ktorý vysielala aj televízia, vyzval Maďarov žijúcich v Československu, aby podporili demokraciu a štrajk, ktorý sa mal uskutočniť o deň neskôr. V pondelok 27. novembra na južnom Slovensku vznikli prvé miestne skupiny MNI (Dunajská Streda, Nové Zámky, Komárno, Šaľa). Členovia MNI sa zúčastnili na dvojhodinovom generálnom štrajku. V maďarskej relácii Slovenskej televízie po prvý raz prehovoril predstaviteľ MNI.

28 Tamže.

29 Archív Fórum inštitútu pre výskum menšín.

V týchto dňoch sa konala schôdza ÚV KSS, do ústredného výboru kooptovali 11 náhradníkov, medzi nimi aj dvoch členov maďarskej národnosti: Eleméra Vajasa a Istvána Juhásza. Druhý menovaný bol neskôr zvolený aj do predsedníctva ÚV. Denník *Új Szó* z 28. novembra 1989 na prednej strane zverejnil stanovisko redakcie k politickým udalostiam a k svojej činnosti v minulosti. V stanovisku vyjadril súhlas s „progresívnymi snahami“ všeobecného štrajku a podporil 12 bodov VPN z 25. novembra. Dištancoval sa od kampane, ktorú denníku vnútili v súvislosti s programom MTV Panoráma. Redakcia navrhla odstránenie vedúcej úlohy strany z ústavy. Predstavenstvo maďarskej sekcie Zväzu slovenských spisovateľov vo svojom stanovisku urgovalo prehodnotenie posledných dvoch desaťročí a demokratickú transformáciu maďarského verejného života v Československu, podporilo žiadosti VPN z 25. novembra, urgovalo spoločenský dialóg, vybudovanie pluralitnej spoločnosti a vypísanie slobodných volieb. MNI so ZMŠ sa v spoločnom vyhlásení dištancovali od petičnej akcie neznámych kruhov vo Východoslovenskom kraji, ktorej cieľom bola žiadosť o autonómiu. Podľa vyhlásenia takéto akcie len škodia demokratizačnému procesu a vedú k rozdeleniu síl, ktoré sa usilujú o zmenu režimu. Preto signatári vo vyhlásení vyzývajú Maďarov žijúcich v Československu, aby takéto snahy odmietli. Vo vyhlásení sa dočítame: „... podľa našich informácií nám neznáme osoby zbierajú na východnom Slovensku podpisy na podporu vytvorenia autonómie maďarskej oblasti. Ich akciu čo najrozhodnejšie odmietame a považujeme ju za veľmi nebezpečnú a nepremyslenú [...] Podľa nášho názoru uvedená akcia popiera zásady demokratizačného procesu a škodí progresívnym silám usilujúcim sa o zmenu systému.“³⁰

V rovnaký deň vyšiel po prvýkrát aj vestník MNI *Volná kapacita*. Jeho redaktormi od 3. vydania boli László Gyurovszky, József R. Juhász, Helena Némethová, Eleonóra Sándorová, Károly Tóth. László Szigeti ako predstaviteľ MNI sa 30. novembra zúčastnil na rokovaní medzi VPN a slovenskou vládou. Bol to on, kto so slovenským spisovateľom Milošom Žiakom dal začiatkom decembra, vtedy ešte na komunistami riadenom ministerstve kultúry registrovať časopisy *Verejnosť* a *Nap*. L. Szigeti v jednom rozhovore poskytol aj detaily: „Komunistický zástupca ministra, ináč ukrajinskej národnosti, bol síce bledý ako stena, ale považoval za svoju povinnosť nás informovať, že pre túto žiadosť sa môžeme dostať do väzenia. Do problémov sa môžete dostať vy, keď nezaregistrujete časopis,“ povedal som mu. Dodal som, nech si zoberie notes a zapíše si do neho: Zoznam registrovaných periodických publikácií [...] a pod registračným číslom 1989/1 nech zapíše Verejnosť a s číslom 1989/2 časopis Nap a nech nám o tom vydá dokument s pečiatkou. Viete, chceli by sme právny štát, poriadok, dôvodili sme. Bojazlivo poznamenal, že by potom zapísal iba Verejnosť, keď v tom Miloš Žiak celkom nahnevane poznamenal, že „aj časopis Nap“. Pretože sme museli uviesť aj šéfredaktora, dostal som sa do rozpakov. Po chvíľke rozmyšľania som povedal meno môjho priateľa z Dunajskej Stredy, lekára a spisovateľa Pétera Hunčíka, ktorý, samozrejme, o tom ešte nevedel. Našťastie, neskôr funkciu prijal.“³¹

Miestne skupiny MNI v Dunajskej Strede diskutovali o formách spolupráce. V rámci miestnej skupiny MNI v Dunajskej Strede sa uskutočnilo niekoľko demonštrácií z iniciatívy MNI na námestí Mestského kultúrneho strediska. Rečníci (László Barak, Péter Hunčík, Oszkár Világi a ďal.) jednoznačne podporovali prebiehajúce

zmeny v štáte a spoločne s VPN žiadali spoločenské zmeny vo vedení okresu aj mesta. Verejne kritizovali pred niekoľkotisícovým davom tých okresných a mestských pohlavárov, ktorým „ľud“ odňal dôveru, žiadali ich odstúpenie, resp. odvolanie. Viacerí z Dunajskej Stredy sa stali poslancami Federálneho zhromaždenia a Slovenskej národnej rady (Oszkár Világi, Gábor Zászlós). Prebehlo hromadné odvolanie v okrese a mestskom poslaneckom klube. Vo výzve čítame nasledovné: „Maďarská nezávislá iniciatíva oznamuje celoštátne informatívne zasadanie s cieľom spoznania práce miestnych skupín a zjednotenia ďalších činností. Vyzývame preto zástupcov miestnych skupín a tých, ktorí plánujú zorganizovať miestne skupiny, aby sa zúčastnili na celoštátnom informačnom zasadnutí 17. decembra 1989 v Kultúrnom dome v Dunajskej Strede.“³²

MNI 30. novembra vydala vyhlásenie, v ktorom sa dočítame: „1.) V plnej miere podporujeme stanovisko Občianskeho fóra a Verejnosti proti násiliu na rokovaniach s predsedom federálnej vlády zo dňa 28. novembra 1989 a súhlasíme s ďalšími požiadavkami hnutí, ktoré smerujú k vytvoreniu demokratického právneho štátu. 2.) Vyzývame maďarské obyvateľstvo v Československu, aby sa aktívne zúčastňovalo na zakladaní miestnych skupín VPN a ich činnosti. 3.) Žiadame, aby maďarská tlač, rozhlas a televízia na Slovensku bez redakčného zákroku dala priestor občianskym združeniam (OF, VPN), vyhláseniam študentských hnutí, v rámci tohto vyhláseniam demokratických maďarských organizácií a hnutí...“³³

Už 1. decembra vznikla miestna skupina MNI v Rožňave.

V propagačnom materiáli MNI z decembra 1989 sa dočítame: „Maďarská nezávislá iniciatíva vyjadruje svoje znepokojenie, že napriek

30 Archív Fórum inštitútu pre výskum menšín.

31 FÓNOD, Z.: Őnarcképek [Autoportréty]. Bratislava 2004, s. 262 – 263.

32 Szabad Kapacitás, roč. 1, 1989, č. 3.

33 Tamže.

doposiaľ odštartovaným pozitívnym procesom v slovenskej vláde, na nižších stupňoch štátneho riadenia, na čele štátneho, krajského, okresného, ďalej miestneho riadenia ešte stále stoja jedinci, ktorí už stratili politickú a ľudskú dôveru. Jednoznačnou podmienkou očisty verejného života je ich okamžitý odchod.“³⁴

Denná situačná správa Federálneho ministerstva vnútra č. 187 z 1. decembra 1989 uvádza: „V prostredí inteligencie maďarskej národnosti v Západodoslovenskom kraji vznikla pod vedením Ludovíta GRENDELA organizácia *Nezávislé maďarské fórum (NMF)*, ktorá združuje tiež skupinu mladých spisovateľov (*FIK*). Táto organizácia spracováva svoj program zameraný k likvidácii socializmu a rozbitiu *CSEMADOKU*. Vzor má v organizácii *FI-DESZ* v MR.“³⁵ Ďalej správa referuje o tom, že na Strojníckej fakulte Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave bol založený Zväz maďarských študentov, ktorý má mapy pochádzajúce z MR s maďarskými hranicami z obdobia Rakúsko-Uhorska. Správa sa zaoberala aj inou organizáciou maďarskej menšiny: „Z vekovo starších exponentov maďarského nacionalizmu v Bratislave a Západodoslovenskom kraji sa vytvorila skupina *Nové československé maďarské fórum (NČFM)*, ktorá svoju činnosť orientuje proti NMF. Vytvára si úzke kontakty s redakciou *ÚJ SZÓ*, kde hodlá zverejniť svoje prehlásenie. Požaduje reformy na báze socializmu a k svojim cieľom chce aktivizovať a využiť *CSEMADOK*. Hodlá bojovať nielen proti NMF, ale i proti slovenským extrémistom.“³⁶

Lajos Grendel svoje osobné zážitky popisuje nasledovne: „Nové Zámky 2. decembra 1989 [...] Okolo pol štvrttej pricestujeme do Nových Zámkov

a v priebehu demonštrácie spoločne vystúpime na [...] improvizovanú tribúnu s Mariánom Minarovičom. [...] Dav aj tu je rozumný a disciplinovaný, ako v Bratislave a inde v krajine. Ujmeme sa slova, hovoríme proti násiliu, Marián po slovensky, ja po maďarsky [...] Pražská a bratislavská eufória v týchto dňoch prišla i na vidiek. Aj tu sme svedkami toho, čo sa deje aj inde. Radosti zo slobody [...] V jednote je sila, skanduje dav.“³⁷

Dňa 6. decembra sa v Bratislave konalo mimoriadne zasadanie ÚV Csemadoku, na ktorom rehabilitovali pracovníkov, ktorí boli uvoľnení kvôli udalostiam v rokoch 1968/69. Spisovateľ József Mács však v jednom rozhovore povedal: „Po novembri 1989 na ústredí Csemadoku niektorí urobili všetko preto, aby zabránili mojej rehabilitácii. Nezverejním mená, ale poviem len toľko, že hlavnú rolu hrali „pohlavári“ nomenklatúry, z ktorých si niektorí mysleli, že päťdesiate a šesťdesiate roky neexistovali.“³⁸ Tiež sa zmenilo programové vyhlásenie organizácie a základné stanov, a potom, čo odstúpilo celé vedenie, s rehabilitovanými a s ďalšími 23 novozvolenými členmi rozšírený ÚV zvolil 21-členné nové predsedníctvo. Tlač interpretovala zasadanie nasledovne: „Na mimoriadnom zasadaní ÚV Csemadoku 6. decembra 1989 odstúpilo predsedníctvo ÚV Csemadoku ako grémium. Ústredný výbor bol rozšírený o rehabilitovaných a znovuzvolených členov a v tajnom hlasovaní zvolilo nové predsedníctvo. V uznesení Csemadoku zo 6. decembra 1989 sa uvádza: „2.) (Predsedníctvo) Rehabilituje tých, ktorí v dôsledku udalostí v rokoch 1968/69 boli vylúčení z Predsedníctva ÚV, z ÚV [...] a obnovuje ich členstvo v ústredných volebných orgánoch. [...]

Schvaľuje: [...] e) rozšírenie ÚV Csemadoku v duchu demokracie, f) nové grémium Predsedníctva Csemadoku. [...] 4.) Ako povinnosť dáva za úlohu Predsedníctvu, aby: a) V záujme uskuutočnenia ustanovení skoncipovanom v programovom vyhlásení pokračovalo v rokovaní s predstaviteľmi vlád ČSR a SSR s dôrazom na vyhotovenie novej ústavy, s predsedníctvom SNR, s vedúcimi rezortu školstva, kultúry a ministerstva vnútra, s Predsedníctvom NF, s vedením politických strán, s predstaviteľmi občianskych zriadení, [...] c) na princípe rovnosti musí nadviazať kontakt s domácimi maďarskými demokratickými hnutiami, [...] f) zverejnenie dokumentov týkajúcich sa otázok súvisiacich s Maďarmi v Československu [...] vo vnútornej publikácii, [...] i) zriadenie ústredného rehabilitačného výboru na posúdenie bezprávností. [...] ÚV Csemadoku navrhuje stránickej skupine ÚV, aby iniciovala v ÚV KSS rozpustenie stránickej skupiny ÚV Csemadoku. [...] ÚV Csemadoku sa jednorázovo distancuje od všetkých, ktorí podnecujú národnostnú neznášanlivosť, pokúšajú sa vyvolať nacionalistickú a šovinistickú atmosféru a sú proti ideám demokratického právneho štátu, podporuje program a požiadavky občianskeho zoskupenia Verejnosti proti násiliu a Maďarskej nezávislej iniciatívy.“³⁹ V súvislosti so spomínaným zasadáním Sándor Varga, podpredseda novej vlády povedal: „... pravdupovediac, šiesteho ráno ešte ani to nebolo isté, či sa môžem zúčastniť na rokovaní ústredného výboru, pretože rehabilitácia tých, ktorí boli pranierovaní v roku 1970, ešte nebola vyhlásená.“⁴⁰ László Dobos tiež spomenul zasadanie dňa 6. decembra a okrem toho charakterizoval aj pád socialistického režimu: „Zažívame

34 Szabad Kapacitás, roč. 1, 1989, č. 2.

35 ŽÁČEK, P.: ŠtB na Slovensku za „normalizácie“, s. 227.

36 Tamže.

37 Tamže.

38 FÓNOD, Z.: Önarcképek, s. 204 – 205.

39 Hét, 22. 12. 1989, s. 3.

40 Čo je v balíku? Rozhovor so Sándorom Vargom. Hét, 9. 2. 1990, s. 3.

A FÜGGETLEN MAGYAR KEZDEMÉNYEZÉS NYILATKOZATA

A Verejnosť proti násiliu /Nyilvánosság az Erőszak Ellen/ felhívásának szellemében a Független Magyar Kezdeményezés fel-szólítja szokot a gazdasági és politikai vezetőket, akik nem élvezik a közvélemény és beosztottjaik bizalmát, hogy beosztásuktól és megbízásuktól a VPN elapelveinek szellemével ~~össze nem-egyeztethető~~ konfrontáció elkerülése érdekében önként váljenek meg. Ezzel nyilvánítsák ki egyetértésüket a cseh-szlovák nép demokráciáért és az ország gazdasági megújulásáért folytatott küzdelmével.

Felkérjük a dolgozókat, hogy a bizalmukat nem élvező vezetőket mindennemű erőszakos megnyilvánulástól mentesen, törvényes lehetőségeiket kihasználva szólítsák fel a távozásra. / az állami vállalatok esetében ez a 88/88 Zb. számú, Az állami vállalatokról szóló törvény szabályozza/.

A Független Magyar Kezdeményezés elhatárolja magát mindenemű erőszakos megnyilvánulástól, az erőszakra ösztönző névtelen felhívástól vagy nyilatkozattól.

Az FMK egy félelem nélküli, szabadságjogokat tisztelő, demokratikus jogállam megvalósításán fáradozik.

Független Magyar Kezdeményezés

Vyhlasenie Maďarskej nezávislej iniciatívy zo začiatku decembra 1989

(Zdroj: Archív Fórum inštitútu)

súmrak ideí, spoločenského zriadenia, jeho krach a neschopnosť. Čo sa teraz deje s nami a okolo nás, je veľké upratovanie dejín, je to zmena éry. Prichádzajú nové myšlienky, iné systémy hodnôt, iné mravné normy. Sila a vír premeny rozširuje náš mravný obzor [...] Prednovembrové spoločenské bytie malo jeden chyták: marxizmus-leninizmus. Súčasne to bolo alibi, podstata odvolania sa, fráza, potvrdenie samého seba, oslobodenie samého seba. Na marxizmus-leninizmus sa už nemožno dovolávať, aby sme ním mohli

zakryť naše problémy. Sme odkázaní na seba, na vlastnú silu, na vlastný cit reality [...] 6. decembra 1989 ÚV Csemadoku schválil nový program. Tento program vyhlásil potrebu obrody Csemadoku [...] zmenil základné stanovy spoločnosti, podľa ktorých Csemadok je nezávislý, otvorený spoločenský orgán [...] Decembrový program je životne dôležitý obrat v živote Csemadoku...⁴¹

Denná situačná správa federálneho ministerstva vnútra č. 190 zo 6. decembra 1989 uvádza: „Maďarská

a ukrajinská národnostná menšina vo Východoslovenskom kraji presadzuje požiadavku, aby vo vláde bol minister pre národnosti a bolo zriadené samostatné ministerstvo národností. V slovenskej vláde by sa to malo prejavovať tak, že jeden z podpredsedov bude buď maďarskej alebo ukrajinskej národnosti. V SNR požadujú vytvorenie rady pre národnosti, ktorá by sa skladala z 50 členov (30 maďarskej a 20 ukrajinskej národnosti). [...] Na zasadnutí ÚV CSEMADOKU dňa 6. 12. 1989 chce nezávislé demokratické fórum maďarskej menšiny vyjadriť nedôveru súčasným funkcionárom ÚV CSEMADOKU a požiadať ho o odstúpenie, lebo so súčasným vedením odmietajú spolupracovať...“⁴²

MNI vyzýva maďarských členov SNR na odstúpenie. Vo vyhlásení z 9. decembra sa dozvedáme: „Tu v Bratislave si musíme uvedomiť, že na vidieku sa mocenský boj ešte všade nerozhodol. Berme túto demonštráciu ako znak našej solidarity voči našim vidieckym skupinám [...] Maďarská nezávislá iniciatíva žiada okamžité odstúpenie poslancov maďarskej národnosti Slovenskej národnej rady a vypísanie predčasných volieb.“⁴³ Študenti Teologickej fakulty Cyrila a Metoda v Bratislave svoje stanovisko vyjadrili nasledovne: „17. novembra 1989 polícia brutálne zakročila proti pokojne demonštrujúcemu davu [...] My, študenti Teologickej fakulty v Bratislave sme tiež zaujali stanovisko. Pripojili sme sa k študentskej demonštrácii [...] 21. novembra 1989 sme prerušili prednášky a pred sochou národného buditeľa Jána Hollého sme spoločne spievali a modlili sa ruženec. Výzvu kardinála Tomáška s názvom ‚K ľudu československému‘ sme s radosťou prijali a pod vedením kardinála Jána Sokola sme sa pripojili k vysokým školám v štáte.“⁴⁴ Dňa 12. decembra MNI vydala vyhlásenie v súvislosti so zložením federálnej vlády a vyjadrila

41 DOBOS, L.: Čo priniesol nám čas? Hét, 27. 4. 1990, s. 7.

42 ŽÁČEK, P.: ŠtB na Slovensku za „normalizácie“, s. 232.

43 Szabad Kapacitás, roč. 1, 1989, č. 3.

44 Tamže.

poľutovanie, že sa nepodarilo zriadiť ministerstvo pre záležitosti národnostných menšín. V edícii Koordinačného výboru Verejnosti proti násiliu začal od 15. decembra 1989 dvakrát týždenne vychádzať časopis *Nap*, ktorého šéfredaktorom sa stal Péter Hunčík. VPN, MNI a Okresná organizácia Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny v Dunajskej Strede 16. decembra usporiadala demonštráciu v Gabčíkove proti výstavbe vodného diela. Na proteste sa zúčastnilo viac ako dvetisíc ľudí. Na ďalší deň spravodajský zbor MNI usporiadal v Dunajskej Strede členské zhromaždenie, na ktorom prijali dočasný organizačný poriadok. Zhromaždenie vyhlásilo, že MNI bude pôsobiť ako nezávislá skupina VPN. Dňa 19. decembra Maďarská sekcia Zväzu slovenských spisovateľov na mimoriadnom zasadnutí v Bratislave rozhodla o osamostatnení a o založení nezávislej organizácie s názvom Spoločnosť maďarských spisovateľov v Československu. Na čele deväťčlenného Akčného výboru stál Zoltán Fónod. Denník *Új Szó* sa profiloval namiesto denníka ÚV KSS už len ako denník KSS.

REVOLÚCIA V RUMUNSKU A JEJ OHLAS V RADOCH MAĎARSKEJ MENŠINY V ČSSR

Dňa 17. decembra 1989 vypukla v Timișoare v Rumunsku revolúcia a 22. decembra bola zvrhnutá Ceaușescova diktatúra. Už sme spomenuli, ako revolúcia v Rumunsku mobilizovala maďarské obyvateľstvo v Dunajskej Strede. Revolúcia však rezonovala aj v menších mestách, napríklad v Šamoríne: „*Udalosti v Rumunsku podnietili spoluprácu miestnej organizácie Csemadoku a miestnej skupiny Verejnosti proti násiliu. Obe organizácie doručili obyvateľom mesta takúto – dvojjazyčnú – pozvánku: Základná organizácia Csemadoku a akčná skupina Verejnosti proti násiliu v Šamoríne organizujú manifestáciu na protest proti krvavým udalostiam v Rumunsku dňa 21. decembra 1989 o 18.00 hodine na námestí*

ti pred Mestským kultúrnym strediskom v Šamoríne. Jednu sviečku pre Lászlóa Tőkésa a ostatné obete!“⁴⁵

Predsedníctvo ÚV Csemadoku v liste z 27. decembra 1989 adresovanom federálnemu predsedovi vlády Mariánovi Čalfovi navrhuje založenie odbornej komisie na vyšetrovanie všetkých nariadení vyplývajúcich z princípu kolektívnej viny.

INÉ AKTIVITY MAĎARSKEJ MENŠINY POČAS NEŽNEJ REVOLÚCIE

Maďarská menšina na Slovensku sa po 17. novembri nezapájala len do politických udalostí. Popri MNI a Zväze maďarských študentov, ktoré vznikli v prvých dňoch revolúcie, čoskoro vznikli alebo obnovili činnosť početné odborné i záujmové združenia, spoločenské organizácie, kluby (národopisná spoločnosť, zväz skautov, spolok spisovateľov, spolok výtvarníkov, zväz pedagógov, spolok novinárov a pod.), zakladali sa nové noviny a časopisy, ktorých vydávanie bolo krátkodobé. Politikum sa prejavilo aj v činnosti prísne profesijných či záujmových združení – zdôrazňovaním maďarského charakteru týchto organizácií. Ak členovia týchto združení predtým pôsobili v nejakej celoštátnej, čiže „slovenskej“ organizácii, tak z nej vystúpili. Ak vznikla nová celoštátna organizácia, ktorá nemala predchodcu, tak sa paralelne založil jej maďarský ekvivalent, ktorý sa o formálnu koordináciu so „slovenským“ partnerom usiloval len vtedy, ak to malo pragmatické dôvody. I keď sa vo vyhláseniach zakladateľov nových menšinových organizácií a všeobecne v dobovej publicistike často vyzdvihuje dôležitosť prispôbovania sa novým spoločenským podmienkam a trhového hospodárstvu, v praxi sa požiadavka zásadných inštitucionálnych zmien a kritického prehodnotenia cieľov menšinovej politiky sformulovaných pred 17. novembrom nepresadila. Namiesto toho sa heslom doby stala formulka „udržať a zveľaďovať“.

REDAKCIA MAĎARSKÉHO VYSIELANIA SLOVENSKEHO ROZHLASU V ROKU 1989

Udalosti z novembra 1989 priniesli značné zmeny aj do života maďarskej redakcie Slovenského rozhlasu. Štefan Jakál odišiel do dôchodku už v októbri 1989, na jeho miesto nastúpil Ján Protič, ktorý bol predtým tajomníkom redakcie, potom zástupcom šéfredaktora. Premena spoločnosti značne zmenila tón programov, hlavne v prvých mesiacoch a rokoch prevratu sa dostali do vysielania také reportáže, rozhovory, ktoré sa venovali udalostiam dovtedy zamlčovaným (mälenkyj robot, vojenské zajatie v Rusku, vysťahovania, nútené práce v Čechách, osudy prenasledovaných komunistickým režimom, represálie po roku 1968 atď.).

POLITICKÁ REPREZENTÁCIA MAĎARSKEJ MENŠINY PO ROKU 1989

Maďarská nezávislá iniciatíva išla do volieb 1990 spolu s VPN a mala zastúpenie v prvej porevolučnej slovenskej vláde. Nominovala aj jedného z podpredsedov slovenskej vlády (Gábor Zászlós). MNI obsadila aj posty námestníkov ministra školstva a poľnohospodárstva (János Tóth a Vladimír Podstránsky). V roku 1992 sa MNI aj formálne transformovala na stranu s názvom Maďarská občianska strana. Vo voľbách v roku 1992 strana kandidovala samostatne a získala 2,29 % hlasov. Prvoradým cieľom MNI bolo, aby sa Maďari žijúci na Slovensku zapojili do procesu spoločensko-politických zmien, aby pomáhali rozbiehajúcim sa procesom na všetkých úrovniach. V duchu tejto základnej stratégie venovali programové dokumenty MNI značný priestor vybudovaniu liberálnej demokracie v štáte. Maďarské kresťanskodemokratické hnutie (MKDH) založili v januári 1990 maďarskí katolícki intelektuáli na Slovensku. Jeho predsedom bol Koloman Janics, od roku 1991 Béla Bugár. V prvých voľbách (1990) vytvorilo hnutie koalíciu s po-

45 NAGY, P.: Zamatová revolúcia v Šamoríne. Dunajská streda 1999, s. 13.

litickým hnutím Spolužitie. Koalícia získala 8,66 % hlasov, o dva roky neskôr tiež v koalícii s hnutím Spolužitie a Maďarskou ľudovou stranou získali 7,42 % hlasov. Hnutie hľadalo východisko predovšetkým v mravnej obnove celej krajiny, a bolo inšpirované ideológiou kresťanského personalizmu. Jeho program venoval osobitnú pozornosť kresťanskému verejnému životu, pod ktorým rozumel povinnosť veriacich venovať sa budovaniu cirkvi a zapájať sa do verejného života. Zakladatelia MKDH boli v prostredí maďarskej menšiny najvýznamnejšími politickými hlásateľmi náboženskej slobody zrodenej počas revolúcie. K tejto otázke neskôr pričlenili aj niekoľko známych menšinových požiadaviek Maďarov na Slovensku. Politické hnutie Spolužitie bolo založené vo februári 1990, jeho predsedom sa stal Miklós Duray. Vo voľbách v roku 1990 sa stalo členom

koalície s MKDH, po voľbách pôsobil v opozícii. Podľa Spolužitia musela mať maďarská menšina na Slovensku jednu politickú organizáciu, oddelenú od slovenských politických strán. Nesmela vstúpiť do vlády, politickú činnosť mala vyvíjať z opozície. Jej charakter mala určovať idea maďarskej jednoty. V tomto duchu bolo treba do politiky zapojiť každú veľkú spoločenskú organizáciu, vrátane cirkví, Maďarov neustále mobilizujúc do jednotného frontu. Maďarská ľudová strana bola založená v decembri 1991, jej predsedom sa stal Gyula Popély. Svojím založením strana roku 1992 ponúkla zámer na vytvorenie trojkoalície maďarských strán bez Maďarskej občianskej strany. Do koalície bola ochotná ísť aj vtedy, keď na kandidátnej listine neobsadí ani jedno zvoliteľné miesto. Stranu teda nemožno zaradiť medzi relevantné strany maďarskej menšiny

na Slovensku. Po voľbách v Maďarsku (25. marec – 8. apríl 1990) vznikol taký maďarsko-maďarský systém vzťahov, že hnutie Spolužitie bolo uznané ako legitímny politický predstaviteľ maďarskej menšiny na Slovensku zo strany MDF, kým opozičný SZDSZ a FIDESZ podporoval MNI, ktorá sa vďaka VPN dostala do vlády.

V tejto štúdii sme venovali pozornosť maďarskej menšine v období revolúcie roku 1989. Preskúmali sme postavenie maďarskej národnosti od konca 60. rokov, aby sme chápali súvislosti a to, ako sú udalosti po roku 1968 prepojené s obdobím 70. a 80. rokov. Cieľom tejto štúdie bolo vytvoriť ucelený obraz o postavení maďarskej menšiny v období normalizácie, ale najmä v 80. rokoch. Použili sme pritom archívne dokumenty a svedectvá tých, ktorí boli hlavnými aktérmi revolučných dní 1989.

László Kopasz • The Hungarian Intelligentsia in Slovakia in the Final Phase of the Normalisation

The main objective of this contribution is to provide the readers with a complex opinion about the Gentle Revolution events from the point of view of the Hungarian minority living in the ČSSR (Czechoslovak Socialist Republic). First, the author explains how the role of Csemadok organisation and the so-called hostile activities of Madách Publishing House were understood by the state power. Further on he characterises how the political events in Hungary influenced the Hungarian minority in Slovakia and describes two significant documents of the revolutionary days from the point of view of the Hungarian minority: *Memorandum 33* and *Memorandum 1988*. The reader shall find information about how the Hungarian Independent Initiative was established, what was its meaning, its relation to the Public against Violence and the Civic Forum, how it later joined the Public against Violence and what was the relation between the Hungarian Independent Initiative and the Association of Hungarian Students. In the next part the author describes the course of the Revolution of November and December 1989 in the south of Slovakia. He writes about the establishment of Forum of Hungarians in Czechoslovakia, its aims, the course of the negotiations led by the Hungarian democratic initiatives in Komárno and the criticism of the activities of Csemadok. The study dedicates also to the issue how the Hungarian intelligentsia representatives compared the events of 1968 with the Revolution of November 1989. It also brings the establishment of the first local groups of the Hungarian Independent Initiative closer, the course of demonstrations in Dunajská Streda and the foundation of the Association of Hungarian Writers in Czechoslovakia. In the final part of the study, the author informs the readers briefly about how the Hungarian Broadcasting Bureau within the Slovak Radio 'survived' the events of 1989.

PhDr. László Kopasz (1984)

Absolvoval magisterské štúdium histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v roku 2009 a v roku 2012 rigorózne konanie na Univerzite Komenského v Bratislave. V roku 2009 krátky čas pôsobil v Žitnoostrovskom múzeu v Dunajskej Strede, od januára do marca 2010 bol sprievodcom v Múzeu kultúry Maďarov na Slovensku. Od 10. marca do 31. augusta 2014 v rámci aktívnej činnosti pôsobil ako archivár Fóra inštitútu pre výskum menšín. Venuje sa dejinám Československa, predovšetkým povojnovému obdobiu 1945 až 1989. Je autorom vedeckého článku *A csehszlovákiai magyarság helyzete 1944–1948. Kitelepítés és jogfosztás* [Postavenie maďarskej národnosti v Československu 1944 – 1948. Vysídlenie a bezprávie].

291 284 ODVÁŽNYCH

PODPISOVÁ AKCIA ZA NÁBOŽENSKÚ SLOBODU
V ČESKOSLOVENSKU V ROKU 1988

JÁN ŠIMULČÍK

K vyvrcholeniu podpisových akcií v Československu nepochybne patrí 31-bodová podpisová akcia za náboženskú slobodu, ktorú v roku 1988 podpísalo vyše 500 000 československých občanov. Skupina moravských katolíkov dňa 29. novembra 1987¹ ohlásila „Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR“. Návrh obsahoval 31 bodov na riešenie problémov medzi štátom a katolíckou cirkvou v Československu. Ich hlavným obsahom bolo požadovanie plnej náboženskej slobody. Čo dalo podnet k vypracovaniu 31 bodov? V určitom zmysle to bola arogancia štátnej moci a neriešenie problémov cirkevnej politiky. Kardinál Tomášek sa dňa 18. apríla 1986 stretol s ministrom kultúry Československej socialistickej republiky (ČSSR) Milanom Klusákom a predložil mu na riešenie niekoľko dôležitých problémov postavenia cirkvi. Na základe tohto stretnutia kardinál poslal ministrovi dňa 30. apríla 1986 niekoľkostranový list, v ktorom mu opätovne predložil dôležité problémy, ktoré bolo potebné riešiť. V liste okrem iného spomenul aj svoje predchádzajúce písomné žiadosti, ktoré zostali nezodpovedané.² Aj na tento list, ako mnohé predtým, nedostal odpoveď. Ani situácia sa nezmenila. Kardinálovi Tomáškovi bolo pri stretnutí s predstaviteľmi štátnej moci tlmočené, že je „generál bez vojska“ s komentárom, že väčšinu jeho požiadaviek ohľadne cirkvi veriaci a kňazi nepovažujú za opodstatnené.³

Moravskí katolíci sa rozhodli „vykonať dôkladný rozbor všetkých dosiaľ neriešených alebo dosiaľ nevyriešených problémov v náboženskej oblasti medzi cirkvou a štátom a výsledok zverejniť v návrhoch, ktoré by viedli k náprave doterajších nedostatkov.“ Tak vznikla petícia s názvom *Podnety katolíkov na riešenie situácie veriacich občanov ČSSR*, ktorá nadviazala na list kardinála Tomáška zo dňa 30. apríla

1986 a mala 31 návrhov v uvedenej oblasti.⁴

Vonkajším reprezentantom moravských katolíkov, ktorí zostavili 31 bodov, sa stal Augustín Navrátil. Ten dňa 7. decembra 1987 oznámil Generálnej prokuratúre v Prahe začatie podpisovej akcie, ktorej obsahom bolo spomínaných 31 bodov. Podpisová akcia sa mala začať 1. januára 1988. Skoro o dva týždne neskôr, dňa 20. decembra 1988, zaslal ďalší list vysokým štátnym

činiteľom, ako aj cirkevným hodnostárom⁵, v ktorom napísal: „Pretože je všeobecne známa a predstaviteľmi cirkvi a štátu všeobecne uznávaná skutočnosť, že vo vzťahu medzi cirkvou a štátom je rad doposiaľ nevyriešených problémov, ktoré vznikli v období po roku 1948, rozhodli sme sa vykonať ich dôkladný rozbor. Výsledkom je 31 bodov návrhov, ktorých splnenie by viedlo k náprave doterajších nedostatkov. Nie sú to nejaké maximalis-

1 Organizátori sa snažili dať ohláseniu 31 bodov požiadaviek svoj duchovný rozmer: „Dané na prvú adventnú nedeľu 1987, v deň zahájenia roku Anežky Přemyslovny a v deň zahájenia veľkého diela duchovnej obnovy: desaťročnú prípravu na Milénium – tisícročnú pamiatku mučeníckej smrti svätého Vojtecha, vyhlásenú spoločným pastierskym listom našich biskupov a administrátorov českých a moravských diecéz, ku ktorej sa aj my pripájame a ju plne podporujeme.“ Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR. Studie, roč. 30, 1988, č. 115, s. 54 – 60.

2 Archív autora (ďalej AA). List kardinála Tomáška ministrovi kultúry ČSSR M. Klusákovi (samizdat) z 30. 4. 1986.

3 Seznámení a výzva. Studie, roč. 30, 1988, č. 115, s. 61 – 63.

4 Tamže, s. 54 – 60.

5 List bol adresovaný nasledovne: Generálny tajomník KSČ Miloš Jakeš, Predseda vlády ČSSR Lubomír Štrougal, riaditeľ sekretariátu pre veci cirkevné Vladimír Janků, pápež Ján Pavol II., pápežský nuncius arcibiskup Francesco Colasuonno, František kardinál Tomášek arcibiskup pražský, Ústredný výbor ČSL v Prahe.

tické požiadavky, ale nutné predpoklady pre slobodný rozvoj cirkvi. [...] Zdôrazňujeme tiež, že aj v susedných socialistických štátoch, ako NDR, Poľsku i Maďarsku väčšina požiadaviek, obsiahnutých v našich návrhoch je už splnená a ako sme informovaní z našich oznamovacích prostriedkov, tak aj v ZSSR bola utvorená rada pre náboženské záležitosti...“⁶ Prílohou listu bola šesťstránková petícia s 31 bodmi a dvojstránková výzva veriacim. Ako mnohé listy štátnym orgánom, hoci lehota na odpoveď bola 30 dní, bol aj tento ignorovaný. Na oznamovacie listy neprišiel žiadny zákaz organizovania podpisovej akcie. Mlčanie organizátori považovali za súhlas štátu. Ohlasovaciu povinnosť si splnili.

Najbližší pracovný deň po novom roku navštívili aktivisti kardinála Tomáška, aby ho požiadali o podporu podpisovej akcie, o ktorej bol už informovaný. Vlastne išlo o podporu podpisovej akcie, nadväzujúcej na jeho list zo dňa 30. júna 1986, ktorý bol obsiahnutý v 31 bodoch. Kardinál v pondelok dňa 4. januára 1988 napísal historický list, ktorým podporil podpisovú akciu a vyzval na jej podpísanie. List sa začal opisanim spomínanej osobnej reality: „Není žádným tajemstvím, že na moje vícekrát podané žádosti na příslušná místa státní správy v záležitostech hlavních požadavků Církve u nás, dosud sem nedostal žádnou odpověď.“ Následne pokračoval apelom: „... je velmi vážnou povinností Vašeho svědomí, aby byl slyšen na příslušných státních místech Váš hlas...“ Na konci listu bola asi najdôležitejšia veta, ktorá počas normalizácie znela veľmi mohutne: „Velmi důrazně připomínám, že zbabělost a strach jsou nedůstojné opravdového křesťana.“⁷

BODY PETÍCIE

V prvom bode petície bola obsiahnutá jej programová náplň: „Našou

František kardinál Tomášek (Zdroj: Internet)

základnou požiadavkou je odluka cirkvi od štátu, z ktorej by vyplývalo, že štát nebude zasahovať do organizácie a činnosti cirkvi. Z tejto základnej požiadavky vyplýva väčšina ostatných našich návrhov, aj keď ich dodržiavanie by malo byť samozrejmé i v prípade, keď odluka cirkvi od štátu nie je.“⁸ Ďalšie body sa týkali vymenovania nových biskupov, povolenia

reholí, vyučovania náboženstva, náboženskej tlače a rozhlasu, rehabilitácie nezákonne odsúdených kňazov atď. 31 bodov odrážalo cirkevnú situáciu v Československu na konci 80. rokov a žiadalo jej nápravu.⁹

V komentári k podpisovej akcii, ktorý vydali aktivisti tajnej cirkvi upozorňujú na dôležité skutočnosti, ktoré by mohli zneistiť podpisovú

6 Tamže, s. 60 – 61.

7 AA. List kardinála Tomáška zo 4. 1. 1988.

8 Tamže. Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR. Samizdat.

9 Pozri: ŠIMULČÍK, J.: Svetlo z podzemia. Prešov 1997, s. 235 – 237.

akciu: „O texte 31-bodovej petície by sa dalo diskutovať. Mnohí by iste navrhli rôzne úpravy. Nemalo by sa to však stať dôvodom oslabenia jej účinnosti. Teraz nie je čas diskusie, teraz je čas činov. Nie je podstatné, či žiadosť ob-sahuje práve 31 bodov, alebo 20 či 40. Netreba sa sústreďovať na poradie dô-ležitosti jednotlivých bodov, na presnú formuláciu, to sa neskôr dorieši. Pou-kazovať na to, že primas český nie je priamym nadriadeným pre slovenských veriacich by znamenalo, že nechápe-me podstatu veci.“¹⁰ Toto upozornenie bolo dôležité, lebo možné nepodstatné polemiky mohli ovplyvniť úspešnosť celej podpisovej akcie. Polemiky ako formu aktívnych opatrení mohla vy-užiť Štátna bezpečnosť na narušenie zbierania podpisov.

STRETNUTIE VO VRÚTKACH

V druhej polovici 80. rokov bolo kato-licke podzemné mládežnícke hnutie už dosť početné. Z organizačného hľadís-ka potrebovalo väčšiu koordinovanosť a spoluprácu. Aktivisti tajnej cirkvi si dohodli na december 1987 koordinačné stretnutie vo Vrútkach, lebo tie sa na-chádzali v polovici cesty pre všetkých účastníkov zo Slovenska. Na stretnutie prišlo asi 25 zástupcov z celého Sloven-ska z rôznych reholí i laických hnutí, ktorí pracovali s mládežou utajene.¹¹

Jednou z tém stretnutia bola disku-sia o založení mládežníckeho samizda-tového časopisu. Okruhov na rozho-vory bolo však viac. RNDr. František Mikloško na túto udalosť spomína: „Podnet na takéto stretnutie vyšiel od Vlada Jukla, ktorý myšlienku aj zrea-lizoval. Pamätám sa, že sme sa stretli vo Vrútkach v byte MVDr. Richarda Greisigera a hovorili sme o tom, ako ísť ďalej. V tom čase vrcholil problém menovania biskupov a zároveň prob-lém neúnosnosti spoločenskej situácie. Hľadali sme formy, ako posunúť celý ten kresťanský pohyb, ktorý sa stával už aj spoločenským, dopredu. Dohodli sme sa, že pôjdeme do jednej veľkej

V Praze 4. ledna 1988

Není žádným tajemstvím, že na moje vícekrát podané žádosti na příslušná místa státní správy v záležitostech hlavních požadavků Církve u nás, dosud jsem nedostal žád-nou odpověď.

Poněvadž naprostá většina členů Církve jste vy věří-oí, proto je velmi vážnou povinností Vašeho svědomí, aby byl slyšen na příslušných státních místech Váš hlas: „Pod-nety katolíků k řešení situace věřících občanů v ČSSR“ a 31 bodů návrhů, jak je třeba řešit současné problémy, kte-ré existují mezi státem a Římskokatolickou církví.

Rozsahování a podepisování uvedené petice je v sou-ladu s naší ústavou a ostatními našimi platnými právními předpisy, a jsou o ní informovány státní a stranické or-gány.

Velmi důrazně připomínám, že zbabělost a strach jsou nedůstojné opravdového křesťana.

V tom duchu jsem a Vámi a zcela srdce Vám žehnám

Váš

František kard. Tomášek
arcibiskup pražský
a metropolita český,

List Františka kardinála Tomáška zo 4. januára 1988 (Zdroj: Archiv J. Šimulčíka)

Předsednictvu vlády ČSSR

nábr.kpt.Jaroše 4

125 09 P R A H A 1

My dleu podpísaní boli sme oboznámení s výzvou kardinála Františka Tomáška, hlavy čs.katolíkov, aby sme pozdvihli ovaj hl.s v prospech riešenia problémov, ktoré existujú medzi čs.štátom a katolíckou cirk-vou. Návrhy na riešenie týchto problémov s podpisom „Podnety katolí-kov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR“ obsahujúce 31 bodov a zaslané Vám českými katolíkami, berieme za svoje a plne ich podporu-jeme, čo potvrdzujeme svojím podpisom. Tým využívame právo dané nám článkom 29 Ústavy Č.S.R. Viacsa tiež, že oznámenie o začatí tejto pod-pisovej akcie o. 1.1.1988 za presadenie uvedených návrhov bolo zasl-a-né Generálnej prokuratúre ČSR 7.dec.1987.

Veľkou najväčšou bolesťou sú deontológia neoboznačené biskupské stoles. Preto na prvé miesto kladieme podnet č.2 a sja sme, aby pri najbližšom rokovani v Prahe v januári 1988 čs.vládna delegácia umožnila Svätej Stoliči menovať biskupov pre všet.y diocézy ako aj potrebný počet aviatiaich biskupov, ako je tomu vo všetkých okolitých štátoch vrá-tane NDR, PNR a MNR.

Kópia na voľanie: kard. Tomášekovi.

K podpisovej akcii sa pridali aj Slováci (Zdroj: Archiv J. Šimulčíka)

10 AA. Komentár k podpisovaniu petície podľa výzvy kardinála Františka Tomáška. Samizdat, 1988.

11 ŠIMULČÍK, J.: Svetlo z podzemia, s. 112 a 194.

podpisovej akcie za menovanie biskupov. Presne sa vytvorili štruktúry, systém, ako sa budú podpisy zbierať, skrátka, organizačná príprava na podpisovku. Rátali sme, že akcia sa začne začiatkom roka 1988.“¹²

Situácia ohľadom biskupov v Československu za štyridsať rokov nebola potešujúca. V niektorých prípadoch sa neriešila prakticky od uväznenia biskupov v 50. a 60. rokoch. V Československu boli v roku 1988 neobsadené tieto biskupstvá: 38 rokov bez biskupa – Spišská Kapitula, Prešov, Hradec Králové; 27 rokov bez biskupa – Košice; 16 rokov bez biskupa – Rožňava, Brno, České Budějovice; 14 rokov bez biskupa – Litoměřice.¹³ Biskupov v ich službe zastupovali ordinári, ktorí mali spravovať biskupské stolce dočasne, hoci to v skutočnosti trvalo niekoľko desaťročí. Štát sa snažil dosadiť za biskupov kňazov z proštátnej organizácie Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris, s čím Vatikán nesúhlasil.

Problémov a nedostatkov v cirkevnej politike štátu bolo oveľa viac, ale, ako sa zdalo, vymenovanie vhodných biskupov podľa želania Vatikánu sa pokladalo za najdôležitejšie. V tejto situácii mala pripravovaná podpisová akcia za slobodné vymenovanie biskupov svoje opodstatnenie.

Nezávisle od podpisovej akcie za slobodné vymenovanie biskupov, ktorú pripravovali slovenskí aktivisti tajnej cirkvi, sa začala iná podpisová akcia, ktorú, ako už bolo spomínané, podporil kardinál Tomášek. Tým, že sa postavil na čelo podpisovej akcie, zápas za slobodu dostal z cirkevnej strany oficiálny charakter. Aj keď z cirkevnoprávnej stránky kardinál nezastupoval Slovensko, vzhľadom na jeho postoje aj tu mal veľkú morálnu autoritu.

F. Mikloško na začiatok podpisovej akcie spomína: „Keď sme dostali kópiu listu kardinála Tomáška, privítali

sme ho s veľkou radosťou. V. Jukl to komentoval: „Absolútne nám to zapadá do nášho plánu prípravy podpisovky za slobodné menovanie biskupov.“ Keďže sme sa už pripravovali na vlastnú podpisovku, niektoré organizačné veci sme mali už pripravené. Rýchlo sme pochopili, že by nebolo vhodné trieštiť sily, a preto sa Slovensko pridalo k práve sa začínajúcej podpisovej akcii za slobodu cirkvi v ČSSR.“¹⁴ Pridaním sa Slovákov k ohlásenej podpisovej akcii sa začala jedna z najväčších petícií vo východnej Európe.

ZBIERANIE PODPISOV

Petícia neobsahovala žiadnu kritiku štátnych orgánov, nikoho neobviňovala. Neobsahovala ani žiadne politické požiadavky, iba jednu požiadavku – náboženskú slobodu. Avšak požadovanie akejkoľvek slobody v totalitnom režime sa považovalo za politické. Podpisovanie a zbieranie podpisov bolo v súlade s Ústavou ČSSR, článok 29, podľa ktorého každý občan mal právo obracať sa na štátne orgány s návrhmi, podnetmi a sťažnosťami. Nemohla byť napadnutá ani ako trestný čin poburovania proti štátnemu zriadeniu (§100 Trestného zákona), pretože petícia proti nikomu nepoburovala, nikoho nekritizovala, ani neobviňovala, zaoberala sa výlučne náboženskými záležitosťami a vecne žiadala to, na čo podpisujúci mali plné právo. Tieto všetky informácie o legalnosti dostali aj zberatelia podpisov, aby pri konfrontácii mali minimálnu právnu argumentáciu pre odporcov zbierania podpisov, ako aj pre podpisovateľov petície.

Samizdat Komentár k podpisovaniu petície podľa výzvy kardinála Františka Tomáška definoval aj postup pri zbieraní podpisov:

„— čistý list sa označí hlavičkou: „Petícia z podnetu kardinála Tomáška zo 4. 1. 1988“;

- dôveryhodní ľudia danej oblasti z vlastnej iniciatívy zbierajú podpisy a sústreďujú ich tak, aby sa predišlo ich nezákonnému zhabaniu;
- keď sa nazbiera primerané množstvo podpisov, odošlú sa a v zbieraní sa pokračuje pokiaľ je zrejme, že ďalšie osoby chcú petíciu podpísať;
- podpisy možno zaslať dvojakým spôsobom: priamo predsedníctvu vlády ČSSR, Nábřeží kpt. Jaroše 4, Praha I, alebo prostredníctvom kardinála Františka Tomáška. Pri prvom spôsobe treba podpisy poslať doporučené, aby sa nedal poprieť ich príjem a kópiu treba dať spoľahlivým spôsobom na vedomie kardinálovi Tomáškovi;
- pri druhom spôsobe sa spoľahlivou cestou doručia podpisy kardinálovi Tomáškovi;
- aktivisti sa navzájom informujú o počtoch podpisov a dôveryhodné osoby tieto počty sumarizujú s čo najväčšou presnosťou. Počty sa zisťujú pre potreby cirkevných predstavených. Odporúča sa do rohu podpisového hárku na záver napísať počet pre uľahčenie sčítavania. Navzájom sa informujeme aj o prípadných protizákonných zásadoch štátnych orgánov. Verejná informovanosť je najlepšou obranou;
- nepovolaným osobám, ktoré zisťujú, kto podpisy zbiera, slušnou formou odmietneme čokoľvek povedať, pretože neexistuje dôvod, pre ktorý by sme boli povinní o tom hovoriť.“¹⁵

Ladislav Stromček, jeden zo spravodajcov Hlasu Ameriky a zároveň koordinátor podpisovej akcie, o začiatkoch zbierania podpisov hovorí: „Začiatkom januára 1988 ktosi doniesol do Bratislavy zásielku z Moravy. Medzi rôznymi papiermi bola aj 31-bodová petícia za náboženskú slobodu. Takých petícií a podpisov bolo viac, väčšinou to podpísalo pár desiatok ľudí. K tejto bol priložený aj list pražského

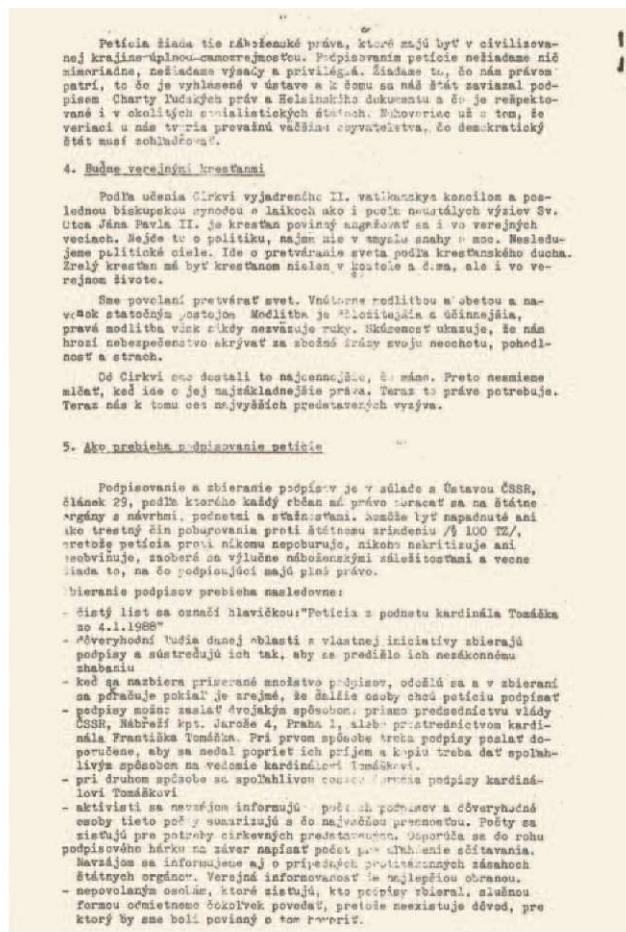
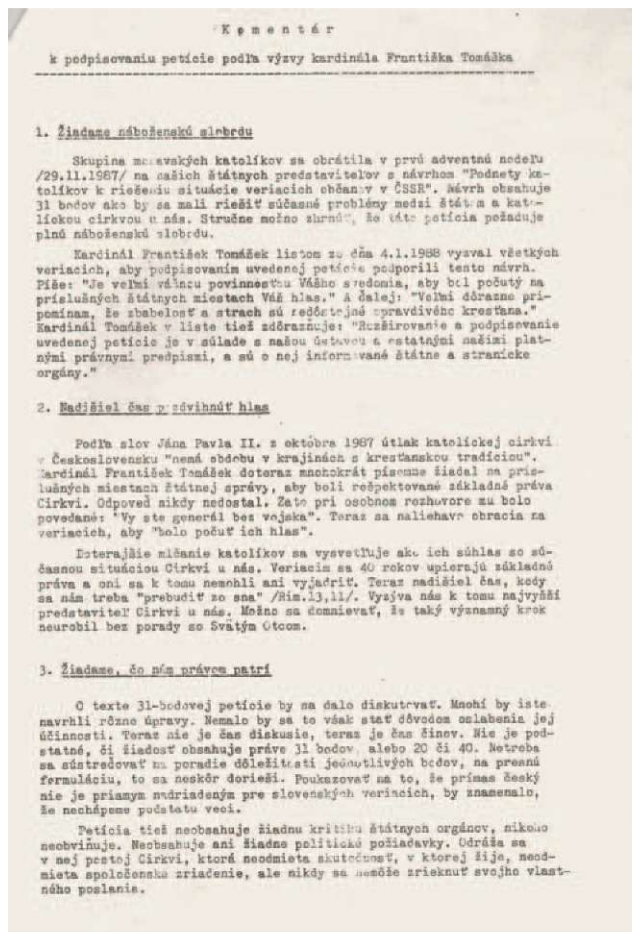
12 ŠIMULČÍK, J.: Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988. Prešov 1998, s. 23.

13 Stručná informácia o stave cirkvi v NDR, Poľsku a Maďarsku. Katolícky mesačník, Samizdat, 1988, č. 3, s. 15.

14 ŠIMULČÍK, J.: Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988, s. 24 – 25.

15 AA, Komentár k podpisovaniu petície podľa výzvy kardinála Františka Tomáška (samizdat), 1988.

Komentár k podpisovaniu petície (Zdroj: Archív J. Šimulčíka)

kardinála Františka Tomáška, datovaný 4. 1. 1988, ktorým petíciu vyjadruje plnú podporu. Tento moment bolo treba využiť, na tom sme sa všetci zhodli a premýšľali sme, ako na to. Cez víkend som cestoval domov na Oravu, do Dolného Kubína, a na skúšku som so sebou zobral petíciu aj kardinálov list. V Bratislave som si všetko rozmnožil a pripravil. Silvovi [Krčmérymu – pozn. J. Š.] som povedal, že urobím prieskum, ako ľudia zareagujú. V Dolnom Kubíne som vyhľadal priateľa Janka Suroviaka, zobral som ho do auta a za sobotu 9. januára sme obehli aktívnych ľudí po jednotlivých farnostiach, ktorých sme poznali, teda prakticky všetky dediny a mestá na Orave. V tej dobe už podzemná sieť bola dostatočne rozvetvená. Aktivistom sme dali petíciu, list kardinála Tomáška, podpisové háčky a zdôraznili sme, že otec biskup Ko-

rec stojí za touto akciou. Podpisovky sa obyčajne robili pomaly a opatrne, lebo pri nich bolo veľké riziko prezradenia, keďže sa oslovovalo množstvo ľudí a z nich niekedy väčšina odmieta podpísať. Našich aktivistov sme však poprosili, aby tentoraz podpisy zozbierali za 24 hodín, do nedele popoludní. Obetavo chodili z domu do domu, kde predpokladali pozitívnu reakciu, iní to dali podpísať v nedeľu pri kostoloch. Na mnohých hárkoch bol ako prvý podpísaný miestny pán farár, potom už nebol žiaden problém. Hovorilo sa o tom v rodinách, podpisovka sa stala známou vecou. Keďže sa to robilo takto verejne, chceli sme to urobiť rýchlo, aby ŠtB nestihla zareagovať. Boli sme úplne v rukách týchto ľudí. Stačilo, aby jeden stratil nervy, a eštebáci by nás zbalili. Stihneme to? V nedeľu večer som mal ísť späť do Bratislavy a ne-

bolo by múdre nechať to u ľudí ešte týždeň. Keď sme sa v nedeľu neskoro večer s Jankom vrátili do Dolného Kubína, zostali sme ohúrení. Nazbieralo sa neuveriteľných 4925 podpisov. Bolo 10. januára, teda necelý týždeň po tom, čo kardinál Tomášek v Prahe napísal list na podporu petície. Ľudia reagovali spontánne a s ochotou, čo sme doteraz v takomto rozsahu nezažili. Keď som v Bratislave povedal, ako to dopadlo, cítili sme, že sa začína niečo diať. Ľudia sú nastavení pozitívne. Treba tomu dať impulz. Rozprával som sa o tom v pondelok popoludní so Silvom Krčmérym. Vtedy sa u neho zastavil i Ferko Mikloško. Najprv sme uvažovali o tom, že to zverejníme až v pravidelnom sobotnom vysielaní. Napokon sme usúdili, že netreba strácať čas. Bolo treba použiť vhodnú formuláciu. Nasledujúci deň ľudia počúvali na Hla-

se Ameriky: „Na Slovensku prebieha veľká podpisová akcia za náboženskú slobodu. Napríklad na Orave sa cez tento víkend nazbieralo skoro 5000 podpisov.“ Táto správa zapôsobila ako rozbuška. Ľudia počuli, že beží podpisovka, tak sa začali vo svojom okolí obzerať za hárkami, ktoré by mohli zobrať na podpisovanie. Teraz stačilo v najbližších dňoch známymi kanálmi po celom Slovensku rozhodit' hácky aj so sprievodným listom kardinála Tomáška. Spustila sa akcia, aká tu za komunizmu ešte nebola.¹⁶

Počiatky veľkej podpisovej akcie boli nesmelé. Ani nikto z organizátorov nečakal, že bude mať medzi ľuďmi taký veľký ohlas. To, že organizátori zozbierali za víkend skoro 5000 podpisov ich doslova šokovalo. Takýto počet podpisov pod podpisové akcie sa predtým zväčša vyzbieral počas niekoľkých týždňov alebo mesiacov, a to po celom Slovensku, nie len v jednej oblasti.

Zaujímavá bola aj rýchlosť doručenia textu podpisovej akcie organizátorom do Bratislavy. V pondelok 4. januára 1988 kardinál Tomášek podporil podpisovú akciu, vo štvrtok bol text v Bratislave a v piatok sa uskutočnilo prvé zbieranie podpisov na Orave. V nedeľu 10. januára 1988 bolo na Slovensku zozbieraných prvých 4925 podpisov.

PRIEBEH PODPISOVEJ AKCIE

V piatok 16. januára 1988 delegácia zo Slovenska odovzdala kardinálovi Tomáškovi prvých 16 393 podpisov, medzi ktorými bolo aj 485 podpisov z Bratislavy. Podpisové hácky sa skopírovali, aby v prípade, ak by boli počas prepravy zhabané políciou, mohli byť doručené aspoň ich kópie. V utorok 19. januára prišlo z Trnavy 13 240 podpisov. Následne prichádzali ďalšie

a ďalšie podpisy. Za tri týždne, k 31. januáru 1988 bolo zo Slovenska zozbieraných spolu 99 963 podpisov.¹⁷

F. Mikloško k neočakávanému začiatku poznamenal: „Bolo veľmi milé počuť od Jozefa Adámka a Augustína Navrátila z Moravy, ako pri rozmnožovaní výzvy kňazom v Čechách, aby sa pridali k podpisovej akcii, ktorú oni iniciovali, si na rozptýlenie pustili večerné vysielanie Hlasu Ameriky. Z rozhlasovej stanice, ktorá bola rušená rušičkami, sa ozvalo, že Slovensko odovzdalo prvých 40 000 podpisov. Pri počutí tejto správy si mysleli, že sa im snívá. Oni síce iniciovali podpisovku, ale bez akejkoľvek štruktúry na zbieranie podpisov.“¹⁸

Po vzore Slovenska sa o niekoľko týždňov rozbehlo zbieranie podpisov aj v Čechách. K 29. februáru 1988 bolo v celej ČSSR zozbieraných 350 000 podpisov, z toho 254 000 zo Slovenska. Do konca podpisovej akcie sa zozbieralo podľa dobových dokumentov 500 000 podpisov, z toho 300 000 zo Slovenska a 200 000 z Čiech a Moravy.¹⁹ Po Nežnej revolúcii v roku 1989 boli pražským arcibiskupstvom upresnené počty: celkový počet podpisov pod petíciu za náboženskú slobodu v ČSSR bol 501 590, z toho 291 284

podpisov zo Slovenska a 210 306 z Čiech a Moravy.²⁰ Je pozoruhodné, s akou presnosťou dokázali organizátori počas totality zaznamenávať počet podpisov a jej priebeh. V samizdate *Náboženstvo a súčasnosť* publikovali tabuľku so zozbieranými podpismi na Slovensku.

Zbieranie podpisov prebiehalo vo väčšej miere pred kostolmi, ale i po domoch. Veľmi dobré výsledky vzhľadom na počet účastníkov bohoslužieb sa dosiahli v Bratislave. Nedeľné bohoslužby navštevovalo 31 000 ľudí a nazbieralo sa 26 460 podpisov. Množstvo zozbieraných podpisov z jednotlivých regiónov záviselo od rozvetvenosti podzemných štruktúr cirkvi, ale aj od osobnej ochoty veriacich angažovať sa, nie iba podpísať sa.²¹

KARDINÁLOVE LISTY

Podpisová akcia nebola nikdy formálne ukončená. Za jej záver možno považovať listy kardinála Tomáška, ktoré adresoval predsedovi federálnej vlády Lubomírovi Štrougalovi a veriacim v Československu dňa 23. apríla 1988. Pre ich historickú hodnotu a dôležitosť, lebo zahrňujú v sebe dôležité skutočnosti podpisovej akcie, je z nich citovaná podstatná časť. Kardinál Tomášek

Tab. 1. Počet zozbieraných podpisov podľa jednotlivých oblastí

Oblasť	Počet podpisov (cca)	Bližšie určenie
Severné slovensko	72 000	Orava, Liptov, Spiš
Východné Slovensko	70 000	od Spišského hradu na východ
Stredné Slovensko	15 000	BB a ZV s okolím a Turiec
Severozápadné Slovensko	41 000	od Čadce po Trenčín
Juhozápadné Slovensko	75 000	TT, NR, NZ s okolím
Bratislava	27 000	
Slovensko spolu	300 000	

16 ŠIMULČÍK, J.: Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1969 – 1989. Prešov 2000.

17 HLINKA, A.: Sila slabých a slabosť silných. Bratislava 1990, s. 188 – 189.

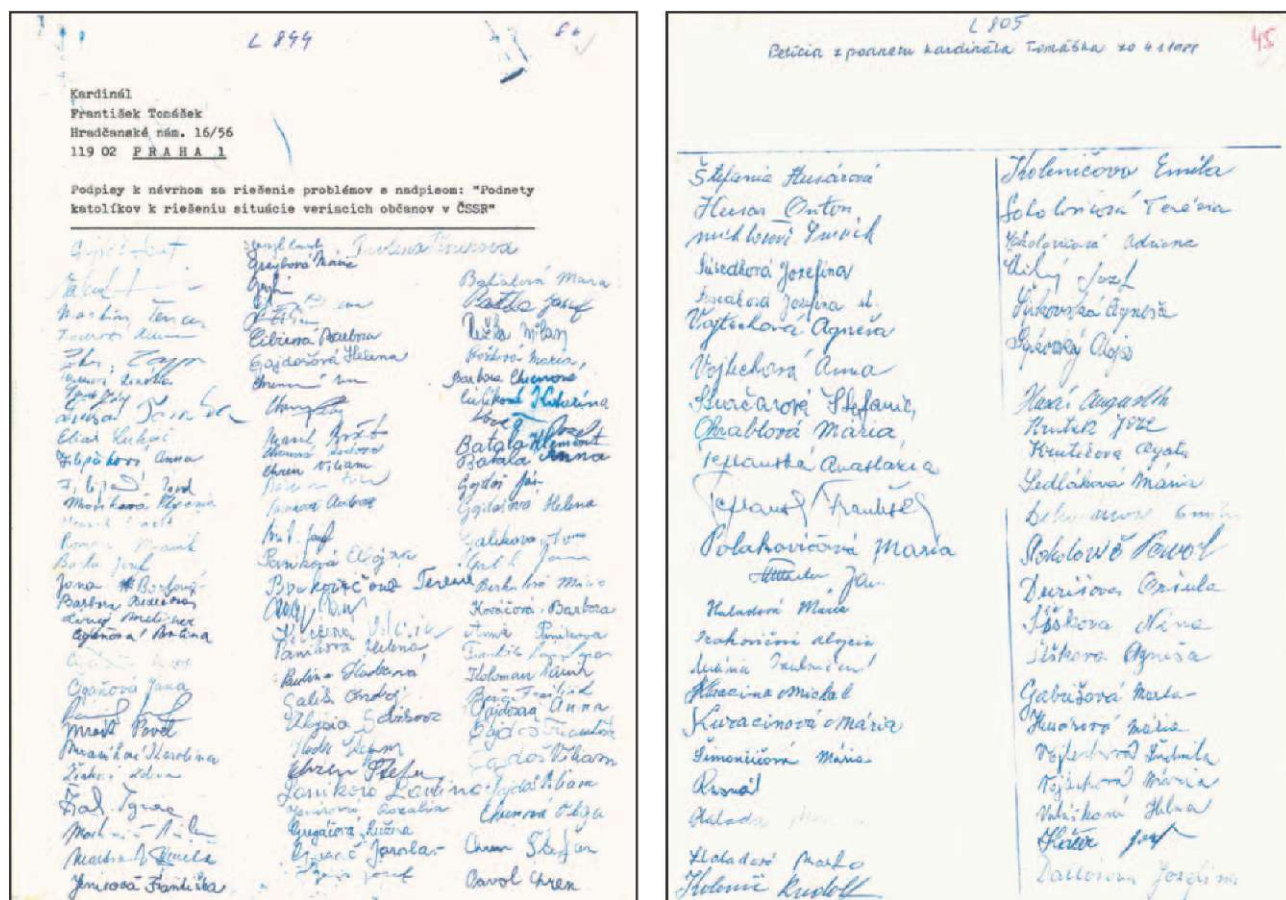
18 ŠIMULČÍK, J.: Čas svtania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988, s. 26.

19 Petícia za náboženskú slobodu. Náboženstvo a súčasnosť, Samizdat, 1988, č. 2, s. 5 – 7; HLINKA, A.: Sila slabých a slabosť silných, s. 188 – 190.

20 ŠIMULČÍK, J.: Čas svtania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988, s. 26.

21 Petícia za náboženskú slobodu. Náboženstvo a súčasnosť, Samizdat, 1988, č. 2, s. 5 – 7.

Ukážka podpisových hárkov (Zdroj: Archív J. Šimulčíka)

predsedovi federálnej vlády napísal: „Vážený pane ministerský predseda, považujú za svoju povinnosť sdeliť Vám a Vaším prostredníctvom členům Vaší vlády své stanovisko k událostem prvých měsíců tohoto roku, které se dotýkají vztahu Katolické církve a státu. [...] Dne 1. ledna 1988 bylo zahájeno podepisování petice nadepsané „Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů“ [...] Tato akce vyšla z katolického lidu. Uvítal jsem a podpořil také proto, že moje mnoholeté úsilí o normálnější život Církve a věřících u nás nepřineslo téměř žádné výsledky. Moje četná podání odpovědným státním činitelům zůstala bez odpovědi. Žádný orgán petici nezakázal. Dověděl jsem se však o mnoha pokusech potlačit její podepisování zastrašováním. Byla také roz-

poutána dezinformační kampaň proti jejím autorům a signatářům i proti mé osobě. Sdělovací prostředky se neostýchaly používat slovník padesátých let. U věřících, a nejen u nich, vzbudila tato kampaň oprávněně rozhořčení. Naopak petice si získala takový souhlas, že se do dnešního dne u mne sešlo přes půl milionu podpisů. Taková je pravda o petici. Její pravý smysl je možné pochopit jen v historické souvislosti. Petice je dosud nejmohutnější a nejzřetelnější, ale zdaleka ne první projev mínění a vůle našich věřících. Po čtyři desetiletí dává katolický lid různými způsoby najevo svůj nesouhlas s církevní politikou státu. [...] Konečně v posledních letech začalo přibývat i výslovných projevů v podobě petic a stížností. [...] Katolický lid z Čech,

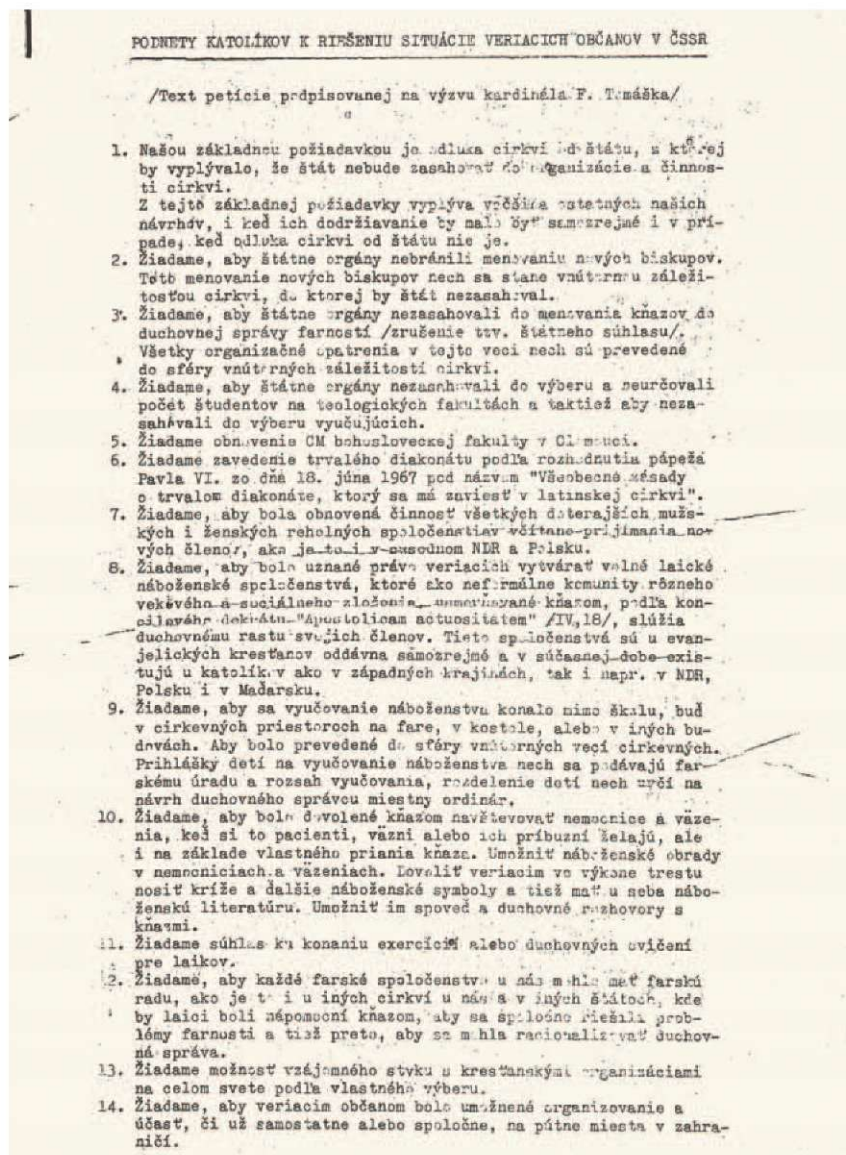
Moravy i Slovenska už dříve mnoha způsoby a nyní statisíce podpisů, které zastupují miliony dalších katolíků, projeví mně svou plnou důvěru. Tento morální mandát mne nejen opravňuje, ale přímo zavazuje k tomu, abych nemlčel. Proto jménem našich katolických věřících latinského i řeckého obřadu prohlašuji: Žádáme změnu postoje státu k Církvi. Nechceme jít cestou konfrontace, ale dialogu!“ List bol zaslán na vedomie pápežovi Jánovi Pavlovi II. a všetkým ordinárom diecéz v ČSSR.²²

List veriacim obsahoval taktiež dôležité informácie: „V posledních měsících jste mi poskytli neobyčejně přesvědčivý důkaz své důvěry v podobě více než půl milionu podpisů pod petici, kterou jsem podpořil. Považuji to za zmocnění

22 Tamže, s. 14 – 16.

stát se Vaším mluvčím, když žádáte, aby u nás došlo k nápravě vztahu státu k Církvi a k věřícím. V tomto smyslu jsem zformuloval stanovisko, které posílám Vládě ČSSR k rukám jejího předsedy Lubomíra Štrougala. Mám radostnou povinnost poděkovat všem, kteří jste petici podepsali nebo podepsat chtěli a nemohli, neboť podpisování probíhalo improvizovaně a s obtížemi. Zvláštní dík si zaslouží ti, kteří při tom obětavě pomáhali. Mile mě překvapily upřímné sympatie mnoha spoluobčanů nekatolíků; pochopily, že nám nejde jen o vlastní výhody. Svoboda je nedělitelná, přejeme ji všem stejně jako sobě [...] Udalosti ozřejmily další věc, kterou vám chci položit na srdce. Je to odpovědnost vás laiků za Církev. Po léta jsem mluvil za vás téměř marně. Byl jsem označen za „generála bez vojska“. Proto bylo třeba, abyste promluvíli vy. Nejsme vojsko a nebojujeme o moc. Ale povinnost hájit se proti nespravedlnosti je jeden ze základních kamenů mravnosti. I náš Pán se před soudem hájil proti falešnému obvinění a ohradil proti políčku. Je správné, když jako občané uplatňujete svá práva vůči světské moci. To však není všechno, co máte možnost dělat. Je třeba ujmát se svých práv i fakticky. Litera zákona sice velmi zužuje náboženský život katolíků. Přesto je nám upíráno mnohé, co nezakazuje zákon, ale mimo zákonnou kompetenci lidé pověřeni veřejnou správou. Ale v každém právním státě platí zásada: Všechno, co není zakázané, je povoleno – rozumí se zákonem, ne něčí libovůli. Nebojte se tedy např. uskutečňovat plný církevní život v duchu Druhého vatikánského koncilu, ve farnostech i mimo ně. [...] V podání vládě ČSSR tlumočím váš požadavek zásadní změny postoje státu k Církvi a věřícím, zejména, že se nespokojíte s malými ústupky z milosti místo respektování práv a mezinárodních závazků. Je třeba dosáhnout takového řešení, které by zabránilo vměšování státu do vnitřního života Církve: tak chápu váš požadavek odluky Církve od státu, obsažený v pe-

Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR (Zdroj: Archív J. Šimulčíka)

tici. Navrhují zahájení vážného dialogu o celkovém stavu věcí, a to se skutečnými zástupci Církve, kterým důvěřujete. Uvědomil jsem si, že i já mám vůči vám povinnost, která nestrpí odkladu. Stále ještě se dovídám o postihování, šikánování, zastrašování nebo diskriminování kněží a laiků i jejich dětí. Kdyby takové jednání pokračovalo, byť i jen na nejnižších stupních moci, bylo by to špatným předznamenáním dialogu. Bylo by také neblahé, kdyby věřící žili s vědomím, že se jich vlastní Církev

nesmí nebo nechce zastat. Proto jsem se rozhodl nabídnout pomoc, kdykoli dojde k porušení spravedlnosti v souvislosti s vírou nebo Církví. Když se někdo nedomůže práva normální cestou nebo s pomocí vlastních církevních pastýřů, má možnost obrátit se přímo na mně. S pomocí příslušných odborníků se budu snažit zasáhnout v jeho prospěch. Je zapotřebí, aby zcela vymizely ústrky vůči věřícím občanům. Uvítám všechny dobré zprávy o případech vyřešených přímo úřady.²³

- 2 -

15. Žiadame, aby veriacim občanom boli v plnom rozsahu zabezpečené náboženské publikácie podľa skutočných potrieb veriacich. Umožniť založenie náboženských nakladateľstiev pod vedením cirkevných predstaviteľov, povoliť vydávanie náboženských časopisov rôzneho zamerania, povoliť otvorenie verejných knižníc a čítární s náboženskou literatúrou.
16. Žiadame, aby rôzne opisovanie a rozširovanie náboženských textov nebolo považované za nedovoľené podnikanie alebo iný trestný čin alebo prečin.
17. Žiadame možnosť odoberania náboženskej literatúry zo zahraničia podľa záujmov a potrieb veriacich. Preto žiadame, aby táto literatúra nebola colnými orgánmi zabavovaná.
18. Žiadame právo na programy v rozhlasu a televízii po dohode so Zborom ordinárov ČSR a SSR alebo neskôr predsedami biskupskej konferencie.
19. Žiadame, aby bolo ukončené zámerne rušenie vatikánskeho rozhlasu v českej a slovenskej reči a tiež vysielanie sv. omše každú nedeľu zahraničným rozhlasom.
20. Žiadame, aby bola zložená nielen ateistická propaganda, ale aby bolo dovolené a umožnené i verejné šírenie kresťanského učenia, ako duchovnými osobami tak i laikmi. Preto tiež žiadame, tak ako je využívaným právom marxistov a iných ateistov, že kriticky hodnotia náboženstvo a cirkvi, aby bola daná rovnaká možnosť i kresťanom a iným občanom, aby i oni mohli vo svojich publikáciách a verejnom živote podrobiť kritickému hodnoteniu učenie marxizmu-leninizmu a aby táto činnosť nebola posudzovaná ako trestný čin.
21. Žiadame, aby boli vrátené zabrané cirkevné budovy, ktoré si z vlastných prostriedkov zadovážili variaci občania a ktoré sú potrebné pre činnosť cirkvi.
22. Žiadame, aby bola umožnená stavba nových kostolov, tam kde sa vyskytuje ich potreba.
23. Žiadame zamedzenie svojvoľného odstraňovania križov, sôch a kaplniek a iných náboženských a kultúrnych pamiatok z rôznych miest.
24. Žiadame, aby právomoc cirkevných tajomníkov bola vymedzená na základe marxistickej zšady, že "cirkvi sa musia stať slobodnými a na štátnej moci nezávislými spolkami občanov rovnakého zmysľania".
25. Žiadame urýchlenú a dôslednú rehabilitáciu nezákonne odsúdených kňazov, rehoľníkov a aktívnych náboženských laikov.
26. Žiadame zamedzenie diskriminácie veriacich kresťanov v zamestnaní, predovšetkým v školstve.
27. Žiadame, aby veriaci občania mali možnosť v rámci petičného práva vždy sa vyjadrovať k akýmkoľvek otázkam, o ktorých sú presvedčení, že je ich morálnou povinnosťou sa k nim vyjadriť. Žiadame tiež, aby za túto svoju aktivitu neboli obviňovaní s nezákonnej činnosti a aby im petičný materiál nebol zabavovaný.
28. Žiadame, aby boli zrušené všetky právne predpisy, ktoré neprávne kriminalizujú značnú časť náboženskej činnosti duchovných i laikov.
29. Žiadame doplnenie alebo úpravu článkov 16, 20, 24, 28 a 32 našej ústavy tak, aby boli v súlade s našimi návrhmi.
30. Žiadame tiež, aby všetky platné zákony a záväzná právne predpisy, dotýkajúce sa priamo alebo nepriamo náboženskej oblasti, boli uvedené do súladu s Medzinárodným paktom o občianskych a politických právach.
31. Žiadame, aby bola utvorená zmiešaná komisia, zložená zo zástupcov štátnych orgánov a zástupcov katolíckej cirkvi včítane laikov menovaných otcom kardinálom Tomáškom a ordinármi vernými Sv. Otcovi, ktorá by sa našimi návrhmi zaoberala a ich riešila.

Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR (Zdroj: Archív J. Šimulčíka)

Dvoma listami 89-ročný kardinál Tomášek uzatvoril najväčšiu podpisovú akciu za náboženskú slobodu v ČSSR, do čela ktorej sa postavil svojou podporou.

ZHODNOTENIE

Dnes by sme mohli skonštatovať, že bez ochoty a veľkodušnosti Oravcov by zrejme nevznikla najväčšia podpisová akcia za náboženskú slobodu vo východnej Európe. A asi to bude aj pravda. Treba ale zdôrazniť, že oni iba reflektovali svoju „náboženskú slobodu“, ktorá sa odzrkadľovala v tom, že ich diecéza bola už 38 rokov bez biskupa.

Nepochybne, podpisy z Oravy boli jedným z podstatných faktorov začiatku podpisovej akcie. Ukázali, že ľudia majú odvahu vyjadriť svoj názor, čo sa prejavilo tým, že v krátkom čase sa zbieralo veľa podpisov. V januári 1988 sa však spojilo viac činiteľov, ktoré zabezpečili úspešnosť akcie:

1. Písomná výzva cirkevnej autority na zbieranie podpisov – dovtedy žiadna cirkevná autorita písomne nepodporila a nevyzvala veriacich, aby verejne vyjadrili svoj postoj.
2. Ochota občanov zapojiť sa do zápasu o svoje práva – to, že sa za krátky čas zbieralo množstvo podpisov, ktoré sa pod iné podpisové akcie

zbierali mesiace, znamenalo zmenu postoja obyvateľov. Ten pramenil z kontinuálneho oživovania náboženského života: púte, malé spoločenstvá, samizdaty, podpisové akcie...

3. Vybudované podzemné štruktúry cirkvi na Slovensku – podzemná cirkvi sa počas svojej existencie zameriavala hlavne na ľudí v malých spoločenstvách, ktorých sa snažila navzájom poprepájať. To vytváralo hlavnú bázu aktivistov, ktorí zbierali podpisy po Slovensku.
4. „Online“ informovanie Antona Hlinku v Hlase Ameriky a následne informovanie občanov v Československu – mediálna podpora podpisovej akcie bola veľmi dôležitá, lebo pomáhala v krátkom čase budovať jednotné povedomie a odvahu podpisujúcich.
5. Veľkodušnosť Slovákov zapojiť sa do podpisovej akcie, ktorú oni neiniciovali – univerzálnosť katolíckej cirkvi, veľkodušnosť lídrov podzemnej cirkvi na Slovensku a rozpoznanie znaku časov prispelo k tomu, že na Slovensku sa prvý raz zozbieralo väčšie množstvo podpisov. Prvé štyri body poukazovali na to, prečo bolo Slovensko pripravené na podpisovú akciu takéhoto rozsahu. Jednota v kresťanskom podzemí len umocňovala túto pripravenosť.

V prípade, že by nebol prítomný jeden zo spomínaných faktorov, podpisová akcia by zrejme nemala taký úspech alebo by prebehla v ohraničenom meradle.

Podpisová akcia mala na Slovensku dve fázy. Prvá fáza bola do polovice februára, kedy bol nárast počtu podpisov enormný. V druhej fáze počet podpisov začal pozvoľne klesať.

Priebeh zbierania podpisov nepriaznivo ovplyvnili dva faktory: Prvý faktor mal vzťah k logistickému zabezpečeniu podpisovej akcie. Aj keď podzemná cirkvi mala vybudované rozsiahle štruktúry, najväčšie na Slovensku, podpisová akcia ukázala, že niekoľko stotisícová podpisová akcia ju organizačne začína presahovať.

Množstvo zozbieraných podpisov záviselo od „hustoty siete“ podzemných štruktúr a od odhodlanosti katolíckych aktivistov. Druhý faktor zahŕňa v sebe negatívny postoj cirkevnej hierarchie, ktorá bola aktívna v kolaborujúcom

Združení katolíckeho duchovenstva *Pacem in terris*, k podpisovej akcii. Jej postoj bol o to zarážajúcejší, že nešlo o vnútornú cirkevnú záležitosť, ale o občiansku, konajúcu sa v súlade s platnou ústavou.

Aj napriek spomínaným faktorom, 31-bodová petícia s viac ako polmilióna signatármi za náboženskú slobodu sa stala najväčšou podpisovou akciou nielen na Slovensku, ale aj v Československu a v celej východnej Európe.

PRÍLOHA

Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov v ČSSR:

1. Našou základnou požiadavkou je odluka cirkvi od štátu, z ktorej by vyplývalo, že štát nebude zasahovať do organizácie a činnosti cirkvi. Z tejto základnej požiadavky vyplýva väčšina ostatných našich návrhov, aj keď ich dodržiavanie by malo byť samozrejmé i v prípade, keď odluka cirkvi od štátu nie je.
2. Žiadame, aby štátne orgány nebránili menovaniu nových biskupov. Toto menovanie nových biskupov nech sa stane vnútornou záležitosťou cirkvi, do ktorej by štát nezasahoval.
3. Žiadame, aby štátne orgány nezasahovali do menovania kňazov do duchovnej správy farnosti (zrušenie tzv. štátneho súhlasu). Všetky organizačné opatrenia v tejto veci nech sú prevedené do sféry vnútorných záležitostí cirkvi.
4. Žiadame, aby štátne orgány nezasahovali do výberu a neurčovali počet študentov na teologických fakultách a taktiež aby nezasahovali do výberu vyučujúcich.
5. Žiadame obnovenie CM bohosloveckej fakulty v Olomouci.
6. Žiadame zavedenie trvalého diakonátu podľa rozhodnutia pápeža Pavla VI. zo dňa 18. júna 1967 pod názvom Všeobecné zásady o trvalom diakonáte, ktorý sa má zaviesť v latinskej cirkvi.
7. Žiadame, aby bola obnovená činnosť všetkých doterajších mužských i ženských rehoľných spoločenstiev vrátane prijímania nových členov, ako je to i v susednom NDR a Poľsku.
8. Žiadame, aby bolo uznané právo veriacich vytvárať voľné laické náboženské spoločenstvá, ktoré ako neformálne komunity rôzneho vekového a sociálneho zloženia, usmerňované kňazom podľa koncilového dekrétu *Apostolicam actuositatem* (IV,18), slúžia duchovnému rastu svojich členov. Tieto spoločenstvá sú u evanjelických kresťanov oddávna samozrejmé a v súčasnej dobe existujú u katolíkov tak v západných krajinách, ako i napr. v NDR, Poľsku i v Maďarsku.
9. Žiadame, aby sa vyučovanie náboženstva konalo mimo školy, buď v cirkevných priestoroch na fare, v kostole alebo v iných budovách. Aby bolo prevedené do sféry vnútorných vecí cirkevných. Prihlášky detí na vyučovanie náboženstva nech sa podávajú farskému úradu a rozsah vyučovania, rozdelenie detí nech určí na návrh duchovného správcu miestny ordinár.
10. Žiadame, aby bolo dovolené kňazom navštevovať nemocnice a väzenia, keď si to pacienti, väzni alebo príbuzní želajú, ale i na základe vlastného priania kňaza. Umožniť náboženské obrady v nemocniciach a väzeniach. Dovoľiť veriacim vo výkone trestu nosiť kríže a ďalšie náboženské symboly a tiež mať u seba náboženskú literatúru. Umožniť im svediť a duchovné rozhovory s kňazmi.
11. Žiadame súhlas ku konaniu exercícií alebo duchovných cvičení pre laikov.
12. Žiadame, aby každé farské spoločenstvo u nás mohlo mať farskú radu, ako je to u iných cirkví u nás a v iných štátoch, kde by laici boli nápomocní kňazom, aby sa spoločne riešili problémy farnosti a tiež aby sa mohla racionalizovať duchovná správa.
13. Žiadame možnosť vzájomného styku s kresťanskými organizáciami na celom svete podľa vlastného výberu.
14. Žiadame, aby veriacim občanom bolo umožnené organizovanie a účasť, či už samostatne alebo spoločne, na pútné miesta v zahraničí.
15. Žiadame, aby veriacim občanom boli v plnom rozsahu zabezpečené náboženské publikácie podľa skutočných potrieb veriacich. Umožniť založenie náboženských nakladateľstiev pod vedením cirkevných predstaviteľov, povoliť vydávanie náboženských časopisov rôzneho zamerania, povoliť otvorenie verejných knižníc a čítární s náboženskou literatúrou.
16. Žiadame, aby rôzne odpisovanie a rozširovanie náboženských textov nebolo považované za nedovolené podnikanie alebo iný trestný čin alebo prečin.
17. Žiadame možnosť odoberania náboženskej literatúry zo zahraničia podľa záujmov a potrieb veriacich. Preto žiadame, aby táto literatúra nebola colnými orgánmi zabavovaná.
18. Žiadame právo na programy v rozhlase a v televízii po dohode so Zborom ordinárov ČSR a SSR alebo neskôr s predsedami biskupskej konferencie.

19. Žiadame, aby bolo ukončené zámerné rušenie Vatikánskeho rozhlasu v českej a slovenskej reči a tiež vysielanie sv. omše každú nedeľu zahraničným rozhlasom.
20. Žiadame, aby bola povolená nielen ateistická propaganda, ale aby bolo dovolené a umožnené i verejné šírenie kresťanského učenia tak duchovnými osobami, ako i laikmi. Preto tiež žiadame, tak ako je uživá- ným právom marxistov a iných ateistov, že kriticky hodnotia náboženstvo a cirkev, aby bola daná rovnaká možnosť i kresťanom a iným občanom, aby i oni mohli vo svojich publikáciách a verejnom živote podro- biť kritickému hodnoteniu učenie marxizmu-leninizmu a aby táto činnosť nebola posudzovaná ako trest- ný čin.
21. Žiadame, aby boli vrátené zabrané cirkevné budovy, ktoré si z vlastných prostriedkov zadovážili veriaci občania a ktoré sú potrebné pre činnosť cirkvi.
22. Žiadame, by bola umožnená stavba nových kostolov tam, kde sa vyskytuje ich potreba.
23. Žiadame zamedzenie svojvoľného odstraňovania krížov, sôch a kaplniek a iných náboženských a kultúr- nych pamiatok z rôznych miest.
24. Žiadame, aby právomoc cirkevných tajomníkov bola vymedzená na základe marxistickej zásady, že „cirkvi sa musia stať slobodnými a od štátnej moci nezávislými spolkami občanov rovnakého zmýšľania.“
25. Žiadame urýchlenú a dôslednú rehabilitáciu nezákonne odsúdených kňazov, rehoľníkov a aktívnych ná- boženských laikov.
26. Žiadame zamedzenie diskriminácie veriacich kresťanov v zamestnaní, predovšetkým v školstve.
27. Žiadame, aby veriaci občania mali možnosť v rámci petičného práva vždy sa vyjadrovať k akýmkoľvek otázkam, o ktorých sú presvedčení, že je ich morálnou povinnosťou sa k nim vyjadriť. Žiadame tiež, aby za túto svoju aktivitu neboli obviňovaní z nezákonnej činnosti a aby im petičný materiál nebol zabavova- ný.
28. Žiadame, aby boli zrušené všetky právne predpisy, ktoré neoprávnene kriminalizujú značnú časť nábo- ženskej činnosti duchovných i laikov.
29. Žiadame doplnenie alebo úpravu článkov 16, 20, 24, 28 a 32 našej ústavy tak, aby boli v súlade s našimi návrhmi.
30. Žiadame tiež, aby všetky platné zákony a záväzné právne predpisy dotýkajúce sa priamo alebo nepriamo náboženskej oblasti boli uvedené do súladu s Medzinárodným paktom o občianskych a politických prá- vach.
31. Žiadame, aby bola utvorená zmiešaná komisia, zložená zo zástupcov štátnych orgánov a zástupcov ka- tolickej cirkvi vrátane laikov menovaných otcom kardinálom Tomáškom a ordinármi vernými Svätému otcovi, ktorá by sa našimi návrhmi zaoberala a ich riešila.

Ján Šimulčík • 291 284 Brave Ones. Collecting Signatures for Religious Freedom in Czechoslovakia in 1988

At the end of 1987 the Catholics in Moravia Region started to collect signatures requesting the religious freedom in Czechoslovakia and supported the requests expressed by the ignored Cardinal Tomášek. After Cardinal Tomášek supported this signatures collecting action for religious freedom having 31 points with his own signature, a massive support of this event was launched. In Slovakia 100 000 signatures were collected in three weeks and gradually Bohemia and Moravia gathered. 501 590 signatures were collected in Czechoslovakia in four months; 291 284 of them in Slovakia and 210 306 in Bohemia and Moravia. The signatures collecting action with 31 requirements and half a million signatures became the largest signatures collecting action for religious freedom in the East Europe before 1989.

Ing. PhDr. Ján Šimulčík, PhD. (1970)

V roku 1993 absolvoval bioinžinierstvo na Chemickotechnologickej fakulte STU v Bratislave. Po zahraničných študijných pobytoch v roku 2001 ukončil magisterské štúdium v odbore učiteľstvo všeobecnovzdelávacích predmetov na CMBF Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 2003 absolvoval rigoróznú skúšku na Katedre slovenských dejín na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a ná- sledne aj doktorandské štúdium. Je autorom nasledujúcich publikácií: *Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969 – 1989* (1997); *Čas svitania. Sviečková manifestácia – 25. marec 1988* (1998); *Katolícka cirkev a nežná revolúcia 1989* (1999); *Zápas o nádej. Z kroniky tajných kňazov 1969 – 1989* (2000); *Zápas o svedomie. Hladovka študentov bohosloveckej fakulty v roku 1980* (2001); *Združenie katolíckych duchovných Pacem in terris. Výber zo samizdatových dokumentov 1969 – 1989* (2002); *Dokumenty doby 1990 – 2000* (2002). Zároveň je autorom niekoľkých článkov, štúdií a prednášok na tému tzv. podzemnej cirkvi na Slovensku v rokoch 1969 – 1989.

POSLEDNÝ POLITICKÝ PROCES KOMUNISTICKÉHO REŽIMU NA SLOVENSKU

PERZEKÚCIE ČLENOV BRATISLAVSKEJ PÄTKY NA JESEŇ 1989

PETER JAŠEK

Korene posledného politického procesu komunistického režimu na Slovensku nájdeme v 21. auguste 1968. Tento tragický deň slovenských dejín, ktorého symbolom sa stali sovietske tanky v uliciach Bratislavy, okupačné armády štátov Varšavskej zmluvy vtrhli do vtedajšieho Československa, aby zastavili Dubčekov pokus o nastolenie „socializmu s ľudskou tvárou“. Okupácia sa nezaobišla bez obetí. Tými najznámejšími sa v Bratislave stali dvaja mladí ľudia – 15-ročná Danka Košanová, ktorá zahynula po zásahu odrazenej guľky na schodoch budovy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského na Šafárikovom námestí¹ a 16-ročný Peter Legner, ktorého zastrelil sovietsky vojak 22. augusta 1968 pred budovou pošty na Námestí SNP. Dôstojné pripomenutie si týchto tragických udalostí sa po 21 rokoch stalo spúšťačom posledného politického procesu, ktorým ešte aj v čase rúcania sa sovietskeho bloku komunistický režim v Československu perzekvoval tých, ktorí si chceli uctiť pamiatku obetí okupácie.

Okupácia v roku 1968 so sebou popri ľudských obetiach priniesla nástup normalizácie, znamenajúcej negáciu obrodného procesu v 60. rokoch. Normalizačný komunistický režim sa vrátil k zdôrazňovaniu a faktickému uplatňovaniu vedúcej úlohy Komunistickej strany Československa (KSČ) a marxisticko-leninskej ideológie v spoločnosti, deklarujúcej existenciu „reálneho socializmu“. V živote spoločnosti dochádzalo v 70. a 80. rokoch k nárastu apatie a čoraz viditeľnejšiemu úpadku, ktorý sa postupom času dotkol všetkých oblastí života. Od systematického porušovania ľudských a občianskych práv a náboženských slobôd cez represie štátnej moci a svojvôľu straníckych funkcionárov, znečistenie životného prostredia nevykonným priemyslom, zaostávajúcu ekonomiku, štátom riadené snahy o ateizáciu spoločnosti,

Pôvodný pamätník obetiam streľby z 21. augusta 1968 pred Univerzitou Komenského v Bratislave (Foto: Jozef Michaláč)

nemožnosť slobodného cestovania až po zaostávanie kvality a dostupnosti tovarov. To všetko vyvolávalo v spoločnosti nespokojnosť, ktorá prerástla do otvorenej krízy režimu koncom 80. rokov, vrcholiacej v priebehu roku 1989.

Režim v tom čase strácal aj zahraničnopolitickú oporu v Sovietskom zväze, kde od nástupu Michaila Gorbačova v roku 1985 prichádzalo k zásadným zmenám. Vo vnútornej politike nastúpil Gorbačov cestu reforiem, známych v oblasti hospodárstva ako perestrojka a v oblasti politického uvoľnenia režimu ako glasnosť. V zahraničnej politike deklaroval zmiernenie napätia vo vzťahu s USA a nezasahovanie do vnútornej politiky jednotlivých štátov sovietskeho bloku. Tieto impulzy rýchlo pochopili predovšetkým v Poľsku a Maďarsku, kde už na jar a začiatkom leta 1989 prebehli diskusie okrúhlych

1 Na tom istom mieste v ten deň zahynul aj kapitán Dunajplavby Ján Holík a Stanislav Sivák. Okupácia na Slovensku mala celkovo 37 obetí. Pozri: <http://www.ustrcr.cz/cs/obeti-okupace>

stolov či poloslobodné voľby a formovali sa nové vlády, v ktorých komunisti stratili väčšinu. V týchto krajinách predstavitelia dovtedy všemocnej štátostrany pomaly ustupovali z vedúcich pozícií a Sovietsky zväz do tohto procesu nezasahoval silovo, ako to bolo typické v predchádzajúcich rokoch.

V inej situácii bol komunistický režim v Československu. Ten sa pokúšal reagovať na sovietsku perestrojku vlastnou politikou pomenovanou prekladom sovietskeho vzoru pojmom prestavba.² Tá mala priniesť postupné uvoľnenie režimu, zostala však zväčša vo verbálnej rovine. K čiastočným zmenám prichádzalo pomaly, či už pri výmene straníckych kádrov alebo zavádzaní niektorých demokratizačných opatrení.³ Najviditeľnejšia zmena sa odohrála na kľúčovej pozícii generálneho tajomníka Ústredného výboru (ÚV) KSČ, kde Gustáva Husáka koncom roku 1987 vystriedal Miloš Jakeš ako kompromisný kandidát, od ktorého sa očakávala tak vernosť starým postulátom, ako aj prestavba.⁴ Po personálnych zmenách realizovaných na plenárnom zasadnutí ÚV KSČ 8. – 9. apríla 1988 obsadili väčšinu kľúčových pozícií v KSČ dogmatickí politici.⁵ Zároveň prišlo k vzostupu viacerých politických realistov. Aj na Slovensku prišlo k výmenám na kľúčových postoch predsedu vlády (na miesto Ivana Knoteka nastúpil Pavol Hrivnák) a 1. tajomníka ÚV KSS, kde Jozefa Lenárta vymenil

Generálny tajomník ÚV KSČ Miloš Jakeš (Zdroj: Internet)

Ignác Janák, ale ani jeden z nich nebol otvoreným stúpencom reforiem. „Prestavbovo“ sa postupovalo iba pri výme-

ne nižších straníckych funkcionárov, kde na Slovensku nastúpilo až 39 % nových členov a kandidátov okresných

- 2 K tejto politike pozri: PULLMANN, M.: Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu. Praha 2011. Na Slovensku: BLEHOVA, B.: Der Fall des Kommunismus in der Tschechoslowakei [Pád komunizmu v Československu]. Wien 2006; SZOMOLÁNY, S. – PEŠEK, J. (Eds.): November 1989 na Slovensku. Súvislosti, predpoklady a dôsledky. Bratislava 1999.
- 3 Príkladom bolo napr. prijatie zákona o štátnom podniku a o poľnohospodárskom družstevníctve, ktoré sa mali stať základom ekonomickej prestavby a utvárali legislatívny rámec pre potrebné zmeny v mechanizme riadenia ekonomiky koncom marca 1988, zastavenie rušenia rozhlasového vysielania stanice Rádio Slobodná Európa. Zjednodušilo sa aj cestovanie do kapitalistických štátov. Pozri: ŽATKULIAK, J. a kol.: November '89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext. Bratislava 2009, s. 26 a 57.
- 4 LORENC, A.: Ministerstvo strachu? Neskartované spomienky generála Lorenca. Bratislava 1992, s. 139; KOUELKA, F.: Husákův pád 1987. Dokumenty k oddělení funkcí prezidenta ČSSR a generálního tajemníka KSČ a k nástupu Miloše Jakeše do čela KSČ. In: Soudobé dějiny, roč. 7, 2000, č. 2/3, s. 473 – 525.
- 5 KATREBOVÁ-BLEHOVÁ, B.: Michail Gorbačov a koniec komunistického režimu v Československu. In: Paměť národa, roč. 4, 2008, č. 1, s. 30. Ako príklad môžeme spomenúť výmenu na Slovensku, kde v apríli 1988 1. tajomníka ÚV KSS Jozefa Lenárta nahradil Ignác Janák a na poste ideologického tajomníka ÚV KSS Ľudovíta Pezlára nahradil Gejza Šlapka. Aj zo štátneho aparátu odišli dvaja významní politici, ktorých mená sa spájali s prestavbou. Na pozícii predsedu federálnej vlády Lubomíra Štrougala vystriedal Ladislav Adamec, ktorý však skôr patril k realistickému prúdu v rámci KSČ. Na najcitlivejšom mieste vo vláde, na pozícii federálneho ministra vnútra, Bratislava Vajnara vystriedal František Kincl.

výborov, z ktorých väčšina podporovala prestavbu.⁶ Išlo o mladších funkcionárov, najčastejšie z ekonomických inštitúcií alebo Socialistického zväzu mládeže, ktorí popri straníckych absolvovali aj štátne školy alebo študovali v Sovietskom zväze v ére Gorbačova. „Prestavbové“ krídlo v komunistickej strane sa však nesformovalo, nakoľko v prípade stúpcov reforiem išlo skôr o jednotlivcov, ktorí nemali dosah na formovanie politickej stratégie alebo prijímanie politických rozhodnutí. Jeho predstaviteľom sa preto až do pádu režimu nepodarilo presadiť dôslednú realizáciu prestavby.⁷

Pre druhú polovicu 80. rokov bola v Československu, ale aj osobitne na Slovensku, charakteristická vzrastajúca aktivita disentu, ktorá v čoraz väčšej miere mobilizovala aj predtým indifferenčných obyvateľov. Najpočetnejšou a najlepšie organizovanou opozičnou silou na Slovensku boli štruktúry tajnej cirkvi na čele s tajne vysväteným biskupom Jánom Chryzostomom Korcom, Vladimírom Juklom, Silvestrom Krčméřym a Františkom Mikloškom. V tomto prostredí sa zrodili masové púte druhej polovice 80. rokov vrátane Velehradu, Levoče či Šaštína, viaceré petičné akcie, ale aj najväčší verejný protest – Sviečková manifestácia v marci 1988. Významnú úlohu

v disente zohrávali aj intelektuáli liberálnej a ľavicovej orientácie (často bývalí členovia KSČ), vystupujúci na obranu občianskych a ľudských práv. Medzi nich patrili napríklad slovenskí signatári Charty 77 Miroslav Kusý, Hana Ponická či Dominik Tatarka, ale aj tí, ktorí s ňou sympatizovali, hoci ju nepodpisali, ako Jozef Jablonický, Milan Šimečka či Július Strinka. Súčasťou slovenského disentu bola aj skupina komunistov vylúčených z KSČ po roku 1968, známych ako „šesťdesiatosmičkári“. Boli prívržencami Dubčekovej politiky „socializmu s ľudskou tvárou“. Na ich čele bol Alexander Dubček s okruhom svojich blízkych spolupracovníkov, ako boli Anton a Ladislav Ťažký, Ivan Laluha, Hvezdoň Kočtúch a Viktor Pavlenda.

Významný dosah mali občianske iniciatívy zamerané na ochranu prírody a pamiatok. Vrcholným počínom z tohto prostredia bolo publikovanie kolektívnej práce *Bratislava/nahlas* v roku 1987, ktorá sa zaoberala širokou problematikou od kvality ovzdušia a životného prostredia cez starostlivosť o kultúrne pamiatky až po znevýhodnené sociálne skupiny v Bratislave. Práca poukazuje na skutočný stav spoločnosti bola otvorenou kritikou komunistického režimu. Autorský kolektív pod vedením Jána Budaja zahŕňal

aktivistov ako Eugen Gindl, Mikuláš Huba, Gabriela Kaliská, Peter Tatár či Juraj Flamík. Osobitnú pozíciu mali disidenti z prostredia maďarskej menšiny, orientujúci sa na problematiku ochrany národnostných práv Maďarov na Slovensku. Organizovali sa vo Výbore na ochranu práv maďarskej menšiny na čele s Miklósom Durayom. Okrem väčších skupín v rámci disentu pôsobilo viacero jednotlivcov. Významnú úlohu v rámci zápasu proti komunistickému režimu koncom 80. rokov zohrali predstavitelia slovenského politického exilu. Pre Slovákov bol najdôležitejšou exilovou organizáciou Svetový kongres Slovákov (vznikol v roku 1970 na čele so Štefanom B. Romanom), ale veľký význam mali aj rozhlasové stanice Rádio Slobodná Európa (RSE) a Hlas Ameriky, ktoré prinášali spravodajstvo o prenasledovaní obyvateľov v komunistických štátoch sovietskeho bloku a stali sa hlavnými médiami protikomunistického odporu.

V druhej polovici 80. rokov prichádza k postupnému zjednocovaniu, alebo aspoň zbližovaniu jednotlivých prúdov a skupín v slovenskom disente. Príkladom vyššie uvedeného je vznik Hnutia za občiansku slobodu (HOS) v októbri 1988. Neoficiálnym lídrom na Slovensku sa stal Ján Čarnogurský, v prvých dokumentoch HOS-u uvádzaný ako kontaktná

M. Kusý (tretí zľava) a H. Ponická (vpravo) počas stretnutia s priateľmi v Lukavici (Zdroj: Archív M. Kusého)

Ján Čarnogurský na Bradle 7. mája 1989 číta príspevok H. Ponickéj (Zdroj: Archív A. Seleckého)

6 ŽATKULIAK, J. a kol.: November '89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti, s. 27.

7 ŽATKULIAK, J. a kol.: November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985 – 1990). Bratislava 1999, s. 47. Medzi predstaviteľmi takéhoto prúdu v rámci KSS môžeme uviesť Pavla Kanisa, Petra Weissu, Vladimíra Mináča či Viliama Plevzu. Nie je bez významu spomenúť, že väčšina z nich patrila do okruhu blízkych spolupracovníkov vtedajšieho prezidenta Gustáva Husáka.

Akcia HOS-u na Bradle v máji 1989 (Zdroj: Archív A. Seleckého)

osoba.⁸ Rýchlo sa k nemu pridali ďalší disidenti, ako Miroslav Kusý, Milan Šimečka, Hana Ponická, Ján Langoš či Jozef Jablonický.⁹ Spojilo tak disidentov z viacerých názorových prúdov na Slovensku, v čom bol jeho unikát, nakoľko disidentom sa predtým nedarilo (aj vďaka cieľným intenzívnym aktivitám Štátnej bezpečnosti) nachádzať cesty k zjednoteniu. Hnutie bolo od začiatku čínorodé a aktivity HOS-u boli prológom k procesu proti bratislavskej päťke. V máji 1989 zorganizovali jeho členovia podujatie na Bradle, končiace výzvou na rehabilitáciu Milana R. Štefánika, obnovenie jeho pamätníkov a názvov ulíc. Medzi požiadavkami boli tiež návrat tradičného slovenského znaku do československého štátneho znaku a slobodné voľby.¹⁰ V júli sa konalo ďalšie podujatie pri Štefánikovej soche v obci Predmier na Považí, ale aktivity členov HOS-u sa tým zďaleka nekončili. Vyvrcholili podujatím, ktoré prinieslo proces s bratislavskou päťkou.

Komunistický režim nedokázal ani v čase perestrojky pripustiť akúkoľvek opozíciu a prenasledoval všetky aktivity nekorešpondujúce s jeho politikou. Pre vládnucu garnitúru KSC bolo zachovanie politického monopolu moci hlavnou podmienkou prestavby, ktorej nebola ochotná sa vzdať za žiadnu cenu a neváhala pristúpiť k represiam proti oponentom. Najefektívnejším (no zďaleka nie jediným) nástrojom na prenasledovanie oponentov sa stala Štátna bezpečnosť (ŠtB), prostredníctvom ktorej režim monitoroval, a niekedy aj priamo perzekvoval svojich odporcov. Na aktivitách ŠtB nič podstatné nezmenila ani nová politika prestavby. Hoci ŠtB sa jej formálne prispôsobila, sledovanie „vnútorného nepriateľa“ stále patrilo medzi jej hlavné aktivity. Tento trend potvrdila aj reforma odborov pre boj proti „vnútornému nepriateľovi“ v roku 1988. Príčinou, ale zároveň aj cieľom reorganizácie bolo podľa slov vtedajšieho federálneho ministra

vnútra Jaromíra Obziny „prohloubení účinnosti kontrarozvědné práce, její přizpůsobení současným formám a metodám nepřátelské činnosti a skvalitnění centrálního řízení.“¹¹ Štátna bezpečnosť mala zohrať dôležitú úlohu aj v procese s bratislavskou päťkou.

KTO TVORIL BRATISLAVSKÚ PÄTKU

Vytvorenie bratislavskej päťky, zatknutie jej členov a príprava procesu súviseli s 21. výročím invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. Dňa 4. augusta 1989 piati členovia HOS-u adresovali vláde Slovenskej socialistickej republiky (SSR), redakcii *Literárneho týždenníka* a Československej tlačovej kancelárii (ČSTK) list s informáciou o svojom úmysle uctiť si pamiatku ľudí zavraždených v auguste 1968 okupačnými vojskami Varšavskej zmluvy. Stretnutie, na ktorom signatári list podpísali, sa uskutočnilo v byte Jána Čarnogurského a nadväzovalo na predchádzajúce aktivity HOS-u. Kusý s Čarnogurským už v priebehu júla 1989 diskutovali o tom, akú akciu podniknú na uctenie pamiatky obetí augusta 1968 a dohodli sa na forme listu.¹² Koncept vypracoval Ján Čarnogurský a na doladovaní formulácií sa podieľali všetci signatári. Vyšetrovanie ŠtB a písom znalecký posudok dokázali, že list bol napísaný na písacom stroji Jána Čarnogurského.

V liste signatári konštatovali, že štáty Varšavskej zmluvy podieľajúce sa na invázii „porušili medzinárodné právo a prerušili demokratizačný proces [...] dosadili k moci ľudí, ktorí nepoživali dôveru obyvateľstva.“¹³ Osúdili inváziu a kritizovali nasledujúcu

8 HLUŠIČKOVÁ, R. – CÍSAŘOVSKÁ, B. (eds.): Hnutí za občanskou svobodu 1988–1989. Sbírka dokumentů. Praha 1994, dokument číslo (ďalej dok. č.) 1, (Manifest HOSu Demokracie pro všechny), s. 32.

9 DUBOVSKÝ, P.: Hnutie za občanskú slobodu na Slovensku. In: JAŠEK, P. (ed.): Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe. Bratislava 2012, s. 210.

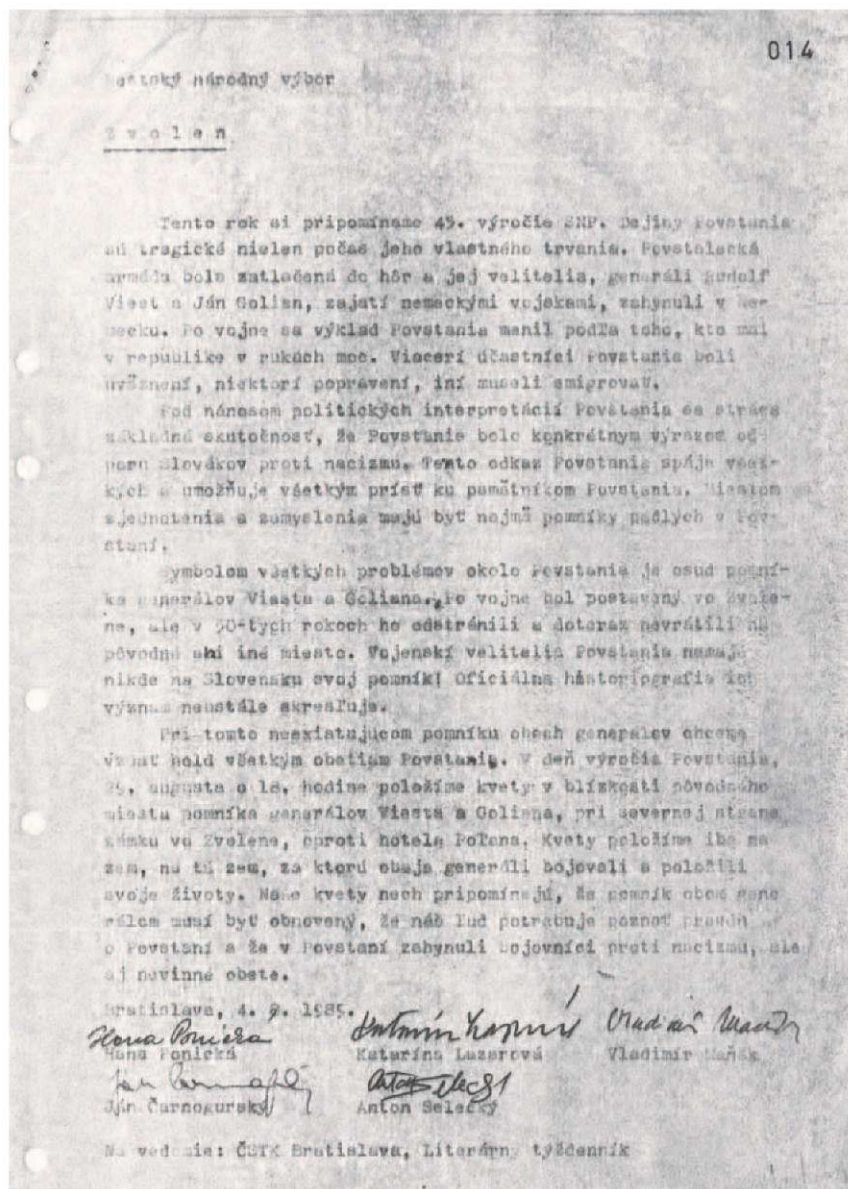
10 Tamže, s. 212.

11 SIVOŠ, J.: Reforma Štátnej bezpečnosti v predvečer pádu komunistického režimu. In: BALUN, P. (ed.): 1988. Rok pred zmenou. Bratislava 2009, s. 70.

12 Archív autora. Rozhovor s Miroslavom Kusým v Bratislave 3. 3. 2014.

13 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN), fond (ďalej f.) Vyšetrovacie spisy (ďalej VS), archívne číslo (ďalej arch. č.) 20 516, Dokumentácia, Zväzok číslo (ďalej zv. č.) 1. List na Úrad vlády SSR, s. 4.

List Mestskému národnému výboru vo Zvolene zo 4. augusta 1989 (Zdroj: AÚPN)

normalizáciu ako „roky ponižujúcich previerok, vyhadzovania z práce, odvolávania vlastných prehlásení a zatvárania.“ Chceli si uctiť pamiatku zastrelených spoluobčanov z augusta 1968, ktorí „zomreli čistí od všetkého,

čo nasledovalo po ich smrti. Možno preto mali byť vytretí z našej pamäti a preto aj boli odstránené pamätné dosky z miesta ich smrti.“¹⁴ V Bratislave mali v pláne položiť vence k pamätným miestam, kde zahynu-

li Danko Košanová a Peter Legner, a v Košiciach na vtedajšom Leninovom námestí pred budovou Tuzexu. Zároveň vyzvali, aby sa podobné akcie konali v ďalších slovenských mestách, kde v dôsledku okupácie zahynuli ľudia. Znenie listu vysielalo Rádio Slobodná Európa 10. augusta vo večerných hodinách.

List podpísali piati signatári: Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Hana Ponická, Anton Selecký a Vladimír Maňák. Odoslal ho Ján Čarnogurský. Títo piati ľudia tvorili bratislavskú päťku, nakoľko ich režim okamžite obvinil z poburovania a začal proti nim trestné stíhanie. Pri otázke podpisu sa však treba pristaviť. Ján Čarnogurský totiž pôvodne nemal byť signatárom tohto listu, hoci nepochybne bol spiritus movens celej skupiny. Súvisí to so stratégiou HOS-u na Slovensku pri podpisovaní jednotlivých dokumentov. Už na prvej schôdzke v Bratislave uzavreli prítomní členovia slovenského HOS-u neformálnu dohodu, že dokumenty budú podpisovať vždy niekoľko členovia a zároveň to nebudú stále tí istí. Signatári potom boli vyberaní viac menej ad hoc, podľa momentálnej situácie. V byte Jána Čarnogurského sa predstavitelia HOS-u, ale aj ďalší disidenti stretávali pravidelne a chodilo tam viacero ľudí. Tam vznikali aj predchádzajúce výzvy, napr. na akcie HOS-u v Predmieri aj na Bradle.¹⁵ V prípade vyššie spomenutého listu je na dokumente uverejnené meno Ondrej Strýček z Košútov,¹⁶ pod ktorého menom je ale čitateľný podpis Jána Čarnogurského.¹⁷

Spolu s týmito listom členovia HOS-u poslali 4. augusta 1989 Mestskému národnému výboru vo Zvolene, redakcii *Literárneho týždenníka* a ČSTK aj druhý list s piatimi signatármi.

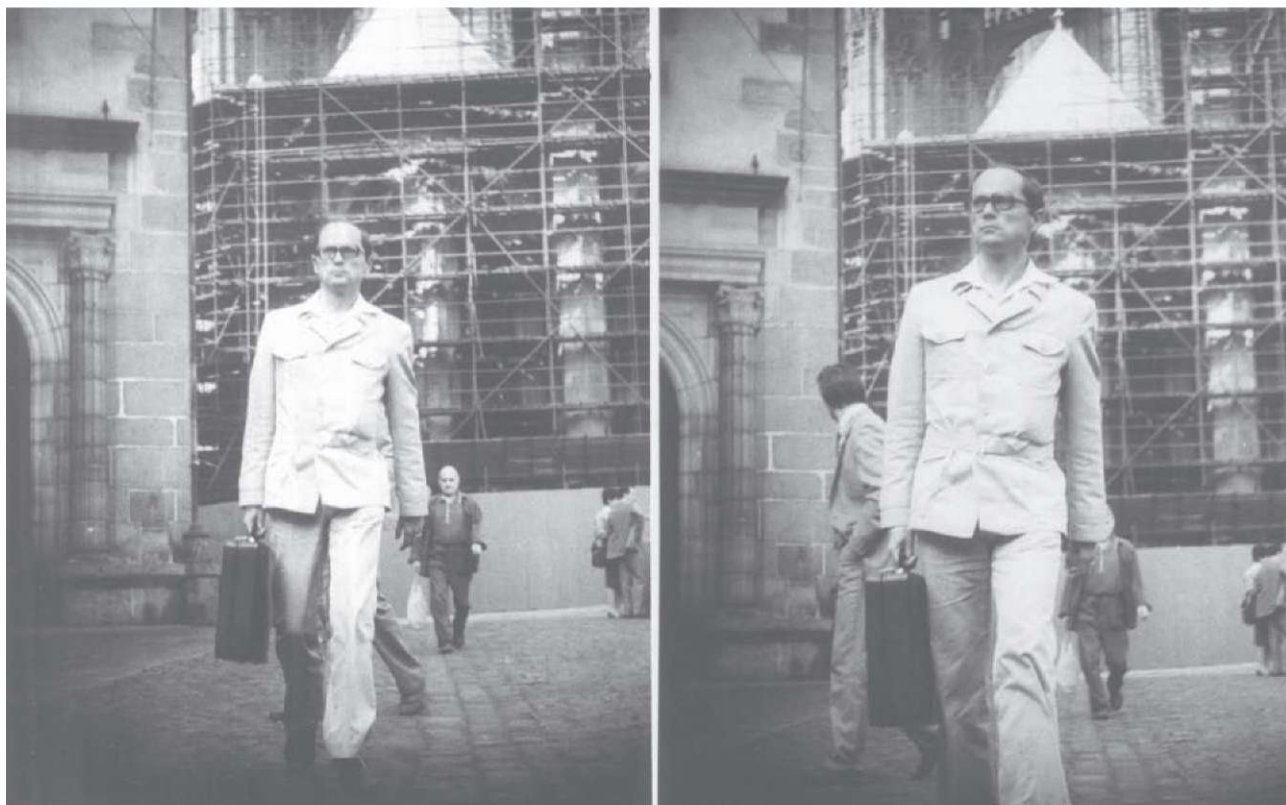
14 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, Dokumentácia, zv. č. 1. List na Úrad vlády SSR, s. 4.

15 Archív autora. Rozhovor s Jánom Čarnogurským v Bratislave z 24. 4. 2014.

16 HLUŠIČKOVÁ, R. – CÍSAŘOVSKÁ, B. (eds.): Hnutí za občanskou svobodu 1988–1989, dok. č. 71 (List slovenských signatárov HOSu Úradu vlády SSR). V tejto zbierke dokumentov nie je uvedené, či signatári list aj skutočne podpísali, originál listu (resp. kópia listu) vo vyšetrovacom spise ŠTB nenecháva na pochybách, že ide o podpis Jána Čarnogurského pod menom Ondreja Strýčka.

17 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, Dokumentácia zv. č. 1. List na Úrad vlády SSR, s. 4; tiež AÚPN, f. vyšetrovacie spisy, arch. č. 20 516, zväzok č. 2. Zápisnica z výsluchu obvineného zo 21. 8. 1989, s. 242.

Ján Čarnogurský na zábere sledovačky ŠtB (Zdroj: ABS)

Konštatovali, že „po vojne sa výklad Povstania menil podľa toho, kto mal v republike v rukách moc. Viacerí účastníci Povstania boli uväznení, niektorí popravení, iní museli emigrovať.“ Aj v tomto liste signatári apelovali na uctenie obetí: „Pod nánosom politických interpretácií Povstania sa stráca základná skutočnosť, že Povstanie bolo konkrétnym výrazom odporu Slovákov proti nacizmu. Tento odkaz Povstania spája všetkých a umožňuje všetkým prísť ku pamätníkom Povstania. Miestom zjednotenia a zamyslenia majú byť najmä pomníky padlých v Povstaní.“ Signatári upozorňovali na nedôstojnú pamiatku vojenských veliteľov Povstania generálov Rudolfa Viesta a Jána Goliana, ktorých pomník

bol v 50. rokoch odstránený a úloha v Povstaní skresľovaná. Preto oznámili, že pri príležitosti 45. výročia SNP sa dňa 29. augusta 1989 zhromaždia pri pôvodnom pomníku generálov Viesta a Goliana na severnej strane Zvolenského zámku a ich pamiatku si uctia položením kvetov. List zakončili výzvou: „Kvety položíme iba na zem, za ktorú obaja generáli bojovali a položili svoje životy. Naše kvety nech pripomínajú, že pomník obom generálom musí byť obnovený, že náš ľud potrebuje poznať pravdu o Povstaní a že v Povstaní zahynuli bojovníci proti nacizmu, ale aj nevinné obete.“¹⁸

List podpísali štyria signatári predchádzajúcej výzvy: Hana Ponická, Vladimír Maňák, Anton Selecký a Ján

Čarnogurský. Piaty podpis pod týmto listom patrí Kataríne Lazarovej¹⁹, jej meno sa však v ďalšom priebehu vyšetrovania nespomína. V očiach režimu aj táto výzva „svojím obsahom narušuje záujem socialistického štátu na zachovanie verejného poriadku.“ Predstavitelia Okresného národného výboru (ONV) Zvolen žiadosť zamietli s odôvodnením, že vo Zvolene sú určené miesta, na ktorých budú v rámci osláv SNP organizované spomienkové podujatia.²⁰ Táto výzva však zostala v tieni výzvy na uctenie pamiatky obetí 21. augusta 1968 a ani na súde ani počas vyšetrovania sa nespomínala.

Azda najznámejším členom bratislavskej päťky bol advokát JUDr. Ján Čarnogurský. Narodil sa 1. januára

18 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, Dokumentácia zv. č. 1. List MsNV Zvolen, s. 14.

19 Katarína Lazarová (1914 – 1995), slovenská spisovateľka a prekladateľka. Aktívne sa zúčastnila SNP v 1. československej partizánskej brigáde ako veliteľka bojovej jednotky. Vo svojej literárnej tvorbe sa venovala odkazu SNP. Neskôr podpísala jeden z protestov proti bratislavskej päťke.

20 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, Dokumentácia, zv. č. 2. Rozhodnutie ONV Zvolen z 18. 8. 1989, s. 375.

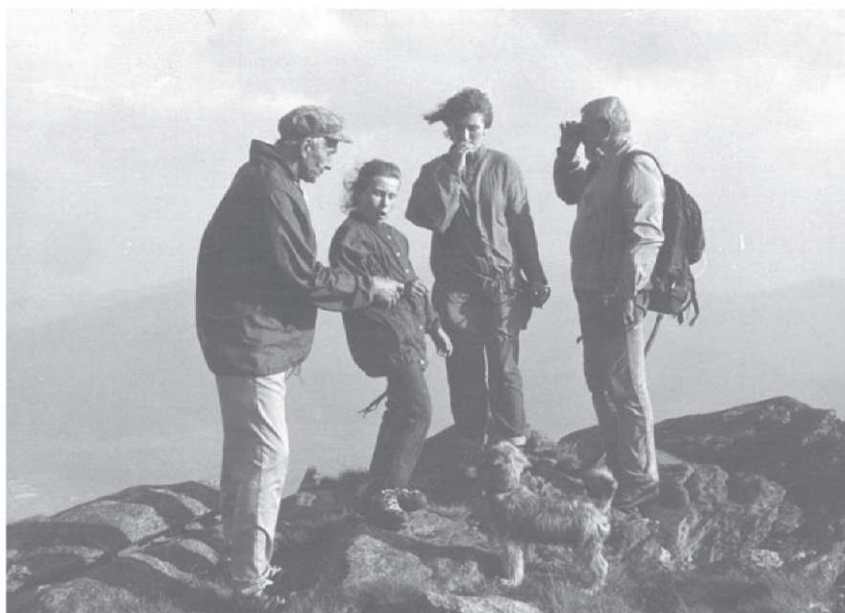
1944 v Bratislave v rodine Pavla Čarnogurského, poslanca Snemu Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945. Kvôli politickej minulosti a kresťanskému presvedčeniu bol Pavol Čarnogurský po nástupe komunistického režimu prenasledovaný. Útrapy otca sa preniesli na celú rodinu, na ktorú dopadli najrôznejšie perzekučné opatrenia. Ján Čarnogurský mal napriek výbornému prospechu problémy so štúdiom. Zmaturoval v roku 1961, nebol však odporučený na vysokú školu, vyštudoval tak nadstavbovú stavebnú priemyslovku v odbore geodézia a na tejto priemyslovke maturoval po druhýkrát v roku 1963. Spočiatku mohol ísť študovať iba na technickú vysokú školu, a prijali ho na Stavebnú fakultu Slovenskej vysokej školy technickej (SVŠT). Po roku, keď bola v dôsledku politického uvoľňovania lepšia situácia, požiadal o prestup na Právnickú fakultu Univerzity Komenského (UK) v Bratislave, kde urobil prijímacie pohovory a v druhej polovici 60. rokov vyštudoval právo v Bratislave a Prahe.

Po úspešnom zakončení štúdia nastúpil začiatkom 70. rokov do advokácie, kde hlbšie prenikal do problematiky politických procesov a špecializoval sa na obhajovanie ľudí prenasledovaných pre kresťanskú vieru.

Kvôli tomu sa rýchlo dostal do nemilosti režimu a pritiahol na seba pozornosť Štátnej bezpečnosti. Tá ho začala sledovať v roku 1977, kedy naňho založila zväzok preverovanej osoby s krycím menom ADVOKÁT.²¹ Z advokácie ho vylúčili v roku 1981, pretože obhajoval moravskú disidentku obvinenú z prepisovania textov zakázaných spisovateľov. Po vylúčení z advokácie pracoval ako šofér, podnikový právnik a pomocník v pridruženej výrobe na jednotnom roľníckom družstve (JRD). Koncom 80. rokov stratil prácu, pretože sa stále viac zapájal do aktivít katolíckeho disentu a postupne sa zaradil medzi najznámejších slovenských disidentov. V roku 1988 sa podieľal na príprave Sviečkovej manifestácie a začal vydávať samizdatový časopis *Bratislavské listy*, kvôli čomu dostal v januári

1989 prokurátorskú výstrahu.²² Na jar 1989 podpísal manifest *Niekoľko viet*. V októbri 1988 sa podpisom manifestu *Demokracia pre všetkých* stal členom novovzniknutého HOS-u,²³ ktorého bol najvýznamnejším reprezentantom na Slovensku. V prvej polovici roku 1989 v spolupráci s ďalšími slovenskými disidentmi organizovali viacero protirežimových podujatí.

Ďalším členom bratislavskej päťky bol profesor Miroslav Kusý. Narodil sa 1. decembra 1931 v Bratislave. V 50. rokoch vyštudoval filozofiu na Filozoficko-historickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Následne pôsobil ako vysokoškolský pedagóg prednášajúci marxistickú filozofiu na univerzite v Bratislave až do konca 60. rokov. V období od októbra 1968 do januára 1969 bol krátko vedúcim Ideologického oddelenia ÚV KSS. Patril medzi reformných komunistov, preto ho v straníckych čistkách nasledujúcich po invázii vojsk Varšavskej zmluvy vylúčili z KSČ a vyhodili z univerzity. Po krátkej dobe sa zapojil do aktivít disentu na Slovensku a patril medzi hrstku Slovákov, ktorí podpísali už v roku 1977 Chartu 77. Preto skončil ako robotník pod prísnou kontrolou ŠtB, ktorá ho evidovala ako nepriateľskú osobu pod krycím menom RENEGÁT už od februára 1971. Začiatkom 80. rokov ho v rámci vlny represíí súvisiacich s akciou DELTA obvinili z trestného činu poburovania, krátko sedel vo vyšetrovacej väzbe a neskôr bol stíhaný na slobode.²⁴ Jeho články uverejňovali zahraničné rozhlasové stanice na čele s RSE, čo podnietilo ŠtB k realizovaniu viacerých perzekučných opatrení proti nemu. Často ho volali na vypočúvanie sprevádzané niekoľkohodinovým väzením a takmer dennodenne sledovali v práci i súkromí. V čase svojho zatknutia pracoval ako dokumentarista v Štátnom inštitúte urbanizmu a územného plánovania v Bratislave.

M. Kusý (vpravo) pri výstupe na Kriváň v roku 1988 (Zdroj: Archív M. Kusého)

21 <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=69&strana=91&zaznam=63690>

22 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, Dokumentácia zv. č. 1. Prokurátorská výstraha J. Čarnogurskému, s. 18.

23 FIAMOVÁ, M. – SPEVÁKOVÁ, J. (Eds.): *Sila svedectva. The Power of Witness*. Bratislava 2012, s. 279 – 281.

24 AÚPN, arch. č. 63 124. Dôvodová správa o uložení OOO RENEGÁT do archívu, s. 1 – 2.

Aj spisovateľka Hana Ponická (niekedy uvádzaná Šolcová-Ponická²⁵) patrila medzi známych slovenských disidentov. Narodila sa 15. júla 1922 v Haliči. V roku 1944 sa zúčastnila Slovenského národného povstania a v 50. rokoch pracovala ako novinárka a spisovateľka. Jej kariéru prerušila invázia vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968. Po nástupe normalizácie sa dostala postupne do nemilosti predstaviteľov režimu, čo vyvrcholilo po prečítaní kritického príspevku na III. zjazde slovenských spisovateľov v roku 1977, v ktorom odsudzovala opatrenia režimu proti spisovateľom v období po roku 1969. Jej príspevok mal v prostredí českého a slovenského disentu aj v zahraničí širokú odozvu a Ponická sa ním zaradila medzi najznámejších kritikov normalizačného režimu na Slovensku. Primerane tomu sa stala terčom pozornosti Štátnej bezpečnosti, ktorá na ňu zaevidovala zväzok preverovanej osoby s krycím menom MLYN (neskôr preradený na zväzok nepriateľskej osoby).²⁶ Po vylúčení zo Zväzu spisovateľov trávila väčšinu času vo svojom dome v Lukaviciach. Udržiavala pravidelný kontakt s viacerými slovenskými disidentmi a podieľala sa na činnosti rôznych skupín, či už prispievaním do samizdatových časopisov, zahraničných rozhlasových staníc alebo podpisovaním petícií. V jej lukavickom dome sa pravidelne schádzali slovenskí disidenti, navštevoval ju tam najmä Miroslav Kusý, bola aktívnou členkou HOS-u. V čase prebiehajúceho procesu bola na dôchodku. Pre proces proti bratislavskej päťke má osobitný význam, že ju udalosti roku 1968 zasiahli osobne. Zastrelený Peter Legner bol kamarátom jedného z jej synov a Hana Ponická ho poznala osobne, keďže sa k ním chodil hrať už ako malý chlapec.²⁷

H. Ponická s M. Zikmundom počas voľných chvíľ v Lukavici (Zdroj: Archív M. Kusého)

Anton Selecký sa narodil 17. júna 1950 v Trenčíne. Pochádzal z kresťansky založenej rodiny, čo predurčilo jeho negatívny postoj ku komunistickému režimu. V období normalizácie sa aktívne zapájal do najrôznejších aktivít tajnej cirkvi a katolíckeho disentu – od účasti na tajných náboženských stretnutiach, cez pomoc pri pašovaní zakázanej náboženskej literatúry cez

Železnú oponu až po účasť na púťach, z ktorých prinášal spravodajstvo. V priebehu 80. rokov sa zaradil do siete tajných informátorov zahraničných rozhlasových staníc a posielal do vysielania RSE a Hlasu Ameriky správy o politických procesoch a prenasledovaní veriacich na Slovensku. Ako spravodajca sa zúčastnil na Sviečkovej manifestácii, počas ktorej bol zatknutý.

Anton Selecký bol zaistený ako účastník Sviečkovej manifestácie v roku 1988

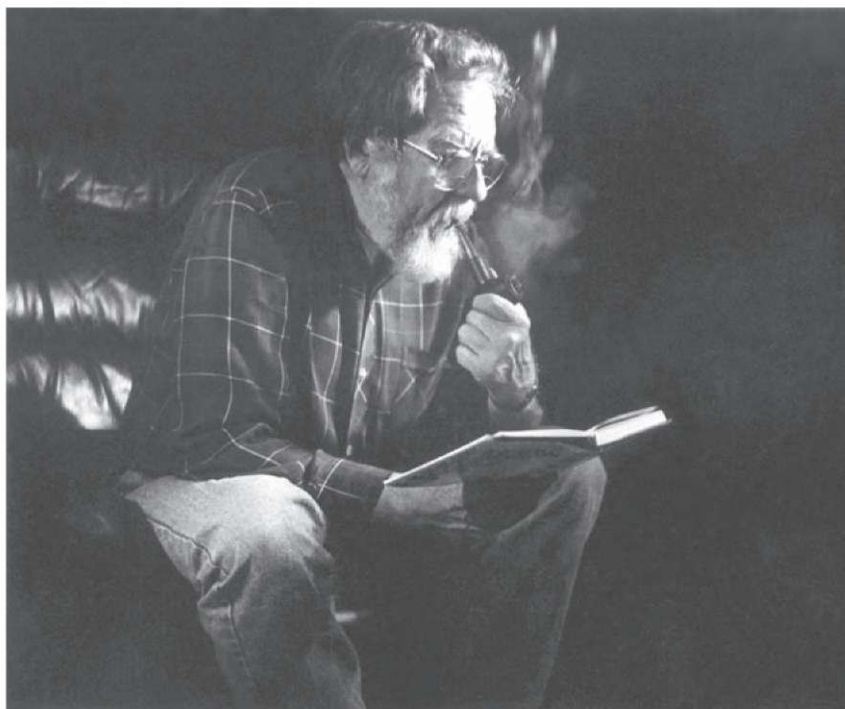
(Zdroj: Archív J. Šimulčíka)

25 Jej manžel Jaroslav Šolc bol známym historikom, ktorý sa venoval Slovenskému národnému povstaniu. Patril k tým, ktorí podporovali demokratizačný proces v 60. rokoch, začo bol v období normalizácie vyhodnený z práce. Zomrel v roku 1985 a Hana Ponická odvtedy žila ako vdova na dôchodku.

26 <http://www.upn.gov.sk/regpro/zobraz.php?typ=kraj&kniha=27&strana=19&zaznam=23517>

27 <http://www.magnificat.sk/wp-content/uploads/2012/11/4.Hana-Ponick%C3%A1-pripomienky-k-vy%C5%A1etrovaniu-1.mp3>

Vladimír Maňák (Zdroj: Archív A. Seleckého)

tý. Aktívne sa zapájal do rôznych petičných akcií, v roku 1989 zbieral na Slovensku podpisy pod petíciu *Několik vět*. Pre tieto svoje aktivity sa dostal do pozornosti ŠtB. Prvýkrát bol súdený v roku 1980 za pomoc pri prechode Železnou oponou a dostal trest 10 mesiacov nepodmienečne.²⁸ V čase procesu s bratislavskou päťkou pracoval ako technik v Geologickom ústave Dionýza Štúra v Bratislave. Podobne ako Hana Ponická, aj on mal silnú osobnú spomienku na obete okupácie z roku 1968. 21. augusta 1968 patril medzi svedkov strelby okupačných vojsk na Šafárikovom námestí a na vlastné oči videl smrť Danky Košanovej.

Posledným členom bratislavskej päťky bol MUDr. Vladimír Maňák. Narodil sa 11. februára 1923 v Poprade. V období 2. svetovej vojny študoval medicínu, ako ošetrovateľ sa zúčastnil

v SNP a pomáhal oddielom čs. armády v bojoch na Slovensku v roku 1945. Po vyštudovaní si v polovici 50. rokov urobil aspirantúru v Moskve. V 60. rokoch pracoval v Ústave experimentálnej medicíny SAV v Bratislave a prispieval do *Kultúrneho života*. Patril medzi tých, ktorí boli za podporu demokratizačného procesu v 60. rokoch vylúčení z KŠČ a prepustení zo zamestnania. Väčšinu normalizácie prežil ako odborný lekár v Ostrave, kde pôsobil do roku 1983.²⁹ Do aktivít disentu sa zapájal skôr opatrne, ale aj on „uviazol“ v pozornosti ŠtB. Tá naňho 15. júla 1980 založila zväzok preverovanej osoby s krycím menom ABONENT s odôvodnením: „... v krízovom období rokov 1968/1969 sa zapojil do pravicovo sa ubierajúceho politického vývoja u nás. Svojimi vystúpeniami spočítvajúcimi v presadzovaní revizionistických smerov, protisocia-

listický vývoj u nás podporoval. Hoci bol v roku 1970 za uvedenú činnosť vylúčený z KŠČ, od svojich názorov neupustil.“³⁰ ŠtB zistila, že sa stretáva so známymi disidentmi ako Miroslav Kusý, Hana Ponická či Jozef Jablonický. V čase prebiehajúceho procesu bol na dôchodku a väčšinu času trávil na chate v Starých Horách.

Pre skupinu súdenú v tomto procese sa vžilo pomenovanie bratislavská päťka. Pomenovanie nevzniklo na Slovensku, ale v zahraničí a odtiaľ ho prevzali autori samizdatovej literatúry na Slovensku.³¹ Používalo sa už v priebehu procesu, resp. v jeho druhej polovici. Pomenovanie je inšpirované súdnym procesom z Veľkej Británie, známym ako Guildford four (Guildfordská štvorka). V tomto procese boli v roku 1974 odsúdení štyria mladí ľudia (Paul Michael Hill, Gerard „Garry“ Conlon, Patrick „Paddy“ Armstrong a Carole Richardson) za podiel na bombovom útoku IRA v mestečku Guildford južne od Londýna. Bombový útok sa odohral v miestnom pube 5. októbra 1974 a za obeť mu padli 4 vojaci a jeden civilista, ďalších 65 ľudí bolo zranených.³² V októbri 1975 boli vyššie spomenutí postavení pred súd, uznaní za vinných a odsúdení na doživotné väzenie. Už po odsúdení však začali presakovať pochybnosti o správnosti verdiktu. Neskoršie vyšetrovanie ukázalo, že išlo o jeden z najväčších justičných omylov v dejinách Veľkej Británie. Priznanie obvinených bolo vynútené násilím a vyhrážaním zo strany polície a celé vyšetrovanie bolo zmanipulované. V priebehu roku 1989 prišlo k prešetreniu prípadu a 19. októbra 1989 boli traja žijúci členovia Guildfordskej štvorky prepustení z väzenia.³³

Primerane veľkosti celého prípadu bol sformovaný tím vyšetrovateľov. Riadenie vyšetrovacej skupiny mal

28 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 3. Záverečná správa s návrhom na konečné opatrenia, s. 621.

29 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 2. Zápisnica z výsluchu Vladimíra Maňáka z 20. 8. 1989, s. 402.

30 AÚPN, arch. č. 93 946. Návrh na zavedenie zväzku preverovanej osoby, s. 5.

31 Archív autora. Rozhovor s Jánom Čarnogurským v Bratislave z 24. 4. 2014.

32 http://en.wikipedia.org/wiki/Guildford_pub_bombings

33 http://en.wikipedia.org/wiki/Guildford_Four_and_Maguire_Seven

pplk. JUDr. Milan Bláha (Zdroj: ABS)

mjr. JUDr. Alexander Dudášek (Zdroj: ABS)

mjr. JUDr. Ladislav Verčík (Zdroj: ABS)

kpt. Ján Kostka (Zdroj: ABS)

kpt. JUDr. Štefan Kopáč (Zdroj: ABS)

por. Andrej Gmitter (Zdroj: ABS)

na starosti pplk. JUDr. Milan Bláha,³⁴ náčelník oddelenia vyšetrovania ŠtB v Bratislave. Jednotliví vyšetrovatelia si medzi sebou rozdelili úlohy. Mjr. JUDr. Alexander Dudášek³⁵ mal na starosti vypočúvanie svedkov, analýzu získaných poznatkov a tvorbu meritor-

ných rozhodnutí. Za vyšetrovanie Jána Čarnogurského zodpovedal mjr. JUDr. Ladislav Verčík,³⁶ za vyšetrovanie Miroslava Kusého kpt. Ján Kostka.³⁷ Aj zvyšní členovia bratislavskej päťky dostali svojich vyšetrovateľov. Hanu Ponickú vyšetroval kpt. JUDr. Štefan

Kopáč,³⁸ Antona Seleckého npor. JUDr. Ivan Hrebčík a Vladimíra Maňáka kpt. JUDr. Michal Duraj. Tím vyšetrovateľov dopĺňal por. Andrej Gmitter, zodpovedajúci za vyhodnocovanie materiálov z domových prehliadok a spracovanie dokumentácie.³⁹

34 Pplk. JUDr. Milan Bláha (1938), vstúpil do služieb ministerstva vnútra (MV) v roku 1961 ako vyšetrovateľ na odbor vyšetrovania.

V 70. a 80. rokoch pôsobil ako vyšetrovateľ na rôznych odboroch vyšetrovania na Slovensku ako náčelník jednotlivých oddelení Krajskej správy ZNB v Bratislave, od roku 1988 náčelník odboru vyšetrovania ŠtB v Bratislave. Archiv bezpečnostných složek (ďalej ABS) v Prahe, Personálna karta Milana Bláhu.

35 Mjr. JUDr. Alexander Dudášek (1951), do služieb ZNB vstúpil v roku 1973 ako hliadkový príslušník, na odbor vyšetrovania v Bratislave prešiel v roku 1975. Absolvoval 3-mesačný kurz vyšetrovateľov ŠtB pri Vysoké škole Felix Dzeržinského v Moskve a koncom 80. rokov aj štúdium na Fakulte vyšetrovania VŠ ZNB v Bratislave. Od októbra 1988 pôsobil ako starší vyšetrovateľ odboru vyšetrovania ŠtB v Bratislave. ABS Praha, Personálna karta Alexandra Dudáška.

36 Mjr. JUDr. Ladislav Verčík (1951), vstúpil do služieb ZNB hneď po ukončení vojenskej služby ako hliadkový príslušník Pohotovostného útvaru MV SSR v roku 1971. V novembri 1971 ho prevelili na odbor vyšetrovania ŠtB Košice. V rokoch 1973 – 1978 vyštudoval kriminalistický smer na PF UK Praha. Dňa 1. 2. 1975 bol preložený na Správu vyšetrovania ŠtB pri FMV, začiatkom 80. rokov absolvoval 3-mesačný kurz vyšetrovateľov ŠtB pri Vysoké škole Felix Dzeržinského v Moskve. V októbri 1988 postúpil do pozície staršieho vyšetrovateľa odboru vyšetrovania ŠtB Bratislava. ABS Praha, Personálna karta Ladislava Verčíka. Verčík sa podieľal v období normalizácie na vyšetrovaní viacerých politických procesov, pozri napr.: JAŠEK, P.: Mechanizmus perzekúcií normalizačného režimu. Prípady „Tibor Novotný a spol.“ In: Pamäť národa, roč. 8, 2012, č. 3, s. 50 – 73.

ZATKNUTIE A OBVINENIE

Príslušníci ŠtB sa o liste adresovanom slovenskej vláde dozvedeli 9. augusta 1989 informáciou z úradu vlády.⁴⁰ Zatknutie členov bratislavskej päťky bolo súčasťou príprav režimu na nadchádzajúce 21. výročie invázie vojsk Varšavskej zmluvy na Slovensku. Napriek rúcaniu komunistických režimov v okolitých štátoch československé vedenie považovalo pokojný priebeh a elimináciu opozície v období tohto výročia za kľúčový moment svojej ďalšej existencie,⁴¹ hoci Poľsko a Maďarsko pristúpili k prehodnoteniu zásahu z roku 1968. Politický výbor Maďarskej robotníckej socialistickej strany vo svojom stanovisku zo 16. augusta konštatoval, že maďarská vládna moc sa s vojenskou intervenciou z roku 1968 nestotožňuje. 17. augusta odsúdila intervenciu Dolná komora poľského Sejmu s argumentom, že „vrhla späť proces demokratizácie.“ Paradoxne, československé stranické vedenie odsúdilo tieto stanoviská ako „nepripustné zasahovanie do vnútorných vecí.“⁴²

Režim v rámci príprav na výročie zmobilizoval všetky dostupné sily a prostriedky. Zaktivizoval stranické a štátne orgány, predovšetkým propagandu a bezpečnostné zložky na čele so Štátnou bezpečnosťou. Tá mala, ako to bolo „dobrým zvykom“ pri podobných výročiach, zabezpečovať realizáciu preventívnych a rozkladných opatrení

smerom k „vnútornému nepriateľovi“. V dňoch okolo 21. augusta nariadil federálny minister vnútra tretí stupeň mimoriadnych bezpečnostných opatrení a vedenie FMV prijalo opatrenia na aktivizáciu agentúrno-operatívnej práce, ochranu socialistickej ekonomiky, ochranu štátnych hraníc a zisťovanie páchatelov anonymných výhražných telefonátov a listov.⁴³

Štátna bezpečnosť zatkla členov bratislavskej päťky 14. augusta 1989 a obvinila ich z trestného činu poburovania podľa §100 Trestného zákona. Ich zatknutie sa považovalo za pokus režimu urobiť z obžalovaných odstrašujúci príklad a zároveň využiť túto kauzu ako varovanie ďalším občanom Slovenska, ktorí by sa pokúšali o disidentskú činnosť.⁴⁴ Razantná reakcia štátnej moci prekvapila aj samotných signatárov listu. Podľa interpretácie režimu „z nepriateľstva k socialistickej spoločnosti a štátnemu zriadeniu republiky napísali v prvej polovici augusta 1989 výzvu zameranú na zdiskreditovanie internacionálnej pomoci vojsk Varšavskej zmluvy v roku 1968, hanobia v nej čelných predstaviteľov strany a štátu, ktorí sa po auguste 1968 dostali do funkcií a urážlivým spôsobom znevažujú spoločenský vývoj v ČSSR za ostatných 20 rokov.“⁴⁵ Výzva mala byť „signálom k narušeniu verejného poriadku dňa 21. augusta 1989 v Bratislave, Košiciach a ďalších

slovenských mestách.“⁴⁶ Zároveň so zatknutím realizovali vyšetrovatelia domové prehliadky s cieľom získať materiál, ktorý by im pomohol dokázať „trestnú činnosť“ obvinených.

Jána Čarnogurského zatkli v raných hodinách v jeho byte a hneď vykonali domovú prehliadku. Čarnogurský pri nej odmietol s príslušníkmi ŠtB komunikovať a v zápise je len stroho uvedené jeho stanovisko: „Nebudem odpovedať na žiadne otázky. Konajte svoju povinnosť.“ Príslušníci ŠtB pri prehliadke zhabali množstvo samizdatovej literatúry kresťanského aj občianskeho disentu (napr. *Bratislavské listy*, *Fragment K*, *Zrno*, *Listy*) osobnú korešpondenciu (vrátane konceptu listu americkému veľvyslancovi Julianovi Niemczykovi), koncepty novinových článkov a vyhlásení (vrátane petície *Několik vět*), lístky s poštovými adresami, *Informácie Charty 77* či *Spravodaje HOSu*.⁴⁷ Manželka Jána Čarnogurského musela vydať príslušníkom ŠtB jeho písací stroj značky CONSUL.

Miroslava Kusého zaistili po príchode do práce, aby s ním následne vykonali domovú prehliadku v byte a zatkli ho. Kusý do protokolu o vykonaní domovej prehliadky uviedol, že túto predpokladal, preto v byte žiadne materiály nenájdú a sám vydal svoje písomnosti.⁴⁸ Domová prehliadka neminula ani Hanu Ponickú, ktorú príslušníci ŠtB „navštívili“ na chate

37 Kpt. Ján Kostka (1953), do služieb ZNB vstúpil ako vyšetrovateľ v roku 1977, už ako vyštudovaný právnik. Od roku 1980 pracoval ako vyšetrovateľ odboru vyšetrovania ŠtB v Bratislave, od roku 1985 ako starší vyšetrovateľ. ABS Praha, personálna karta Jána Kostku.

38 Kpt. JUDr. Štefan Kopáč (1954), do služieb ZNB vstúpil v roku 1976 ako hliadkový príslušník OO VB Bratislava. Na pozíciu vyšetrovateľa do Bratislavy nastúpil v roku 1983. V roku 1988 pôsobil ako starší vyšetrovateľ odboru vyšetrovania ŠtB Bratislava. ABS Praha, personálna karta Štefana Kopáča.

39 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 5. Plán vyšetrovania v trestnej veci proti JUDr. Čarnogurskému a spol., s. 4.

40 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 2. Zápisnica z vylúchu Jána Červenáka z 31. 8. 1989, s. 437.

41 SIVOŠ, J.: Stranícke a bezpečnostné opatrenia v súvislosti s 21. výročím vstupu vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. In: Pamäť národa, roč. 5, 2009, č. 3, s. 39.

42 SUK, J. a kol.: Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985–1990. Praha 1999, s. 79–80.

43 SIVOŠ, J.: Stranícke a bezpečnostné opatrenia, s. 39–46.

44 PREČAN, V. (Ed.): Praha – Washington – Praha. Depeše veľvyslanectví USA v Československu v listopadu a prosinci 1989. Praha 2004, dok. č. 21, Telegram veľvyslanectví USA v Československu ministerstvu zahraničních věcí USA z 15. 11. 1989, s. 63.

45 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 1. Uzniesenie o začatí trestného stíhania, s. 1.

46 KUSÝ, M.: Na vlnách Slobodnej Európy. Bratislava 1990, dok. č. 1, s. 174.

47 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 1. Protokol o vykonaní domovej prehliadky Jána Čarnogurského, s. 94–114.

48 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 1. Protokol o vykonaní domovej prehliadky Miroslava Kusého, s. 107.

v Lukaviciach 14. augusta krátko pred obedom. Pri prehliadke zhabali osobnú korešpondenciu, koncepty článkov, samizdatové publikácie a magnetofónové kazety.⁴⁹ Zároveň vykonali domovú prehliadku v jej bratislavskom byte, kde zhabali vyhlásenie HOS-u k 70. výročiu Štefánikovej smrti a listy písané Ponickou s jej súhlasom s rôznymi protirežimovými manifestami. Seleckého zaistili v práci 14. augusta v ranných hodinách. Nasledovala prehliadka jeho kancelárie a domová prehliadka, počas ktorých vyšetrovatelia zhabali osobnú korešpondenciu, samizdaty, koncepty listov, obaly-rýchloviazače, kopirovacie papiere, knihy a štyri písacie stroje.⁵⁰ V prípade Maňáka ŠtB pristúpila k prehliadkam jeho chaty v Starých Horách aj bratislavského bytu, kde zhabali listy, samizdaty, rukopisy článkov či písací stroj. Pre vyšetrovateľov boli z domových prehliadok popri zhabaných samizdatoch „najcennejšie“ navštívenky a vizitky zahraničných novinárov či diplomatov, ktoré našli u Kusého a Čarnogurského. Mali dokazovať aktívne kontakty s predstaviteľmi západných štátov a osobitne médií.⁵¹

Po niekoľkých hodinách vo vyšetrovacej väzbe boli Ponická, Selecký a Maňák prepustení. Čarnogurský a Kusý zostali vo väzení. Vyšetrovatelia nariadili všetku ich došlú a odošlanú poštu kontrolovať. Podľa nich „na objasnenie skutočností závažných

pre trestné konanie je nevyhnutné zistiť ich obsah.“⁵² Čarnogurský si za svojho obhajcu vybral JUDr. Tibora Böhmu.⁵³ Kusému pôvodne prideliť obhajcu JUDr. Antona Potockého, ale sám si za obhajcu vybral Böhmu. Ten pre kolíziu záujmov mohol zastupovať iba jedného z dvoch obvinených, tak obhajobu Kusého prevzal JUDr. Dušan Kubovčák.⁵⁴ Selecký aj Ponická si za obhajcu vybrali Tibora Böhmu, Maňák si obhajcu nezvolil.

Dňa 17. augusta vyšetrovateľ oznámil Kusému a Čarnogurskému obvinenie z trestného činu podvracania republiky podľa §98 Trestného zákona, ako aj z trestného činu poburovania podľa §100, z čoho boli obvinení aj zvyšní členovia bratislavskej päťky vyšetrovaní na slobode. Kusý bol navyše obvinený z trestného činu poškodzovania záujmov republiky v cudzine podľa §112 Trestného zákona, pretože mal v rokoch 1988 a 1989 poslať do RSE minimálne 15 článkov, čím „umožnil rozširovať v cudzine nepravdivé správy o pomeroch v republike, za ktoré obdržal zo zahraničia finančné čiastky.“⁵⁵ Čarnogurskému malo priradiť obvinenie, podľa ktorého sa v júli 1989 na verejnom zhromaždení v obci Predmier „dožadoval, aby boli prijaté požiadavky obsiahnuté v antisocialistickej výzve Niekoľko viet a žiadal zmenu volebného zákona a uskutočnenie tzv. slobodných volieb.“⁵⁶ Priradiť mu aj obvinenie z vydávania samizdatového časopisu *Bratislavské listy*.⁵⁶

Členovia bratislavskej päťky, ktorí zostali na slobode, chceli naplniť svoj cieľ uctiť si pamiatku obetí augustovej okupácie. Hoci neboli vo vzájomnom kontakte, pri podpise listu si predsavzali, že sa každý svojimi silami pokúsi splatiť dlh spoločnosti voči obetiam okupácie. Anton Selecký si zapísal do denníka: „Myslím na takmer nestráviteľnú skutočnosť. Ján Čarnogurský je v base. [...] Štátna bezpečnosť si naňho trúfľa práve teraz, keď sme verejne oznámili pietny akt za mŕtve obeť moci uniforiem a tankov. Teraz, keď si chceme kvetmi uctiť pamiatku pätnásťročného dievčaťa Danky Košanovej a mladíka Petra Legnera. Jankovi a Mirovi sa to už nepodarí. Sedí v cele na Februárke. Nás troch s pani Hanou Ponickou a dr. Vladimírom Maňákom nechali obvinených na „slobode“. Predpokladám, a to je podľa skúsenosti so Štátnou bezpečnosťou takmer isté, že aj na tejto „slobode“ sa nám vynasnažia zabrániť položeniu kytíc za mŕtvych.“⁵⁷ Mal pravdu. Prezieravo siel položiť kvety na pamättné miesto už 16. augusta, prítomný vrátnik v budove ich však okamžite zobral preč...

Príslušníci ŠtB chceli zabrániť členom bratislavskej päťky uctiť si 20. augusta 1989 pamiatku obetí invázie ich predvolaním na vypočúvanie. Vladimír Maňák počas vypočúvania priznal, že chcel ísť položiť kvety na Šafárikovo námestie a pred budovu pošty. To mu znemožnilo vypočúvanie, pred ktorým

49 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 1. Protokol o vykonaní domovej prehliadky Hany Ponickéj, s. 110 – 111.

50 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 1. Protokol o odňatí vecí zo dňa 25. 8. 1989, s. 131 – 132.

51 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516. Dokumentácia, zv. č. 3, s. 566 – 578.

52 Čarnogurskému celkovo zadržali 46 listov a pustili 30, Kusému väzenská cenzúra zadržala 27 a pustila 32 listov. AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 4. Záznam o kontrole korespondencie, s. 36 – 40.

53 JUDr. Tibor Böhm (1930 – 2003), slovenský právnik. Narodil sa v Kremnici a právo začal študovať už v roku 1949, avšak po roku bol vylúčený a štúdiá dokončil až v 60. rokoch. V 80. rokoch sa angažoval v obhajobe náboženských aktivistov, najznámejším prípadom bol práve proces s bratislavskou päťkou. V roku 1990 sa stal najskôr slovenským a neskôr aj federálnym generálnym prokurátorom. Vo funkcii zostal iba niekoľko mesiacov kvôli rozporom s prezidentom Václavom Havlom. V tomto období sa preslávil o. i. svojou poznámkou vo Federálnom zhromaždení o tom, že Jozef Tiso nebol nikdy zapísaný na zozname vojnových zločincov. V 90. rokoch krátko pôsobil v politike, neskôr sa vrátil k advokácii. Viac pozri ČARNOGURSKÝ, J.: Zomrel obhajca Tibor Böhm. In: Kultúra. Dvojtyždenník závislý od etiky, roč. 6, 2003, č. 18, s. 12.

54 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 1. Ustanovenie obhajcu Miroslava Kusého, s. 80 – 81.

55 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 1. Uznesenie na začatie trestného stíhania, s. 3.

56 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 1. Uznesenie na začatie trestného stíhania, s. 2.

57 Dostupné na URL <http://www.magnificat.sk/archiv-antona-seleckeho/dennik-pre-danku-kosanovu/>

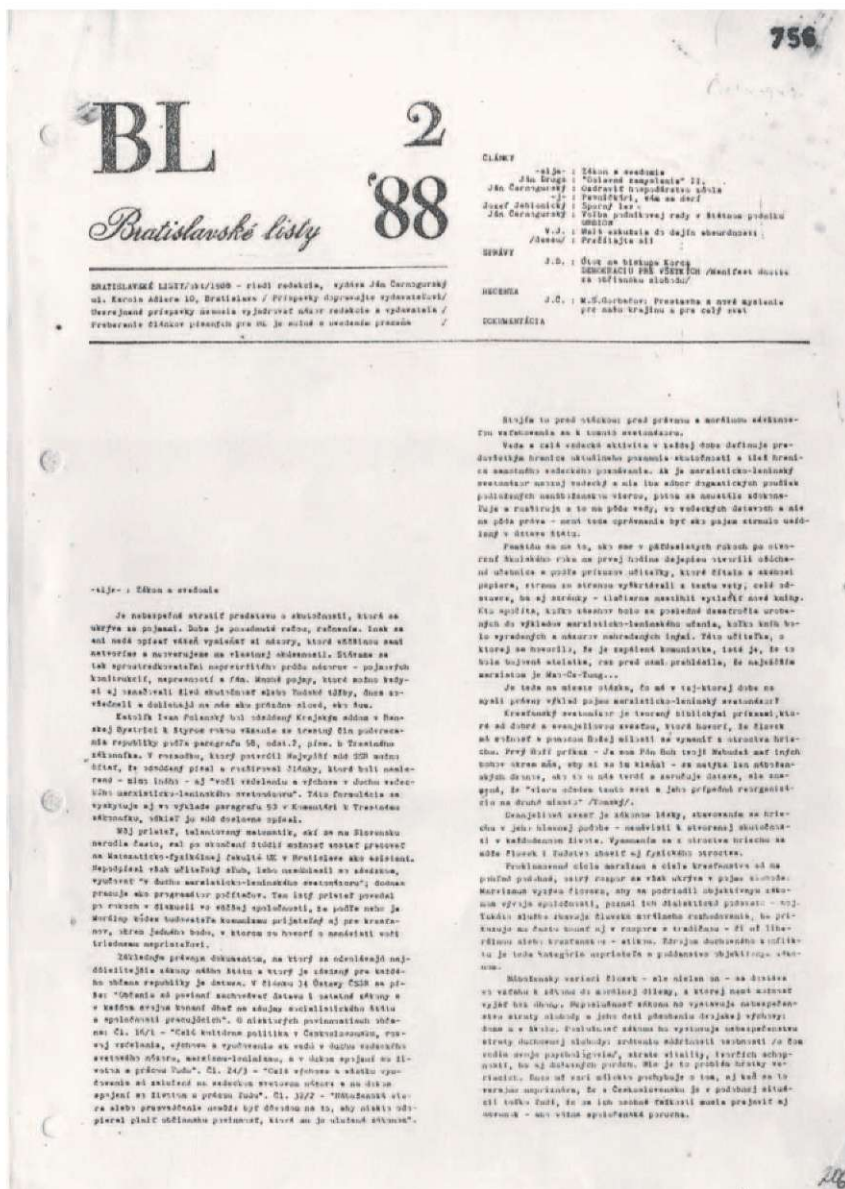

Miroslav Kusý počas vypočúvania zvolil inú taktiku ako Čarnogurský a počas prvých vypočúvaní sa vyšetrovateľmi komunikoval. Proti obvineniam protestoval argumentujúc, že výzva v sebe neobsahuje žiadne poburujúce náležitosti a uctenie pamiatky obetí „nemôže nikoho pobúriť, tento akt nevyjadruje žiaden protispoločenský, protivládny či protirežimový postoj, ale má čiste len symbolický význam.“⁶² Kusý tiež vypovedal, že signatári listu nemali v úmysle robiť verejné demonštrácie a položiť kvety chceli každý sám za seba. Proti obvineniu z publikovania kritických článkov v RSE sa bránil tým, že aj diskusia v slovenských masovo-komunikačných prostriedkoch prebieha v podobnom duchu ako píše on, ba neraz sú autori kritickejší. Vysielanie svojich článkov v RSE odôvodňoval odmietaním domácich novín.⁶³ Po prvých vypočúvaniach už odmietal na otázky vyšetrovateľov odpovedať, najmä keď mal hovoriť o podrobnostiach listu či kontaktoch s RSE.

Na vypočúvanie postupne predvolali ďalších obvinených. Hana Ponická počas vypočúvania vyšetrovateľovi oznámila iba to, že sa cíti byť nevinná, odvolávajúc sa na medzinárodné dohody o ľudských a občianskych právach. K ďalším otázkam sa odmietla vyjadriť a priznala sa iba k podpisu pod dokument.⁶⁴ Vypočúvanie Seleckého nebolo iné. Na prvom vypočúvaní vyšetrovateľovi na obvinenie odpovedal: „Uvedené obvinenie považujem za porušenie ústavného práva o slobode slova a prejavu. Takisto ho považujem za porušenie platných medzinárodných dohôd o ľudských právach zakotvených v Záverečnom akte helsinskej dohody, ktorej signatárom je aj ČSSR. Viac sa k predmetnej veci odmietam vyjadrovať a na otázku odmietam vypovedať.“ Na ďalších vypočúvaniach odmietol všetky obvinenia, vyjadril sa v zmysle,

Bratislavské listy (Zdroj: AÚPN)

že sa stotožňuje s výzvou zo 4. augusta a vyšetrovateľom pripomenul prehodnotenie postoja k 21. augustu Poľskom a Maďarskom.⁶⁵ Počas nasledujúcich vypočúvaní odmietal odpovedať na otázky. Maňák vo svojom vypočúvaní ako prvú vetu uviedol, že sa ani najmenej necíti byť vinným, nakoľko for-

mulácie listu nemohli byť predmetom trestného stíhania. Samotný list podpísal so svojho úprimného vnútorného presvedčenia.⁶⁶

Vyšetrovatelia ŠtB vypočuli ako jedného z kľúčových svedkov Ondreja Strýčka, ktorého meno bolo na liste uvedené a ktorý mal byť signatárom listu

62 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 2. Zápisnica z výsluchu obvineného zo 14. 8. 1989, s. 287.

63 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 1. Zápisnica z výsluchu Miroslava Kusého zo 17. 8. 1989, s. 65.

64 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 2. Zápisnica z výsluchu Ponickéj zo 29. 8. 1989, s. 350.

65 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 2. Zápisnica z výsluchu Antona Seleckého zo 20. 8. 1989, s. 361.

66 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 2. Zápisnica z výsluchu Vladimíra Maňáka zo 28. 8. 1989, s. 415.

namiesto Jána Čarnogurského. Jeho výpovede prezradili vyšetrovateľom najviac informácií. O pláne organizovať pietne spomienky na obete okupácie informovala Strýčka na jar 1989 Hana Ponická. Niekoľko dní pred 4. augustom sa stretol s Čarnogurským, ktorý ho informoval o úmysle poslať oznamovacím prostriedkom list s výzvou na dôstojné uctenie pamiatky obetí. Strýček potvrdil vyšetrovateľom, že list nepodpísal, prizvukoval však, že ak by mu predložili list na podpis, bol by ho podpísal, aj keď s určitými výhradami k obsahu.⁶⁷

Vyšetrovatelia potrebovali obvinenia odborne podložiť, preto hľadali odborníkov ochotných pripraviť posudky odôvodňujúce obžalobu. Ako bolo zvykom, využili služby viacerých štátnych inštitúcií, ktoré mali pripraviť „odborné“ posudky, majúce za cieľ svedčiť proti obžalovaným. Jeden z posudkov sa týkal stanice Rádio Slobodná Európa a jej vysielania. Pripravili ho odborníci federálneho ministerstva vnútra, ktorí identifikovali RSE ako „protisocialistickú“ inštitúciu s cieľom vyvolávať nepokoje v komunistických štátoch a bojovať tak za zvrhnutie komunistických režimov vo východnej Európe.⁶⁸ Podobné „dôkazy“ hľadali vyšetrovatelia proti *Bratislavským listom*. Najskôr sa zamerali na povolenie vydávať noviny. Čarnogurský poslal oznámenie o vydávaní na slovenské ministerstvo kultúry v júli 1988, odvolávajúc sa na Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach publikovaný v československej Zbierke zákonov. Odpoveď ministerstva bola negatívna, nakoľko údajne nesplnil viacere ustanovenia tlačového zákona.

Články v *Bratislavských listoch* a reportáže vysielané RSE posúdili

odborným posudkom pracovníci slovenského ministerstva kultúry, Ústavu pre tlač a informácie a Ústavu marxizmu-leninizmu Univerzity Komenského (ÚML UK). Posudok mali vypracovať aj odborníci Slovenskej akadémie vied (SAV). Z poverenia predsedu SAV akademik Viliam Plevza na žiadosť vyšetrovateľov odpovedal, že akadémia ju nemôže splniť, nakoľko „*SAV ako pracovisko základného vedeckého výskumu nie je kompetentná posúdiť trestno-právnu podstatu tejto veci.*“⁶⁹

Vyšetrovatelia kvôli posudkom zabezpečili kompletne československé monitory vysielania RSE z rokov 1988 – 1989, z ktorých vybrali pasáže od Čarnogurského a Kusého.⁷⁰ Monitor poskytol mnoho priťažujúcich „dôkazov“ proti obvineným, ako napr. rozhovor Jána Čarnogurského o procese s Ivanom Polanským pre BBC, jeho kritické stanoviská k hospodárskej reforme či názory na postavenie veriacich v Československu. V prípade Miroslava Kusého išlo o jeho komentáre k vnútropolitickému situácii, v ktorých reagoval na články publikované v československej tlači týkajúce sa rastúcich aktivít disentu a vyvracal argumenty dotýkajúce sa politiky prestavby.⁷¹ Zároveň monitory odhalili, že na posielaní článkov zahraničným médiám sa podieľali aj Hana Ponická, Vladimír Maňák a Anton Selecký.

Podľa posudku ÚML UK, ktorý vypracoval doc. Samuel Uhrin, *Bratislavské listy* boli „nelegálne písomnosti“, v ktorých „*sú napádané ústavné princípy socialistického spoločenského zriadenia, vedúca úloha strany v štáte a v spoločnosti, ideológia marxizmu a stúpenci vedeckého svetonázoru* [...] *Bratislavské listy podnecujú čitateľov k podvrat-*

nej činnosti.“⁷² Podobne hodnotila táto analýza príspevky Kusého a Čarnogurského v RSE: „*... skreslene, tendenčne a hanobiacim spôsobom sa v nich útočí proti stranickým a štátnym orgánom, spochybňuje sa vnútorná a zahraničná politika ČSSR, vnáša sa rozkol medzi ČSSR a jej spojencov.*“ Autori článkov boli v tomto „odbornom“ posudku súdení nasledovne: „*... v niektorých častiach zakrývajú svoje rozvratnícke úmysly, volajú po politickej pluralite, demokracii, k napodobňovaniu cudzích vzorov pri riešení problémov československej spoločnosti a len okrajove naznačujú, že sa im ani tak nejedná o reformu, ale o likvidáciu socialistického spoločenského zriadenia v ČSSR.*“⁷³

V podobnom duchu sa niesli aj posudky dodané pracovníkmi ministerstva kultúry. V jednom z nich sa písalo: „*Bratislavské listy majú otvorene anti-komunistický charakter. [...] Publikované príspevky v celom rade prípadov obhajujú porušovanie platných československých zákonov, ba dokonca k nim i nabádajú.*“ Rovnako dopadli články Miroslava Kusého vysielané RSE: „*Úvahy, poznámky a komentáre Miroslava Kusého vysielané RSE svojim obsahovým zameraním plne zodpovedajú funkcii tejto vysielacky, ktorou je vedenie psychologickéj vojny proti našej krajine a jej zriadeniu. [...] Kusý neustále útočí proti vedúcej úlohe KSČ v našej spoločnosti. Tendenčnými komentármi sa snaží vyvolať nedôveru voči jej politike a predstaviteľom.*“⁷⁴

Obžalovaní posudky odmietli. Podľa Čarnogurského „*je na prvý pohľad zrejmé, že nie sú uvádzané hodnoverné argumenty, ktoré by svedčili o patričnej odbornej úrovni osôb, ktoré ho vypracovali.*“⁷⁵ Kusý namietal proti

67 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 2. Zápisnica z výsluchu Ondreja Strýčka z 15. 8. 1989, s. 420.

68 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 1. Odborné vyjadrenie odboru spravodajskej činnosti MV, s. 162 – 163.

69 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 3. Odpoveď predsedníctva SAV z 11. 9. 1989, s. 638.

70 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, Dokumentácia, zv. č. 1. Žiadosť o poskytnutie monitorovaného spravodajstva, s. 97.

71 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, Dokumentácia, zv. č. 1. Monitor zahraničného rozhlasu, s. 100.

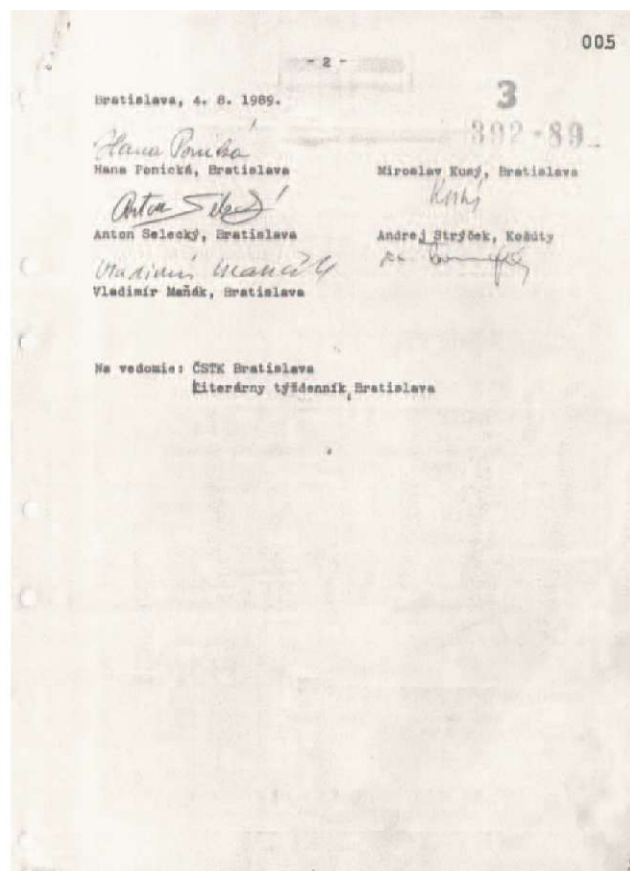
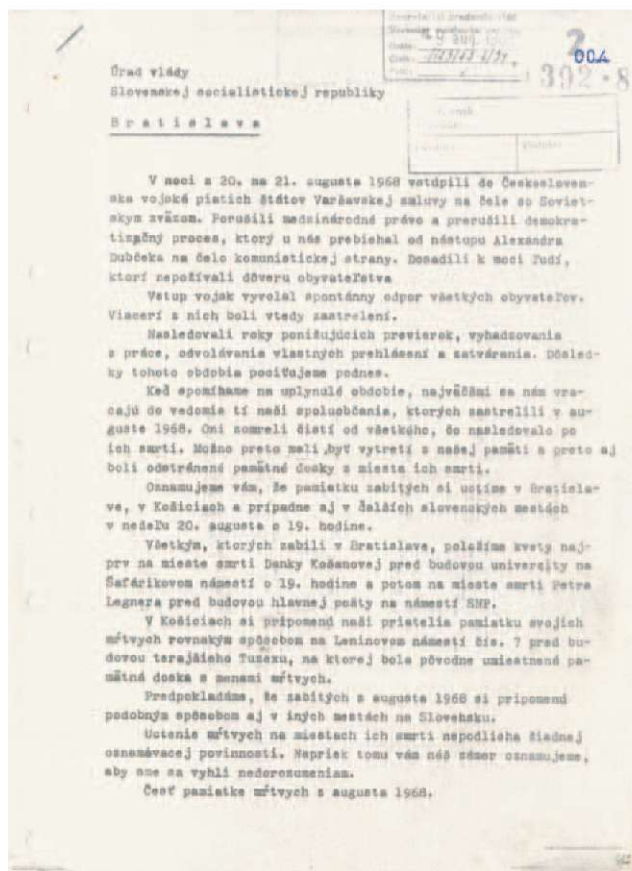
72 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 1. Znalecký posudok ÚML UK, s. 193 – 194.

73 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 1. Znalecký posudok ÚML UK, s. 195.

74 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 1. Znalecký posudok odboru pre tlač a informácie, s. 219 – 220.

75 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 4. Sťažnosť Jána Čarnogurského, s. 63.

List adresovaný vláde Slovenskej socialistickej republiky zo 4. augusta 1989 (Zdroj: AÚPN)

autorom posudkov ako „ľuďom, ktorí sú vo vedeckom svete neznámi a nemajú žiadnu autoritu.“ Podobný názor mali aj komentátori RSE informujúci o procese, podľa ktorých „posudky týchto troch tzv. znalcov sa vyrovnajú posudkom 50. rokov.“⁷⁶

Obžaloba napokon obvinila Jána Čarnogurského z vydávania Bratislavských listov v ktorých „protiprávne vydával protisocialisticky zamerané články a príspevky, v ktorých charakterizoval ČSSR ako totalitný štát nachádzajúci sa v hlbokom mravnom a sociálnom úpadku [...] dožadoval sa odstránenia ústavného princípu vedúcej úlohy KSČ v spoločnosti [...] Socialistickému štátnemu a spoločenskému zriadeniu pripisoval iba nega-

tívne vlastnosti, hanobil predstaviteľov československého štátu a hlásal nevyhnutnosť zániku socializmu a komunizmu.“⁷⁷ Tiež mu dávala za vinu, že dva takéto články poslal do rozhlasovej stanice RSE. Prokurátor osobitne obvinil aj Miroslava Kusého zato, že do rozhlasového vysielania RSE posielal svoje články, čím sa „aktívne zapájal do vedenia psychologickéj vojny proti našej krajine a jej zriadeniu [...] podnecoval občanov k zmene politického a hospodárskeho systému ČSSR.“⁷⁸

Napokon všetci členovia bratislavskej päťky boli obvinení z toho, že vo svojom liste zo 4. augusta „hanobili internacionálnu pomoc vojsk Varšavskej zmluvy v roku 1968, urážali čelných predstaviteľov strany a štá-

tu a znevažovali spoločenský vývoj v ČSSR za posledných 20 rokov.“ Ešte im „pripočítali“ aj skutočnosť, že obsah listu vysielali vo svojom vysielaní Rádio Slobodná Európa a Hlas Ameriky. Na základe týchto bodov obvinili prokurátori Čarnogurského a Kusého z trestného činu podvracania republiky podľa §98 Trestného zákona a všetkých členov bratislavskej päťky zároveň aj zo spolupáchateľstva trestného činu poburovania podľa §100 Trestného zákona.⁷⁹ Čarnogurský a Kusý čakali na súdny proces vo väzení v Justičnom paláci, zvyšní členovia päťky boli stíhaní na slobode. Na základe takto formulovanej obžaloby zahraniční komentátori nie neprávom pripomínali, že v prípade procesu ide o „frašku, ktorá

76 <http://www.magnificat.sk/wp-content/uploads/2012/11/8.Uzatvorenie-vy%C5%A1etrovania2.mp3>

77 ŽATKULIAK, J. a kol.: November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty, dok. č. 55, s. 310.

78 KUSÝ, M.: Na vlnách Slobodnej Európy, dok. č. 1, s. 171.

79 ŽATKULIAK, J. a kol.: November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty, dok. č. 55, s. 311.

je už v strednej a východnej Európe anachronizmom.“⁸⁰

Vyšetrovanie bolo uzavreté 14. septembra, kedy sa začalo oboznamovanie obvinených s vyšetrovacím spisom. Všetci podali proti obvineniu sťažnosti, ktoré boli zamietnuté. Zároveň žiadali doplniť vyšetrovací spis o ďalšie materiály. Čarnogurský navrhol k nemu doplniť vyjadrenie štyroch krajín ku vstupu do Československa v roku 1968, publikovaných v sovietskych novinách *Izvestija* v septembri. Návrhy na doplnenie mal aj Kusý, ktorý žiadal doplniť viacero článkov a publikácií vydaných v Československu, ktoré hovorili o prestavbe, aby dokázal, že oficiálne názory v domácej tlači sú oveľa kritickejšie ako jeho úvahy vysielané RSE. Maňák žiadal vypočuť svedkov vo veci masového prepúšťania v rokoch 1970/1971 vrátane bývalého prvého tajomníka ÚV KSS Jozefa Lenárta vo veci situácie v auguste 1968.⁸¹ Vyšetrovatelia návrhy zamietli.

Vyšetrovatelia predložili záverečnú správu z vyšetrovania 22. septembra. Konštatovali, že Ján Čarnogurský a Miroslav Kusý „z nepriateľstva k socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu republiky v spojení s cudzím činiteľom sústavne vykonával podvratnú činnosť proti spoločenskému a štátnemu zriadeniu ČSSR.“⁸² Zo záverečnej správy vyplýva, ako obvineným „spočítali“ predchádzajúce protirežimové aktivity. Priamo sa to píše pri obvinení Jána Čarnogurského: „Za predpokladu, že by sa každý príspevok obvineného hodnotil samostatne, niektoré príspevky svojim obsahom nenapĺňujú znaky skutkovej podstaty trestného činu podvracania republiky podľa §98 a bola by na mies-

te miernejšia kvalifikácia. Je však treba mať na pamäti, že obv. Čarnogurský tresnú činnosť pácha sústavne, pričom je zrejma cielavedomou jednotlivých nepriateľských útokov s jednotiacim nepriateľským zámerom, takže vo svojom súhrne sú spôsobilé závažného podvratného konania, pričom sú páchané v spojení s cudzím činiteľom.“⁸³ Záverečná správa konštatuje: „Nebezpečnosť konania obvinených je vysoká [...] Stupeň nebezpečnosti ich konania pre spoločnosť zvyšuje skutočnosť, že boli v spojení so zahraničným rozhlasovým vysielateľom RSE, ktorému poskytovali rôzne informácie a správy a tak mu napomáhali k jeho hlavnému poslaniu, a to priamemu zasahovaniu do vnútorných záležitostí ČSSR a iných socialistických štátov.“⁸⁴

REAKCIE NA ZATKNUTIE BRATISLAVSKEJ PÄŤKY. PROTESTY, LISTY, PETÍCIE, PODPORA

Hoci v komunistickom režime sa prípadu nedostalo publicity, reakcia na zatknutie piatich disidentov na seba nenechala dlho čakať. Tento krok režimu sa stretol s takou vlnou protestov, aká bola na Slovensku v predchádzajúcom období úplne neznáma. Netýkala sa iba dlhoročných disidentov, ale vo veľkej miere zasiahla aj ľudí z prostredia „šedej zóny“, či mnohých dovtedy lojálnych členov KSČ. Listy a rôzne protesty nepochybne ovplyvnili priebeh procesu v prospech obžalovaných. Predstavme si preto hlavné myšlienky protestných listov a mená ich signatárov.

Prvý protest sformulovali predstavitelia HOS-u (ktorého boli obvinení členmi) už 21. augusta 1989 ako vy-

hlásenie proti stíhaniu signatárov listu apelujúc, že „zastať sa obvinených by malo byť samozrejmom povinnosťou každého slobodomyšľovného občana.“ Obvinenie proti nim chápali ako „úder namierený proti každému, kto ako oni usiluje o demokratický vývoj našej krajiny.“ Dočasný koordináčný výbor HOS-u žiadal zrušenie obvinení a prepustenie Čarnogurského s Kusým z väzenia. S výzvou brániť piatich disidentov sa obrátil na československú vládu aj na širšiu verejnosť: „Bráňme ich tak, akoby oni bránili nás. Nikto z týchto skvelých ľudí nepatrí do väzenia. Ich legitímne miesto je za okrúhlym stolom budúceho spoločenského dialógu.“ Protest podpísali osobnosti českého disentu ako Rudolf Battěk, Ladislav Lis, Jan Ruml, Václav Benda či Tomáš Hradílek.⁸⁵ Predstavitelia HOS-u 29. augusta 1989 založili spolu so zástupcami Demokratickej iniciatívy Výbor pro osvobození slovenských demokratů, ktorého cieľom bolo „dosáhnout zrušení jejich protiprávního, politicky motivovaného obvinění v plném rozsahu.“⁸⁶

Prvá reakcia na Slovensku prišla 23. augusta, kedy napísali slovenskí spisovatelia Ľubomír Feldek, Andrej Ferko, Ján Štrasser, Pavol Vilikovský a Peter Zajac protestné vyhlásenie adresované ČSTK a zväzom spisovateľov v Prahe a Bratislave. Vyjadrili v ňom nádej a želanie, aby sa zastavilo trestné stíhanie bratislavských demokratov. K ich vyhláseniu sa dodatočne pripojili Miloš Žiak a Milan Lasica.⁸⁷

Predstavitelia výkonného výboru Klubu Obroda – Klubu za socialistickú prestavbu (predseda Miloš Hájek a podpredseda Vojtěch Mencl), ktorý tvorili reformní komunisti vylúčení

80 <http://www.magnificat.sk/wp-content/uploads/2012/11/6.5%C3%BAAd-s-Bratislavskou-p%C3%A4%C5%A5kou-1.mp3>

81 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 4. Návrh na doplnenie svedeckej výpovede, s. 23 – 24.

82 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 3. Predloženie záverečnej správy, s. 595.

83 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 3. Predloženie záverečnej správy, s. 602 – 603.

84 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 3. Predloženie záverečnej správy, s. 613 – 614.

85 HLUŠIČKOVÁ, R. – CÍSAŘOVSKÁ, B. (eds.): Hnutí za občanskou svobodu 1988 – 1989, dok. č. 77 (vyhlásenie Dočasného koordináčného centra HOSu s protestom proti perzekúcii a trestnému stíhaniu slovenských aktivistov), s. 172.

86 Tamže, dok. č. 85 (Spoločné prohlášení HOS a DI o ustavení Výboru pro osvobození slovenských demokratů), s. 181.

87 <http://www.magnificat.sk/wp-content/uploads/2012/11/9.List-spisovatele%C4%BEOv-a-umelcov-na-obranu-BP-.mp3>

v čistkách rokov 1968 – 1970 podporujúci politiku „socializmu s ľudskou tvárou“, odsúdili zatknutie bratislavskej päťky svojím vyhlásením 29. augusta. V protestnom liste prezidentovi Husákovi uviedli: „... vše nasvedčuje tomu, že se před soudem ocitají právě proto, že s osobní i občanskou odvahou vystoupili proti mýtům a nepravdám, které zatežují naši minulost [...] Před soudem tedy stojí politická statečnost a právo jinak smýšlejících veřejně vyslovit svůj názor. A tím vlastně i sama možnost kritiky, iniciativy, vůle do důsledku se rozejít s přežitky a stereotypy stalinského a brežněvovského období.“⁸⁸ Svoju žiadosť o prepustenie Kusého a Čarnogurského z väzenia a zastavenie súdneho stíhania zvyšných signatárov listu podporili tvrdením: „Není ani demokracie, ani socialismus kde nepanuje úcta k názorům jinak smýšlejících.“

Najvýznamnejší protest predstavuje list predstaviteľov slovenskej opozície a inteligencie z 30. augusta 1989, adresovaný prezidentovi Gustávovi Husákovi. Protestný list apeluje na zastavenie trestného stíhania obvinených, pričom signatári ich úmysel položiť kvety na pietne miesta označili za ľudsky dôstojný zámer, na ktorý má právo každý podľa svojho presvedčenia. Zároveň odmietali posúdenie tohto aktu ako trestného činu, k čomu dodali: „Ak vyslovili niekedy tvrdé a neprijemné myšlienky, môže s nimi niekto nesúhlasiť, môže ich tvrdenia niekto vyvrátiť ako sa to deje všade na svete, ale nemožno ich postaviť pred súd – lebo každý má právo na slobodu myslenia a slobodu prejavu.“⁸⁹ Signatári vyzvali Husáka na prehodnotenie obvinenia a prepustenie väzených členov bra-

tislavskej päťky. Text protestného listu skoncipoval Július Strinka, ktorý zbieral podpisy v spolupráci s Ivanom Hoffmanom, Romanom Kaliským a Jánom Uhrom.⁹⁰

Tento protestný list podpísalo 31 disidentov prakticky zo všetkých skupín rozvetveného slovenského disentu. Za predstaviteľov tajnej cirkvi protest podpísali tajný biskup Ján Chryzostom Korec, Silvester Krčméry a František Mikloško; za disidentov z prostredia ochranárov Mikuláš Huba a Peter Tatár; zo skupiny „šestdesiatosmičkárov“ Alexander Dubček, Ivan Laluha a Hvezdoň Kočtúch. Z ďalších známych slovenských disidentov a osobností nájdeme pod listom podpisy Milana Šimečku, Jozefa Jablonického, Ladislava Snopka, Olega Pastiera, Jána Langoša, Kataríny Lazarovej, Júliusa Strinku, Ivana Hoffmana či Milana Kňazka. List podpísali aj známi českí aktivisti spisovateľ Ludvík Vaculík a cestovateľ Miroslav Zikmund.⁹¹ Protestný list z 30. augusta tak spojil odporcov normalizačného režimu na Slovensku v predtým nebývalej miere. Na žiadnom z protestných listov nie sú zastúpené osobnosti slovenského disentu v takej reprezentatívnej podobe. K tomu priam vyzývalo aj zloženie bratislavskej päťky, ktorú nie nadarmo nazval Ján Čarnogurský v liste manželke z väzenia ako „priam ideálnu národnú koalíciu.“⁹²

Dňa 7. septembra 1989 napísali prezidentovi Husákovi protestný list slovenskí sociológovia. Ich protest bol široko koncipovaný. Konštatovali v ňom prejavy viacerých negatívnych tendencií v živote spoločnosti, ktoré zhoršovali postavenie Československa vo svete a potrebu hľadania východísk

zo zložitej situácie. Podľa nich spoločnosť bola na rozhraní – ak by sa nenašli sily na podstatné štrukturálne zmeny, Československo by vypadlo zo spoločenstva rozvinutých krajín. Východiská treba hľadať v diskusii s rôznymi prúdmi v spoločnosti. Preto ich znepokojovali kroky mocenských orgánov smerujúce k znemožňovaniu demokratického dialógu, zastrašovacie kampane a represívne opatrenia voči viacerým jedincom a skupinám. Ako najnovší prípad uviedli trestné stíhanie proti Čarnogurskému, Kusému, Ponickému, Seleckému a Maňákov. V liste apelovali na zmenu príslušných právnych ustanovení v praxi umožňujúcich takéto postihy. List sociológov mal 14 signatárov na čele s manželmi Bútorovcami a Radičovcami, zo známejších osobností ho podpísali Magda Vášaryová, Soňa Szomolányiová, Vladimír Ondruš, Igor Daniška či Vladimír Krivý.⁹³

Slovenskí výtvarníci vyšli s protestom 9. septembra a pripojili sa najmä k požiadavke „aby sa vyslovovanie rozličných, aj sporných názorov nepokladalo za trestnú činnosť, ale za prejavy vysokej kultúrnej úrovne, ktorá bývala nášmu národu vždy vlastná.“ Pod protestom nájdeme mená maliarov Andreja Barčíka, Dušana Kállaya, Alojza Klíma, Rudolfa Krivoša a Milana Laluhu, sochára Vladimíra Kompánka, fotografa Karola Kállaya; hudobných skladateľov Ilju Zeljenku a Ivana Hrušovského.⁹⁴

Ozval sa aj Svetový kongres Slovákov (ďalej SKS) ako vrcholová inštitúcia zastupujúca slovenský politický exil. Jeho reprezentanti konštatovali: „V túto chvíľu nemôžeme mlčať, lebo sa žiada verejný protest proti perzekúcii slovenských demokratov, ktorých

88 ŽATKULIAK, J. a kol.: November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty, dok. č. 51, s. 298.

89 Tamže, dok. č. 52, s. 300.

90 UHER, J.: Dubčekove pookupačné protestné listy proti moci a jej zneužívaniu v rokoch 1969 – 1989. In: LALUHA, I. – UHER, J. (Eds.): Cesty k novembriu 1989. Aktivity Alexandra Dubčeka. Bratislava 2000, s. 77.

91 ŽATKULIAK, J. a kol.: November 1989 a Slovensko, dok. č. 52, s. 300 – 301.

92 <http://www.magnificat.sk/wp-content/uploads/2012/11/11.Bratislavsk%C3%A11-P%C3%A44C5%A5ka-zmena-trestnej-kvalifik%C3%A1cie.mp3>

93 ŽATKULIAK, J. a kol.: November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty, dok. č. 53, s. 302 – 303.

94 <http://www.magnificat.sk/wp-content/uploads/2012/11/9.List-spisovate%C4%BEov-a-umelcov-na-obranu-BP-.mp3>

Listy vyjadrujúce podporu väznenému J. Čarnogurskému (Zdroj: AÚPN)

jediným priestupkom je, že volali po slobode, demokracii a ľudských právach.“ Svojou výzvou sa SKS obrátil na predstaviteľov Slovákov v zahraničí, „aby sa postavili do spoločného frontu za demokraciu, slobodu, ľudské práva a politickú rovnoprávnosť všetkých národov v strednej Európe. Slováci v zahraničí musia jednotne ukázať svoju solidaritu s nespravodlivo stíhanými slovenskými demokratmi.“ Podľa listu SKS súdny m procesom „Československo ukazuje, že je baštou neostalinizmu, štátom politickej reakcie a policajnej brutality.“⁹⁵ Protestovali aj ďalšie organizácie Slovákov v zahraničí. Osobitné

vyhlásenie vydal Spolok spisovateľov a umelcov v zahraničí. Tento proces prirovnal k procesu proti predstaviteľom Demokratickej strany koncom 40. rokov, procesu proti slovenským katolíckym biskupom v 50. rokoch, či procesu proti tzv. buržoáznym nacionalistom v 50. rokoch. Protest podpísali predseda Imrich Kružliak a Felix Litva.⁹⁶

Popri petíciách podpísaných viacerými osobnosťami spomeňme aj desiatky listov, v ktorých individuálni signatári apelovali na zodpovedných politikov, aby zastavili trestné stíhanie. Roman Kaliský ako bývalý redaktor Kultúrneho života, napísal prezidentovi

Husákovi: „Ja – a nielen ja – vidím veci tak, že marxistický filozof Miroslav Kusý na jednej strane a veriaci katolík Ján Čarnogurský na druhej strane našli spoločnú reč v základných ľudských otázkach, predstavuje to, metaforicky povedané, možnosť dvoch pólův jediného príťažlivého magnetu, okolo ktorého sa dá vytvoriť národné zmierenie, vzájomná občianska úcta a tolerancia a tým aj životaschopná socialistická spoločnosť.“⁹⁷ Zároveň žiadal Husáka, aby prepustením Kusého a Čarnogurského prejavil štátnickú veľkorysosť i ľudskosť a urobil gesto dobrej vôle.

95 ŽATKULIAK, J. a kol.: November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty, dok. č. 145, s. 438 – 439.

96 <http://www.magnificat.sk/wp-content/uploads/2012/11/10.List-z-USA-na-podporu-Bratislavskej-p%C3%A4%C5%A5ky.mp3>

97 KUSÝ, M.: Na vlnách Slobodnej Európy, List Romana Kaliského Husákovi z 30. 8. 1989, s. 193.

Priamo Michailovi Gorbačovovi napísal Milan Šimečka, ktorý žiadosť o oslobodenie bratislavskej päťky spojil s okupáciou z augusta 1968. Apeloval na Gorbačova, aby verejne odsúdil túto intervenciu, pretože potom by v Československu „museli ustat všetky perzekúcie [...] Československo nemôže vstúpiť do budúcnosti s nevyléčením zranením z roku 1968, nevejde se do evropského domu a bude zde dále ležet jako nehybný balvan všem na překážku. [...] mlčením o této věci prodlužujete účinky starého bezpráví v národním měřítku a současně prodlužujete vězenské dny a noci mnoha našich bezúhonných a statečných občanů, mezi nimi i mých přátel. K nápravě této věci není třeba složitých diplomatických jednání, stačí pronést veřejně několik vět.“⁹⁸

Václav Havel napísal protestný list predsedovi poľskej vlády Tadeuszowi Mazowieckemu a reformne orientovanému členovi maďarského politbyra Imre Pozsgayovi. Upozornil ich na podobnosť politických názorov Kusého s Pozsgayom a Čarnogurského s Mazowieckym. Podľa Havla: „Ak by obaja zahraniční politici žili na Slovensku, boli by zrejme zatknutí a naopak dvaja slovenskí aktivisti ak by žili v susedných štátoch tak by zrejme zastávali podobné postoje.“ Havel žiadal oboch politikov, aby sa verejne zastali väznených, pretože ich apel by nemohol zostať bez vplyvu. Podpora väzneným mala byť v konečnom dôsledku užitočná aj ich štátom, nakoľko „úsilí Vašich zemí o demokratickou a pluralistickú spoločnosť môže byť natrvalo úspešné, bude-li mezi nimi jako temný klín vraženo konzervativní

Československo.“⁹⁹ Podľa zachovanej reakcie bol Pozsgay Havlovým listom dojatý a skonštatoval: „Ak v Československu boli skutočne zatknuté osoby (Čarnogurský a Kusý) z dôvodov, ktoré Havel uvádza, je to nepochybne dôvod k obavám a znepokojeniu.“¹⁰⁰

Protesty neostali obmedzené iba na územie vtedajšieho Československa. Reagovali aj viaceré svetové osobnosti a svoj protest vyjadrili umelci ako Günter Grass, Arthur Miller, Graham Greene, Yves Montand či Friedrich Dürrenmatt. Protestná akcia sa rozbehla v Maďarsku, keďže v prostredí maďarského disentu Kusý a Čarnogurský boli známymi vďaka tomu, že sa zastali Miklósa Duraya v čase jeho väznenia.¹⁰¹

Protesty sa však netýkali iba známych disidentov. Osobitnou formou podpory bolo celebrowanie svätých omši a organizovanie modlitieb za väznených. Táto forma podpory vychádzala zo štruktúr tajnej cirkvi, ktorej aktivisti sa v protestoch angažovali. Najčastejšie slúžil omša a organizoval modlitebné stretnutia za obvinených Anton Srholec v Blumentálskom kostole v Bratislave.¹⁰² Štátna bezpečnosť zachytila niekoľko prípadov zbierania podpisov pod petície na podporu väznených. V Trnave dekan Jozef Slamka počas bohoslužieb vyzýval veriacich k modlitbám za trpiacich pre vieru a uviedol konkrétny príklad Jána Čarnogurského. Zároveň po omši pri vchode do kostola zbierali (s najväčšou pravdepodobnosťou aktivisti tajnej cirkvi) podpisy za prepustenie Čarnogurského.¹⁰³

V neposlednom rade treba spomenúť množstvo listov, ktoré dostali

väznení Ján Čarnogurský aj Miroslav Kusý ako prejavy podpory od rôznych osôb a inštitúcií. Mnohé z listov boli v podstate anonymné vyjadrenia podpory, často sprevádzané modlitbami. Pozdravy pochádzali nielen z Čiech či Slovenska, ale aj z Rakúska, Nemecka či Kanady. Vo vysielaní RSE zaznelo, že listy na podporu väzneným podpísalo 10 500 ľudí.¹⁰⁴

Pre väznených boli všetky prejavy solidarity veľkou podporou. Ústami Hany Ponickéj sa za ňu poďakovali cez vysielanie RSE 13. septembra. Ponická nezabudla oceniť, že „už aj zastat sa podpisom pod výzvu aby bolo zastavené naše trestné stíhanie, aby naši dvaja priatelia Miro a Janko boli z väzenia prepustení znamená taký stupeň občianskej statočnosti a odvahy, ktorý žiaľ ešte i dnes môže mnohým priniesť neprijemnosti.“¹⁰⁵ Skutočne viacero signatárov protestných listov dostalo predvolanie na ŠtB, spisovatelia boli predvolaní na ministerstvo kultúry, kde na nich apelovali, aby svoje podpisy odvolali.¹⁰⁶ Paradoxom je, že vyšetrovatelia podporu ľudí väzneným otočili proti nim. Podľa vyšetrovateľov takéto prejavy zvyšovali nebezpečenosť ich konania, keďže „vyvolali u mnohých občanov ČSSR nepriateľstvo proti spoločenskému a štátnemu zriadeniu ČSSR, čomu nasvedčuje zadržaná korešpondencia [...] kde pisatelia vyjadrujú minimálne účasť a sympatie s obvinenými.“¹⁰⁷

Viaceré protesty vyjadrili nielen pobúrenie nad procesom s bratislavskou päťkou, ale vyjadrili protesty proti vládnucim pomeroch a otvorene kritizovali komunistický režim. Mno-

98 Tamže, List Milana Šimečku Gorbačovovi zo 7. 9. 1989, s. 199 – 200.

99 Tamže, List Václava Havla Pozsgayovi a Mazowieckemu, s. 196 – 197.

100 HLUŠIČKOVÁ, R. – ČISAŘOVSKÁ, B. (eds.): Hnutí za občanskou svobodu 1988–1989, dok. č. 100 (Otvorený list Václava Havla Tadeuszovi Mazowieckemu a Imre Pozsgayovi), s. 211 – 212.

101 KUSÝ, M.: Na vlnách Slobodnej Európy, List Ferencza Kuna rodine Kusých, s. 201.

102 <http://www.magnificat.sk/wp-content/uploads/2012/11/9.List-Hany-Ponickéj-Hlasu-Ameriky.mp3>

103 ABS Praha, f. A 34/1 (II. správa FMV), inv. j. 1426. Denná situačná správa XII. správy ZNB z 8. 11. 1989.

104 <http://www.magnificat.sk/wp-content/uploads/2012/11/8.Uzatvorenie-vy%C5%A1etrovania2.mp3>

105 <http://www.magnificat.sk/wp-content/uploads/2012/11/9.List-Hany-Ponickéj-Hlasu-Ameriky.mp3>

106 Chceli slobodu, skončili vo väzení. SME, 14. 8. 2009. Dostupné na URL http://www.sme.sk/clanok_tlac.asp?cl=4974128

107 AÚPN, f. VS, arch. č. 20 516, zv. č. 3. Predloženie záverečnej správy, s. 614.

hí z ľudí podpísaných pod desiatkami protestov do tej doby viac-menej konformne pracovali v štruktúrach režimu a obvinenie členov bratislavskej päťky bolo pre nich povestnou poslednou kvapkou, ktorá ich prinútila sa s režimom otvorene rozísť.

PRIEBEH PROCESU

Vypracovanie obžaloby a zháňanie dôkazov trvalo vyšetrovateľom takmer dva mesiace, a tak sa samotný proces začal až v októbri. Proces prebiehal v priestoroch mestského súdu a Justičného paláca. Súdne pojednávania boli navštevované stovkami ľudí prejavujúcimi sympatie a solidaritu s väznenými. Preto sa na manifestáciách pred Justičným palácom, konaných ešte pred 17. novembrom, pravidelne stretávali ľudia z celého Slovenska.¹⁰⁸ V súdnej sieni aj pred budovou súdu bolo prítomných viacero disidentov, zahraničných novinárov či diplomatov pri každom pojednávaní, ktorí sa o vývoj procesu intenzívne zaujímal. Americká veľvyslankyňa Shirley Temple Black¹⁰⁹

Pavol Čarnogurský vchádza do budovy Justičného paláca (Zdroj: Archív A. Seleckého)

Na procese bol prítomný aj A. Dubček (Zdroj: Archív A. Seleckého)

pri stretnutí s tajomníkom Mestského výboru KSČ v Prahe Miroslavom Štěpánom 19. októbra nastolila otázku dodržiavania ľudských práv, nakoľko „*lidská práva jsou i jeho problémem [...] neboť bychom nemohli doufat v pokrok v takových oblastech, jako je doložka nejvyšších výhod, dokud se ne-nalezne uspokojivé řešení.*“ O niekoľko konkrétnych prípadov sa zaujímal aj americký minister zahraničných vecí James Baker, ktorý pri rozhovore s československým ministrom zahraničných vecí medzi konkrétnymi menami uviedol aj Kusého a Čarnogurského.¹¹⁰

Spravodajstvo o procese prinášali najmä zahraničné rozhlasové stanice, ktoré si podrobne všímali jeho priebeh. S tým ostro kontrastoval postoj domácich médií, ktoré sa prípadu nevenovali. Jedinú výnimku v tomto smere tvoria samizdatové *Bratislavské listy*. Ich číslo 3 z roku 1989 sa tomuto procesu venovalo podrobne. Vďaka počúvateľnosti zahraničných rozhlasových staníc a aktivitám disentu (najmä prostrední-

ctvom tajnej cirkvi) bolo obyvateľstvo na Slovensku o procese informované a intenzívne ho vnímalo, o čom svedčia aj listy a petície vyjadrujúce podporu obvineným.

Prvé (neverejné) súdne pojednávania sa konalo 6. októbra. Malo rozhodnúť, či Čarnogurský a Kusý zostanú vo väzení alebo budú súdení na slobode. Súd rozhodol Kusého po siedmich týždňoch vo vyšetrovacej väzbe prepustiť a proces proti Čarnogurskému odložiť. Na ulici čakali desiatky ľudí, okrem Kusého najbližšej rodiny aj Hana Ponicá či Milan Šimečka. Rozhodnutie o prepustení Čarnogurského odložili na 9. októbra, kedy Čarnogurského žiadosť zamietli, hoci obaja boli obvinení z rovnakého trestného činu. Čarnogurskému vyšetrovatelia ponúkli, že by ho prepustili, ak by podpísal vyhlásenie, že nebude ďalej „páchať trestnú činnosť“, čo však odmietol.¹¹¹ Toto rozhodnutie vyvolalo obavy, či Čarnogurského nečaká tvrdší trest, nakoľko vo väzení nie je ochotný pristúpiť na kompromisy

108 ABS Praha, f. A 34/1 (II. správa FMV), inv. j. 1427. Denná situačná správa S-ŠtB Banská Bystrica z 3. 11. 1989.

109 Shirley Jane Temple Black (1928 – 2014), americká herečka a diplomatka. Ešte pred 2. svetovou vojnou bola veľmi populárna ako detská herečka. Do politiky vstúpila ako členka Republikánskej strany v 60. rokoch. V 70. rokoch bola veľvyslankyňou USA v Ghane a v rokoch 1989 – 1992 veľvyslankyňa v Československu.

110 PREČAN, V. (Ed.): Praha – Washington – Praha, dok. č. 5, Telegram veľvyslanectví USA v Československu ministerstvu zahraničních věcí USA z 19. 10. 1989, s. 16.

111 Archív autora. Rozhovor s Jánom Čarnogurským v Bratislave z 24. 4. 2014.

s režimom.¹¹² Tiež vyvolalo dohady o zákulisných machináciách celého procesu. Spravodajca RSE, podobne ako aj americkí diplomati, to pripisoval striktnému postoju Čarnogurského proti obžalobe, ktorý zaujal od začiatku vyšetrovania a ktorý bol iný ako u Kusého. Napokon bol termín súdu s Čarnogurským stanovený na 6. novembra. S Kusým a ďalšími obvinenými na 13. novembra.

Pojednávanie s Čarnogurským sa konalo 6. novembra v dopoludňajších hodinách na Mestskom súde v Bratislave. Ján Čarnogurský vystúpil s rečou, ktorá súd donútila po 15 minútach pojednávanie ukončiť a odročiť. Vyslovil totiž námitku proti zaujatosti predsedu a členov senátu, ako aj prokurátora, že ide o nomenklátúrne kádre komunistickej strany, a preto žiada ich odvolanie zo súdneho konania.¹¹³ Jeho námička sa dostala na vyšší súd, ktorý ju zamietol. Keďže toto pojednávanie bolo verejné, zúčastnili sa na ňom viacerí zahraniční diplomati a predstavitelia slovenského a českého disentu na čele s aktivistami tajnej cirkvi (František Mikloško a tajný biskup Korec). Okrem nich sa pred budovou súdu zhromaždilo asi 80 ľudí.¹¹⁴

Súdne pojednávanie s Kusým, Seleckým, Ponickou a Maňákom sa konalo 13. – 14. novembra na Mestskom súde v Bratislave. Toto pojednávanie nebolo verejné, ale pred súdom sa zhromaždilo niekoľko desiatok ľudí vyjadrujúcich obžalovaným solidaritu spievaním hymnických piesní a modlitbami. Opäť prišlo viacero osobností disentu na čele s Dubčekom, Jiřím Hájkom a Ladislavom

J. Čarnogurský na súde (Zdroj: Archív A. Seleckého)

Generálny tajomník IHF Gerald Nagler dáva rozhovor zahraničnej televízii o priebehu procesu (Zdroj: Archív A. Seleckého)

Účastníci súdneho pojednávania vychádzajú z budovy krajského súdu počas procesu (Zdroj: Archív A. Seleckého)

112 PREČAN, V. (Ed.): Praha – Washington – Praha, dok. č. 5, Telegram velvyslanectví USA v Československu ministerstvu zahraničních věcí USA z 3. 11. 1989, s. 23.

113 Tamže, dok. č. 13, Telegram velvyslanectví USA v Československu ministerstvu zahraničních věcí USA z 7. 11. 1989, s. 37.

114 ABS Praha, f. A 34/1 (II. správa FMV), inv. j. 1 426. Denná situačná správa XII. správy ZNB zo 6. 11. 1989.

vom Ťažkým. Významná bola aj účasť členov predsedníctva Medzinárodnej Helsinskej federácie na čele s Karlom Schwarzenbergom.¹¹⁵ Občania sa dožadovali vstupu do priestorov súdu, ale pred vchodom boli zatarasy a príslušníci bezpečnosti púšťali dnu iba tých, čo mali povolenie. Pojednávanie bolo v dopoludňajších hodinách. Počas svojej obhajoby Kusý uviedol, že obžalovaní pred súdom stoja iba pre svoje názory, na ktoré majú právo podľa ústavy aj medzinárodných paktov o ľudských a občianskych právach. Poukazoval na pokrytectvo obžaloby, ktorá sa úmyselne vyhla skutočne preukázanému činu, teda položeniu kvetov obetiam. Argumenty režimu považoval za „prokurátorský výklad, ktorý tvorí kruhový obranu voči akémukoľvek kritickému názoru: keď s niečím nesúhlasím, tak to podľa neho hanobím, urážam, znevažujem.“¹¹⁶ Apeloval na rozdiely, kedy medzi útokom na zriadenie a kritikou režimu je principiálny rozdiel. Písanie kritických článkov obhajoval svojím politologickým zamestnaním, v rámci ktorého hľadá pravdu o politických režimoch. Pri obvinení z hanlivého vyjadrovania o internacionálnej pomoci vojsk Varšavskej zmluvy z roku 1968 pripomenul nedávne ospravedlnenie sa Poľska a Maďarska.¹¹⁷

Súdne pojednávanie pokračovalo 14. novembra. Opäť bol vstup iba na pozvánky, ale napriek tomu sa pred budovou súdu zhromaždili desiatky ľudí. Bezpečnosť zhromaždenie monitorovala a príslušníci ŠtB natáčali prítomných na kameru. Dubček vystúpil

s krátkym improvizovaným prejavom, čo bolo jeho prvé verejné vystúpenie po 20 rokoch.¹¹⁸ Jeho vystúpenie si vyžiadali prítomní ľudia, keď ho spoznali. Alexander Dubček pozorne sledoval proces a pravidelne sa zúčastňoval na súdnych pojednávaniach, pričom bol v kontakte s manželkou Miroslava Kusého. Ďalším známym účastníkom procesu medzi divákmi bol Ján Budaj. Nedostal sa síce dovnútra, zato vonku neunikol pozornosti príslušníkov bezpečnosti, ktorí ho za aktívnu účasť spolu s Tiborom Novotkom predvolali na bezpečnosť.¹¹⁹ Osobitne treba zdôrazniť, že počas obidvoch dní sa medzi manifestujúcimi objavilo veľké množstvo študentov. Práve počas ich stretnutí pred Justičným palácom sa zrodil nápad usporiadať protestný pochod po Bratislave,¹²⁰ ktorý sa potom 16. novembra zrealizoval a zapísal sa do dejín ako udalosť, ktorá na Slovensku odštartovala proces pádu komunistického režimu.

Počas svojich výpovedí hovorili Selecký a Ponická o udalostiach z augusta 1968, ktorých boli osobnými svedkami a obhajovali tvrdenie, že počas normalizácie nastúpili politici, ktorí nemali dôveru obyvateľov. Svoje obhajoby zvládli veľmi presvedčivo. Kusý v záverečnej reči hovoril o procese ako o „absurdnej záležitosti“ a označil ho ako „proces proti našim postojom a názorom, proti evidentným, všeobecne známym pravdám, proti tým, čo si trúfajú povedať, že kráľ je nahý.“¹²¹ Prokurátor navrhoval pre Kusého trest 8 mesiacov nepodmienečne a pre ostat-

ných jeden rok podmienečne. Napokon bola kauza Kusého prekvalifikovaná na §112 – poškodzovanie v zahraničí a dostal trest 8 mesiacov podmienečne. Ostatní traja boli spod obžaloby oslobodení, čo prekvapilo medzinárodných pozorovateľov. Tí sa domnievali, že o rozsudku je vopred rozhodnuté a obvinení budú odsúdení. Napriek tomu mali stále obavy o prípad Jána Čarnogurského kvôli jeho neochote k ústupkom, ktoré by boli v rozpore s jeho presvedčením, za čo by ho mohol stihnúť tvrdší trest.¹²² Symbolicky, po vynesení oslobodzujúceho rozsudku odišli oslobodení členovia bratislavskej päťky položiť kvety na miesta smrti Danky Košanovej a Petra Legnera.¹²³

V Československu od polovice novembra prichádzalo k prelomovým udalostiam, ktoré zásadným spôsobom poznamenali nielen proces s Čarnogurským, ale napokon aj celé slovenské dejiny. Dňa 16. novembra sa odohrala manifestácia bratislavských študentov a 17. novembra demonstrácia študentov v Prahe, brutálne potlačená bezpečnostnými silami. To podnietilo vznik štrajkových výborov, Občanského fóra v Prahe a Verejnosti proti násiliu (VPN) v Bratislave. Prelomové udalosti sa priamo dotkli procesu s Jánom Čarnogurským, ktorého podpora rapídne vzrástla. Pri druhom stretnutí v Umeleckej besede slovenskej 20. novembra, kde sa stretlo niekoľko desiatok umelcov a aktivistov, vystúpil Milan Šimečka apelujúc na prítomných, aby prišli 22. novembra pred Justičný palác manifestovať na podporu

115 Za informáciu autor ďakuje Miroslavovi Kusému.

116 KUSÝ, M.: Na vlnách Slobodnej Európy, dok. č. 3, Obhajoba pred Mestským súdom v Bratislave 14. 11. 1989, s. 177.

117 Tamže, s. 187.

118 JAŠEK, P.: Mnohé z toho, o čo sme v roku 1968 usilovali, vtedy ešte nedozrelo. Rozhovor s historikom a politológom Ivanom Lалуhom. In: Pamäť národa, roč. 9, 2013, č. 3, s. 111.

119 <http://www.magnificat.sk/wp-content/uploads/2012/11/7.5%C3%BA-d-s-Bratislavskou-p%C3%A4%C5%A5kou-2.mp3>

120 NOVOTNÝ, M.: November 1989 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. In: JAŠEK, P. (ed.): 20. výročie Nežnej revolúcie. Bratislava 2010, s. 140.

121 KUSÝ, M.: Na vlnách Slobodnej Európy, dok. č. 4, Záverečná reč obžalovaného pred Mestským súdom v Bratislave 14. 11. 1989, s. 190 – 191.

122 PREČAN, V. (Ed.): Praha – Washington – Praha, dok. č. 21, Telegram velvyslanectví USA v Československu ministerstvu zahraničních věcí USA z 15. 11. 1989, s. 62.

123 Reakcia Antona Seleckého na článok Chceli slobodu z 21. 8. 2009.

A. Selecký po oslobodzujúcom rozsudku
(Zdroj: Archív A. Seleckého)

H. Ponická (v klobúku) vychádza po rozsudku z Justičného paláca
(Zdroj: Archív A. Seleckého)

Čarnogurskému, ktorého „by mohli vyviešť zo súdnej siene.“¹²⁴ Študenti 19. a 20. novembra vylepovali po Bratislave výzvy, aby sa ľudia v dňoch 22. a 23. novembra zúčastnili pred Justičným palácom na manifestácii na podporu Čarnogurského.¹²⁵

Dňa 20. novembra sa začali v Bratislave organizovať manifestácie proti komunistickému režimu. Prvá z nich sa konala 20. novembra na Hviezdoslavovom námestí a Milan Kňažko na nej ako jednu z požiadaviek predniesol prepustenie Jána Čarnogurského z väzenia, zároveň s požiadavkou generálneho štrajku.¹²⁶ Na ďalších mítingoch počas nasledujúcich dvoch dní už táto požiadavka nezaznela, hoci sa na manifestáciách zúčastnili aj Tibor Böhmi či Anton Selecký, ktorí chceli účastníkov manifestácie informovať o priebehu procesu a vyzvať ich, aby prišli podporiť Čarnogurského pred Justičný palác. Na stretnutí v bratislav-

skom Štúdiu S za prítomnosti predstaviteľov VPN Miroslav Kusý zopakoval požiadavku prísť 22. novembra pred Justičný palác podporiť Jána Čarnogurského v prebiehajúcom procese.¹²⁷ Zo zvodiek ŠtB vyplýva, že požiadavka prísť 22. novembra pred Justičný palác odznela na viacerých protirežimových zhromaždeniach v prvých dňoch, vrátane manifestácií v centre Bratislavy a stala sa jednou z hlavných požiadaviek formujúcej sa opozície.

Výzvy na podporu Čarnogurského našli mohutnú odozvu. 22. novembra 1989 sa pred Justičným palácom na vtedajšej Šoltésovej ulici zišli tisíce demonštrantov požadujúcich prepustenie Čarnogurského. V ten deň sa odohrali pred Justičným palácom dve manifestácie. Prvá sa konala dopoludnia a zúčastnilo sa na nej približne 5000 ľudí, ktorí niesli transparenty „Slobodu Čarnogurskému“ a československé vlajky, požadujúc popri oslobodení Čar-

nogurského aj demokraciu a zrušenie Štátnej bezpečnosti.¹²⁸ Manifestujúci sa dožadovali, aby bol proces prenášaný reproduktormi, čo však nebolo dovolené. Túto úlohu prevzala na seba Hana Ponická, ktorá čítala priebežné správy „vynášané“ zo súdnej siene. Na manifestácii prehovoril Alexander Dubček, apelujúc na dôstojné vystupovanie manifestujúcich. Na manifestácii boli prečítané listy kardinála Tomáška či vyhlásenie VPN.

Druhá manifestácia sa konala popoludní a zúčastnilo sa na nej asi 17 000 ľudí.¹²⁹ Prítomní veriaci sa modlili a zapalovali sviečky. Súdna pojednávanie trvalo až do neskorých večerných hodín a súdna sieň bola preplnená záujemcami, vrátane viacerých zahraničných diplomatov na čele s predstaviteľmi konzulátu USA, rakúskym generálnym konzulom v Bratislave či predstaviteľmi medzinárodných organizácií bojujúcich za dodržiavanie ľudských práv.¹³⁰

124 ŽÁČEK, P.: ŠtB na Slovensku za „normalizácie“. Agónia komunistickej moci v zvodkách tajnej polície. Bratislava 2002, dok. č. 3a, Situačná správa z 21. novembra, s. 183.

125 Tamže, dok. č. 11a, Denná situačná informácia Správy ŠtB Bratislava zo dňa 20. 11. 1989, s. 253.

126 Tamže, dok. č. 1b, s. 179 – 180.

127 Tamže, dok. č. 3a, s. 184.

128 Dnes vyniesli rozsudok. Večerník, roč. 34, 23. 11. 1989, č. 231, s. 1.

129 ŽÁČEK, P.: ŠtB na Slovensku za „normalizácie“, dok. č. 5a, Situačná správa XII. správy o činnosti vnútorného protivníka z 23. novembra 1989 (poznámka pod čiarou č. 1), s. 201.

130 ABS Praha, f. A 34/1 (II. správa FMV), inv. j. 1425. Denná situačná správa XII. správy ZNB – poznatky do situačnej správy z 22. 11. 1989.

Manifestácia na podporu J. Čarnogurského (Zdroj: Archív I. Siváka a archív A. Seleckého)

Polícia stráži vstup do Justičného paláca počas procesu s Jánom Čarnogurským (Foto: Ján Lörincz)

Dav vyjadruje podporu J. Čarnogurskému (Zdroj: Archív A. Seleckého)

Proces pokračoval 23. novembra v dopoludňajších hodinách, pričom sa pred Justičným palácom zišlo približne 600 manifestujúcich vrátane zahraničných novinárov.¹³¹ Už počas dopoludňajšieho pojednávania súd Čarnogurského oslobodil spod obžaloby. Pri vyhlásení rozsudku predseda senátu konštatoval, že sa časy menia a veci, za ktoré bol Čarnogurský stíhaný, je už možné hovoriť slobodne. Tiež dodal, že súd nemôže ľuďom upierať právo slobodne sa vyjadrovať.¹³² Čarnogurského z väzenia prepustili 25. novembra

1989 vo večerných hodinách. Na druhý deň už rečnil na tribúne preplneného Námestia SNP v Bratislave, z ktorej sa ľuďom poďakoval za ich podporu a vyzval ich k účasti na generálnom štrajku.¹³³ O ďalšie dva dni ako člen delegácie OF v Prahe rokoval s predstaviteľmi komunistického režimu o zlikvidovaní ich mocenského monopolu a v decembri sa stal podpredsedom federálnej vlády v Prahe. Tak sa skončil proces proti členom bratislavskej päťky a zároveň posledný politický proces komunistického režimu na Slovensku.

ZÁVER

Možno súhlasiť so slovami komentátora Hlasu Ameriky Antona Hlinku, ktorý o tomto procese hovoril ako o najvýznamnejšom na Slovensku od roku 1968. Predovšetkým, jeho hlavným bodom bola v najužšom zmysle otázka slobody slova. Zároveň spojil ľudí z rôznych vetiev slovenského disentu. Výnimočnosť procesu bola aj v tom, že sa na súde otvorila a pertraktovala najcitlivejšia otázka normalizačného režimu – otázka vojenskej okupácie z roku 1968 a jej klasifikácie, ako aj

131 ŽÁČEK, P.: ŠtB na Slovensku za „normalizácie“, dok. č. 5c, situačná správa o činnosti vnútorného protivníka z 23. novembra 1989 (poznámka pod čiarou č. 1), s. 208.

132 PREČAN, V.: Praha – Washington – Praha, dok. č. 49, Telegram velvyslanectví USA v Československu ministerstvu zahraničních věcí USA z 23. 11. 1989, s. 144.

133 Archív autora. Rozhovor s Jánom Čarnogurským v Bratislave z 24. 4. 2014.

otázky nasledujúcej normalizácie vrátane čistiek a prepúšťania.¹³⁴ Hoci ju vyšetrovatelia spojili so širším rámcom protirežimových aktivít obvinených, opäť sa ukázalo, ako veľmi sa vtedajšie stranícke a štátne vedenie bálo dedičstva 21. augusta. Napokon zatknutie ľudí snažiacich sa uctiť si pamiatku obetí okupácie len potvrdilo, že vedúci predstavitelia režimu na Slovensku sa s touto otázkou nedokázali vyrovnat' ani s odstupom 20 rokov, ani ju prekryť frázami o prestavbe. Bola problémom, ktorý nedokázali nieže vyriešiť, ale ani o tom diskutovať bez perzekvovania ľudí zastávajúcich iný názor. Nič na tom nemení ani skutočnosť, že spomenutý list bol len zámenkou na rozbehnutie procesu.

Príprava a priebeh procesu zároveň ukázali, že komunistický režim už nemá silu, aby dokázal perzekúciu dotiahnuť do konca, a to nielen kvôli novembrovým udalostiam priamo vedúcim k jeho pádu. Viaceré udalosti a okolnosti spojené s procesom sa vymykajú z predchádzajúceho typického scenára, akým režim pripravoval politické procesy ešte aj v období normalizácie. Potvrdili to napokon vo svojich spomienkach aj obvinení. Podľa Antona Seleckého správanie sa vyšetrovateľov bolo v porovnaní s nedávnou minulosťou veľmi slušné.¹³⁵ Prítomní na procese mali „rozpačitý“ dojem aj zo sudcov a prokurátorov, ktorí mali proces na starosti. Prítomní videli, že im chýba suverenita, s akou posielali ľudí na dlhé roky do väzenia ešte v 80. rokoch. Obžalovaní si boli vedomí, že proces bol oveľa miernejší, mohli napríklad vystúpiť s obhajobnou rečou, pričom ich nikto nerušil.¹³⁶ Tomuto prístupu zodpovedali udelené tresty, ktoré podľa dostupných dokumentov prekvapili aj zahraničných pozorovateľov, ktorí po zatknutí považovali proces za prostriedok, ako zastrašiť Slovákov a odradiť ich od disidentskej činnosti.

Pred Justičným palácom (Zdroj: Archív A. Seleckého)

Osobitný význam tohto procesu je však v tom, že v predvečer pádu režimu, teda v najvhodnejšej možnej chvíli, prišlo vďaka obvineniu členov bratislavskej päťky k dovtedy nevídanému spojeniu rozdelených prúdov slovenského disentu. To, proti čomu ŠtB na Slovensku systematicky roky pracovala, sa jej zrútilo pár mesiacov predtým, ako sa zrútil samotný režim. Kľúčový je v tomto smere protestný list slovenských disidentov z 30. augusta, pod ktorým nájdeme podpis veľkej väčšiny odporcov režimu konca 80. rokov. Veď na ktorom inom dokumente nájdeme podpisy lídrov tajnej cirkvi Korca a Kréméryho a zároveň reformných komunistov Dubčeka či Milana Šimečku?! V prípade Dubčeka to bolo dokonca po prvý raz od jeho perzekvovania, čo sa pripojil k skupinovému protestu podpísanému zástupcami iných disidentských skupín.

Ak konštatujeme, že protesty umožnili spojenie predtým rozvetve-

ného disentu, tak ešte väčší význam mala skutočnosť, že umožnili zároveň prepojenie disentu s predtým konformne sa prejavujúcou väčšinou obyvateľstva. Protesty proti obvineniu bratislavskej päťky totiž zároveň stimulovali protirežimové nálady a mobilizovali aj širšie vrstvy slovenskej spoločnosti proti režimu. Tie sa mohli s priebehom procesu zoznámiť prostredníctvom vysielania RSE či zo samizdatov. Pre mnohých bolo práve obvinenie bratislavskej päťky poslednou kvapkou, ktorá definitívne zmenila ich indiferentný až konformný postoj voči režimu smerom k opozícii. O tom napokon svedčia mená signatárov protestných listov. Nie náhodou medzi nimi nájdeme takmer všetkých budúcich lídrov hnutia Verejnosť proti násiliu, ktorí v novembri a decembri 1989 stáli za zásadnými spoločenskými zmenami na Slovensku ako lídri procesu vedúceho k pádu komunistického režimu. Dôkazom sú protestné

134 <http://www.magnificat.sk/wp-content/uploads/2012/11/7.5%C3%BAd-s-Bratislavskou-p%C3%A4%C5%A5kou-2.mp3>

135 Archív autora. Rozhovor s Antonom Seleckým v Bratislave 10. 2. 2013.

136 Archív autora. Rozhovor s Miroslavom Kusým v Bratislave 3. 3. 2014.

listy slovenských sociológov, spisovateľov či výtvarníkov, ale napokon, budúcich lídrov bratislavskej VPN nájdeme podpísaných aj pod inými listami alebo ako aktívnych účastníkov manifestácií pred Justičným palácom, čo bol prípad študentov. Z tieňa „šedej zóny“ vystúpili ďalšie osobnosti, ktoré 19. novembra doplnili disidentov a spolu s nimi založili VPN. Ak príprava publikácie *Bratislava/nahlas* na jeseň 1987 sformovala zárodok užšieho kolektívu, z ktorého neskôr vznikla VPN, potom proces proti bratislavskej päťke dotvoril ich spoločnú platformu a pripravil ideálne podmienky pre vznik širokospektrálneho hnutia, ktoré dokázalo v kľúčovej chvíli vystúpiť ako rozhodujúca politická sila v krajine, schopná s podporou občanov prinútiť komunistov k politickej kapitulácii. Počiatky formovania tejto politickej sily nájdeme v podpisovaní

protestných listov, ktoré im po prvý raz poskytli spoločnú platformu.

Mobilizácia proti režimu sa v spoločnosti odrazila aj v účasti na manifestáciách na podporu obvinených, ktoré prebiehali pred budovou Justičného paláca, a kde sa napokon zrodil aj nápad zorganizovať pochod bratislavských študentov, ktorý sa potom uskutočnil 16. novembra a odštartoval udalosť Nežnej revolúcie na Slovensku. Minimálne v prostredí tajnej cirkvi rezonovalo zatknutie bratislavskej päťky veľmi intenzívne. Jej aktivisti vo viacerých slovenských mestách mobilizovali ľudí na účasť na manifestáciách pred Justičným palácom. Takáto mobilizácia spoločnosti mala svoj význam predovšetkým v regiónoch a vo väčších mestách na západnom Slovensku (napr. v Trnave a Žiline), kde zmobilizovala k aktivite ľudí z prostredia katolíckeho disentu v prvých dňoch Nežnej

revolúcie, ktorí sa potom vo veľkom počte zúčastnili na prvých manifestáciách nasledujúcich po 20. novembri a akcelerovali dynamiku prelomových udalostí.

Napokon si možno na záver položiť aj otázku, prečo sa aktéri posledného politického procesu nestali výraznejšími lídrami revolúcie v roku 1989. Ako poslední politickí väzni komunistického režimu a dlhoroční disidenti mohli (či priam mali) mať na novembrových tribúnach a za okrúhlymi stolmi politických rokovaní dôstojnejšie miesto. Na základe dostupných prameňov ťažko analyzovať, prečo sa tak nestalo. Proces proti bratislavskej päťke sa spomína na prvých stretnutiach vznikajúcej VPN, hovorí sa o podpore väznenému Jánovi Čarnogurskému, ktorý potom aj krátko vystúpil na novembrových tribúnach. Bol však z členov bratislavskej päťky prekvapujúco jediný.

Peter Jašek • The Last Political Trial of the Communist regime in Slovakia. Persecution of 'Bratislava Five' Members in Autumn 1989

The author has been dealing with the political trial towards five Slovak dissidents that took place in autumn 1989. The group was called Bratislava Five. It was one of the most important political trials in Slovakia in the period after 1968, because among its victims there were significant anti-regime activists of the 80s representing the majority of different streams within the Slovak dissent, among them Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý and Hana Ponická. The trial called out an unprecedented interest within the society, although the official media did not report about it at all. It resulted in number of petitions and calls requesting the release of those imprisoned and a termination of the whole trial, signed by people who had behaved indifferently until then. In addition, the sessions of the court were regularly visited by hundreds of people expressing their solidarity with the imprisoned in front of the Palace of Justice. The political trial symbolically culminated in the first days of the Gentle Revolution in Slovakia, when thousands of people gathered in front of the Palace of Justice to support Ján Čarnogurský, the last imprisoned member of Bratislava Five. The pressure put on the judge by the demonstrators also contributed to his verdict to set Mr. Čarnogurský free and therefore the whole trial was closed.

Mgr. Peter JAŠEK, PhD. (1983)

Históriu vyštudoval na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, kde v roku 2009 obhájil titul PhD. V súčasnosti je pracovníkom sekcie vedeckého výskumu v Ústave pamäti národa. Vo svojej vedeckej tvorbe sa venuje slovenským dejinám 20. storočia, najmä obdobiu 2. svetovej vojny, normalizácii a pádu komunistického režimu na Slovensku. Je zostavovateľom zborníkov *20. výročie Nežnej revolúcie* (2010), *Interpretácia dokumentov ŠtB* (2011) a *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe* (2012). Zároveň je spoluautorom vedeckej monografie *Smolenice. Vlastivedná monografia obce* (2011) a odborných monografií *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1945 – 1989* (2012); *Slovenskí generáli 1939 – 1945* (2013). Popri tom publikoval viacero vedeckých štúdií a odborných článkov na Slovensku aj v zahraničí, najviac z nich v časopise *Pamäť národa*. Je spoluautorom výstav zameraných na dejiny Slovenska v druhej polovici 20. storočia *Prísne tajné! Dejiny Štátnej bezpečnosti na Slovensku* (2011), *Protikomunistický odboj na Slovensku* (2012), *Sviečková manifestácia 25. marca 1988* (2013) a *Pád komunistického režimu na Slovensku* (2013).

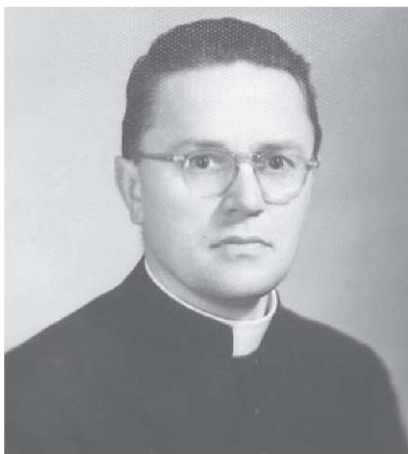
MONS. ŠTEFAN NÁHALKA VO ZVÄZKOCH ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

JURAJ KOHUTIAR

Mons. Štefan Náhalka (1916 – 1975) bol kňaz, intelektuál, jeden z najvýznamnejších predstaviteľov slovenského katolíckeho exilu druhej polovice 20. storočia, autor filozofických, náboženských a slovackistických štúdií, redaktor katolíckej a národnej tlače, zakladateľ a prvý rektor Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. V rodnej vlasti je vzhľadom na svoj význam pomerne málo známy a informácií o jeho osobe je širokej verejnosti na Slovensku dostupných poskromne.¹

MONS. ŠTEFAN NÁHALKA, ŽIVOT A DIELO

Štefan Náhalka sa narodil 16. marca 1916 v Liptovskej Tepličke. Do kňazského seminára vstúpil v Spišskej Kapitule, v kňazskej formácii a teologických štúdiách pokračoval v Ríme v Pápežskom kolégiu sv. Jána Nepomuckého a na Pápežskej Lateránskej univerzite. V Ríme bol v roku 1942 vysvätený za kňaza. Doktorát z teológie získal v roku 1947 na Rímsko-katolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte Slovenskej univerzity Istropolitany v Bratislave. Od roku 1946 do roku 1948 bol tajomníkom biskupa Jána Vojtaššáka. Prednášal filozofiu v kňazskom seminári v Spišskej Kapitule od roku 1948 do roku 1950, kedy bol seminár zrušený. Štefan Náhalka sa začal skrývať v ilegálite pred prenasledovaním komunistickým režimom, ktorý uniesol a uväznil spišského biskupa Jána Vojtaššáka, rovnako ako niekoľkých jeho najbližších spolupracovníkov. Na základe poverenia biskupa Vojtaššáka sa stal tajným generálnym vikárom spišskej diecézy, nakoľko biskup neuznával prorežimovo orientovaného Andreja Scheffera, do funkcie dosadeného komunistami.

Mons. Štefan Náhalka (Zdroj: Osobná pozostalosť Štefana Náhalku v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda)

Štefan Náhalka utiekol z republiky z 13. na 14. mája 1953.

Novým pôsobiskom Štefana Náhalku a základňou pre pomoc Slovákom doma i v zahraničí sa stal Rím. Poskytovanie duchovnej služby emigrantom dostalo nový základ Apoštolskou konštitúciou Exsul Familia, ktorou pápež Pius XII. v roku 1952 zriadil Najvyššiu radu pre emigráciu a ustanovil, že v každej krajine, kde žije väčší počet vysťahovalcov, majú sa pre

nich zriadiť misie. Za člena tejto rady, pôsobiacej pri Apoštolskej stolici, bol pre Slovákov po odchode dp. Antona Boteka do Kanady v roku 1957 vymenovaný Štefan Náhalka. Svoje poslanie naplňal prostredníctvom Slovenského katolíckeho ústredia, ktorému od roku 1957 predsedal. Prispel k založeniu slovenských katolíckych misií v Londýne, Riu de Janeiro, Sao Paulo, Sydney, Bazileji, Zürichu, Štokholme a Mannheime.

V línii poskytovania duchovnej služby slovenským emigrantom, starostlivosti o duchovné povolania vznikajúce v ich prostredí, starostlivosti o vydávanie a rozširovanie náboženskej tlače a v duchu služby pútnikom do Večného mesta vznikol projekt Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme (SÚSCM). Štefan Náhalka bol jedným z hlavných iniciátorov ústavu, predsedom organizačného výboru zbierky na jeho vybudovanie, lobistom v pápežskej kúrii i medzi zahraničnými Slováckmi, predsedom prípravného výboru na vybudovanie ústavu a v rokoch 1961 až 1973 rektorom SÚSCM.²

Štefan Náhalka bol mnohostranne literárne činný. Prispieval náboženskými a filozofickými traktátmi do časopi-

1 Prehľad života a tvorby Mons. Náhalku, ako aj diel o ňom, pozri napríklad: Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska. Heslo Náhalka Štefan. Bratislava 2000, s. 972 – 976.

2 O odysei budovania, vzniku a začiatkov SÚSCM pozri napr.: NÁHALKA, Š. (zost.): Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda – Vznik a prvé desaťročie. Rím 1973.

sov *Smer*, *Verbum*, *Most*, *Echo*, *Slovak Studies*, *Hlasy z Ríma* a *Diakonia*. Vo vydavateľstve Verbum v Košiciach knižne vyšli jeho dve práce: *Láska v duchovnom živote* (1947) a *Sviatosť znovuzrodenia* (1948). V Ríme v roku 1957 vydal v taliančine knihu *Slovensko dneška: volanie po slobode*. Pod pseudonymom Michal Bystrík v roku 1958 napísal katechetickú knihu *Naša cesta*. V zborníku *Exsul familia Slovacorum* z roku 1962 dokumentuje život Slovákov v rôznych častiach sveta. V roku 1973 vydal *Pamätnicu Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda*. Zostavil tiež zborník *Rozsievateľ perál* k šesťdesiatinám básnika Gorazda Zvonického. V neposlednom rade patrila k pravidelným spolupracovníkom slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu.

Veľké zásluhy má na vydavateľskom poli. V rokoch 1954 až 1966 bol redaktorom časopisu *Hlasy z Ríma*. V roku 1956 podpísal dohodu o založení a stal sa redaktorom Slovenského vydavateľstva sv. Cyrila a Metoda v Ríme, ktoré vzniklo zo základiny americko-slovenského kňaza Jána Lacha. Dal tiež podnet k publikovaniu periodika *Slovenský kňaz*, ktorý sa neskôr premenil na mesačník *Diakonia*. K najväčším počinom na vydavateľskom poli patrí jeho vydanie *Rímskeho misála latinsko-slovenského* v roku 1966, ktorý uvádzal do života slovenských katolíkov liturgickú reformu 2. vatikánskeho koncilu.

Patril medzi zakladajúcich členov Svetového kongresu Slovákov v roku 1971, kde do roku 1973 pôsobil ako predseda náboženského odboru. V roku 1972 sa tiež stal zakladateľom Slovenského ústavu v Ríme, ustanovizne v zahraničí žijúcich slovenských kultúrnych a vedeckých pracovníkov. Do

Uloženie pozostatkov Š. Náhaliku v Liptovskej Tepličke 21. júna 2014 (Zdroj: TK KBS)

svojej predčasnej smrti bol predsedom tohto ústavu.

Pápež Pavol VI. Štefanovi Náhalkovi v roku 1963 za príkladný kňazský život a za prácu pre cirkev udelil titul monsignor a v roku 1967 ho vymenoval za pápežského preláta. Prelát Štefan Náhalka neočakávane zomrel 6. marca 1975 v Ríme. Z hrobky Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda na cintoríne Flaminio v Ríme boli jeho telesné ostatky takmer štyridsať rokov po smrti prevezené na Slovensko a 21. júna 2014 spočinuli v hrobe v jeho rodisku – v Liptovskej Tepličke.

PO STOPÁCH VOJEN MYŠLIENOK

Najväčšie a najdlhšie vojny v dejinách sú vojny myšlienok. K takým patrí i boj komunizmu proti náboženstvu a naopak. Karol Marx a Fridrich Engels už v *Manifeste komunistickej strany* na adresu večných právd, náboženstva a morálky ohlásili, že „komunistická

revolúcia v priebehu jej rozvoja najradikálnejšie [v doterajších dejinách ľudstva] zúčtuje so zachovanými ideami.“³ Lenin v tejto línii napísal: „Marxizmus je materializmus. Ako taký je voči náboženstvu nemilosrdne nepriateľský.“⁴ V danom duchu chápali vzťah k náboženstvu marxisticko-leninské strany, ktoré sa v 20. storočí dostali k moci v rade krajín od Východného Nemecka až po Kamčatku a mnohými spôsobmi v nich ničili duchovné dedičstvo, náboženskú infraštruktúru, ale i samotných veriacich a ich pastierov.⁵

Katolícka cirkev ako najmasovejšia náboženská organizácia na svete so stáročiami precizovaným učením a organizáciou predstavovala pre komunistov najúhlavnejšieho nepriateľa. Pápež Lev XIII. v roku 1891 postavil proti komunistickým tézám princípy katolíckej sociálnej nauky v encyklike *Rerum novarum*. Ďalší pápeži toto sociálne učenie rozvíjali a pranierovali komunistickú (nielen) ideológiu a prax,

3 MARX, K. – ENGELS, F.: Manifest Komunistickej strany. [citované 23. 7. 2014]. Dostupné na: www.marxists.org/slovak/marx-engels/1848/manifest/

4 V. I. Lenin o ateizme, náboženstve a cirkvi. Zborník článkov, listov a iných materiálov. Bratislava 1974, s. 65.

5 O boji proti náboženstvu v našom geografickom priestore pozri napr.: FIAMOVÁ M. – JAKUBČIN P. (zost.): Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislava 30. 9. – 2. 10. 2009, Ústav pamäti národa, Bratislava 2010.

Pri hrobe sv. Cyrila v Bazilike sv. Klimenta v Ríme. Prvý zľava Š. Náhalka

(Zdroj: Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda)

až Ján Pavol II. v encyklike *Centesimus Annus* v roku 1991 mohol vyhlásiť, že komunizmus neslávne skolaboval a storočný vývoj dal naplno za pravdu predvídaníu Leva XIII.⁶ Medzi spomínanými dvoma encyklikami na úsvite komunizmu a po jeho kolapse sa však odohral epický zápas ideológií, ktorý zásadne zmenil osudy mnoho miliónov ľudí na svete.

Situácia v Československu po Februári 1948 s miestnymi špecifikami zapadá do naznačeného väčšieho obrazu. Marxisticko-leninsky orientovaná Komunistická strana Československa (KSČ) zaviedla diktatúru proletariátu, aj keď režim navonok používal skôr názov „ľudová demokracia.“ V praxi

to znamenalo, že každého, kto otvorene vystupoval proti marxisticko-leninskej ideológii alebo sa hlásil k inému presvedčeniu, režim považoval za protištátny živel. Taká osoba sa stávala predmetom záujmu politickej polície, ktorou bola Štátna bezpečnosť (ŠtB) a cieľom celého arzenálu opatrení a represálií. Implicitne sa takýmito osobami (okrem iných) stávali aj všetci aktívni a uvedomelí veriaci, či už laici alebo zasvätené osoby. To platilo o všetkých cirkvách, avšak obzvlášť o katolíckej cirkvi, ktorá predstavovala najväčší rezervoár odporu voči režimu. Katolíckej cirkvi v očiach režimu tiež priťažovala existencia nadnárodného rímskeho centra, ktoré bolo mimo kontroly komunistov.

Rím a ďalšie náboženské, národné, politické, vydavateľské a iné miesta, v ktorých sa aktivizovali emigranti, komunistický režim s obľubou označoval za špiónážne a podvrtné centrá proti republike, neskôr sa tiež ujal označenie „ideovo-diverzné centrály“.

Štefan Náhalka spíňal celý rad dôvodov na to, aby ho ŠtB „rozpracovala“.⁷ Niekoľko mesiacov pred založením pozorovacieho zväzku na neho, analytika ŠtB konštatovala: „V Ríme, pod ochranou Vatikánu a pápeža, vyvíja aktívnu činnosť najväčšie európske centrum cirkevnej emigrácie z Československa. Na čele tohto centra a jeho činnosti má byť podľa doteraz získaných poznatkov emigrant – kňaz Dr. Štefan Náhalka, považovaný za ideového vodcu slovenskej cirkevnej emigrácie. Toto postavenie je mu priznávané aj vatikánskymi cirkevnými kruhmi, u ktorých má vynikajúce postavenie...“⁸

Cirkevný historik Spišskej Kapituly HEDr. Ľuboslav Hromják, PhD. ako prvý a doteraz zrejme jediný siahol v súvislosti s Mons. Náhalikom po zdroji, ktorým sú spisy bezpečnostných a spravodajských služieb komunistického Československa.⁹ Na konferencii k 35. výročiu smrti Štefana Náhalku predniesol prednášku na tému „Štefan Náhalka v správach ŠtB.“¹⁰ V prednáške cituje zo zväzku BA-T-1455.¹¹ Z označenia vyplýva, že ide o zväzok z tzv. Taktického fondu. V tomto fonde sa archivovali vybrané

6 JÁN PAVOL II., *Centesimus Annus*. In: Sociální encykliky (1891 – 1991). Praha 1996.

7 Meno Štefana Náhalku sa nachádza v Archívnom protokole agentúrno-operatívnych zväzkov I. správy MV (na 1. zvláštnom odd.), v rámci zväzku reg. č. 940/4 (po prečíslovaní zväzok reg. č. 10 940/300) s názvom „RÍM“, ktorý viedol a neskôr pod archívnym číslom 4382 uložil 16. 12. 1958 1. odbor KS MV Žilina. Zdroj: http://www.abscr.cz/data/pdf/knihy/APIS/APIS_3.pdf. Pozorovací zväzok na Štefana Náhalku bol v registračných protokoloch agentúrnych a operatívnych zväzkov Štátnej bezpečnosti zaregistrovaný pod číslom 9300 dňa 16. 12. 1964 na 7. oddelení 2. odboru KS MV v Bratislave; 2. 12. 1967 bol odstúpený na KS ZNB v Banskej Bystrici. Osobný zväzok na Štefana Náhalku bol zaregistrovaný pod reg. číslom 479 dňa 9. 1. 1968 na 5. oddelení 2. odboru Správy ŠtB KS ZNB v Banskej Bystrici; tento bol 21. 6. 1973 uložený do archívu pod arch. č. 44 131. Zdroj: <http://www.upn.gov.sk/regpro/>

8 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN), f. Krajská správa ZNB Správa ŠtB Bratislava (ďalej KS ZNB S-ŠtB), Taktický fond, a. č. T-1455. Výpis z vyhodnotenia nepriateľskej činnosti emigrácie z 28. 4. 1964 (list 118).

9 K téme skúmania perzekúcie katolíckej cirkvi v archívnych materiáloch ŠtB pozri napr.: DUBOVSKÝ, P.: Archívne dokumenty k prenasledovaniu cirkvi v Archíve ÚPN. In: Pamäť národa, roč. 2, 2006, č. 3, s. 72 – 75.

10 HROMJÁK, Ľ. (ed.): Mons. Štefan Náhalka – Prvý riaditeľ SÚSCM v Ríme. Zborník prednášok z konferencie k 35. výročiu jeho smrti. Spišské podhradie 2011, s. 36 – 57.

11 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Taktický fond, a. č. 1455. Zväzok obsahuje 155 listov. Meno Mons. Š. Náhalku sa vyskytuje v záznamoch na listoch 117 až 137. Zväzok bol archivovaný 22. 1. 1973.

operatívne spisy, ktoré slúžili ako materiál na poučenie a výcvik vtedajších spravodajských dôstojníkov. Niektoré záznamy v tomto zväzku sú teda kópie alebo druhopisy originálov zachovaných v iných zväzkoch, iné sú kópiami záznamov, ktoré boli medzičasom zničené.¹² HEDr. Hromják v závere svojho príspevku uvádza: „V Archíve Ústavu pamäti národa sa nachádza určite ešte viac zaujímavých informácií, avšak pre krátkosť času a zložitost' bádania som sa obmedzil iba na tieto. Veľká časť informácií o Náhalkovi je uložená v Prahe a doposiaľ nebola vydaná Ústavu pamäti národa v Bratislave.“¹³

Cieľom bádania v Archíve Ústavu pamäti národa v Bratislave a v Českom Archíve bezpečnostných složek v Prahe bolo získať základné poznanie o existencii (alebo neexistencii) doteraz nepreskúmaných zväzkov¹⁴ spravodajských a bezpečnostných služieb bývalého Československa obsahujúcich informácie o osobe Mons. Štefana Náhalku, ale tiež o ich rozsahu, obsahu a relevantnosti, aby prípadne mohli poslúžiť ako odrazový mostík pre ďalších bádateľov. Tento materiál si nekladie ambíciu komplexne posúdiť osobnosť Mons. Náhalku ako kňaza, teológa, spisovateľa či organizátora náboženského a kultúrneho života Slovákov v zahraničí. Ako HEDr. Hromják, ani autor tohto článku si „pre krátkosť času a zložitost' bádania“ nerobí nárok na úplnosť.

SPISY KONTRARozVIEDKY

Názov „kontrarozviedka“ zvädza k predstave, že ide o inštitúciu, ktorej hlavnou úlohou je obrana pred aktivitami rozviedok, t.j. spravodajských služieb cudzích štátov. V skutočnosti ide o službu zameranú aj proti rozličným ďalším hrozbám, ktoré pôsobia vo vnútri vlastného štátu. V časoch socializmu patrili organizačné súčasti boja

Poř. číslo	Název útvaru, funkce, hodnost, jméno, příjmení operativního pracovníka	Od	Do	Podpis operativního pracovníka
1	S. št. 5. odd. 2. odd. H. št. 5. odd. 2. odd.	9. 1. 1961	16. 2. 1961	H. Hromják
2	S. št. 5. odd. 2. odd. H. št. 5. odd. 2. odd.	16. 6. 69	15. 5. 1973	H. Hromják

Osobný zväzok H-503 „LIPTÁK“ (Zdroj: ABS)

proti „vnútornému nepriateľovi“ (za ktorého sa považovali i cirkvi) v kontrarozviedke medzi najvýznamnejšie. Pre kontrarozviedku sa v súčasnej spravodajskej terminológii používajú i názvy služba s vnútornou pôsobnosťou, služba vnútorného spravodajstva či (z anglosaskej terminológie) bezpečnostná služba. Podrobnejšie pojednanie o štruktúre a terminológii ŠtB a ich premenách v čase by presahovalo rámec tohto príspevku. Úlohou súčasti ŠtB zameraných proti „vnútornému nepriateľovi“ bolo získavanie informácií

z príslušného prostredia, informovanie predstaviteľov štátu a najmä stanovovanie a uskutočňovanie ďalších krokov na elimináciu nepriateľskej činnosti. Nasledujúci krátky prehľad zachovaných informácií o Štefanovi Náhalkovi poskytuje určitú predstavu o práci a myšlienkovom svete jeho protivníkov.

Osobný zväzok H-503 „LIPTÁK“

Tento zväzok je najrozsiahlejším a najkompletnejším zachovaným a dohľadným materiálom o osobe Štefana Náhalku.¹⁵ Viedlo ho 5. oddelenie (cirkev

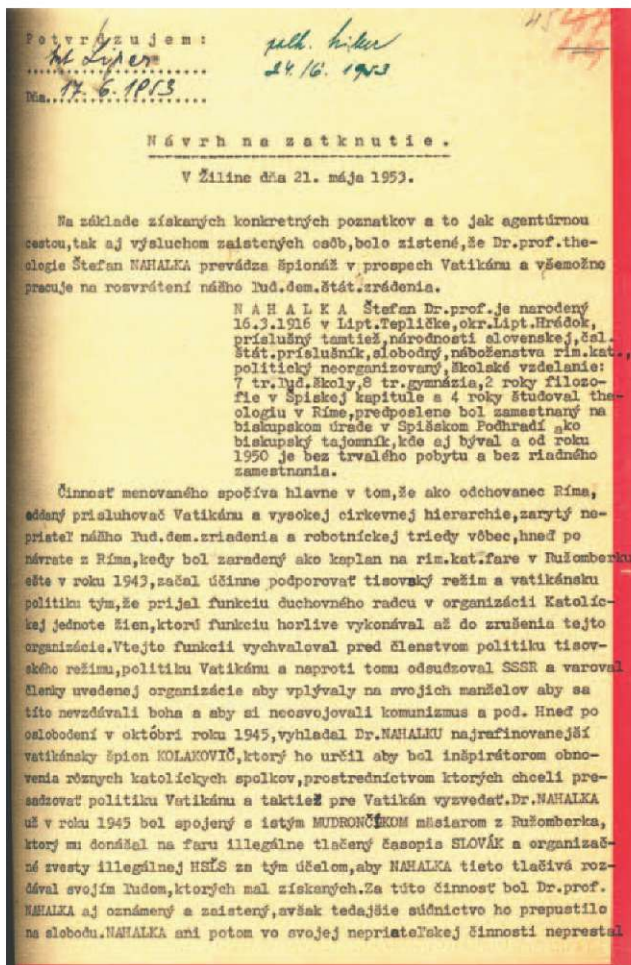
12 Ďalším zdrojom informácií z niektorých nedostupných operatívnych zväzkov o Štefanovi Náhalkovi (nielen) sú týždenné či mesačné zvodky o agentúrno-operatívnej situácii KS MV. Pozri napr.: JAKUBČIN, P.: Využívanie tajných spolupracovníkov z radov rímskokatolíckych kňazov Štátnou bezpečnosťou. In: Pamäť národa, roč. 6, 2010, č. 4, s. 35.

13 HROMJÁK, L. (ed.): Mons. Štefan Náhalka, s. 57.

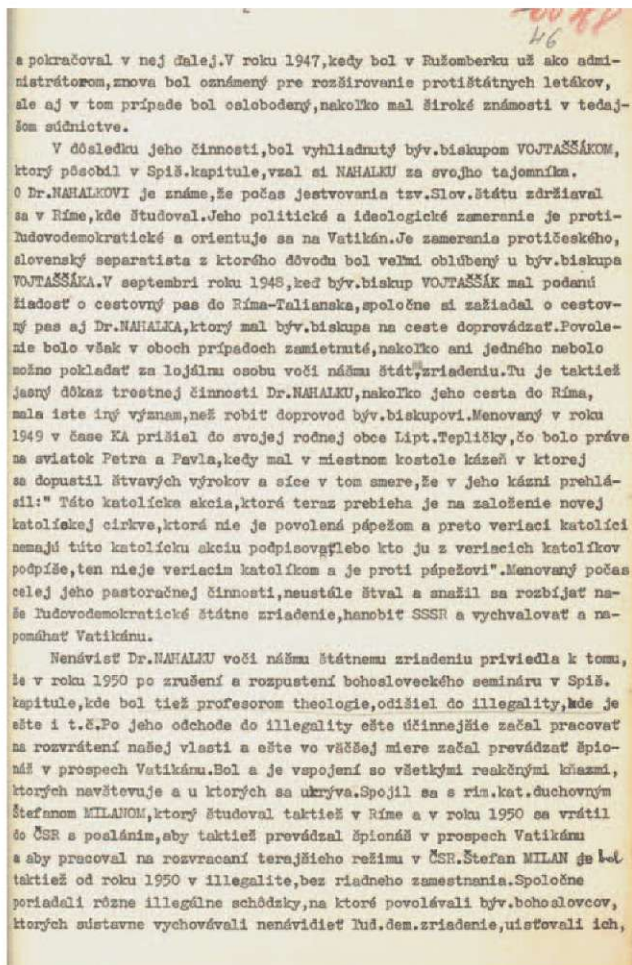
14 Nakoľko spomínaný zväzok BA-T-1455 preskúmal a okomentoval HEDr. Hromják, nebude osobitným predmetom skúmania v tomto príspevku.

15 Archiv bezpečnostných složek (ďalej ABS) v Prahe, f. Historický fond MV (ďalej MV-H), sign. H-503 (akce „LIPTÁK“).

Návrh na zatknutie Š. Náhalku z 21. mája 1953 (Zdroj: ABS)

a sekty) 2. odboru (kontrarozviedneho) Krajskej správy ZNB Správy ŠtB Banská Bystrica v rokoch 1968 – 1973. Spolu s obalom obsahuje 155 listov (z pôvodných 276). Chýbajúce listy boli podľa záznamov zničené najmä v roku 1980. Nie sú v ňom záznamy o skartácii listov v roku 1989. Pozorovací zväzok „LIPTÁK“ po problematike rímsko-katolíckej cirkvi na Štefana Náhalku pôvodne zaregistrovala Krajská správa MV Bratislava z dôvodu, že „menovaný vo Vatikáne riadi rím. kat. emigráciu, usmerňuje jej činnosť proti ČSSR a spolupracuje s ľudskou emigráciou.“¹⁶

Obdobie 1945 – 1958

Zväzok zahŕňa i materiály z predchádzajúcich akcií ŠtB proti Náhalkovi od roku 1949, ktoré informačne pokrývajú ešte i pár rokov predtým. Najstaršia dochovaná správa vo zväzku spomína jeho blízky vzťah s biskupom Jánom Vojtaššákom a údajné „protiľudovo-demokratické [...] vatikánske-protisocialistické [...] protičeské separatistické zameranie.“¹⁷ Ďalší záznam zachytáva jeho pôsobenie proti „Katolíckej akcii“, ktorú v skutočnosti inicioval režim za účelom vyvolania rozkolu v cirkvi. Štefan Náhalka mal pri návšteve rodnej

Liptovskej Tepličky v kostole z kazaťelnice povedať, že „táto Katolícka akcia [...] je na založenie novej katolíckej cirkvi, ktorá nie je povolená pápežom a preto veriaci katolíci nemajú túto Katolícku akciu podpisovať.“¹⁸ Náhalka v roku 1950 prešiel do ilegality, skrýval sa na neznámych miestach, ŠtB preto mapuje sieť jeho stykov.¹⁹ Výpis z pravdepodobne nedochovaných starších archívnych materiálov spomína jeho zadržanie, zatknutie a prepustenie (nie je celkom zrejmé, či išlo o opakované zatknutie v rokoch 1945 a 1946 alebo o „informačný šum“), rozširova-

16 Tamže. Rozhodnutie o zavedení pozorovacieho zväzku na Náhalku Štefana zo 16. 12. 1964 (list 1).

17 Tamže. Rím. kat. biskupský tajomník – poznatky z 27. 2. 1949 (list 6).

18 Tamže. Náhalka – rozširovanie propagandy v kostole a poburovanie z 30. 6. 1949 (list 7).

19 Tamže. Dr. Náhalka – poznatky z 1. 12. 1952 (list 8).

nie protištátnych letákov v roku 1947, spomína Náhalkove kontakty s Tomislavom Kolakovičom a jeho okruhom v roku 1945.²⁰ Objavuje sa prvá zo zachovaných správ o operatívnych kombináciách na zistenie jeho pobytu, v tomto prípade na vyvolanie dôvery Náhalkovej sesternice.²¹ Nasledujú ďalšie záznamy o jeho údajných miestach úkrytu a stykoch. Návrh na zatknutie Štefana Náhalku vydaný týždeň po jeho úteku z republiky je obohatený o obvinenie zo špionáže pre Vatikán.²² ŠtB vzápätí cez agentúrnu sieť získava správu, že Náhalkovi sa pravdepodobne podaril útek do zahraničia.²³ Táto je v ďalších záznamoch konkretizovaná. Bezpečnostné zložky po Náhalkovi ešte nejaký čas na území ČSSR pátrali, až v polovici roku 1958 rozhodli o uložení agentúrno-pátracieho zväzku „TAJOMNÍK“ do archívu z dôvodu jeho úteku do zahraničia. Dátum úteku zväzok určuje na 30. apríla 1954, čiže takmer rok po skutočnom úteku.²⁴

Obdobie 1963 – 1968

Po správe o uložení zväzku do archívu sa ďalšia správa o Štefanovi Náhalkovi objavuje „in medias res“ koncom roku 1963. Agent ŠtB s krycím menom „HRADNÝ“²⁵ v nej Náhalku charak-

terizuje: „*Je to lišiak, diplomat, v prvom rade politicky orientovaný [...] všetko v slovenskej emigrácii organizuje, je inšpirátorom všetkého hnutia [...] organizuje i slovenský inštitút Cyrila a Metoda, kde je rektorom...*“²⁶ Niektoré správy z daného obdobia, ako vyťaženie agenta „LIPTOVSKÉHO“ zo zastavenia v Ríme,²⁷ či od spolupracovníkov ŠtB „VETERNÉHO“²⁸ a „DUNAJSKÉHO“²⁹ sa dostali do zväzku T-1455 a cez tento do práce HEDr. Hromjáka³⁰, ktorý dobre vystihuje napätie pri interakcii Náhalku s príslušovcami komunistického režimu v kňazských rúchach. Náhalka podľa záznamov neveril viacerým spolupracovníkom ŠtB, ktorí sa dostávali do Ríma bez dôveryhodného zdôvodnenia. Snažil sa ich izolovať, ignorovať či napríklad zabrániť Štefanovi Záreckému vstup na Druhý vatikánsky koncil. Za preskúmanie stojí vzťah Náhalku s agentom „PODHORSKÝM“.³¹ ŠtB ho na Náhalku vyťažovala a úkolovala. Z odpisov listov Náhalku „PODHORSKÉMU“ sa zdá, že mu Náhalka dôveroval. „PODHORSKÝ“ na druhej strane púšťal ŠtB relatívne „sterilné“ správy a využíval „spoluprácu“ s ŠtB na lega-

lizáciu zasielania misálov od Náhalku z Ríma.³² Ďalším spolupracovníkom ŠtB, ktorý prišiel do styku so Štefanom Náhalkom, bol spišský vikár Schefferom menovaný kanonik a agent „CYRIL“, ktorý navštívil Taliansko na pozvanie florentského kardinála Ermenegildo Florita, spolužiaka zo štúdií v Ríme. Agent zo stretnutí, zjavne poznamenaných Náhalkovou nedôverou, popri iných témach referoval svojmu riadiacemu dôstojníkovi o Náhalkovej interpretácii negatívneho vzťahu Vatikánu k Mierovému hnutiu katolíckych duchovných (MHKD).³³ Ďalšie záznamy z vyťaženia zdrojov ŠtB (TS „8. január“, TS „JANKA“, TS „HORÁR“) sa týkajú spektra tém: publikačnej a rektorskej práce Štefana Náhalku, osobnosti biskupa Hnilicu, personálneho obsadenia a financovania SÚSCM, náboru uchádzačov o štúdium, medziľudských vzťahov na SÚSCM, rozporov s pápežským seminárom pre českých bohoslovcov Nepomucenum kvôli jeho „čechoslovakizmu“ a „podceňovaniu Slovákov“, dovozu náboženskej literatúry na Slovensko, kontaktnej bázy na Slovensku a v emigrantskej komunite, styku s príbuznými, a pod.³⁴

20 Tamže. Výpis z 12. 1. 1953 (listy 17 – 19).

21 Tamže. Dr. Náhalka Štefan – správa z 23. 3. 1953 (list 25).

22 Tamže. Návrh na zatknutie z 21. 5. 1953 (listy 45 – 47).

23 Tamže. Dr. Náhalka Štefan, rím. kat. farár, t. č. v ilegite – správa z 23. 7. 1953 (listy 64 – 66).

24 Tamže. Dôvodová správa k uloženiu agentúrno-pátracieho zväzku č. 418 do archívu z 30. 6. 1958 (list 89).

25 Registračné protokoly agentúrnych a operatívnych zväzkov identifikujú tajného spolupracovníka ŠtB s týmto krycím menom ako E. F., tajomníka Biskupského úradu v Nitre, „doprevádzajúceho“ účastníka Druhého vatikánskeho koncilu.

26 ABS, f. MV-H, sign. 503. Výpis z agentúrnej správy od spolupracovníka „HRADNÝ“ z 25. 10. 1963 (list 90).

27 Tamže. Úradný záznam 7. oddelenia 2. odboru KS MV Bratislava z 27. 5. 1964 (listy 91 – 96).

28 Tamže. Výpis z AZ od spolupracovníka „VETERNÝ“ z 24. 11. 1964 (list 98). „VETERNÝ“ je jedno z krycích mien správcu farnosti Najsv. Trojice v Bratislave Š. Z., evidentné zvolené podľa miesta jeho bydliska na Veternej ulici.

29 Ďalšie krycie meno E. F.

30 HROMJÁK, Ľ. (ed.): Mons. Štefan Náhalka, s. 50 a 56.

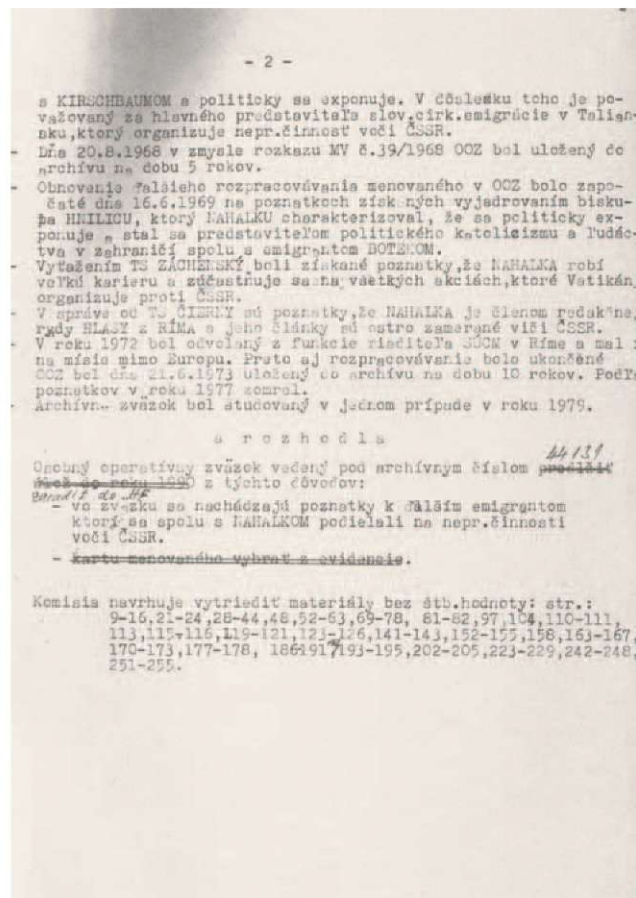
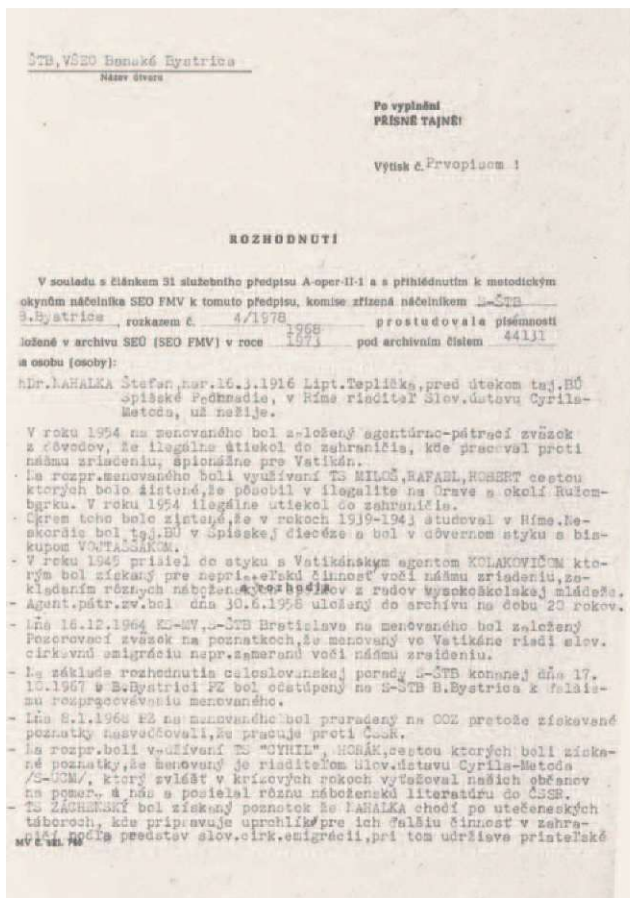
31 Podľa registračných protokolov i podľa zväzku ide o Š. G. – suseda, spolužiaka (na ľudovej škole i v kňazskom seminári) a neskoršieho ordinára Spišskej diecézy.

32 ABS, f. MV-H, sign. H-503. Agentúrne správy a odpisy korešpondencie z obdobia od 7. 9. 1966 do 25. 5. 1967 (listy 107 – 109, 112, 114, 117 – 118, 122, 127).

33 Tamže. Správa o vyžatí agenta „Cyril“ k jeho ceste do Talianska z 8. 8. 1967 (listy 128 – 135); Správa o dožatí agenta „Cyril“ k rozhovoru s dr. Náhalkom počas cesty v Taliansku z 18. 8. 1967 (list 136).

34 Tamže. Výpis z agentúrnej správy od spolupracovníka „8. január“ č. 2707 z 1. 12. 1967 (listy 137 – 140); Výpis z agentúrnej správy od spolupracovníka „Janka“ z 2. 12. 1967 (listy 144 – 151); Výpis z agentúrnej správy od spolupracovníka „Horár“ č. 6725 zo 4. 4. 1968 (listy 159 – 169).

Rozhodnutie o zaradení zväzku „LIPTÁK“ do tzv. Historického fondu (Zdroj: ABS)

Obdobie 1968 – 1973

Pozorovací zväzok na Štefana Náhalku bol preregistrovaný na osobný operatívny zväzok 9. januára 1968, čo zo strany ŠtB predstavovalo najvyššiu formu pozornosti.³⁵ Pražská jar však s niekoľkomesačným oneskorením zavítala i na ŠtB a zväzok na základe rozkazu ministra vnútra ČSSR č. 39/1968³⁶

uložili do archívu, paradoxne len pár dní pred intervenciou vojsk Varšavskej zmluvy.³⁷ V archíve sa vďaka „normalizácii“ príliš nezdržal a ŠtB ho oživila 16. júna 1969 s odôvodnením, že Štefan Náhalka „ako predstaviteľ politického katolicizmu a ľudactva v zahraničí usmerňuje a riadi cirkevnú emigráciu k nepriateľskej činnosti proti ČSSR.“³⁸

Záznamy po obnovení zväzku sa popri predchádzajúcich témach venujú i témam ako hodnotenie Diela koncilovej obnovy, názory na obsadzovanie biskupských stolcov na Slovensku, pútnikom zo Slovenska, zasielaní náboženskej literatúry, podozreniam (oprávneným) kňazov zo spolupráce niektorých ich oltárnych spolupratov s ŠtB.³⁹

35 Tamže. Dôvodová správa o preradení pozorovacieho zväzku „LIPTÁK“, číslo 9300 na osobný operatívny zväzok z 19. 12. 1967 (listy 3 – 4); Rozhodnutie o preradení na osobný operatívny zväzok z 2. 1. 1968 (k preregistrácii došlo 9. 1. 1968, list 5).

36 ABS, A6/4, inv. č. 1137. Rozkaz ministra vnútra ČSSR (Josefa Pavla) č. 39/1968 z 8. 8. 1968 „Některá opatření k provedení I. etapy akčního programu čs. kontrarozvědky.“ Rozkaz po novom vymedzil pôsobnosť kontrarozvedky („politické presvedčenie a vyznanie [...] už nemôžu byť predmetom pozornosti a podkladom pre opatrenia orgánov ŠtB“), zrušil niektoré úseky, iné presúval do pôsobnosti Verejnej bezpečnosti a pod. Rozkaz námestníka ministra vnútra č. 48/1968 z 30. 8. 1968 vykonávanie rozkazu ministra vnútra ČSSR č. 39/68 pozastavil „v súvislosti s mimoriadnou situáciou v našom štáte.“

37 ABS, f. MV-H, sign. H-503. Dôvodová správa o uložení zv. „LIPTÁK“, reg. č. 479, do archívu zo 16. 8. 1968 (listy 174 – 175).

38 Tamže. Rozhodnutie a Dôvodová správa o obnovení akcie „LIPTÁK“ v osob. oper. zv. z 30. 5. 1969 (listy 176 – 180).

39 Tamže. Výpis zo správy č. j. OS-0403/50-69 k slov. cirkevnej emigrácii (Správa zo zájazdu slovenských kultúrnych pracovníkov v Ríme) z 5. 5. 1969 (listy 181 – 185); ThDr. Štefan Náhalka – poznatky (z vyťaženia spolupracovníka „ZACHENSKÝ“) z 29. 10. 1969 (listy 196 – 201); Výpis z vyťaženia spolupracovníka „ČERNÝ“ k činnosti slov. kat. emigrácie z 27. 1. 1970 (listy 206 – 209); Služobný záznam – Schôdzka so spoluprac. „ČERNÝ“ z 26. 8. 1970 (listy 210 – 213).

Správy v tejto časti zväzku sú napriek jeho prekvalifikovaniu menej konkrétne a kvalitné (nie žeby mali predtým vysokú spravodajskú hodnotu), málopočetné, v porovnaní s predchádzajúcim obdobím menej zamerané na osobu Mons. Náhaliku, čo môže súvisieť s krízou kádrov v útvaroch ŠtB, kde (vzhľadom na postoje príslušníkov k vstupu vojsk Varšavskej zmluvy) tiež prebiehali čistky. To dosvedčuje i skutočnosť, že ŠtB sa o zmene riaditeľa SÚSCM v roku 1973 bez predchádzajúcich poznatkov dozvedá zo zdrojov v cirkevných kruhoch na Slovensku, ktoré sa odvolávajú na vysielanie Rádia Vatikán.⁴⁰ Následne prichádza návrh: „Vzhľadom k tomu, že objekt z funkcie riaditeľa Ústavu Cyrila-Metoda v Ríme bol odvolaný, utiahol sa do úzadia a nie sú poznatky o prevádzaní trestnej činnosti, akciu LIPTÁK uložiť do archívu...“⁴¹ Posledným dokumentom⁴² je Rozhodnutie o zaradení zväzku do tzv. Historického fondu (preto signatúra s „H“).⁴³ Pri tejto príležitosti došlo k skartácii viac ako stovky listov zo zväzku.

Objektový zväzok č. 569 (Zahraničné emigrantské centrá)

Uvedený zväzok viedlo (podobne ako zväzok „LIPTÁK“) 5. oddelenie 2. odboru KS SNB S-ŠtB Banská Bystrica. Zaregistrovali ho s cieľom „sústrediť všetky získané poznatky o zahraničných emigrantských centrách.“⁴⁴

Meno Mons. Štefana Náhaliku prechádza zväzkom niekoľkokrát, poznatky z dnešného hľadiska (a pravdepodobne ani vtedajšieho) nie sú významné. Spolu s ostatnými predstaviteľmi SÚSCM sa spomína v zázname ohľadom osláv 1100. výročia príchodu sv. Cyrila a Metoda vo Vatikáne.⁴⁵ Ďalší záznam tvoria poznatky z cesty absolvovanej už v predchádzajúcom zväzku spomínanou agentkou „JANKA“ v Ríme. Mons. Náhalka sa s ňou pozná odmalička a ponúka jej prácu sprievodkyne slovenských turistov po Ríme, čo ŠtB víta. Agentka „JANKA“ Náhaliku charakterizuje ako „národovca“ (na rozdiel od iných zdrojov, ktoré ho vykresľujú ako silného nacionalistu), ktorý sa „túži vrátiť domov“.⁴⁶ V zázname o zájazde kňazov v Ríme referuje bývalý tajný spolupracovník „FERO“ o besede v SÚSCM. Proti poznámke Jána Pöšteniho (riaditeľ Spolku sv. Vojtecha – SSV), že SÚSCM doma považujú za inštitúciu zaoberajúcu sa špionážou proti ČSSR, Mons. Náhalka sa ohradzuje, že „na takú činnosť nemajú predpoklady ani záujem.“⁴⁷ V zázname z ďalšieho zájazdu kňazov v Ríme Mons. Náhalka hovorí, že „SSV dokopy nič nevydáva [...] SÚSCM môže dodávať knihy na Slovensko, ktoré nie sú politické, ale čisto náboženské.“⁴⁸ Priebežné vyhodnotenie poznatkov vo zväzku je deformované tak, aby podporilo rozpracovanie SÚSCM prostredníctvom ŠtB: „cez ÚCM mali prechádzať

všetci rehoľníci, kňazi i laické osoby, ktorí do ČSSR prichádzali ako vízoví cudzinci s tým, že dostávali určité úkoly a potom boli pri spiatočnej ceste vyťažované na pomery v ČSSR.“ Podobne ako i na viacerých iných miestach sa tu spomínajú údajné rozpory medzi Mons. Náhalikom a biskupom Hnilicom. Prvý má byť radikálnejší v národnostných a iných otázkach, druhý miernejší. Prvý má byť zástancom obsadzovania uprázdnených biskupských stolcov svetskými kňazmi, druhý rehoľníkmi.⁴⁹ V jednom z ďalších záznamov Štefan Náhalka označil viedenský Charitas ako „ústav čl. bezpečnosti“, kam ŠtB nasadila kňaza M., ktorý je kontaktom kanonika Š. Z., a ktorý ako jediný kňaz v danej súvislosti dostal pas. Mons. Náhaliku podozrieva zo spolupráce s ŠtB i Ď. zo Šopronu, ktorý „vydal spevník v SSV [...] a predáva ho po dedinách“, čo by si nemohol dovoliť bez spolupráce s ŠtB.⁵⁰ „Bývalý RK farár“ A. S., ktorý sa zúčastnil na zájazde do Talianska v roku 1969 a ktorý sa v čase vyťaženia nachádzal vo väzbe, Š. Náhaliku charakterizuje ako „protisocialisticky založeného“ a udáva ŠtB, kto je Náhalikov „najaktívnejší“ kontakt na Slovensku.⁵¹

V dôvodovej správe na uloženie Objektového zväzku č. 569 do archívu sa medzi menami, ktoré navrhujú ponechať v evidencii, meno Mons. Štefana Náhaliku nevyskytuje (v tom čase už nebol rektorom SÚSCM).⁵²

40 Tamže. Poznatok, že za riaditeľa CMÚ v Ríme bol vymenovaný Dominik Hrušovský z 12. 3. 1973 (listy 263 – 264).

41 Tamže. Č.j. 08-00 /2-20-197 a Dôvodová správa o uložení OÖZ „LIPTÁK“, reg. č. 479 do archívu z 11. 5. 1973 (listy 268 a 273 – 274).

42 Tamže. Rozhodnutie (listy 275 – 276).

43 Podľa Programu evidencie archíválií boli v Historickom fonde archivované ukončené zväzky vyhodnotené ako zvlášť závažné, inštruktážne a vhodné pre dokumentáciu historického vývoja a činnosti kontrarozvedky.

44 AÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, Objektové zväzky, a. č. 51 382. Rozhodnutie z 21. 7. 1969 (list 1).

45 Tamže. Priebeh osláv 1100. výročia CM vo Vatikáne z 26. 2. 1969 (listy 3 – 6).

46 Tamže. Poznatky z cesty absolvovanej agentkou „JANKA“ v čase vianočných sviatkov v Ríme z 20. 1. 1969 (listy 7 – 12).

47 Tamže. Vyťaženie bývalého tajného spolupracovníka „FERO“ z 13. 10. 1969 (list 16).

48 Tamže. Záznam zo zájazdu z 5. 2. 1970 (listy 21 – 23).

49 Tamže. Vyhodnotenie agentúrno-operatívnych poznatkov z 13. 10. 1970 (listy 47 – 48).

50 Tamže. Vyťaženie TS „ČIERNY“ z pobytu v Taliansku z 27. 1. 1970 (listy 71 – 77).

51 Tamže. Operatívny pohovor z 25. 8. 1970 (listy 173 – 174).

52 Tamže. Návrh na uloženie do archívu z 12. 6. 1973 (list 187).

SPISY ROZVIEDKY

Rozvedka je spravodajská inštitúcia štátu, ktorej pole pôsobnosti leží mimo hraníc vlastného štátu. Iné názvy sú služba zahraničného spravodajstva, špionážna služba či (v anglosaskej terminológii) spravodajská služba. Úlohou rozviednych súčastí bolo získavanie informácií o „vonkajšom nepriateľovi“, v neposlednom rade o spomínaných „ideovo-diverzných centráloch“. Činnosť rozviedky pôsobiacej v zahraničí bola v porovnaní s činnosťou kontrarozviedky pôsobiacej na vlastnom území personálne, logisticky a časovo náročnejšia a nákladnejšia. Bola tiež politicky citlivejšia. To všetko sú faktory, ktoré mohli ovplyvniť skutočnosť, že v spisoch rozviedky sa zachovalo menej informácií o Mons. Štefanovi Náhalkovi ako v spisoch kontrarozviedky, hoci z povahy prípadu by to malo byť naopak.

Objektový zväzok reg. č. 10 812 („VLÁDCA“)

Zväzok bol vedený po problematike Vatikánu a Talianska, sústreďoval i poznatky o SÚSCM a nevyhnutne teda i o Mons. Štefanovi Náhalkovi. Zväzok bol zničený.⁵³

Objektový zväzok reg. č. 10 940

Tento zväzok viedol v rámci rozpracovania objektu „VLÁDCA“ Oblastný od-

bor v Banskej Bystrici podľa metodických pokynov líniového odboru centrály I. S-ZNB.⁵⁴ K hlavnému zväzku bolo podľa zoznamu evidovaných 10 osôb, medzi nimi i Mons. Štefan Náhalka. Hlavný zväzok obsahuje len 4 listy, zvyšok bol skartovaný. Československá rozvedka v rámci daného zväzku viedla rozpracovanie Mons. Štefana Náhalku i v osobitnom „podzväzku typu“ s evidenčným číslom 10 940/300. Z vyhodnotenia podzväzku 10 940/300 na 15. odbore I. správy 25. marca 1969 vyplýva, že na Mons. Náhalku (alias „VIKTOR“) pripravovali operatívnu kombináciu pomocou tajných spolupracovníkov s kryciami menami „MUŽ“ a „IHLA“, v rámci ktorej mali menovaného kontaktovať na základe dobrej známosti. Rozpracovanie prerušili, pretože zahraničná cesta TS „MUŽ“ sa neuskutočnila. Daný podzväzok sa v archíve ÚPN v Bratislave ani v ABS v Prahe nepodarilo dohľadať.

Objektový zväzok reg. č. 10 442 („VATIKÁN“)⁵⁵

Objektový zväzok obsahuje časti objektového zväzku I. správy ZNB k problematike československých vzťahov s Vatikánom, resp. k otázke katolíckej cirkvi.⁵⁶ Časti venované sledovaniu SÚSCM boli skartované.

Zachované informácie vzťahujúce sa k Mons. Štefanovi Náhalkovi sú

skôr epizodické a okrajového významu. V podzväzku 012⁵⁷ sa jeho meno spomína v súvislosti s nezmyselným podozrením, že je „spolupracovníkom spravodajskej služby jezuitov“,“⁵⁸ ako aj v súvislosti s prípravami duchovnej správy československých športovcov počas OH v Ríme.⁵⁹ Podzväzok 013⁶⁰ spomína spoluprácu Mons. Náhalku s Vatikánskym rádiom a s Rádiom Slobodná Európa: „Medzi kňazmi a laikmi získava informácie o ČSSR pre vysielať Vatikánskeho rozhlasu. Spolupracuje so Slobodnou Európou, pre ktorú získava ďalších spolupracovníkov.“⁶¹ Zachytáva tiež jeho účasť na konferencii na vytvorenie komisií Druhého vatikánskeho koncilu.⁶² Podzväzok 014⁶³ zaznamenáva Náhalkov záujem o čs. delegáciu na Druhom vatikánskom koncile⁶⁴ a označuje ho za hlavu slovenského exilu v Taliansku.⁶⁵ Podzväzok 118⁶⁶ obsahuje záznam, podľa ktorého predstaviteľia SÚSCM na čele s Mons. Náhalkom v roku 1970 zasadali a vydali písomné odporúčanie na rokovanie medzi Vatikánom a československou vládou o obsadzovaní biskupských stolcov, ktoré obsahuje konštatovanie neudržateľnosti súčasného stavu, nutnosť dosiahnutia dohody a ponuku: „Ak by vznikli medzi Svätou stolicou a vládou Československa nejaké vážne rozpor, ktoré by znemožňovali dohodu, sú ochotní pomôcť preklenúť spor.“⁶⁷

53 AÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 10 812 (Vatikán a Taliansko). Zväzok založili pracovníci rozviedky v roku 1958, skartovali ho v decembri 1989.

54 Tamže, reg. č. 10 940 (Taliansko). Zväzok bol založený 3. 4. 1958 pod č. 940 na KS MV Žilina, 11. 12. 1965 registrovaný pod č. 10 940 (delimitovaný na KS MV v Banskej Bystrici). Skartovaný 7. 12. 1989.

55 ABS, f. I. Hlavná správa rozviedky (ďalej I. správa SNB), reg. č. 10 442 (Vatikán).

56 Podrobnejšie pojednanie o podzväzkoch 12, 13 a 14 zväzku reg. č. 10 442 pozri: HALKO, J.: Československá rozvedka a Vatikán. Druhý vatikánsky koncil. In: Pamäť národa, roč. 1, 2005, č. 2, s. 13 – 19.

57 Podzväzok 10 442/012 bol založený 1. 1. 1959 a ukončený 31. 12. 1960. Pozri: ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 10 442/012.

58 Tamže. Spojení skupiny prof. VRZALÍKA s Vatikánem zo 6. 7. 1960 (list 299).

59 Tamže. Přípravy Vatikánu a některých západních rozvědek na OH v Římě z 22. 7. 1960 (listy 306 – 313).

60 Podzväzok 10 442/013 bol založený 1. 1. 1961 a ukončený 31. 12. 1962. Pozri: ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 10 442/013.

61 Tamže. Bližšie neoznačená a nedatovaná situačná správa 3. odboru III. správy MV (list 123).

62 Tamže. Politika Vatikánu v prípravě ekumenického koncilu z 25. 7. 1962 (list 150).

63 Podzväzok 10 442/014 bol založený 1. 1. 1963 a ukončený 31. 12. 1965. Pozri: ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 10 442/014.

64 Tamže. K současné politice Vatikánu po první části ekumenického koncilu (list 16).

65 Tamže. Návštěva čsl. biskupů v Římě z 8. 7. 1963 (list 38).

66 Prvý záznam v podzväzku 10 442/118 je zo 7. 4. 1970, posledný z 26. 1. 1976. Pozri: ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 10 442/118.

67 Tamže. Ag. správa od CESTOVATELE z 27. 10. 1970 (list 29).

S Msgr. J. Tomkom 25. mája 1960 (Zdroj: Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda)

Biskup A. G. Grutka so Š. Náhalkom (Zdroj: Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda)

V podzväzku 334⁶⁸ je rozpracovaný „BOHOSLOVEC“, vatikánsky teológ slovenského pôvodu s istým prehľadom o situácii v slovenskej emigrácii. Úmyslom (neúspešným pre jeho opatrnosť a neochotu) rozpracovania bolo zverbovať ho na spoluprácu s rozviedkou. „BOHOSLOVEC“ na viacerých miestach opakuje, že s Náhalkom nevychádza dobre a že sa s ním pohádal. Podzväzok obsahuje viacero odkazov na Mons. Náhalku, medziiným informácie o existencii cyklostylovaného otvoreného anonymného listu proti Mons. Náhalkovi, ktorý je distribuovaný medzi slovenskými duchovnými v Ríme (je dosť možné, že išlo o podvrh, čiže „aktívne opatrenie“ ŠtB⁶⁹). V liste sa píše, že „nie je vhodné, aby na čele SÚSCM stál emigrant“ a vytýka Náhalkovi, že „všetko koncentruje

vo svojich rukách [...] a má diktátorskú povahu.“⁷⁰ ŠtB sa snažila podnietiť (v tomto prípade opäť neúspešne) „BOHOSLOVCA“ vypovedať proti Mons. Náhalkovi lžou, že to bol Náhalka, kto dal negatívny posudok pri „BOHOSLOVCOVEJ“ žiadosti o úradný post vo Vatikáne.⁷¹ V závere podzväzku objekt informuje o nedávnej voľbe rektora SÚSCM, pri ktorej bol Mons. Náhalka navrhnutý na danú funkciu, ale sa vyjadril, „že už nerád by bol rektorom.“⁷² „BOHOSLOVEC“ voľbu prezentuje ako konflikt generácií.

Podzväzok 345⁷³ obsahuje rozsiahle výsluchy kaplána v Kežmarku s krycím menom „VÍCHOR“, ktorého ŠtB získala pre spoluprácu so spravodajskými orgánmi na základe kompromitácie. Výsluchy sa týkajú Kolakovičovej rodiny, kde medzi kontaktmi na zakladateľa

a členov prechádza i Štefan Náhalka. „VÍCHOR“ tiež potvrdzuje, že Štefan Náhalka bol menovaný biskupom Vojtaššákom za tajného generálneho vikára.⁷⁴ Zväzok „VÍCHRA“ bol ukončený, pretože sa ako spolupracovník neosvedčil a spolupráci sa vyhýbal.⁷⁵

Agentúrny zväzok reg. č. 46 074 („DETVA“)⁷⁶

Zväzok bol vedený po problematike „Vatikán a kňazská emigrácia“ na osobu ľavicovo orientovaného, „pokrokového“ českého kňaza a profesora na Lateránskej univerzite V. B.⁷⁷ Podľa záznamov v podzväzku 46 074/020⁷⁸ si rozviedka overila informácie od vyššie spomínaného agenta „HRADNÝ“, že „DETVA je voči slovenskej kňazskej emigrácii zaujatý a v každom z nich a v ich konaní vidí vec zameranú voči kňazskej

68 Prvý záznam podzväzku 10 442/334 je z 10. 4. 1964, posledný z 20. 6. 1973. Pozri: ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 10 442/334.

69 Aktívne opatrenia sú v terminológii bezpečnostných a spravodajských služieb vplyvové, rozkladné, dezinformačné a podobné tajné opatrenia vykonávané týmito službami.

70 ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 10 442/334. NÁHALKA, ředitel slov. Institutu v Římě – otevřený dopis zo 6. 10. 1970 (list 70).

71 Tamže. Zásilka č. 10/72 – NV z 18. 1. 1973 (listy 117 – 120).

72 Tamže. Záznam z kontaktu v akcii „BOHOSLOVEC“ z 20. 6. 1973 (listy 127 – 133).

73 Podzväzok 10 442/345 bol založený v roku 1954 a ukončený v roku 1959. Pozri: ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 10 442/345.

74 Tamže. Protokol o výpovedi (predvedeného) z 24. 3. 1964.

75 Tamže. Agent „VÍCHOR“ – správa z 24. 9. 1956 (listy 38 – 40); 10 442/345 – vyhodnocení zo 17. 4. 1968 (list 41).

76 ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 46 074.

77 Tamže. Rozhodnutí z 23. 10. 1973 (list 1). V prvom dochovanom zázname vo zväzku bol „DETVA“ prekvalifikovaný z kategórie „typ“ na „dôverný styk“, ktorým bol do svojej smrti v roku 1974.

78 Podzväzok 46 074/20 sa začína záznamom z 24. 3. 1964, posledný záznam je z 11. 10. 1973. Pozri: ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 46 074/020.

českej emigrácii v Ríme“ a rozhodla sa budovať na jeho „ctížiadostivosti, márnomyseľnosti, kritickosti až neúctivosti voči kúrii a kardinálom, jeho zameraní proti slovenskej kňazskej emigrácii...“⁷⁹ Mons. Náhalka je v podaní „DETVA“ prezentovaný ako slovenský nacionalista: „Náhalka sa nezmenil, myslí si, že dobrý katolík musí byť dobrým Slovákom,“⁸⁰ či „separatistov vedie Náhalka.“⁸¹ Podľa niekoľkých záznamov si „DETVA“ myslí, že „Hnilica sa zásadne zmenil, lebo je pod silným tlakom Náhalku [...] [pod týmto tlakom] musí sa prejavovať voči ČSSR nepriateľsky...“ či „prestíž Hnilicu upadla pri silnejšom vplyve Náhalku...“⁸² Tým istým dychom sa však vyjadruje, že údajne vo Vatikáne „Náhalka vcelku vplyv nemá, lebo je o ňom známe, že je politicky exponovaný. Hnilica si udržuje vplyv v štátnom aparáte...“⁸³ Rovnako v podzväzku 021⁸⁴ „DETVA“ označuje Náhalku za „veľkého šovinistu a separatistu.“ Na dokumentovanie toho vypovedá o udalosti, ktorá sa mala udiť dvadsať rokov predtým, kedy Mons. Náhalka údajne z dôvodu protičeského šovinizmu odignoroval nemenované dievča z Českých Budějovic, ktoré mu v roku 1953 malo pomáhať pri úteku, ktoré taktiež utieklo v tom istom roku a následne Náhalku v Ríme navštívilo.⁸⁵

Agentúrny zväzok reg. č. 45 124 („SUD“)⁸⁶

Uvedený zväzok bol vedený na osobu padlého kňaza českého pôvodu J. K.

Š. Náhalka v spoločnosti pápeža Pavla VI., P. Hnilicu a J. Korca (Zdroj: Archívu Spoločnosti Ježišovej na Slovensku)

pôsobiaceho v Ríme v Nepomucene, ktorý v októbri 1967 oznámil na veľvyslanectve ČSSR v Ríme, že sa chce vrátiť do ČSSR a oženiť sa s milenkou. „SUD“ podal rozviedke množstvo správ a podnetov na „aktívne opatrenia,“ ktoré tiež realizoval. V podzväzku 020⁸⁷ je zachovaný záznam o dohode medzi SÚSCM pod vedením Mons. Náhalku a českým strediskom o vzájomnej pomoci pri vydavateľskej činnosti (vytváranie českých a slovenských jazykových mutácií tých istých obrázkových kníh pre deti a ich tlačenie v tej istej tlačiarňi) a o vzájomnej výmene kníh pre pútnikov (tak, aby Slováci našli aj

slovenské knihy v českom stredisku a Česi české v SÚSCM).⁸⁸ Podzväzok 023⁸⁹ obsahuje agentúrny záznam spätne zaznamenávajúci angažovanie sa Mons. Náhalku za vylúčenie kaptulných vikárov aktívnych v MHKD z popredných miest na oslavách 1100. výročia úmrtia sv. Cyrila v roku 1969 v Ríme.⁹⁰

ZÁVER

Skúmaním archívnych materiálov bola zistená existencia doteraz nepreskúmaných, respektíve nepublikovaných materiálov bezpečnostných a spravodajských služieb bývalej ČSSR o osobe

79 Tamže. „DETVA“ zo 6. 5. 1964 (listy 11 – 13).

80 Tamže. „VATIKÁN“, nedatované (list 10).

81 Tamže. Problematika Vatikánu – zdělil „DETVA“ z 13. 9. 1965 (list 47).

82 Tamže. Poznatky o emigrácii – zdělil „DETVA“ z 22. 11. 1965; Řím z 27. 10. 1966 (list 82).

83 Tamže. Poznatky z Vatikánu – zdělil „DETVA“ z 31. 10. 1966 (list 84).

84 Podzväzok 46 074/21 sa začína záznamom z 26. 10. 1973, posledný záznam je z 18. 10. 1974 a informuje o jeho úmrtí. Pozri: ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 46 074/021.

85 Tamže. Záznam o schůzce z 28. 11. 1973 (list 7).

86 ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 45 124 („SUD“). Zväzok bol z kategórie „styku“ na agenta po problematike kňazskej emigrácie prevedený 9. 1. 1969. Posledný zachovaný záznam je z 22. 11. 1986. Zväzok prešiel rozsiahlou skartáciou.

87 Podzväzok 45 124/020 sa začína záznamom z 1. 11. 1967, najmladšie záznamy sú z augusta 1968. Pozri: ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 45 124/020.

88 Tamže. Náhalka – Vrabec – Hrubý – Kunčík z 13. 2. 1968 (list 137).

89 Podzväzok 45 124/023 sa začína záznamom z 27. 5. 1970, posledný záznam je z januára 1975. Pozri: ABS, f. I. správa SNB, reg. č. 45 124/023.

90 Tamže. Rukou písaný neoznačený a nedatovaný záznam (list 50).

Mons. Štefana Náhalku. Obsah dostupných materiálov potvrdzuje doterajšie poznanie o životnej púti, svetonázorovej orientácii, charaktere, diele a význame menovaného.

Materiály komunistických bezpečnostných a spravodajských služieb predstavujú osobitný a kontroverzný zdroj historických informácií. Autor tohto príspevku si je vedomý limitov hodnovernosti spisov ŠtB (vo všetkých jej formách) ako zdrojov historickej pravdy, a to vo viacerých ohľadoch. Materiály sú v prvom rade neúplné. V čase pádu komunizmu bezpečnostné zložky vyvinuli veľké úsilie zlikvidovať materiály potenciálne kompromitujúce ich predchádzajúcu činnosť. Svedectvá boja proti cirkvi boli takými materiálmi „par excellence“, a preto patrili medzi tie, ktoré najviac postihli skartácie. Ani zostávajúce materiály však nemožno považovať za úplne spoľahlivé. Komunistickí spravodajskí dôstojníci často pristupovali k objektom svojho rozpra-

covania s ideologickými predsudkami, bez potrebného poznania, veľakrát mali záujem veci dramatizovať. Ich zdrojmi boli často osoby s nalomenou morálkou, osoby spolupracujúce z oportunistických dôvodov alebo z prinútenia, osoby psychicky nevyvážené, prípadne osoby mysliace si (väčšinou naivne), že s ŠtB dokážu hrať „hru“. Príslušníci ŠtB a ich spolupracovníci boli primárne zameraní na negatívne a potenciálne kompromitujúce informácie o osobách. V postojoch príslušníkov ŠtB možno vycítiť pohrdanie a zášť voči náboženstvu. V celej spisovej agende sa napríklad až na veľmi vzácne výnimky nepoužívali prívlastky „svätý“ či „svätí“, ani vtedy nie, keď išlo o oficiálny názov Ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme (ľudovým jazykom povedané, stránil sa týchto slov ako čert svätenej vody).⁹¹ Z uvedených dôvodov tieto zdroje nemožno považovať za dostatočne hodnoverné a objektívne a treba s nimi pracovať opatrne.

Napriek vyššie uvedenému, o Mons. Náhalkovi zostalo v spisoch bezpečnostných a spravodajských zložiek ČSSR pomerne dosť zmienok, čo je iste odrazom významu, ktorý mal a ktorý mu aj bezpečnostné a spravodajské zložky priznávali. Spomínané zložky vo svojich spisoch poskytujú veľmi plytký obraz Mons. Náhalku, ktorý je daný ich úzkym cieľom eliminácie jeho vplyvu a vplyvu cirkvi a náboženstva všeobecne. Navzdory monitorovaniu Mons. Štefana Náhalku z nepriateľských a ideologicky opáčených pozícií, doterajšie skúmanie obsahu daných spisov neprinieslo závažné negatívne informácie o ňom, čo možno považovať za dobrú správu. Dané spisy napriek všetkým naznačeným výhradám poskytujú dobový materiál, ktorý pri primeranej opatrnosti má svoju informačnú hodnotu tým, čo uvádzajú i tým, čo neuvádzajú a môžu byť v neposlednom rade využité na krízovú kontrolu s inými zdrojmi.

Juraj Kohutiar • Mons. Štefan Náhalka in the State Security Files

Mons. Štefan Náhalka (1916–1975), being a priest loyal to the Church and a secretary of the Spiš Episcopate Bishop Vojtaššák, had to hide himself soon after the power was taken over by the Communists, and finally he had to escape from the country in 1953. In Rome he became a significant author and editor of the Catholic and national press, but also a founder and the first rector of the Slovak Institute of Saints Cyril and Methodius. There were records in State Security files about the major part of his active life. The article follows the information about Mons. Štefan Náhalka in State Security files, from his first appearances against the state religious policy, through his activities in Rome, where he became one of the leading personalities within the Slovak religious emigration, up to his resigning from the office of the rector of the Slovak Institute of Saints Cyril and Methodius in 1973. It presents a range of State Security collaborators who worked against Mons. Náhalka; often these were people coming from religious circles but with broken morals. In spite of long-year focus of the State Security on potentially compromising information, the study of State Security files did not bring any substantially negative information about Mons. Štefan Náhalka, what can be considered good news and strengthening his image of a brave soldier in the war of ideas against the Communist evil.

Ing. Juraj Kohutiar (1961)

Študoval na Stavebnej fakulte SVŠT v Bratislave. Pred rokom 1989 sa angažoval v „podzemnej cirkvi“ a v disidentskej organizácii Hnutie za občiansku slobodu. Po roku 1989 sa venoval problematike bezpečnostných a spravodajských služieb doma i v zahraničí. Je členom Asociácie bývalých spravodajských dôstojníkov, autorom štúdie *Spravodajská etika* (2005) a viacerých príspevkov na odborných konferenciách o bezpečnostných zločkách.

91 Na tento detail upozornil HEDr. Hromják vo svojej prednáške Mons. Štefan Náhalka – spoluzakladateľ a dlhoročný rektor SÚSCM, na konferencii Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda 1963 – 2013, dňa 5. 12. 2013 v Bratislave.

AKTIVITY TAJNEJ CIRKVI V PREDVEČER PÁDU KOMUNISTICKÉHO REŽIMU OČAMI DOKUMENTOV ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

PETER JAŠEK, JERGUŠ SIVOŠ

Udalosti Novembra 1989, súvisiace s pádom komunistického režimu na Slovensku, vyvolávajú dodnes živý záujem nielen odbornej, ale aj laickej verejnosti. Hoci sa v priebehu 25 rokov podarilo vďaka dostupným archívnym prameňom či spomienkam aktérov dať odpoveď na mnohé otázky, stále existuje viacero bielych miest a nezodpovedaných otázok súvisiacich s udalosťami roku 1989. Jednou z najzávažnejších – a z pohľadu verejnosti aj najdiskutovanejších – je úloha a aktivity Štátnej bezpečnosti v priebehu novembra a decembra 1989. Hoci na túto tému vzniklo už viacero viac či menej serióznych prác, väčšina z nich sa neopierala o autentické dokumenty, ale skôr o (publikované¹ aj nepublikované) svedectvá aktérov vtedajších udalostí či dokumenty, ktoré vznikli po uvedenom období.² Žiaľ, treba konštatovať, že smutne známa skartácia materiálov Štátnej bezpečnosti (ŠtB)³ z decembra 1989 zničila mnoho mimoriadne dôležitých autentických dobových dokumentov, ktoré by nám pomohli doplniť chýbajúce kamienky do mozaiky aktivít ŠtB v tomto období.⁴

Historik sa preto pri rekonštrukcii musí opierať o torzo dokumentov, ktoré sa v rôznych fondoch ministerstva vnútra zachovali, a tak sa pokúšať rekonštruovať, čo vlastne ŠtB robila v novembrových dňoch, keď sa na Slovensku rúcal komunistický režim, ktorému verne slúžila vyše 40 rokov. Samozrejme, ako

bolo vyššie uvedené, vhodným doplnením dokumentov sú predovšetkým spomienky samotných príslušníkov Štátnej bezpečnosti na udalosti konca roku 1989.⁵ Nižšie publikované dokumenty preto nemôžu tvoriť ucelenú edíciu, hoci v prípade všetkých dokumentov ide o problematiku tzv. vnútorného nepriateľa, teda preložené z ja-

zyka Štátnej bezpečnosti o formujúcu sa politickú opozíciu. Z predložených dokumentov je zrejmé, že ani v čase rúcania komunistického režimu Štátna bezpečnosť neprestávala intenzívne monitorovať aktivity „vnútorného nepriateľa“. Práve naopak, len deň pred pochodom bratislavských študentov a dva dni pred manifestáciou praž-

- 1 Spomeňme predovšetkým diela: LORENC, A.: Ministerstvo strachu? Neskartované spomienky generála Lorenca. Bratislava 1992; JAKEŠ, M.: Dva roky generálnim tajníkom. Praha 1996; ŠTROUGAL, L.: Paměti a úvahy. Praha 2009; VANĚK, M. – URBÁŠEK, P.: Vítězné? Porážení? Životopisná interview. II. díl. Politické elity v období tzv. normalizace. Praha 2005; BARTUŠKA, V.: Polojasno. Pátrání po vinnících 17. listopadu. Praha 1990.
- 2 Pozri napr.: MORBACHER, L.: November 1989 – konšpiračné teórie a skutočnosť. In: JAŠEK, P. (Ed.): 20. výročie Nežnej revolúcie. Bratislava 2010, s. 159 – 166.
- 3 K problematike skartácie pozri bližšie ŽÁČEK, P.: „Můžou přijít, jsme hotovi...“ Tzv. Lorencova „skartace“ z prosince 1989 v dokumentech. In: Paměť národa, október 2004, s. 28 – 41; STREŠŇÁK, G.: K problematike mimoriadnej skartácie materiálov ŠtB na Slovensku v roku 1989. In: JAŠEK, P. (Ed.): 20. výročie Nežnej revolúcie, s. 209 – 216.
- 4 Najzávažnejšou (kvantitatívne aj kvalitatívne) zbierkou publikovaných dokumentov o činnosti ŠtB v týchto dňoch je publikácia Pavla Žáčka o činnosti ŠtB na Slovensku v období normalizácie, ktorej prílohou sú denné situačné hlásenia krajských správ ŠtB z novembra a decembra 1989. Pozri ŽÁČEK, Pavel (Ed.): ŠtB na Slovensku za „normalizácie“. Agónia komunistickej moci v zvodkách tajnej polície. Bratislava 2002. Ďalším kľúčovým publikovaným dokumentom je autentizovaný zošit pplk. Jaroslava Chovanca. Pozri ŽÁČEK, P. (Ed.): V čele ŠtB. Pád režimu v záznamoch dôstojníka tajnej polície. Bratislava 2006.
- 5 Treba poukázať predovšetkým na ich výpovede, ktoré zhromaždil a publikoval Pavel Žáček. Pozri ŽÁČEK, P. (Ed.): Vypovídat pravdu a nic nezamlčet. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění události 17. listopadu 1989. I. díl. Praha 2013; tenže: Vypovídat pravdu a nic nezamlčet. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění události 17. listopadu 1989. II. díl. Praha 2013.

ských študentov, ktorá sa skončila brutálnym rozohnaním na Národnej trefe a odštartovala pád režimu, ŠtB intenzívne vyhodnocovala a plánovala ďalšie aktivity v boji proti formujúcej sa opozícii.

Publikované dokumenty prezentujú aktivity ŠtB proti tajnej cirkvi v Československu v období novembra 1989. Pri

ich čítaní zaráža miestami dogmatický normalizačný jazyk, ktorým sú tieto aktivity opisované v období vrcholiacej perestrojky a v čase, kedy už padol Berlínsky múr a v susedných štátoch fungovali vlády na čele s bývalými oponentmi režimu. Takýto jazyk bol typický skôr pre obdobie tvrdej normalizácie 70. a začiatku 80. rokov, na

druhej strane však ukazuje, že niektoré štruktúry ŠtB neboli schopné sa z tohto obdobia transformovať.

Dokumenty sme zoradili chronologicky podľa dátumu ich vydania. Pri prepise textu boli opravené len menšie preklepy. Skratky nachádzajúce sa v texte sú rozpísané na konci v zozname skratiek.

DOKUMENT Č. 1

1989, 15. november, Bratislava. Operatívne vyhodnotenie činnosti nelegálnych cirkevných štruktúr z novembra 1989.

Archív Ústavu pamäti národa (ďalej AÚPN), f. Ján Langoš, škatuľa (šk.) J.

Správa ZNB hl. mesta Bratislavy a Zsl. kraja
Správa Štátnej bezpečnosti

[...]⁶

Č. p.: OS-002607/40-VN-89

Bratislava, 15. 11. 1989
Prísne tajné

Okresná správa ZNB
Oddelenie ŠtB
Dunajská Streda

Výtlačok č.: 10
Počet listov: 1
Prílohy: 1/6

[...]⁷

Vec: Operatívne vyhodnotenie činnosti nelegálnych cirkevných štruktúr

V prílohe Vám zasielam operatívne vyhodnotenie činnosti nelegálnych cirkevných štruktúr k Vášmu služobnému využitiu.

Zároveň žiadam o priebežné plnenie úloh vyplývajúcich z tohto dokumentu.

Náčelník II. odbor S-ŠtB:
[podpis]
mjr. JUDr. MIZERA Rudolf⁸

6 Rukou písaná poznámka: „všetci k informácii, podpísať. s. Kiss. k referátu 21/11“.

7 Pečiatka Okresnej správy ZNB oddelenia ŠtB Dunajská Streda s údajmi o zaevidovaní dokumentu pod číslom SO-00263/OS-89 dňa 22. 11. 1989.

8 Rudolf MIZERA (1946) nastúpil do ZNB ako referent oddelenia ŠtB v Trnave v apríli 1970. Od februára 1973 krátko pôsobil na oddelení ŠtB v Piešťanoch. V rokoch 1974 – 1978 absolvoval Vysokú školu ZNB. Od januára 1979 viedol oddelenie ŠtB v Trnave, od októbra 1983 oddelenie ŠtB Útvaru ZNB EBO Jaslovské Bohunice a od augusta 1987 II. odbor správy ŠtB Správy ZNB hl. mesta Bratislavy a Zsl. kraja. V polovici januára 1990 ho zaradili do záloh pre prechodne nezaraďených príslušníkov ZNB v hodnosti majora. Archiv bezpečnostných složek (ďalej ABS), fond (f.) Osobní evidenční karty MV, Rudolf Mizera.

Príloha k č. p.: s OS-002607/40-VN-89

Prísne tajné

Výtlačok číslo:

Počet listov: 6

OPERATÍVNE VYHODNOTENIE
činnosti nelegálnych cirkevných štruktúr

Pod pojmom nelegálne cirkevné štruktúry možno rozumieť oblasť a to ako osôb, ktoré inklinovali, alebo inklinujú k tajnému štúdiu teológie, tak ďalších predstaviteľov, ktorí sa zaoberajú nelegálnou činnosťou v báze mužských a ženských reholí. Predstavitelia „katolíckej inteligencie“ a laického apoštolátu zohrávajú svoj význam v nelegálnej cirkvi (NC). Veľkú pozornosť venuje NC mládeži, v ktorej vidí prísľub pre budúce snahy o destabilizáciu socializmu v ČSSR. Z uvedeného dôvodu sa snaží medzi mládežou rozširovať rôzne nelegálne tlačoviny, ktorých obsahom sú cirkevno-politické témy, zamerané na negatívne hodnotenie štátnej cirkevnej politiky a proti všetkým pokrokovým tendenciám v rím. kat. cirkvi. Značnú pozornosť venujú pokusom o legalizáciu práce s mládežou, kde pod rôznymi zámkami, ako sú športové akcie, kvízy, sú prevádzané tajné exercície s programom duchovnej obnovy, poriadané pod patronátom najvýznamnejších miništrantských konventov.

V poslednom období dochádza k ďalšiemu prehĺbovaniu nepriateľskej činnosti nelegálnych cirkevných štruktúr v ČSSR vo všetkých jej odvetviach, s cieľom presadenia reakčných cirkevných požiadaviek, ktoré sa jej nepodarilo uskutočniť v rokoch 1968 – 69, najmä dosiahnuť odluku cirkvi od štátu a docieľiť prioritné postavenie cirkvi v spoločnosti.

Vatikánske ústredie výrazne podporuje všetky formy nepriateľskej činnosti NC v ČSSR, pričom hlavným cieľom protivníka je rozšíriť priestor pôsobnosti cirkvi a vyzdvihnúť jej celkové spoločenské postavenie.

Snaha NC speje k eliminovaniu pokrokovej kňazskej organizácie Pacem in terris a docieľeniu zmien zákonov upravujúcich vzťah štátu k cirkvi. Vo svojej činnosti sa NC zameriava na konšpiratívne budovanie rádového dorastu, na prenikanie do robotníckeho prostredia, získavanie pozícií medzi inteligenciou a pôsobenie na mládež všetkých vekových kategórií.

Hnutie laického apoštolátu NC v podmienkach ČSSR má zvláštny význam a špecifiku a je veľmi nebezpečnou formou ideodiverznej činnosti, lebo sa prelína s klerikálnymi tendenciami a na Slovensku vystupuje vo forme obhajoby klero-fašizmu a nacionalizmu.

V návaznosti na uvedené formy nepriateľskej činnosti NC Vatikán usiluje o dobudovanie tajného vedenia r. k. cirkvi v ČSSR, ktoré pôsobí nezávisle na legálnej hierarchii. V danom prípade zo strany Vatikánu ide o zaistenie akcieschopného vedenia cirkvi, ktoré by sa vo vhodnej chvíli postavilo do čela zjednocovania rôznych opozičných prúdov tak, aby bolo možné vyvolať protispoločenské vystúpenie nábožensky zmýšľajúcej časti obyvateľstva.

V tomto duchu zastáva postoje výhodné pre vatikánsku politiku i kardinál TOMÁŠEK⁹, ktorý je pravidelne informovaný o činnosti NC a udržiava konšpiratívny styk s Jozefom ZVERINOM¹⁰, Ottom MÁDROM¹¹ a ďalšími prednými exponentmi NC.

9 František kardinál Tomášek (1899 – 1992), kardinál a pražský arcibiskup v rokoch 1977 – 1992. V období normalizácie patril medzi vedúcich predstaviteľov protikomunistického odboja v Československu spomedzi oficiálnych predstaviteľov cirkvi, svojou činnosťou a podporou protirežimových aktivít katolíckej cirkvi prispel k pádu komunistického režimu v Československu.

František kardinál Tomášek (Zdroj: Archív A. Seleckého)

Vatikán pri oficiálnych jednaniach s predstaviteľmi ČSSR sa spočiatku snažil dištancovať od činnosti tajných biskupov, kňazov a celej NC v ČSSR s tým, že nedal žiadny súhlas k jej pôsobeniu. Avšak pod tiažou argumentov musel existenciu NC v ČSSR priznať. Napriek sľubom daným Vatikánom, že bude usilovať o prerušenie činnosti NC, rovnako ako cirkevná emigrácia, neupustil Vatikán od ďalšej podpory, organizovania a riadenia podvratnej činnosti NC proti ČSSR. Pri posledných jednaniach zaujal Vatikán k činnosti NC stanovisko, že je produktom „náboženskej neslobody“. Nemožno opomenúť ani skutočnosť, že cieľavedomú ideodiverznú činnosť vykonávajú tiež zahraničné IDC a západní diplomati akreditovaní v Prahe na ZÚ. K aktívnym diplomatom patria najmä pracovníci ZÚ USA, NSR, Talianska a Rakúska, ktorí sú v spojení s predstaviteľmi NC v ČSSR.

Doterajším rozborom jednotlivých zoskupení tajných biskupov a kňazov možno konštatovať, že sa prevažne jedná o vyhraných nepriateľov socialistického zriadenia, ktorí sú plne oddaní Vatikánu, odkiaľ sú ako finančnými, tak materiálnymi prostriedkami vo svojej činnosti podporovaní.

Doterajšie získané poznatky svedčia o tom, že v súčasnosti pôsobí na území ČSSR celkom 5 tajných biskupov, u ktorých je potvrdené a dokumentované ich vysvätenie. Jedná sa o osoby:

- 10 Josef Zvěřina (1913 – 1990), český katolícký kňaz, teológ, politický väzeň a vysokoškolský pedagóg. V 50. rokoch bol odsúdený na dlhoročné väzenie, z ktorého ho prepustili až v roku 1965. Po prepustení sa hneď začal angažovať v štruktúrach tajnej cirkvi v Čechách a stal sa jednou z jej vedúcich osobností. V období normalizácie sa aktívne zapojil do disentu, či už ako signatár Charty 77 alebo vydávaním samizdatov, či úzkou spoluprácou s viacerými disidentmi, predovšetkým s kardinálom Tomáškom.
- 11 Oto Mádr (1917 – 2011), český katolícký kňaz, politický väzeň a vysokoškolský pedagóg. V 50. rokoch bol odsúdený za údajnú špiónáž v prospech Vatikánu a vo väzení bol až do roku 1966. V období normalizácie sa aktívne zapojil do disentu. Spolupracoval predovšetkým s kardinálom Tomáškom a výrazne sa aktivizoval pri vydávaní náboženských samizdatov a pri tajnom svätení kňazov.

Ján Korec (Zdroj: Archívu Spoločnosti Ježišovej na Slovensku)

Pavol Hnilica (Zdroj: Internet)

Karel OTČENÁŠEK¹² – duchovný RKC v Trmicích, štátom neuznaný biskup
Fridolín ZAHRADNÍK¹³ – v rokoch 1972 – 73 tajne vysvätený Felixom DÁVIDKOM¹⁴ na biskupa grékokatolíckej cirkvi
Stanislav KRÁTKÝ¹⁵ – duchovný RKC v Hrádku u Znojma, v 60. rokoch tajne vysvätený biskupom SKOUPÝM¹⁶
Ján KOREC¹⁷ – z Bratislavy, tajne vysvätený biskupom HNILICOM¹⁸
Peter DUBOVSKÝ¹⁹ – duchovný RKC v Handlovej-Novej Lehote, tajne vysvätený v roku 1961 biskupom KALATOM²⁰

- 12 Karel Otčenášek (1920 – 2011), český katolícky biskup královohradeckého biskupstva. V 50. rokoch bolo jeho tajné svätenie za biskupa ohodnotené komunistickým režimom ako velezrada a bol uväznený, neskôr pracoval ako robotník a následne mohol pôsobiť ako kňaz. Po roku 1989 nastúpil na pozíciu, do ktorej bol v 50. rokoch vysvätený – na post biskupa v diecéze Hradec Králové.
- 13 Fridolín Zahradník (1935), tajne vysvätený kňaz (neskôr dokonca biskup, tajne vysvätený Felixom Davidkom) a aktivista tajnej cirkvi v Čechách aj na Slovensku, v 80. rokoch politický väzeň. Jeho činnosť je spojená s kontroverziami ohľadom svätenia ženatých kňazov, aj preto ľudia z prostredia tajnej cirkvi na Slovensku so Zahradníkom a ľuďmi z jeho okruhu nespôlupracovali.
- 14 Felix Davidek (1921 – 1988), český katolícky kňaz a tajne vysvätený biskup. Po dlhoročnom väzení v 50. rokoch sa po prepustení z väzenia venoval budovaniu tajnej cirkvi v Čechách. Jeho činnosť bola z pohľadu katolíckej cirkvi kontroverzná, pretože ako tajne vysvätený biskup však svätzil za tajných kňazov a biskupov aj ženatých a dokonca aj ženy. Aj Ján Chryzostom Korec ako jeden z hlavných predstaviteľov tajnej cirkvi na Slovensku vystriedal pred spoluprácou s Davidkom a ním svätenými kňazmi a biskupmi. Stal sa zakladateľom hnutia Kionótés, ktoré pôsobilo v rámci tajnej cirkvi.
- 15 Stanislav Krátký (1922 – 2010), český kňaz, tajne vysvätený biskup a vysokoškolský pedagóg. V období normalizácie patrila medzi aktivistov tajnej cirkvi v Čechách, spolupracoval s Felixom Davidkom.
- 16 Karel Skoupý (1886 – 1972), český katolícky biskup. V 50. rokoch bol internovaný a komunistickým režimom prakticky izolovaný, bolo mu znemožnené vykonávať biskupskú činnosť prakticky až do roku 1968.
- 17 Ján Chryzostom Korec (1924), tajne vysvätený biskup a neskôr slovenský kardinál. V 50. rokoch bol najskôr tajne vysvätený za kňaza a neskôr aj za biskupa, v 60. rokoch bol pre svoje náboženské presvedčenie a aktivity dlhé roky väznený. V období normalizácie pracoval ako robotník a ako tajne vysvätený biskup sa stal jednou z hlavných postáv a najvyšších autorít tajnej cirkvi na Slovensku.
- 18 Pavol Hnilica (1921 – 2006), slovenský katolícky biskup. V 50. rokoch bol tajne vysvätený za kňaza a neskôr aj za biskupa, v roku 1952 emigroval a neskôr pôsobil v Ríme. Zúčastnil sa na rokovaní II. vatikánskeho koncilu a aktívne pôsobil v rámci slovenskej katolíckej emigrácie v Ríme.

Dominik Kaľata (Zdroj: Internet)

František Mikloško (Zdroj: Archív F. Mikloška)

U ďalších 9 osôb, podozrivých z tajného vysvätenia na biskupov sa zatiaľ túto skutočnosť nepodarilo potvrdiť, či vyvrátiť. Na všetkých 14 biskupov, či podozrivých sú príslušnými súčasťami ŠtB vedené zväzky operatívneho rozpracovania, v ktorých je odhaľovaná a dokumentovaná nelegálna náboženská činnosť.

Ďalej je registrovaných 113 tajných kňazov, z ktorých bolo u 47 potvrdené tajné vysvätenie na kňazov. Ich najvyššia koncentrácia je na území SSR, ďalej v Juhomoravskom a Východočeskom kraji. Jedná sa prevažne o príslušníkov mužských rádov a kongregácií (predovšetkým františkánov, saleziánov, jezuitov). Niektorí z tajne vysvätených kňazov pôsobia so štátnym súhlasom v duchovnej správe. Ich tajné štúdium a tajné vysvätenie bolo v rokoch 1967 – 70 rôznymi formami legalizované.

V poslednej dobe sú sústredované poznatky o existencii ďalších tajných biskupov, ktorí však nemajú súhlas Vatikánu a napriek tomu vysväcujú ďalších tajných kňazov. Z toho je zrejmé, že v samotnej cirkvi ako celku nastala situácia, ktorá sa im vymyká z rúk. Existuje nezistený počet biskupov a kňazov, o ktorých cirkev nemá prehľad a nemôže kontrolovať ich činnosť.

Činnosť nelegálnej cirkvi je tiež rozšírená o pôsobenie nekontrolovateľného počtu tzv. „vedúcich laikov – diakonov“ a absolventov katechetického štúdia z rokov 1968 – 71.

Medzi najaktívnejších predstaviteľov NC z rady tajných biskupov patrí Karel OTČENÁŠEK (objekt akcie JAN), Stanislav KRÁTKÝ (objekt akcie KATOLÍK) a na Slovensku Ján KOREC (objekt akcie REKTOR) a Peter DUBOVSKÝ (objekt akcie BISKUP), ktorých pôsobnosť presahuje rámec jednotlivých teritórií. Z uvedených dôvodov boli na II. S-ZNB zavedené kontrolné zväzky.

- 19 Peter Dubovský (1921 – 2008), slovenský katolícky biskup. V 50. a začiatkom 60. rokov bol tajne vysvätený za kňaza a neskôr za biskupa. Za svoje aktivity bol v 60. rokoch niekoľko rokov väznený. V období normalizácie pôsobil ako kňaz.
- 20 Dominik Kaľata (1925), slovenský katolícky biskup. Za kňaza a neskôr aj biskupa bol tajne vysvätený v 50. rokoch, kedy zároveň absolvoval vojenskú službu v Pomocných technických práporoch (PTP). V 60. rokoch bol niekoľko rokov väznený a mohol pracovať iba ako robotník. Koncom 60. rokov emigroval a aktívne sa zapájal do aktivít slovenskej emigrácie v Rakúsku.

Agentúrne obsadenie jednotlivých tajne vysvätených biskupov a kňazov a ich kontrola nedovolennej náboženskej činnosti je v prevažnej väčšine pasívna. Väčšina dostupných agentúrnych prostriedkov je v akciách využívaná okrajovo bez zjavného ŠtB efektu.

Jednou z hlavných foriem nelegálnej činnosti je organizovanie tajnej bohosloveckej fakulty k súkromnému štúdiu bohoslovía a príprave k tajnému vysväteniu, prebiehajúcej prísne konšpiratívnym spôsobom, takže jej existencia a organizačná štruktúra nebola doposiaľ celkom rozkrytá.

Organizačné zaistenie tajného štúdia bohoslovía v ČSR a čiastočne na Slovensku, zaisťuje duchovný bez štátneho súhlasu ThDr. Jozef ZVĚŘINA z Prahy (objekt akcie FAKULTA), ktorý podľa získaných poznatkov je dekanom tajnej bohosloveckej fakulty. Od roku 1978 bolo doposiaľ zorganizovaných 22 študijných skupín po 20 poslucháčov, ktoré pôsobia konkrétne na teritóriu hl. m. Prahy, Hradce Králové, Ostravy, Brna, Bratislavy.

Ústrednou postavou v nelegálnej cirkvi na Slovensku je tajný biskup Ján KOREC, ktorý má rozhodujúce postavenie v rámci mužských a ženských rádov a kongregácií a dbá o prípravu tajného noviciátu. V rámci koordinácie a jednotného postupu činnosti NC v rámci ČSSR udržiava menovaný spojenie na predstaviteľov NC v ČSR. Pokiaľ sa však týka organizačnej štruktúry tajnej bohosloveckej fakulty na Slovensku, nebola doposiaľ odhalená. Najaktívnejšie v tomto smere pôsobí František MIKLOŠKO²¹ a Rudolf FIBY²² z Bratislavy a duchovný Ján ĎURICA²³ z Martina.

Mimo organizačné zaistenie niektorých skupín tajnej výuky na Slovensku prevádzanej ThDr. Jozefom ZVĚŘINOM nie je doposiaľ známe jeho postavenie, či poslanie v rámci NC na Slovensku. Nepotvrdené poznatky signalizujú skutočnosť, že medzi KORCOM a ZVĚŘINOM existuje akási „dohoda“ o jeho pôsobení na Slovensku.

Opatrenia:

- neustále prehľbovať operatívne poznanie a zmapovanie štruktúry nelegálnej cirkvi, najmä vo vzťahu na osoby z radov tajných biskupov a kňazov, dokumentovať ich vysvätenie (miesto, svätiteľ, atď.) a prevádzkať aktívne rozpracovanie najaktívnejších osôb
- získavať konkrétne poznatky o spojení a koordinovaní činnosti vedenia NC v ČSR a SSR, prípadne rozsah pôsobnosti a charakter činnosti jednotlivých predstaviteľov NC
- s cieľom zefektívnenia rozpracovania v báze NC – tajných biskupov a kňazov bude poskytovaná metodická pomoc smerom na S-ŠtB a O-ŠtB v jednotlivých krajoch a v súčinnosti s 9. odborom II. S-ZNB koordinovaná činnosť hlavných akcií
- zlepšiť vzájomnú informovanosť medzi jednotlivými zainteresovanými S-ŠtB, II. odborom S-ŠtB Bratislava a 9. odborom II. S-ZNB Praha, s cieľom centralizovať a analyzovať situáciu v NC v celoštátnom merítku
- aktivizovať agentúrno-operatívne prostriedky a zvoliť vhodné formy ofenzívnejšieho rozpracovania tajných bohosloveckých fakúlt v rámci ČSSR s cieľom odhaliť organizačnú štruktúru a vedenie tajných fakúlt – akcie SPRCHA, resp. FAKULTA
- vykonávať aktívnu spravodajskú kontrolu u osôb a skupín, ktoré pôsobia pri tajnej výuke bohoslovía a ktoré sú pripravované k tajnému vysväteniu.

- 21 František Mikloško (1947), slovenský disident a politik. V období normalizácie pracoval v Slovenskej akadémii vied a v druhej polovici 80. rokov z politických dôvodov ako robotník. Zároveň patril medzi najznámejších aktivistov tajnej cirkvi na Slovensku. Známym sa stal ako jeden z hlavných organizátorov Sviečkovej manifestácie 25. marca 1988. Počas Nežnej revolúcie v roku 1989 bol členom Koordinačného výboru Verejnosti proti násiliu. V rokoch 1990 – 1992 bol predsedom Slovenskej národnej rady, neskôr dlhoročným poslancom NR SR.
- 22 Rudolf Fiby (1946 – 2014), tajne vysvätený kňaz a aktivista tajnej cirkvi v období normalizácie. Patril medzi zakladajúcich členov spolčenstva Fatima a podieľal sa na organizácii Sviečkovej manifestácie 25. marca 1988.
- 23 Ján Ďurica (1943), slovenský katolícky kňaz. V období normalizácie mu bol odobratý štátny súhlas a bol aj odsúdený, ale kvôli amnestii nebol vo väzení. Krátko pôsobil ako robotník a neskôr ako správca farností v Příbovcich, Turanoch a Vrútkach.

DOKUMENT Č. 2

1989, 15. november, Bratislava. Vyhodnotenie vydávania samizdatov v prostredí tajnej cirkvi.

AÚPN, f. Ján Langoš, šk. J.

Správa ZNB hl. m. Bratislavy a Zsl. kraja
Správa Štátnej bezpečnosti

Č. p.: OS-002608/40-VN-89

Bratislava, 15. 11. 1989
Prísne tajné

Okresná správa ZNB
Oddelenie ŠtB
Dunajská Streda

Výtlačok č.: 11
Počet listov: 1
Prílohy: 1/13

[...] ²⁴

Vec: Vyhodnotenie operatívnej situácie na úseku nelegálneho vydávania samizdatov v prostredí nelegálnych cirkevných štruktúr

V prílohe Vám zasielam operatívne vyhodnotenie situácie na úseku nelegálneho vydávania cirkevno-politických a náboženských samizdatov v prostredí nelegálnej cirkvi a dovozu týchto materiálov zo zahraničia.

Zároveň žiadam o priebežné plnenie úloh vyplývajúcich z tohto dokumentu.

Náčelník II. odbor S-ŠtB:
[podpis]
Mjr. JUDr. MIZERA Rudolf

Príloha k č. p.: OS-002607/40-VN-89
Výtlačok číslo:
Počet listov: 13

VYHODNOTENIE

súčasnej operatívnej situácie na úseku nelegálneho vydávania cirkevných, politických a náboženských samizdatov v prostredí nelegálnej cirkvi a dovozu týchto materiálov zo zahraničia

Prakticky od roku 1978 je zaznamenávaný nový smer vývoja činnosti nelegálnej cirkvi na úseku tvorby, distribúcie a rozmnožovania cirkevných, politických a náboženských samizdatov, zameraných

24 Pečiatka Okresnej správy ZNB oddelenia ŠtB Dunajská Streda s údajmi o zaevidovaní dokumentu pod číslom SO-00263/OS-89 dňa 22. 11. 1989.

veľakrát až ku konfrontácii vnútornej opozície voči socialistickému zriadeniu. Protivník zvýšil nároky na konšpiráciu, vzájomné prepojenie medzi jednotlivými skupinami a v niektorých prípadoch i medzi oboma republikami. Zvýšilo sa i prepojenie so zahraničnými ideodiverznými centrami a jednotlivými skupinami rím. kat. cirkvi v zahraničí, odkiaľ prúdila do našej vlasti finančné prostriedky i moderné vybavenie tajných tlačiarň pre opozičné skupiny nelegálnej cirkvi.

Po realizácii akcie „SATURN“ v roku 1985 sa činnosti tlačiarň, siete distribútorov a redakčných rád decentralizovali. Jednotlivé operácie pri tvorbe samizdatov sa teraz prevádzajú oddelene za účasti úzkého okruhu osôb, ktoré sa mimo svojich vedúcich nepoznajú s osobami iných skupín. Výsledkom je, že sa tajné tlačiarne veľmi obtiažne odhaľujú. Tieto sa sťahujú z miesta na miesto obyčajne po bytoch jednotlivých, úplne spoľahlivých laikov. Teraz je zisťované, že distribútorské strediská i tajné tlačiarne sa zriaďujú v cirkevných objektoch, ako je napríklad v Arcibiskupskom paláci v Prahe, v domovoch dôchodcov, kde pôsobia rádom sestersky a podobne.

Výroba samizdatov je v súčasnej dobe prevádzaná väčšinou na vysokej profesionálnej úrovni. Autori samizdatov sa prezentujú hlavne z vysokoškolsky vzdelaných osôb žijúcich v ČSSR, čerpajú informácie z legálnych, ale i utajovaných zdrojov, sú oboznámení s formami a metódami práce čs. kontrarozviedky. Veľmi sa rozšírila prekladateľská činnosť cudzojazyčnej literatúry dopravovanej do ČSSR zo soc. štátov, hlavne z PLR, MLR a NDR. Na podporu tejto činnosti sú nelegálnym štruktúram rím. kat. cirkvi zasielané finančné a hmotné prostriedky zo zahraničia, veľakrát cez predstaviteľov cirkevnej hierarchie bez vedomia ministerstiev kultúry. Akýkoľvek zásah štátnych orgánov voči uvádzaným činiteľom je využívaný v zahraničí k protičeskoslovenským kampaniam a rôznym recipročným akciám.

Po podpísaní Viedenského dokumentu možno očakávať zvýšený dovoz náboženskej literatúry do ČSSR vízovými cudzincami alebo našimi občanmi v rámci zahraničnej turistiky, čo im umožňuje zjednodušený výklad colných predpisov.

Podľa oznámenia Ministerstva kultúry ČSR, ministerstvo je kompetentné rozhodovať len o dovoze náboženskej literatúry pre duchovných v činnosti službe, nie však pre laikov. Teraz možno dovážať náboženskú literatúru do ČSSR vydanú zahraničnými vydavateľmi vrátane Kresťanskej akadémie v rozsahu len jedného až dvoch výtlačkov jednotlivého titulu. Colné orgány vyradujú len politicky závadovú literatúru a náboženskú literatúru, privážanú alebo posielanú v značnom množstve. Zvyšuje sa zároveň zasielanie cirkevno-politických tlačovín hlavne Kresťanskou akadémiou v Ríme ako na adresy čsl. občanov, tak na inštitúcie a cirkevné vydavateľstvá. Najčastejšie sú to časopisy „POSOL“, „NOVÝ ŽIVOT“, „SLOVENSKÉ HLASY Z RÍMA“, „ŠTUDIE“ a podobne.

Množia sa i pokusy dopravovať do našej vlasti cirkevno-politickú a náboženskú literatúru prostredníctvom TIR hlavne z miest ideodiverzných centier. (Príklad: Švajčiarsko – v okolí Bazileja v súvislosti s prípravami Ekumenickej konferencie v Bazileji).

Rozdelenie samizdatov, kolujúcich v prostredí náboženských štruktúr.

- 1) Cirkevno-politické – obsahujú politické rozborov vzťahov cirkvi a štátu u nás, tzv. otvorené dopisy, rezolúcie a prehlásenia obsahovo čerpajúce z katolíckej časti CH-77 a ďalších nelegálnych iniciatív, ktoré vo svojej podstate útočia na samé základy soc. štátu.
- 2) Náboženské – obsahujú teoretické pojednanie o čistote náboženských problémov v oblasti viery, ktoré sú spracovávané prednými teológmi, filozofmi, alebo sú prevzaté z najrôznejších cirkevných a historických prameňov u nás a v zahraničí, alebo z oblasti lekárstva, sociológie, psychiatrie a pod.

Tieto sa delia ďalej na samizdaty:

1. Periodické, do ktorých možno zaradiť i občasníky
2. Neperiodické, jednotlivé listy, knihy, pojednávajúce o určitých problémoch cirkvi.

Cirkevno-politické samizdaty – periodiká

INFORMÁCIE O CIRKVI

Uvedený samizdat je vydávaný od roku 1977. Jeho zakladateľmi boli reakčne zameraní duchovní rím. kat. cirkvi bez štát. súhlasu ThDr. Jozef ZVĚŘINA, P. Karel DOMÁNEK²⁵, P. František LIZNA²⁶ a P. KORDÍK²⁷.

V súčasnej dobe je vedúcim redaktorom samizdatu ThDr. Otto MÁDR – objekt akcie TEOLÓG, členmi redakčnej rady a hlavnými dopisovateľmi sú ThDr. ZVĚŘINA, ThDr. MÁDR, RNDr. FREI, Dr. Radim PALOUŠ²⁸, JUDr. Ján ČARNOGURSKÝ²⁹, Michal HOLEČEK, RNDr. Tomáš HALÍK³⁰, P. Václav MALÝ³¹ a ďalší.

Jedná sa o mesačník formátu A4 o rozsahu 25 – 30 strán, vychádzajúci obyčajne na začiatku kalendárneho mesiaca. Je rozmnožovaný písacími strojmi alebo rozmnožovacou technikou v menšom počte výtlačkov a ďalej je po skupinách v ČSR rozmnožovaný a rozširovaný medzi ďalších záujemcov.

Jedným z aktivistov na tomto úseku je objekt akcie „HORAL II“ – Michal HOLEČEK, ktorý organizuje rozmnožovanie samizdatov v Prahe, Juhomoravskom, Severočeskom a čiastočne v Severomoravskom kraji. Prostredníctvom objektu a akcie „SATURN“ – RNDr. Vladimír FUČÍK, CSc.³² a objektu akcie „VENUŠE“ – KUŽELOVÁ Kvetoslava je šírený do Východočeského, Stredočeského a Severomoravského kraja.

- 25 Karel Dománek (1911 – 2006), český katolícky kňaz. Po tom, ako mu tzv. Barbarská noc a zrušenie rehoľných rádov zabránilo vydať sa na dráhu kňaza, pracoval v 50. rokoch ako robotník. Pre svoje náboženské presvedčenie bol väznený. Za kňaza bol vysvätený až v 70. rokoch, po krátkom pôsobení mu však bol odobratý štátny súhlas. Neskôr sa stal osobným sekretárom kardinála Tomáška a túto funkciu vykonával 15 rokov. Na tejto pozícii úzko spolupracoval s predstaviteľmi tajnej cirkvi.
- 26 František Lizna (1941), český katolícky kňaz. Vojenskú službu absolvoval v Pomocných technických práporoch, v priebehu 60. rokov bol väznený. V období normalizácie bol vysvätený za kňaza, ale mal zákaz pôsobiť v pastorácii. Pracoval ako robotník a stal sa aj signatárom Charty 77.
- 27 Josef Kordík (1948), český katolícky kňaz. V 70. rokoch sa stal signatárom Charty 77, v dôsledku čoho stratil štátny súhlas. V 80. rokoch bol komunistickým režimom niekoľko mesiacov väznený.
- 28 Radim Palouš (1924), český filozof, v 50. a 60. rokoch pôsobil ako vysokoškolský pedagóg. V 70. rokoch sa zapojil do činnosti disentu v Čechách vydávaním samizdatov a organizovaním tajných seminárov a prednášok. Patril medzi signatárov Charty 77, krátko bol jej hovorcom. V roku 1989 patril medzi významných predstaviteľov Občanského fóra. V rokoch 1990 – 1994 bol rektorom Karlovej univerzity.
- 29 Ján Čarnogurský (1944), slovenský katolícky disident a politik. Pred rokom 1989 sa angažoval v katolíckom disente a patril k najznámejším disidentom na Slovensku. Pred Novembrom 1989 sledovaný ŠtB a väznený, v období Nežnej revolúcie sa stal podpredsedom federálnej vlády národného porozumenia, neskôr bol predsedom slovenskej vlády (1991 – 1992), ministrom spravodlivosti (1998 – 2002), predsedom Kresťanskodemokratického hnutia (1990 – 2000).
- 30 Tomáš Halík (1948), český katolícky kňaz, teológ a vysokoškolský pedagóg. V období normalizácie v 70. rokoch bol tajne vysvätený za kňaza a angažoval sa v tajnej cirkvi, spolupracoval aj s kardinálom Tomáškom.
- 31 Václav Malý (1950), český katolícky biskup. V období normalizácie sa zapojil do aktivít českého disentu. Patril medzi signatárov a hovorcov Charty 77 a zakladateľov Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných. Odpoveďou režimu na jeho aktivity bolo odňatie štátneho súhlasu a väznenie. Po prepustení z väzenia pracoval ako robotník. V roku 1989 patril medzi zakladateľov a hlavných aktivistov Občanského fóra, ktorého sa stal hovorcom. Moderoval viacero mítingov v Prahe, vrátane masového mítingu na Letnej, 25. novembra.
- 32 Vladimír Fučík, Michal Holeček a Kvetoslava Kuželová boli českí katolícki aktivisti, ktorí sa angažovali vo vydávaní samizdatovej náboženskej literatúry v Prahe. Proti okruhu známych Vladimíra Fučíka urobila ŠTB rozsiahly zásah nielen v Prahe, ale po celom vtedajšom Československu v apríli 1985. Proces proti nim (v celej skupine Vladimíra Fučíka bolo celkovo 6 ľudí) sa konal v máji 1986 a boli v ňom vynesené podmienkové rozsudky. Pozri BLAŽEK, P.: Akce „Teolog“. Sledování Otto Mádra příslušníky IV. správy SNB v osmdesátých letech. In: Paměť a dějiny, 2011, č. 2, s. 75 – 76.

KREŠŤANSKÉ OBZORY

Uvedený samizdat je vydávaný od 15. 6. 1988 rím. kat. laikom Augustínom NAVRÁTILOM³³ z Lutopecen, okr. Kroměříž. Vychádza ako dvojtyždenník formátu A4 o rozsahu 25 – 30 strán, rozmnožovaný „rámečkom“ v náklade okolo 100 výtlačkov. Teraz sa NAVRÁTIL usiluje o získanie výkonnej rozmnožovacej techniky z KŠ. Obsahom prakticky dubluje „INFORMÁCIE O CIRKVI“.

PARAF – Paralelná acta filozofie

Periodický samizdat, mesačník, vychádza od roku 1986 v podobe knihy formátu A4 o rozsahu asi 100 strán. Najprv bol rozpisovaný písacím strojom, teraz je rozmnožovaný cyklostylom.

Obsahom PARAF-u je hodnotenie filozofických, náboženských a sociálnych otázok laickými intelektuálmi-filozofmi ako protiváha marxistických filozofov.

Zodpovedným redaktorom je RNDr. Václav BENDA³⁴ z Prahy, člen CH-77. Samizdat je využívaný i reakčnými kňazmi. Rozširovaný je osobným stykom.

VELEHRAD

Novovzniknutý samizdat formátu A4 o rozsahu asi 21 strán, obsahovo totožný s „INFORMÁCIAMI O CIRKVI“, ktorý je vydávaný okruhom osôb, sústredených okolo RNDr. Radomíra MALÉHO³⁵ z Brna, určitá protiváha samizdatu „KREŠŤANSKÉ OBZORY“.

VÝBER

Uvedený samizdat, vychádzajúci na Slovensku najmenej od roku 1981 je obdobou českého samizdatu „INFORMÁCIE O CIRKVI“, ktorý je redigovaný reakčnými rím. kat. laikmi z Bratislavy a ďalších miest Slovenska.

Samizdat obsahuje súhrn politicko-klerikálnych výpadov proti socializmu v ČSSR. Materiály sú získavané zo zahraničných štíťavých rozhlasových staníc RSE, HA, RV a ďalších, doplnené staťami, útočiaci na podstatu socializmu a cirkevnej politiky štátu.

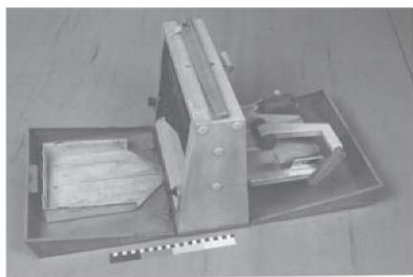
Jedná sa o občasník, vychádzajúci obyčajne jeden krát za dva mesiace formátu A4 a rozsahu 35 – 50 strán rozmnožovaných cyklostylom. Jedným z kolportérov tohoto samizdatu bol i Ivan POLANSKÝ, objekt akcie „IVAN“. Akcia bola realizovaná v roku 1987. Bližšie údaje o tlačiarni a ďalších distribútoroch vrátane redakčnej rady nie sú známe.

KATOLÍCKY MESAČNÍK

Samizdat vychádza od mesiaca júna 1988, ktorého hlavným redaktorom je rím. kat. laik Vladimír JUKL³⁶. Rozmnožovanie zaisťuje Jozef ROMAN³⁷ v náklade asi 150 ks rozmnožovacou technikou.

- 33 Augustín Navrátil (1928 – 2003), český katolícky disident. V období normalizácie sa zapojil do aktivít disentu predovšetkým vydávaním a šírením samizdatovej literatúry, ako aj podpisom Charty 77. Najznámejším sa stal v roku 1988, kedy inicioval masovú petičnú akciu nazvanú Podnety katolíkov k riešeniu situácie veriacich občanov. Petíciu podpísalo vyše 500 000 ľudí, čo z nej robí najmasovejšiu petičnú akciu v štátoch bývalého sovietskeho bloku.
- 34 Václav Benda (1946 – 1999), český filozof a katolícky disident. Patril medzi prvých signatárov a dlhoročných hovorcov Charty 77 a zakladateľov Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných a bol vydavateľom samizdatov. Kvôli protirežimovým aktivitám bol začiatkom 80. rokov väznený a prenasledovaný Štátnou bezpečnosťou. V roku 1990 sa stal zakladateľom Kresťanskodemokratickej strany.
- 35 Radomír Malý (1947), český filozof, spisovateľ a novinár. V období normalizácie sa zapojil do aktivít disentu vydávaním samizdatovej literatúry a podpisom Charty 77.
- 36 Vladimír Jukl (1925 – 2012), slovenský katolícky kňaz a disident. V období 50. rokov bol dlhé roky väznený, po prepustení z väzenia sa aktívne zapojil do katolíckeho disentu. V období normalizácie sa stal jednou z najvýznamnejších postáv katolíckej cirkvi a zaradil sa medzi jej „generálov“. Podieľal sa na všetkých jej významných aktivitách, vrátane organizovania masových púti, vydávania samizdatov, či organizovania Sviečkovej manifestácie 25. marca 1988.
- 37 Jozef Roman, disident a rehoľník. V období normalizácie sa zapájal do aktivít tajnej cirkvi najmä pomocou pri tlači kresťanských samizdatov, v roku 1988 pomáhal organizovať Sviečkovú manifestáciu.

Cyklostyl zadržaný ŠtB (Zdroj: AÚPN)

Ivan Polanský (Zdroj: AÚPN)

Bratislavské listy (Zdroj: AÚPN)

Vychádza vo formáte A4 o rozsahu asi 20 strán. Obsahuje články, prevzaté z „INFORMÁCIÍ O CIRKVI“, „LIDOVÝCH NOVIN“, „SPOLOČENSTVA“. Informuje o zaujímavostiach z cirkevného života v ČSSR, útočí proti SKD PIT. Rovnako zverejňuje sťažnosti veriacich na postup štátnych orgánov, zaoberajúcich sa možnosťami odluky cirkvi od štátu a podobne.

Do samizdatu prispievajú Vladimír JUKL, MUDr. Silvester KRČMÉRY³⁸, Ján VANĚK a ďalšie osobnosti NC v ČSR a SSR. Je rozposielaný poštou cez farské úrady.

BRATISLAVSKÉ LISTY

Uvedený občasník vychádza od júna 1988. Jeho vydavateľom a súčasne hlavným redaktorom je JUDr. Ján ČARNOGURSKÝ. Medzi dopisovateľov patrí Ján DRUGA, RNDr. Václav BENDA a ďalšie osobnosti NC.

Samizdat formátu A4 o rozsahu 10 – 15 strán obsahuje články orientované proti súčasnej cirkevnej politike štátu, obdobne ako uvádzané samizdaty cirkevno-politického charakteru.

Mimo uvedených cirkevno-politických samizdatov vychádza v ČSSR podľa zistenia zatiaľ ďalších 21 menej významných periodík a občasníkov.

ALFA/OMEGA

Jedná sa o edíciu samizdatovej literatúry cirkevno-politického charakteru, obdoba edícií DUCH a ŽIVOT, PRIATELIA. V edícii vydáva veľa svojich prác hlavne ThDr. Jozef ZVĚŘINA.

IGNÁC – Iskry sv. Ignáca

Samizdat, vychádzajúci v prostredí jezuitského rádu rím. kat. cirkvi v Prahe. Ako kolportéri boli zistení Edeltraud NOVÁKOVÁ, tajná rádová sestra ženského rádu sv. Voršily r. m. CONCILIE a RNDr. Vladimír FUČÍK, CSc.

38 Silvester Krčmery (1924 – 2013), slovenský lekár a disident. V období 50. rokov bol dlhé roky väznený, po prepustení z väzenia sa aktívne zapojil do katolíckeho disentu. V období normalizácie sa stal jednou z najvýznamnejších postáv katolíckej cirkvi a zaradil sa medzi jej „generálov“. Podieľal sa na všetkých jej významných aktivitách, vrátane organizovania masových púť, vydávania samizdatov, či organizovania Sviečkovej manifestácie 25. marca 1988.

LÁZENSKÝ HOST

Výskyt uvedeného samizdatu bol zistený v Prahe v roku 1988, ktorý rozširoval rím. kat. laik Miloš BRAMBERGER. Jedná sa o strojopis formátu A4 o rozsahu 15 – 25 strán textu, katolícko-filozofického zamerania okultného charakteru.

MOZAIKA

Mesačník formátu A4 písaný písacím strojom a rozmnožovaný cyklostylom o rozsahu 10 – 12 strán. Časopis je určený pre mužský rád premonštrátov, obsahove náboženského charakteru. Je rozširovaný hlavne v Prahe.

MOSTY

Periodický samizdat vychádza od roku 1988 v rozsahu asi 38 strán. Je určený pre socioterapeutické kluby ako odborná pomôcka. Kluby sú organizované intelektuálmi, hlavne lekármi psychológmi z radov nelegálnych štruktúr rím. kat. cirkvi. Ako vydavateľ je uvádzaný MUDr. PhDr. Kamil KALINA, CSc.³⁹, vedúci lekár DSS FN v Prahe 2.

RÁD MIXM

Literárny samizdat katolíckeho zamerania. Prvé číslo vyšlo strojopisom v malom rozsahu v Prahe v máji 1989.

SALUZ

Mesačník formátu A4, rozmnožovaný počítačom. Obsahuje pracovné texty pre biotetiku a pastolát-nu medicínu. Je rozmnožovaný a rozširovaný vo Východočeskom kraji.

SLUŽBA ŽIVOTU

Obdobný mesačník formátu A4, rozmnožovaný tiež počítačovou tlačiarňou laikmi vo Východočeskom kraji. Samizdat obsahuje hodnotenie jednotlivých cirkevných výročí.

SPOLEČENTVÍ

Cirkevno-politický, teoretický samizdat, objasňujúci rôzne cirkevné a spoločenské pojmy z pohľadu rím. kat. intelektuálov. Vychádza vo formáte A4 o rozsahu 42 – 45 listov, rozmnožovaný cyklostylom. Vydavateľmi sú rím. kat. laici v Brne v čele s Dr. Radomírom MALÝM.

PSÍ

Občasník, vydávaný v náklade asi 300 kusov v prostredí rím. kat. intelektuálov, psychológov a psychiatrov v Prahe, ktorého témy sú zamerané k dialógu medzi kresťanstvom a psychoanalýzou. V popredí redakcie stojí popredný exponent NC v Prahe Dr. Tomáš HALÍK.

ORIENTACE

Cirkevno-politický občasník formátu A4 je rozmnožovaný cyklostylom o rozsahu 2 – 10 listov. Jednotlivé čísla obsahujú ucelenú kritiku vzťahov cirkvi a štátu. Vyhlásenie pápeža k určitým udalostiam a pod. V čele redakcie stojí popredný exponent NC ThDr. Otto MÁDR.

TEOLOGICKÉ TEXTY

Občasník formátu A4 o rozsahu 35 – 45 listov, obsahujúci cirkevno-politické články popredných exponentov NC v Prahe. I tu stojí v popredí ThDr. Otto MÁDR.

39 Kamil Kalina (1945), český psychológ, vysokoškolský pedagóg a politik.

HISTORICKÝ ZÁPISNÍK

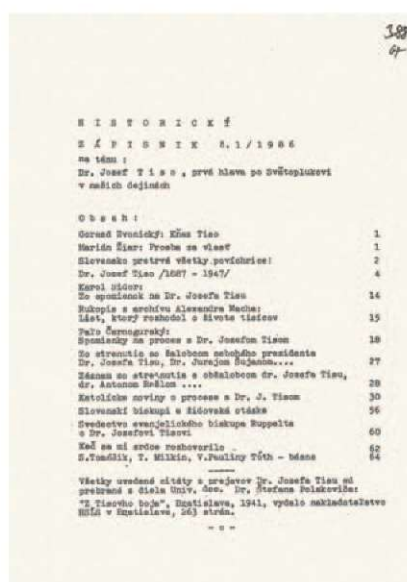
Samizdat, obsahove glorifikujúci bývalý Slovenský štát⁴⁰, Hlinku⁴¹, Tisa⁴² a spol. začal vychádzať od roku 1986 v Stredoslovenskom kraji. Vydával ho Ivan POLANSKÝ⁴³. Prestal vychádzať v roku 1987 po realizácii akcie.

HLAS SLOVENSKA

Obdoba samizdatu HISTORICKÝ ZÁPISNÍK, zaoberajúci sa tiež problematikou Slovenského štátu v návaznosti na súčasnosť. Je zameraný proti soc. zriadeniu. Pravdepodobne vychádza v okrese Žilina, odkiaľ je rozširovaný hlavne do Stredoslovenského kraja.

SERAFÍNSKY SVET

Periodický samizdat náboženského zamerania vychádzal hlavne v Stredoslovenskom kraji, ktorého distribútorom bol Ivan POLANSKÝ.

Historický zápisník (Zdroj: AÚPN)

Serafínsky svet (Zdroj: Archív A. Seleckého)

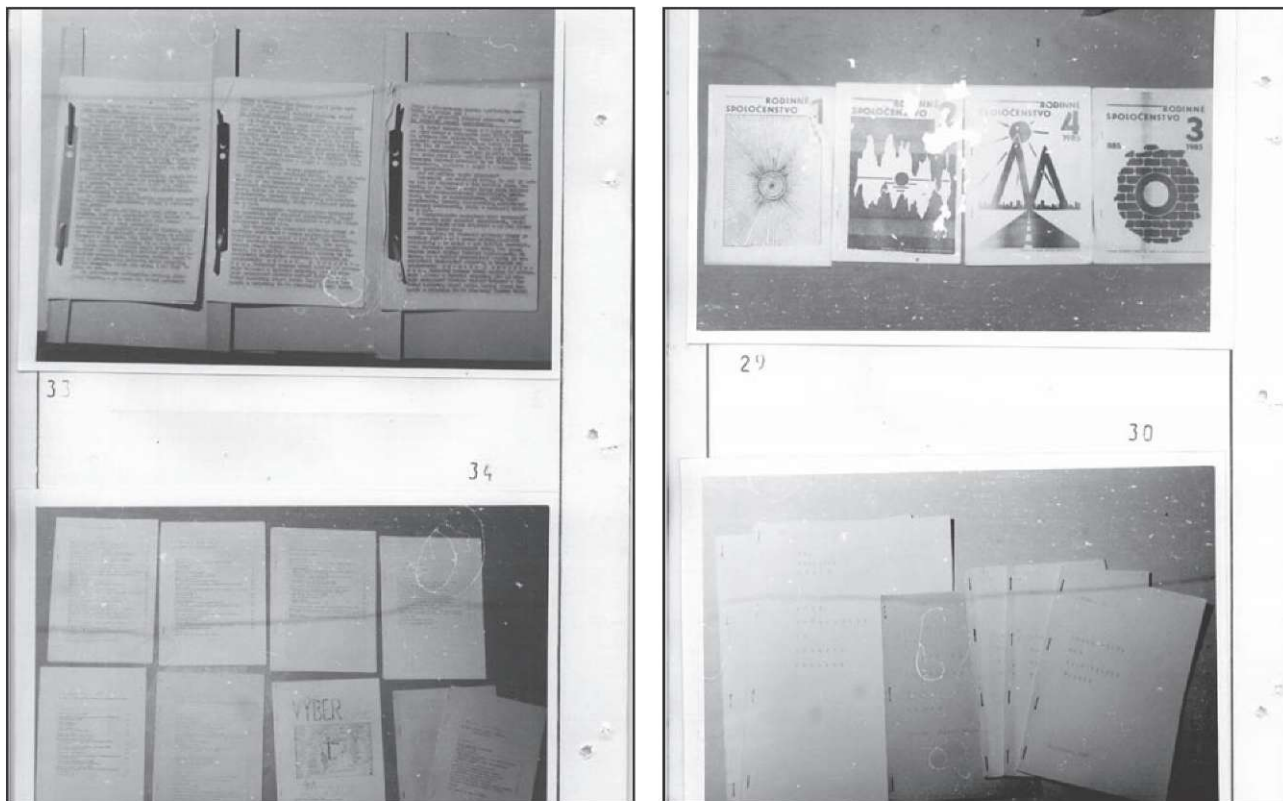
40 Myslená Slovenská republika 1939 – 1945.

41 Andrej Hlinka (1864 – 1938), slovenský katolícky kňaz a politik. V roku 1905 patril medzi spoluzakladateľov Slovenskej ľudovej strany. V roku 1906 bol za svoje proslovenské postoje niekoľko rokov väznený. V roku 1913 sa stal predsedom Slovenskej ľudovej strany, v októbri 1918 sa zúčastnil na Martinskej deklarácii aj založení Slovenskej národnej rady. Ešte koncom roku 1918 obnovil Slovenskú ľudovú stranu (od 1925 Hlinkova slovenská ľudová strana) a stal sa jej predsedom, ktorým zostal do svojej smrti. Jeho strana bola väčšinu medzivojnového obdobia najsilnejšou na Slovensku a jej program bol zameraný na autonómiu Slovenska. Bol aj predsedom Spolku sv. Vojtecha (1920 – 1938), poslancom Národného zhromaždenia (1918 – 1938), predsedom poslaneckého klubu HSĽS (1921 – 1938).

42 Jozef Tiso (1887 – 1947), slovenský katolícky kňaz, politik a štátnik. V medzivojnovom období sa stal jedným z najvýznamnejších politikov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. V rokoch 1938 – 1939 predseda slovenskej autonómnej vlády, od marca do októbra 1939 predseda slovenskej vlády, od októbra 1939 do mája 1945 prezident Slovenskej republiky. Po vojne väznený a tzv. Národným súdom odsúdený na trest smrti, popravený v roku 1947.

43 Ivan Polanský (1936), katolícky disident, vydavateľ samizdatovej literatúry a politik. V roku 1988 bol odsúdený vo vykonštruovanom politickom procese na vysoký trest 4 rokov odňatia slobody za výrobu a distribúciu samizdatovej literatúry. Po páde komunizmu vstúpil do politiky ako člen Kresťanskodemokratického a neskôr Slovenského kresťanskodemokratického hnutia.

Samizdaty, ktoré distribuoval I. Polanský (Zdroj: AÚPN)

SVETLO

Mesačník formátu A4, obsahujúci asi 30 – 38 listov, je vydávaný v prostredí mužského rádu saleziánov v Košiciach. Jeho obsahom je záujmové čítanie náboženského charakteru, určený hlavne pre mládež. Je rozmnožovaný cyklostylom.

NÁBOŽENSTVO A SÚČASNOSŤ

Samizdat vychádza najmenej od roku 1986 ako štvrťročník, ktorého vydavateľmi sú osoby z radov laického apoštolátu z Bratislavy. Je rozmnožovaný Jozefom ROMANOM za úplatu. Obsahuje asi 26 listov formátu A4. Zameriava sa na cirkevno-politické otázky z oblasti kresťanskej etiky.

NÁŠ ŽIVOT S KRISTOM

Podľa oznámenia vikára Spišskej diecézy GAJARA⁴⁴, samizdat má byť údajne povolený MK SSR. Rozmnožuje sa priamo v Spišskej kapitule. Je náboženského charakteru, určený pre kňazov.

RODINNÉ SPOLOČENSTVO

Samizdat len rodinného náboženského charakteru je vydávaný v prostredí laikov na Slovensku. Jedná sa o mesačník formátu A4 o 25 – 30 listov, rozmnožovaný cyklostylom.

44 Správne Garaj. Mons. Štefan Garaj-Revaj (1915 – 1998), pápežský prelát, apoštolský protonotár, administrátor Spišskej diecézy, kanonik a dekan. Pôsobil ako kaplán v Zubrohlave (od roku 1942), Poprade (1946) a Ružomberku (1949). V roku 1950 správca farnosti Ždiar, neskôr väznený a postavený mimo pastorácie. Od roku 1954 správca farnosti Rabčice, od roku 1958 farnosti Dolný Kubín (1963 dekan). Od októbra 1966 riaditeľ biskupského úradu, od roku 1969 správca farnosti Štrba, v rokoch 1972 – 1973 dekan-farár v Dolnom Kubíne. V rokoch 1973 – 1989 kapitulný vikár Spišskej diecézy.

ZRNO

Nový periodický samizdat, vydávaný v Košiciach, ktorý je určený pre mladých katolíkov ako ich tribúna. Adresa vydavateľa nie je uvedená, svoje príspevky môžu mladí predat' len tým osobám, ktoré im už poskytlí predchádzajúce číslo. Vychádza vo formáte A5, rozmnožovaný cyklostylom.

Prehľad o zasielaní hlásení o výskyte samizdatov podľa jednotlivých krajov:

Stredočeský	1988	7	1989	3
Východočeský		8		3
Západočeský		4		0
Juhočeský		14		2
Severočeský		5		2
Severomoravský		4		5
Juhomoravský		11		12
Západoslovenský		5		5
Východoslovenský		15		11
Stredoslovenský		7		2
XII. S-ZNB len v r. 1988		6		

Do prehľadu nie sú započítané poznatky, ktoré boli zasielané do akcií, na ktoré bol založený kontrolný zväzok.

Informácie o výskyte jednotlivých samizdatov v krajoch, zaslaných II. S-ZNB 9. odborom na S-ŠtB

Stredočeský	1988	8	1989	2
Východočeský		7		0
Západočeský		2		1
Juhočeský		2		0
Severočeský		3		2
Severomoravský		4		3
Juhomoravský		9		4
Západoslovenský		2		1
Východoslovenský		4		0
Stredoslovenský		2		0
XII. S-ZNB len v r. 1988		2		

Do prehľadu nie sú započítané poznatky z akcií SATURN, VENUŠE, TITAN, rozpracovávaných po línii nelegálnych tlačovín.

Z vypracovaného prehľadu vyplýva, že sa na tomto úseku musí zlepšiť vzájomná informovanosť.

Doposiaľ zistené adresy do zahraničia, odkiaľ k nám prichádza rôzna cirkevno-politická literatúra

[...] ⁴⁵

45 Vo vynechanej pasáži dokumentu sa nachádzajú adresy súkromných osôb a inštitúcií, od ktorých literatúra prichádzala (šesť je z Maďarska, päť z Talianska, tri z NSR, po jednej z Rakúska, USA a Francúzska).

ÚLOHY:

- 1) Akýkoľvek výskyt samizdatov vo Vašom kraji zasielajte na 2. odbor S-ŠtB Bratislava. V prípade, že nemožno k zaevidovaniu zaslať originál, je nevyhnutné zhotoviť fotokópiu, alebo vyhodnotiť samizdat po obsahovej stránke a informovať 2. odbor S-ŠtB Bratislava o mieste, výskyte, množstve, prípadne autora a distribútora samizdatu.
- 2) Operatívnu pozornosť orientujte na odhaľovanie tajných tlačiarň, redakčných rád, siete distribútorov, prepojenie medzi jednotlivými krajinami a vedúcich špičiek organizátorov.
- 3) Vzhľadom k obtiažnej realizácii trestným postihom, rozpracovanie, smerujte na zamedzenie činnosti objektov odobraním prostriedkov.

DOKUMENT Č. 3

1989, 15. novembra. Vyhodnotenie činnosti mužských reholí a postup ich ďalšieho rozpracovania.

AÚPN, f. Ján Langoš, šk. J.

Príloha k č. p.: OS-00 2609/40-VN-89
Výtlačok číslo: 9
Počet listov: 21

VYHODNOTENIE

operatívnej situácie v problematike mužských rehoľných spoločností s metodickými pokynmi k vedeniu ďalšieho rozpracovania

Vývoj spoločenských procesov, najmä však súčasná etapa demokratizácie a prestavby socialistickej spoločnosti sa priamo odráža vo vývoji operatívnej situácie v problematike rím. kat. cirkvi, predovšetkým jej nelegálnej časti, do ktorej patria i mužské rehoľné spoločnosti.

Operatívna situácia ukazuje, že sú využívané protivníkom stále nové, rafinovanejšie formy a metódy činnosti, ktorých konečným cieľom je destabilizácia cirkevno-politickej situácie v ČSSR, následné presadenie odluky cirkvi od štátu a plnej obnovy náboženského života – (z pohľadu rehoľných spoločností povolenie činnosti, vrátenie cirkevného majetku atď.) Celkový nárast aktivity protivníka z prostredia rím. kat. cirkvi dokumentuje jeho snahu zneužiť proces prestavby k získaniu stratených pozícií.

Pod vplyvom nelegálnej cirkvi a ďalších paralelných cirkevných štruktúr dochádza k intenzívnemu ovplyvňovaniu myslenia i jednania veriacich, zvyšovania ich celkovej vonkajšej i vnútornej aktivity, vyvolávanie protispoločenských nálad až po odmietanie politiky socialistickeho štátu. Nebezpečnosť nárastu cirkevných nežiaducich aktivít násobí masovosť základne rím. kat. cirkvi, či už legálnej, či nelegálnej, ktoré majú veľmi dobre vybudované organizačné štruktúry, ktoré sú ťažko odhaliteľné.

Objektom záujmu ŠtB boli fary a kláštory (Zdroj: ABS)

Mužské rehoľné spoločnosti spoločne so ženskými rádmi veľmi značne ovplyvňujú vývoj cirkevno-politickej situácie v ČSSR. Vo všetkých zoskupených rádoch sú zaznamenávané snahy o prepojenie s ďalšími zložkami nelegálnej cirkvi – reakčne zameraní duchovní, tajne vysvätení kňazi, katolícki laici, ale i bohoslovci.

Reholiam ide samozrejme o celkovú obnovu náboženského života, predovšetkým o návrat strategických pozícií, ktoré mali pred rokom 1950. Väčšina rehoľných spoločností orientuje v podmienkach socialistického štátu svoju činnosť na výchovu rádového dorastu, budovanie tajných teologických fakúlt, s cieľom udržať členskú základňu pre prípad obnovy reholí. V poslednom období sa niektoré rády – františkáni, dominikáni a premonštráti orientovali na budovanie a oživovanie činnosti III. rádu terciárov.

Terciári sú katolícki laici zapojení do normálneho civilného života a ktorých rád viaže nižšími sľubmi. Tieto osoby unikajú pozornosti, majú možnosť prenikať do všetkých sfér spoločnosti a tu ovplyvňovať negatívne svetonázorove i nepriateľsky ďalších občanov. Rad z týchto osôb má nekontrolovateľné možnosti podieľať sa napr. na činnosti v oblasti samizdatov získavaním papiera, zneužívaním podnikových rozmnožovacích zariadení a pod.

V akcii „DOMINO“ je dokumentované, že organizovanie terciárov je prevádzané prísne konšpiratívne za využitia Stanov III. rádu sv. Dominika, schválených v roku 1988 generálom rádu Damiánom Aloisia BYRNEM v Ríme.

Činnosť reholí má plnú podporu Vatikánu i zahraničných rádových a emigrantských centier. Do ČSSR je zasielaná náboženská literatúra, materiálno-technické prostriedky k rozmnožovaniu, ale v poslednom období i výpočtová technika a videorekordéry. Prichádza stále viac finančných prostriedkov, s ktorými je nekontrolovateľne disponované.

Najviac sa prejavuje negatívna činnosť rádu v ovplyvňovaní a získavaní mládeže, ktorá patrí k najaktívnejším organizátorom a aktivistom. Potvrdzuje sa to najmä na cirkevných púťach – (Šaštín, Velehrad, Levoča, bl. Anežka atď.). Mladí členovia rádu – františkáni a dominikáni začali navštevovať cirkevné púte v rádom odeve a nahovárajú ďalších k nebojácnosti a vyjadreniu príslušnosti k reholi. Masovou účasťou na púťach sa snaží cirkev demonštrovať svoje pevné pozície v dnešnej spoločnosti.

Rehole sa snažia presadiť svoje požiadavky zatiaľ oddelene, čo je dané odlišným postavením jednotlivých spoločností. Pre mnohých je spolupráca s ostatnými neprijateľná – napr. jezuiti. Potvrdzuje to i rozpracovanie akcie „HNÍZDO“, kde boli zaznamenávané snahy o vytvorenie jednotnej „nátlakovej“ fronty

k presadeniu požiadaviek, ale nakoniec z tejto aktivity vzišli iba individuálne podnety. Nejednota a veľakrát i vnútorné rozpory jednotlivých zoskupení je zaistovaná vo väčšine rehoľných spoločností – napr. premonštrátoch, jezuitoch, ale i dominikánoch a františkánoch. Situácia sa nezlepšila ani po návštevách a vizitácii generála rádu premonštrátov Van de VENA, františkánov Johna VAUGHA. Pokiaľ dochádza k výraznejším aktivitám, jedná sa o dlhšie akcie niektorých zoskupení. Ďalšou z využívaných foriem je naďalej organizovanie konšpiratívnych schôdzok mládeže v súkromných bytoch, na chalupách, v prírode a pod. Tu je mládež negatívne ideologicky a svetonázorovo ovplyvňovaná. Rehole na schôdzkach prevádzajú tipovanie kandidátov k prijatiu do rádu.

Mužské rehoľné rády zvýraznili aktivitu v práci s bohoslovcami, kde študujú členovia alebo priaznivci. Najsilnejšie zastúpenie majú CMBF v Litoměřiciach: rád saleziánov (9 osôb), jezuitov (7), dominikánov (6) a františkánov (3). Tieto osoby boli ustanovené a budú postúpené jednotlivým S-ŠtB k ďalším opatreniam.

Z doposiaľ získavaných poznatkov vyplýva, že aktivitu vyvíja len 5 hlavných rádových zoskupení – saleziáni, jezuiti, františkáni, dominikáni a premonštráti, ostatným sa jedná predovšetkým o udržiavanie rádových tradícií a pospolitosti bez širších väzieb na predných exponentov nelegálnej cirkvi, zahraničné emigrant. centrá a pod.

Kongregácia saleziánov (SOCIETAS S. FRANCISCI SALESTI – S. D. B.)

V Českej provincii je inšpektorom SDB Ladislav VIK⁴⁶ (23. 3. 1923), objekt akcie LÁĎA. V slovenskej Jozef KAIZER⁴⁷ (29. 7. 1928) z Dolnej Súče, okr. Trenčín. V súčasnej dobe pôsobí na teritóriu ČSSR v duchovnej správe 53 rádových kňazov – saleziánov, mimo duchovnú správu je cca 250 rehoľníkov a ďalších niekoľko sto osôb, laických prívržencov, zapojených do aktivizácie rádovej činnosti. Kongregácia je zameraná na využitie všetkých dostupných foriem a metód práce na získavanie mládeže, najmä študentov stredných a vysokých škôl. Saleziáni prenikajú do všetkých oblastí spoločenského života, najmä do zdravotníctva, vedeckých a výskumných ústavov. Akúkoľvek činnosť vyvíjajú za dodržiavania zásad prísnej konšpirácie v spolupráci s rádovými kňazmi bez štátneho súhlasu, zamestnanými väčšinou v robotníckych profesiách.

Dňa 31. 1. 1988 bol zahájený ROK SV. DONA BOSCA, zakladateľa kongregácie saleziánov, pri príležitosti 100. výročia jeho úmrtia. Dňa 4. 2. 1989 prebehlo na záver tohoto roku tzv. ORATORIUM v kostole sv. Cyrila a Metoděja v P-8 Karlíne. Akcie sa zúčastnilo cca 1000 osôb z Čiech a Moravy, vrátane členov a priaznivcov kongregácie. Oratóriu predchádzala audiencia predných saleziánov u kardinála TOMÁŠKA.

Na teritóriu S-ŠtB Košice a Banská Bystrica boli v akciách JANO a FOKOLÁR prevedené komplexné preventívne a rozkladné opatrenia, do ktorých bolo zahrnutých celkom 33 osôb. Ich výsluchmi bolo zadokumentované, že Ing. Ján PIVARNÍK⁴⁸ (9. 3. 1929) je tajný rádový kňaz, ktorý sa podieľa na organizovaní LA na báze saleziánskej spoločnosti. Ďalej bolo zadokumentované, že jeho dôverný styk Ing. Alojz

46 Ladislav Vik (1923 – 2011), český katolícky kňaz, provinciál saleziánskej provincie v Čechách. Po likvidácii kláštorov bol niekoľko rokov internovaný, následne pracoval ako robotník. V roku 1960 bol tajne vysvätený za kňaza, v období Pražskej jari pôsobil ako sekretár biskupa Trochta. Provinciálom českých saleziánov sa stal v 80. rokoch.

47 Jozef Kaiser (1928 – 2002), slovenský katolícky kňaz. V 50. rokoch slúžil v Pomocných technických práporoch a vyše dvoch rokov bol väzený. V 60. rokoch bol vysvätený za kňaza, provinciálom slovenských saleziánov bol v rokoch 1981 – 1993.

48 Ján Pivarník (1929 – 2009), slovenský salezián a katolícky kňaz. Po Barbarskej noci slúžil niekoľko rokov v PTP a krátko bol väzený. Od polovice 60. rokov sa zapojil do aktivít tajnej cirkvi v Košiciach.

ŠPALDONĚ (1. 2. 1941) je tiež tajný rádový kňaz, ktorý riadi rodinné spoločenstvo v okrese Prešov. Ďalej bolo potvrdené, že fráter saleziánov Juraj KAŠČÁK⁴⁹ (8. 11. 1922) organizuje stretnutia mladých členov LA na chatách a pracuje ako typar pre saleziánov. Prameňom DIAGRAM⁵⁰ bolo potvrdené, že bol splnený hlavný cieľ celej akcie – utlmenie aktívnej činnosti, vnesenie nedôvery, vyvolanie pochybností a obáv.

Kongregácia saleziánov získala dlhodobým pôsobením a aktivizáciou svojej činnosti pomerne dobré pozície na CMBF a v Kňazskom seminári, podobne ako ďalšie rády. Garantom ich pôsobenia je rektor seminára Vojtech CIKRLÉ⁵¹ (20. 8. 1946) a ďalší bohoslovci vyšších ročníkov, napríklad Milan MIČO (28. 8. 1962 – 4. ročník) a Bohuslav NOVÁK (28. 4. 1958 – 4. ročník). V súčasnej dobe skladajú rehoľné sľuby bohoslovci II. ročníkov, napr. Pavel KOHÚT (21. 5. 1969), Ladislav JURČAGA (22. 2. 1969) a Pavel KELEMEN (22. 9. 1968).

Rád jezuitov (Societas Jesu – S. J.)

V duchovnej správe pôsobí v súčasnej dobe 51 rádových kňazov jezuitov, mimo duchovnú správu v rôznych civilných zamestnaniach pôsobí viac ako 100 jezuitov a niekoľkonásobne väčší počet laických prívržencov. Súčasné ústredie sa nachádza v Ríme, Via BORGIO S. Spirito 5. Provinciálom pre ČSR je Ján PAVLÍK⁵² z Brna, pre SSR Andrej OSVALD⁵³ z Liptovského Mikuláša.

K ostatným rehoľným spoločnostiam sa stavia ako „elita“ veľmi odmerane až odmietavo. V súčasnej dobe stojí rád jezuitov mimo aktivity k obnove rehoľných spoločností. Potvrdzuje to i skutočnosť, že sa provinciál PAVLÍK z Brna odmietol zapojiť do činnosti tzv. SENIORKLUBU, kde sa po vzore Sekretariátu rehoľných spoločností schádzajú všetci predstavení rádu. Napriek pozvaniu sa nezúčastnil PAVLÍK vo februári t. r. ani ustanovenia tzv. VÝBORU ŘEH. SPOLOČNOSTÍ, za čo je silne kritizovaný nielen aktívnymi členmi rádu jezuitov, ale i ostatnými provinciálmi. V uvedenom výbore zasadať i predstavené ženských rehoľných spoločností. Cieľom je vytvoriť jednotnú nátlakovú frontu za obnovenie činnosti rehoľí v ČSSR.

Provinciálovi PAVLÍKOVÍ sa vcelku úspešne darí organizovať za spoluúčasti užšieho okruhu osôb z Moravy dielčie akcie – exercície atď. v spojení s rehoľnicami. Vzhľadom k tomu, že ostatní jezuiti v ČSSR zostávajú stranou od diania, je PAVLÍK kritizovaný nielen členmi rádu, ale i generalátom v Ríme, kde sa už uvažuje o jeho výmene. Činnosť provin. PAVLÍKA je pod agentúrne-operatívnu kontrolou 2. odboru S-ŠtB Brno v akcii PROVINCIÁL. Tu sú pod kontrolou i spolupracovníci PAVLÍKA duchovní Vladimír TOMEČEK z Napajedel, tajný kňaz Ing. Václav JEŽÍK z Brna, Pavel AMBROS zo ŽERAVÍČ a ďalší. Získavané poznatky potvrdzujú, že rád pracuje prísne konšpiratívne v malých študijných skupinách s cieľom vytvoriť kádrové zálohy rádu pre prípad jeho obnovy.

V Slovenskej provincii je aktivita výraznejšia. Provinciál Andrej OSVALD z Liptovského Mikuláša udržiava kontakty so všetkými aktívnymi exponentmi rádu jezuitov. V tomto roku obdržal pozvanie

49 Juraj Kaščák (1922 – 1996), salezián. Pôsobil ako koadjutor v tajnej komunite saleziánov v Košiciach od polovice 60. rokov až do pádu komunistického režimu.

50 „DIAGRAM“ je krycie označenie spravodajsko-technického úkonu využívaného na dlhodobé odpočúvanie.

51 Vojtech Cikrle (1946), český katolícky biskup. Za kňaza vysvätený v roku 1976, za brnenského biskupa vymenovaný v roku 1990. V 80. rokoch pôsobil v kňazskom seminári v Litoměřicih.

52 Jan Pavlík (1920 – 2008), český katolícky kňaz a jezuita. V 50. rokoch po Barbarskej noci nastúpil na vojenskú službu k PTP, po jej skončení organizoval ilegálnu rehoľnú činnosť. Za svoje aktivity bol v roku 1955 odsúdený na dlhoročné väzenie. Provinciálom jezuitov v Čechách bol v rokoch 1971 – 1991.

53 Andrej Osvald (1925), slovenský katolícky kňaz a jezuita. Po Barbarskej noci slúžil vojenskú službu v PTP a v 50. rokoch bol väznený. Neskôr pracoval ako robotník, v 70. rokoch pôsobil ako kaplán a kňaz. Provinciálom jezuitov na Slovensku bol v rokoch 1977 – 1991.

od generála rádu na zasadanie prokurátorov, vrátane finančného krytia vo výške 1200 US dolárov. Možno predpokladať, že bude informovať o situácii v ráde a obdrží pokyny k ďalšej činnosti. OSVALD je v úzkom styku na Gabriela POVALU⁵⁴ zo Žiliny – objekt akcie ORGANIZÁTOR, ktorý má spojenie na generála KOLVENBACHA⁵⁵ do Ríma, ale i s taj. kňazom Vincentom PETRÍKOM z Košíc – objekt akcie JEZUITA. V tejto akcii je potvrdená orientácia na mládež – pod krytím turistikou sú poriadané schôdzky, kde sú tipováni a vychovávaní novici rádu.

Zaznamenávané sú i kontakty na rádio Vatikán prostredníctvom emigranta Ing. Timoteja MASARA⁵⁶, bývalého vedúceho slov. vysielania rádia Vatikán – t. č. sa zdržuje vo Švajčiarsku a na Slovensku má údajne rozsiahle kontakty.

Ako je zaznamenávané zo získaných poznatkov, rád jezuitov sa distancuje od akýchkoľvek cirkevných aktivít – podpisových akcií, pútí, petícií, Seniorskeho klubu, Výboru reh. spoločnosti atď. Provinciál PAVLÍK nepripúšťa ani väzby na CHARTU a ďalšie protištátné zoskupenia a iniciatívy s tým, že by mohli rádu ublížiť. Jeho pričinením sa darí držať v izolácii i jezuitu bez štátneho súhlasu Františka LÍZNU – objekt akcie UČEŇ, ktorého aktivitu ostatní jezuiti odsudzujú.

Pri celoštátnom rozpracovávaní rádu jezuitov je nutné sa riadiť metodickými pokynmi v projekte STÍN z roku 1986, ktoré boli zaslané všetkým 2. odborom S-ŠtB.

Rád františkánov (ORDO FRATRUM MINORUM – O. F. M.)

V českej svätováclavskej provincii bolo po predchádzajúcich vizitáciách povereníkov generála rádu Johna VAUGHNA, NSR štátneho príslušníka Petra AMENDTA (11. 7. 1944) a Wolfganga GROSSE (4. 2. 1943), menované provinčné vedenie (definitorium) a nový provinciál. Do definitoria boli generálom inštalovaní František JUŘÍK (18. 9. 1909, r. m. STANISLAV), Bohuslav HANUŠ (27. 10. 1924, r. m. TILTUS), Drahošlav ŘÍSKÝ (23. 9. 1925, r. m. BERNARD), Pavel KEJDANA (3. 1. 1932, r. m. ANTONÍN), Antonín DABROVSKÝ (19. 6. 1955, r. m. KLARET) a Miloslav JÁCHYM (6. 2. 1927, r. m. RADIM). Novým provinciálom po Františkovi KUBÍČKOVÍ (2. 10. 1913, r. m. INOCENC) bol menovaný Jozef MARÁŠEK (18. 7. 1924, r. m. FRANTIŠEK).

V slovenskej salvátorskej provincii ku zmenám nedošlo. V čele je i naďalej provinciál Ambróz JURČOVIČ⁵⁷ (17. 7. 1917), v nelegálnych štruktúrach III. rádu sv. Františka zohráva vedúcu úlohu Peter RÚČKA⁵⁸ (10. 3. 1955), objekt akcie OPÁT.

V mesiaci január 1989 sa uskutočnila v Berlíne poradná schôdzka predstaviteľov františkánskeho rádu, ktorá sa tu koná pravidelne každý rok od roku 1983. Schôdzky sa v dňoch 4. – 6. 1. 1989 zúčastnili

- 54 Gabriel Povala (1916 – 1988), jezuita a archeológ. Jeho túžbu byť rehoľníkom ukončila Barbarská noc v roku 1950. Neskôr pracoval ako archivár, robotník a archeológ. V 80. rokoch bol väznený komunistickým režimom.
- 55 Peter Hans Kolvenbach (1928), holandský katolícky kňaz, jezuita a univerzitný profesor. V rokoch 1983 – 2008 bol generálnym predstaviteľom Spoločnosti Ježišovej.
- 56 Timotej Masár (1939), jezuita a rozhlasový redaktor. Po emigrácii v roku 1968 vstúpil do Spoločnosti Ježišovej, absolvoval štúdium filozofie a teológie. Od roku 1975 pracoval v slovenskom oddelení Vatikánskeho rozhlasu. V rokoch 1978 – 1983 bol vedúcim slovenského vysielania Vatikánskeho rozhlasu.
- 57 Ambróz Jurčovič (1916 – 2004), katolícky kňaz a rehoľník. Po štúdiu teológie v Ríme pôsobil na Slovensku, v 50. rokoch bol niekoľko rokov väznený. Po prepustení z väzenia pracoval ako robotník. V rokoch 1969 – 1992 bol provinciálom františkánov na Slovensku.
- 58 Peter Rúčka (1955), rehoľník. V roku 1983 zatknutý v rámci akcie „VÍR“, ktorú ŠtB realizovala proti františkánom. Ako tajný františkán sa zapájal do tajných aktivít rádu vrátane šírenia samizdatovej literatúry.

Ambróz Jurčovič (Zdroj: Internet)

Kláštor v Trnave na zábere ŠtB (Zdroj: ABS)

provinciál MARÁŠEK, bývalý provinciál KUBÍČEK a člen rádu Jaroslav MOC (16. 8. 1918, r. m. ALOIS). Stretnutie sa zaoberalo situáciou rádu františkánov v celom svete. 70 prítomných predstaviteľov podporilo prebiehajúce ekumenické tendencie a nové smery.

V mesiaci marec 1989 bolo pre potreby rádu v ČSSR zaslané zo zahraničia prostredníctvom sekretára španielskej provincie Jaroslava ZUSKY (30. 12. 1918, r. m. ŠIMON) celkom 20 000 DM.

V súčasnej dobe pôsobí na teritóriu ČSSR v duchovnej správe 25 rádových kňazov-františkánov, mimo duchovnú správu je cca 90 rehoľníkov a niekoľko novicov. Zanedbateľný nie je počet niekoľko sto osôb, tvoriacich nelegálne štruktúry tzv. III. rádu sv. Františka. Tieto osoby žijú, pôsobia a aktivizujú svoju činnosť v tzv. komunitách, ktoré tvorí niekoľko desiatok rehoľných domov v celej ČSSR. V tejto súvislosti pripomínam platnosť METODICKÝCH POKYNOV k ďalšiemu rozpracovaniu celoštátneho projektu VÍR, zaslaných dňa 20. 3. 1986 všetkým odborom S-ŠtB pod č. p. VN-00872/5-86.

Rád dominikánov (Ordo Fratrum Praedicatorum – O. P.)

Rád dominikánov je charakteristický najmä svojou úzkou väzbou na charitné domovy, kde pôsobia rádové sestry dominikánky. V poslednom období sa opäť aktivizovala spolupráca provinciála rádu Jaroslava DUKU⁵⁹ z Plzne – objektu akcie DOMINO na rehoľnice v CHD Moravec a Kadaň. Rehoľnice sú plne nápo-mocné dominikánom pri získavaní a rozmnožovaní náboženskej literatúry, poskytujú finančné a materiálne podpory.

K najaktívnejším zoskupeniam dominikánov patrí skupina okolo provinciála Jaroslava DUKA v Plzni a Václava GAJZLERA v Jabloném v Podještědí. Napriek tomu, že DUKA organizuje činnosť rádu

59 Dominik kardinál Duka (1943), občianskym menom Jaroslav Duka, český kardinál. Krátko po vysvätení za kňaza mu bol odňatý štátny súhlas a v 80. rokoch bol väznený. V rokoch 1986 – 1998 provinciál českej provincie dominikánov. V rokoch 1998 – 2010 biskup královohradecký, od roku 2010 pražský arcibiskup a český primas.

v duchu pokynov, ktoré dostáva z generalátu z Ríma, je kritizovaný predchodcom, provinciálom Ambrožom SVATOŠOM⁶⁰, t. č. na Moravci, za malú aktivizáciu duchovných – dominikánov, ktorí pôsobia v celej ČSSR. V mnohých prípadoch totiž nie je udržiavaná ani rádová pospolitosť.

Provinciál DUKA sa vrhol, spoločne s ďalšími osobami, na budovanie a oživenie III. rádu sv. Dominika – terciárov. Spolieha sa na to, že terciári zapojení do normálneho života, ktorí sú viazaní rádu nižšími sľubmi, majú možnosť preniknúť do všetkých sfér života spoločnosti a sú prakticky neodhaliteľní.

Organizovanie terciátu prebieha prísne konšpiratívne podľa stanov III. rádu sv. Dominika, schválených generálom rádu Damiánom Aloisom BYRNOM. Generál rádu má eminentný záujem na návšteve ČSSR, kde hodlá previesť kompletnú vizitáciu a stanoviť líniu pre ďalšiu činnosť rádu. V tejto súvislosti hodlá navštíviť Rím i bývalý provinciál Ambrož SVATOŠ, ktorý sa dostal do rozporu s DUKOM, lebo nesúhlasí s orientáciou na terciárov a zabúdanie na I. rád.

O právne záležitosti sa opäť začal zaujímať dominikán BENEŠ, ktorý sa hodlá vrátiť z Moravce do Plzne.

DUKA sa zúčastňuje všetkých aktivít Seniorskeho klubu, Výboru reh. spol. atď., pripojuje sa k podpísaným akciám a za podpory dominikána GAJZLERA presadzuje svätorečenie blah. Zdislava. Tu vyvíjajú aktivitu ďalej dominikáni z Jablonného v Podještědí – Flaiberl, Švercl a Kubíček. Ako najaktívnejšieho dominikána označuje DUKA duchovného BAHNÍKA z Ústku, ktorý v rádovom odeve navštevuje púte, slav. boh. apod.

Rád dominikánov podniká kroky k zaisteniu svätorečenia Zdislavy, ktorá je svätcom 4. roku Vojtešského desaťročia (v r. 1991 chcú presadiť svätorečenie a oslavy v Jablonnom).

V Prahe pracuje pod priamym vedením provinciála DUKA komunita domin. v Lysolajoch, kde sú vo vile ubytovaní dominikáni VARADA, RAJLICH, KUFNER a MAYER. Rozpracovanie neleg. náb. činnosti prebieha v akcii DOLINA. Rád má v Prahe vybudované vlastné školiace stredisko za využitia videotekniky. Tu prebieha príprava príaznivcov a novicov rádu.

Dominikáni začali vystupovať na verejnosť pri púťach i cirkevných oslavách v dominik. rúchu – napr. Eduard MAYER z Lysolaj a ďalší. V Prahe sa ďalej sústreďujú dominikáni okolo duchovného Miroslava Vágnera z kostola sv. Jiljí. Tu sú náznaky napojenia na exponentov CHARTY a iniciatív – vid' pochod a kladenie kvetov na Star. námestí po bohoslužbe za Václava Havla⁶¹. Sú prijímané opatrenia k eliminácii vplyvu VÁGNERA, jeho premiestnením mimo Prahu. Dominikáni zorganizovali tzv. Výbor za ochranu VÁGNERA, s cieľom robiť nátlak na štátne orgány a nepripustiť premiestnenie menovaného.

V ČSSR pôsobia v duchovnej správe 20 dominikáni, mimo službu je 80 rehoľníkov a podľa nepotvrdených poznatkov asi 100 terciárov. Väčšinu členov rádu tvoria prestárle osoby bez evidentného záujmu o prevádzanie nelegálnej rádovej činnosti.

Rád má ústredie v Ríme Convento Santa Sabina, Piazza Pietro d Illiria 1, Aventino. Generálom je maestro generale BYRNE Damina Aloisiu. Provinciálom pre Slovensko je Juraj GABURA⁶² z Bratislavy, o ktorého činnosti nie je nič známe. Česká provincia v čele s DUKOM o spoluprácu so Slovenskom neprejavuje záujem.

60 Ambrož Svatoš (1913 – 2007), český rehoľník. V rokoch 1948 – 1986 bol provinciálom českej dominikánskej provincie, v 50. rokoch niekoľko rokov zatknutý a internovaný.

61 Václav Havel (1936 – 2011), český dramatik, disident, politik a štátnik, prezident Československa (1989 – 1992) a Českej republiky (1993 – 2003). Bol najznámejším disidentom v komunistickom Československu, zakladateľom Charty 77, v období normalizácie niekoľko rokov väznený. V roku 1989 patril medzi zakladateľov Občianskeho fóra a hlavných protagonistov Nežnej revolúcie v Prahe.

Rád premonštrátov (Ordo Praemonstratensis – O. S. B.)

V ráde premonštrátov došlo k aktivizácii po uskutočnenej návšteve generála rádu Van de VENA v ČSSR (viď informácia z novembra 87). Menovaný poskytuje v súčasnej dobe k zaisteniu nelegálnej náboženskej činnosti v ČSSR materiálne i finančné prostriedky – viď poznatky z akcií OPÁT a DRŽITEL. Činnosť je z pokynu generála viac orientovaná na prepojenie s rehoľnicami premonštrátkami v ÚSP, DD a CHD. K uvedenej činnosti sa nedarí získať poznatky a v podmienkach uvedených zariadení je prakticky neodhaliteľná. Zo všetkých 5 kanónií (Strahovská, Tepelská, Želivská, Novoríska a na Slovensku Jasovská) je najaktívnejšia Strahovská, kde je sústredená najsilnejšia komunita. Dňa 29. 9. 1987 bola prevedená voľba nového opáta, ktorým sa na základe voľby 17 členov kanónie stal Jozef POJEZDNÝ⁶³, administrátor z Osovej Bytýšky. Súčasne bola ustanovená rada kanónie, ktorá sa nepravidelne schádza. Je tu zaznamenávaná nejednota koncepcií ďalšej činnosti rádu i riešenie situácie v jednotlivých kanóniách. Všetky kanónie sa orientujú na tipovanie a výber rádových novicov. Je zaznamenávané, že sa snažia dostať priaznivcov rádu k štúdiu na CMBF v Litoměřicih. Jednotlivé kanónie udržiujú spojenie s premonštrátmi v NSR, NDR a Rakúsku, odkiaľ je rád podporovaný finančne i materiálne. Od začiatku roku 1988 vydáva Strahovská kanónia rádu premonštrátov samizdat MOZAIKA na dovezenom cyklostyle. Jedná sa o tlačovinu rýdzo náboženského charakteru, v ktorej sú uverejňované aktuality zo života rádu, preklady, teologické úvahy a pod.

Nová koncepcia činnosti rádu premonštrátov bola načrtnutá na generálnej kapitule v NSR v ŠTENFELDE, ktorá sa uskutočnila v júli min. roku. Za ČSSR sa jej zúčastnili premonštráti PYTEL, PETŘINA, ŘEHÁK⁶⁴ a ďalšie dve neustanovené osoby.

Na schôdzke v Božné p. Pernštejnem u pátera DOUBRAVU sa v septembri 1988 uskutočnila schôdzka, kde bola zhodnotená situácia v ráde, poskytnutá informácia o generálnej kapitule a zvolená rada v zložení ŘEHÁK z Mšena, SVATEK – Žatec, ŠPRLÁK – Chomútov, PETŘINA – Praha, MALÍK – Tasov, KOZUBÍK – Strmilov.

V duchu záverov gen. kapituly bolo dohodnuté aktivizovať styk všetkých členov rádu premonštrátov medzi sebou – udržiavať rádovú pospolitosť a uskutočňovať minimálne 1 × za mesiac spoločné akcie a schôdzky.

Podľa získaných poznatkov boli získaní 3 noví členovia rádu Adrian Pavel ZEMEK⁶⁵ – kaplán v Plzni a Jakub Karel BERKA⁶⁶ – kaplán v Chomutove. Zo zahraničia dochádzajú stále finančné prostriedky ku krytiu činnosti premonštrátov. PYTEL spoločne s PETŘINOM prijali pred časom finančný príspevok vo výške 50 000 TK.

Premonštráti sa zapájajú do všetkých aktivít rím. kat. cirkvi. Opát Vít TAJOVSKÝ⁶⁷ – objekt akcie OPÁT sa ako zástupca generála pre ČSSR zapojil plne do činnosti tzv. SENIORKLUBU a vo februári i do

- 62 Juraj Gabura (1913), slovenský rehoľník. V 50. rokoch bol režimom odsúdený na doživotie v procese proti členom Bielej légie. Od 60. rokov sa veľmi intenzívne zúčastňoval na aktivitách tajnej cirkvi na Slovensku, mnohými je preto považovaný za „otca slovenských dominikánov“.
- 63 Jozef Pojezdny (1943), český katolícky kňaz a premonštrát. V roku 1969 bol vysvätený za kňaza, v období normalizácie sa podieľal ako tajný rehoľník na aktivitách tajnej cirkvi v Čechách.
- 64 Tadeáš Řehák (1923 – 1997), český katolícky kňaz a rehoľník. V 50. rokoch väznený, v období normalizácie sa aktívne zapájal do činnosti tajnej cirkvi v Čechách.
- 65 Adrián Pavel Zemek (1961), český katolícky kňaz a duchovný. Za kňaza bol vysvätený v roku 1987, po páde komunistického režimu pôsobil ako generálny vikár plzenskej diecézy.
- 66 Jakub Karel Berka (1962), český katolícky kňaz.
- 67 Bohumil Vít Tajovský (1912 – 1999), český katolícky kňaz a rehoľník. Za kňaza bol vysvätený v roku 1937, v roku 1934 vstúpil do rádu premonštrátov. V 50. rokoch bol vo vykonštruovanom procese Machalka a spol. odsúdený na 20 rokov väzenia, pričom vo väzení strávil 11 rokov. V období normalizácie bol pod dohľadom ŠtB a nemohol sa venovať duchovnému povolaniu.

nového VÝBORU REHOĽNÝCH SPOLOČNOSTÍ, ktorých je čestným predsedom. Aktívne vystupoval spoločne s ďalšími predstavenými muž. reh. spol. na schôdzke u kardinála TOMÁŠKA. Schôdzka prebehla vo februári t. r. Zúčastnilo sa jej 30 rehoľníkov – všetci predstavení, okrem provinciála jezuitu PAVLÍKA. Cieľom schôdzky za účasti a podpory biskupa redemptoristov LÍŠKU⁶⁸ bolo požiadať kardinála TOMÁŠKA o podporu pri obnove činnosti rehoľ v ČSSR. Na zhromaždení bol spracovaný návrh na obnovu mužských rádov v ČSSR. Kardinál TOMÁŠEK prisľúbil plnú podporu a pomoc. Návrh osobne prejedná na MK ČSR a podľa možnosti požiada o riešenie tejto otázky i vládu ČSSR. V priebehu schôdzky kardinál TOMÁŠEK apeloval na rádovú identitu a vyzval rehoľníkov k nebojácnosti vrátane nosenia rádového odevu.

V súvislosti s 3. rokom Vojtešského desaťročia, ktoré bude prebiehať v duchu svätých kňazov a osláv zakladateľa rádu sv. NORBERTA, boli uložené rádu nasledujúce úlohy:

- vydať životopis sv. Norberta a sv. Hroznaty
- venovať v priebehu roka homilie týmto rád. Svätcom
- zaistiť dňa 6. 6. 1990 veľké slávnostné bohoslužby a oslavu sv. Norberta

V súčasnej dobe pôsobí v ČSSR v duchovnej správe 40 rehoľníkov, mimo je 10 rehoľníkov premonštrátov. V poslednej dobe narástol počet rádových priaznivcov na 20. Medzi členmi rádu je nejednota a v koncepcii činnosti rada rozporov. Tieto rozpory je nutné podporovať v akcii OPÁT i DRŽITEL, kde je treba zaistiť užšiu koordináciu rozpracovania medzi 2. odbormi S-ŠtB Praha a Hradec Králové.

Rád má ústredie v Ríme, Viale GIOTTO 27/29. Ako už bolo uvedené, zástupcom generála pre ČSSR je opát TAJOVSKÝ, na Slovensku je predstaviteľom Ján RIŠKO z Trnavy.

O situácii na Slovensku nie je žiadny prehľad napriek tomu, že Jasovská kanónia podľa informácií v samizdate MOZAIKA vyvíja tiež aktivitu.

Pri celoštátnom rozpracovaní problematiky mužských rehoľných spoločností je postupované podľa Metodických pokynov v projektoch VÍR – františkáni, KONCERT – saleziáni a STÍN – jezuiti. Je možné konštatovať, že sa podarilo získať prevádzanými opatreniami prehľad o uvedených mužských rádoch vrátane dokumentácie činnosti najaktívnejších predstaviteľov.

Na dobrej úrovni je rozpracovanie rádu v rámci 2. odboru S-ŠtB Brno, Hradec Králové a Plzeň.

Pod veľmi dobrou agentúro-operatívnu kontrolou je objekt akcie PROVINCIAL – provinciál rádu jezuitov Ján PAVLÍK z Brna. V rámci komplexu opatrení sú využívané k eliminácii nelegálnej a rádovej náb. činnosti vynútené operatívne styky. Pozitívne sa odráža i kombinácia prevádzaná v súvislosti s rozpracovaním akcie UČEŇ – duchovný RKC, člen rádu jezuitov Františka LIZNY, signatára CH-77 s cieľom vniesť do rádu rozpory a vzájomnú nedôveru. Bolo zahájené rozpracovanie akcie TON – jezuitu Vladimíra TONEČKA a v návaznosti i novokňazov prijatých do rádu SYKORU a MAJKOVA.

Rád jezuitov udržiava kontakty na generalát rádu v Ríme. Minulý rok navštívil zasadanie prokurátorov v Ríme provinciál PAVLÍK. V tomto roku hodlá navštíviť Rím provinciál jezuitov pre Slovensko Andrej OSVALD, ktorý obdržal od generála rádu Petera Hanse KOLVENBACHA devízový dar 1200 US dolárov. Menovaný má záujem navštíviť ČSSR a previesť v ráde vizitáciu.

68 Antonín Liška (1924 – 2003), český katolícky biskup a rehoľník. Do rádu redemptoristov vstúpil v roku 1944. Počas likvidácie kláštorov bol internovaný a nastúpil do vojenskej služby k PTP. Po skončení vojenčiny pôsobil v druhej polovici 50. rokov ako tajný kňaz prakticky až do pádu komunizmu. Od roku 1988 bol svätiacim biskupom pražskej arcidiecézy, od roku 1991 generálnym vikárom a neskôr administrátorom v tejto arcidiecéze, v rokoch 1991 – 2002 českobudějovickým arcibiskupom.

Na veľmi dobrej úrovni je vedené rozpracovanie akcie DOMINO, v ktorej je rozpracovávaný provinciál rádu dominikánov Jaroslav DUKA z Plzne.

V akcii je dokumentované, že menovaný riadi, organizuje a koordinuje činnosť provincie v rámci celej ČSSR. Za týmto účelom udržuje styky na členov rádu a v poslednom období s terciármi rádu, ktorých sa snaží zaktivizovať v duchu stanov III. rádu schválených generálom rádu Damianom Aloisom BYRNOM. Aktívne rozpracovanie akcie DOMINO prináša trvalé hodnotné poznatky k aktivitám rádu, ale najmä terciárov. Bolo zistené, že sa rádu podarilo vybudovať vlastné školiace stredisko za využitia videotechniky. Rád je orientovaný na upevnenie pozícií, prijímanie dorastu, vytváranie podmienok pre obnovu reholí, návrat cirkevného majetku.

V poslednom období, najmä po návšteve generála rádu v roku 1987 Van de VENA v ČSSR sa zaktivizovala i činnosť rádu premonštrátov. Táto skutočnosť je plne potvrdzovaná v akciách OPAT a DRŽITEL.

Bolo zistené, že rád na základe pokynu generála úzko spolupracuje s rehoľnicami premonštrátkami v ÚSP, CH i DD, lebo v týchto podmienkach je schôdzková i ďalšia činnosť prakticky neodhaliteľná. Najväčšiu aktivitu zo všetkých kanónií prejavuje strahovská, ktorá je početne najsilnejšia. Po voľbe nového opáta kanónie, ktorým sa stal Jozef POJEZDNÝ z Osovej Bytýšky, bola ustanovená rada kanónie, ktorá sa pravidelne schádza. Od začiatku roku 1988 vydáva kanónia vlastný bulletin MOZAIKA, kde sú uverejňované aktuality zo života cirkvi, preklady, teologické úvahy a pod. V akcii DRŽITEL je nutné zistiť koordináciu s akciou OPÁT, rozpracovávanú 2. odborom S-ŠtB H. Kráľové, lebo TAJOVSKÝ je zástupcom generála rádu pre ČSSR. Menovaný sa plne zapojil do činnosti tzv. SENIORKLUBU, v ktorom sa spoločne s ostatnými predstavenými rehoľných spoločností podieľa na spracovávaní koncepcií a rôznych nátlakových a podpisových akcií s cieľom dosiahnuť v ČSSR plnú obnovu rehoľného života.

V poslednom období vzniklo nové rádové zoskupenie VÝBOR REH. SPOLOČNOSTÍ, ktorého predsedom sa stal opát TAJOVSKÝ. V uvedenom zoskupení sú zastúpené mimo predstavených mužských rehoľných spoločností i ženské rehoľné spoločnosti.

Cieľom je zistiť koordináciu činnosti všetkých rehoľných spoločností, ujednotiť postoje a vytvoriť jednotnú frontu k presadeniu požiadaviek plnej obnovy rehoľného života, vrátenie majetkov, zmeny cirkevných zákonov atď.

Niektoré snahy sa priamo odrážajú i v aktivite kardinála TOMÁŠKA, ktorý požiadal vládu ČSSR o návrat Brevnovského benediktínskeho kláštora za účelom zriadenia „viacúčelového zariadenia“ pre prípravu jáhnov a katechetov, o ktorých povolení sa uvažuje.

Mužské rehoľné spoločnosti prejavujú zvýšený záujem o mládež, tipujú, vychovávajú a prijímajú tajne ďalších členov rádu. Zaznamenávaná je i väčšia aktivita vo vzťahu na CMBF v Litoměřiciach, ale i v Bratislave. Bohoslovcom vytipovaným pre vstup do rehole, alebo už získaným rehoľníkom sú poskytované finančné prostriedky, magnetofóny, najmä však študijné materiály z domácich, zahraničných, ale i samizdatových prameňov.

Získané poznatky jednoznačne dokumentujú aktivitu rádu a kongregácií, ktoré sa snažia vytvárať podmienky pre svoju legalizáciu. Sú získavané poznatky o naviazaní kontaktov na ďalšie reakčné cirkevné zoskupenie a o plnej podpore ich akcií. V mnohých prípadoch sú rehoľníci priamymi alebo skrytými organizátormi – cirkevných pútí, podpisových akcií, taj. fakúlt, atď.

Na základe analýzy súčasnej operatívnej situácie v problematike rím. kat. cirkvi je možné predpokladať zintenzívnenie nelegálnej nepriateľskej a podvratnej činnosti. Potvrdzuje to i činnosť „Výboru na prípravu Vojtešského desaťročia“, ktorá smeruje nielen k duchovnej obnove. Cieľom je maximálne oživenie

náboženského života, organizovanie púti na oslavu svätcov a získanie späť stratených pozícií rím. kat. cirkvi v socialistickej spoločnosti.

V nasledujúcom období bude nutné činnosť v oblasti mužských rádov orientovať na nasledujúce úlohy:

- pokračovať v rozpracovávaní hlavných rádových zoskupení františkánov, saleziánov a jezuitov v projektoch VÍR, KONCERT a STÍN⁶⁹
- nedopustiť zpolitizovanie rehoľných spoločností, všetkými silami a prostriedkami zamedzovať prepojenie a zjednotenie antisocialistických síl s reakčnými predstaviteľmi mužských rádov
- rozkladnými opatreniami a formami skrytej prevencie eliminovať nátlakové akcie voči štátu
- získavať poznatky k „Výboru rehoľných spoločností“, v ktorom sú zapojení predstavitelia mužských i ženských rehoľných spoločností. Zanášať rozpory a prevádzať rozkladné opatrenia eliminujúce snahy rádu o zjednotenie pri kladení požiadaviek smerujúcich k plnej obnove rehoľného života v ČSSR
- zisťovať akékoľvek nepriateľské aktivity rádových zoskupení a prijímať príslušné opatrenia k ich utlmeniu alebo rozloženiu
- budovať agentúrnu sieť k prenikaniu do rádových zoskupení, zisťovať rádový dorast, odhaľovať prepojenie na zahraničie, mapovať terciárov rádu a eliminovať ich nelegálne náb. aktivity
- s predstavenými rehoľných spoločností a najaktívnejšími rehoľníkmi v súlade s operatívnou situáciou prevádzať vynútené operatívne styky, s cieľom získať informácie o pripravovaných akciách a zámeroch, zanášať dezinformácie a tlmiť ich aktivitu
- viesť aktívne rozpracovanie všetkých predstavených jednotlivých mužských rehoľných spoločností
- o všetkých nelegálnych aktivitách rádových zoskupení neodkladne informovať
- 1× ročne predkladať vyhodnotenie bázy rehoľných spoločností 2. odboru S-ŠtB Bratislava

Všetká agentúrno-operatívna činnosť a komplex všetkých ďalších aktivít, vplyvových, preventívnych a rozkladných opatrení musí byť koordinovaný s oficiálnou štátnou cirkevnou politikou za citlivého prístupu v duchu politickej účelnosti. Všetky rozsiahlejšie opatrenia z tohto pohľadu je potrebné konzultovať na 2. odbore S-ŠtB Bratislava.

Peter Jašek, Jerguš Sivoš • Activities of the Clandestine Church in the Eve of the Fall of Communist Regime through the Eyes of the State Security Documents

Published documents aim to complete the mosaic of the State Security activities in the key period of November 1989. The first three documents belong chronologically in the time right before the events of November 17th, but they bring a comprehensive view on the State Security activities against 'illegal church structures', as this was how the activities of the Secret Church were called by the State Security using its own language. All the documents prove that the State Security did not slack off in its fight against the so-called internal enemy even on the eve of the fall of the Communist regime. It not only monitored the activities of the Christian dissent representatives, but at the same time the State Security also prepared active measures in its fight against the secret church in the area of secret monastic orders and publishing samizdata. The documents also present an overview of activities of the respective secret church and samizdata structures.

69 V rámci akcie „VÍR“ realizovala ŠtB rozsiahle opatrenia proti tajným členom františkánskeho rádu na území komunistického Československa v 80. rokoch. Vrchol predstavovalo rozsiahle zatýkanie tajných členov rádu 27. marca 1983. Pozri: DUBOVSKÝ, P.: Akcia „VÍR“. Zásah ŠtB proti tajným františkánom 27. marca 1983 (mužská vetva). In: Pamäť národa, roč. 3, 2007, č. 2, s. 32 – 44. Agentúrno-operatívne opatrenia realizovala ŠtB aj voči saleziánom (akcia „KONCERT“) a jezuitom (akcia „STÍN“).

POUŽITÉ SKRATKY:

CMBF	Cyrlometodská bohoslovecká fakulta	r. k.	rímskokatolícka
Čs.	československý	r. m.	rehoľné meno
ČSR	Česká socialistická republika	reh. spol.	rehoľné spoločenstvá
ČSSR	Československá socialistická republika	Rím. Kat.	rímskokatolícka
DD	domovy dôchodcov	RKC	rímskokatolícka cirkev
DM	Deutsche Mark (nemecká marka)	RSE	Rádio Slobodná Európa
DSS FN	Domov sociálnej starostlivosti Fakultnej nemocnice	RV	Rádio Vatikán
HL. m.	hlavné mesto	S-ŠtB	správa Štátnej bezpečnosti
CH-77	Charta 77	SKD PIT	Združenie katolíckeho duchovenstva
CHD	charitatívny dom		Pacem in terris
IDC	ideodiverzné centrá	SNB	Sbor národní bezpečnosti, na Slovensku používaná skratka ZNB ako Zbor národnej bezpečnosti
HA	Hlas Ameriky		
KSČ	Komunistická strana Československa	Soc.	socialistický
KŠ	kapitalistické štáty	SSR	Slovenská socialistická republika
LA	laický apoštolát	ŠPZ	štátna poznávacia značka
MK SSR	Ministerstvo kultúry Slovenskej socialistickej republiky	ŠtB	Štátna bezpečnosť
MLR	Maďarská ľudová republika	t. r.	toho roku
NC	nelegálna cirkev	TIR	Transport International Routier
NDR	Nemecká demokratická republika		(preklad z francúzštiny Medzinárodná cestná preprava)
NSR	Nemecká spolková republika	TK	tuzexové koruny
O-ŠtB	oddelenie/odbor Štátnej bezpečnosti	ÚSP	Ústav sociálnej péče
OS ZNB	Okresná správa Zboru národnej bezpečnosti		(Ústav sociálnej starostlivosti)
P-8	Praha 8	VB	Verejná bezpečnosť
PLR	Poľská ľudová republika	Zsl.	západoslovenský
Provin	provinciála	ZÚ	zastupiteľský úrad

Mgr. Peter JAŠEK, PhD. (1983)

Históriu vyštudoval na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, kde v roku 2009 obhájil titul PhD. V súčasnosti je pracovníkom sekcie vedeckého výskumu v Ústave pamäti národa. Vo svojej vedeckej tvorbe sa venuje slovenským dejinám 20. storočia, najmä obdobiu 2. svetovej vojny, normalizácii a pádu komunistického režimu na Slovensku. Je zostavovateľom zborníkov *20. výročie Nežnej revolúcie* (2010), *Interpretácia dokumentov ŠtB* (2011) a *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe* (2012). Zároveň je spoluautorom vedeckej monografie *Smolenice. Vlastivedná monografia obce* (2011) a odborných monografií *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku 1945 – 1989* (2012); *Slovenskí generáli 1939 – 1945* (2013). Popri tom publikoval viacero vedeckých štúdií a odborných článkov na Slovensku aj v zahraničí, najviac z nich v časopise *Pamäť národa*. Je spoluautorom výstav zameraných na dejiny Slovenska v druhej polovici 20. storočia *Prísne tajné! Dejiny Štátnej bezpečnosti na Slovensku* (2011), *Protikomunistický odboj na Slovensku* (2012), *Sviečková manifestácia 25. marca 1988* (2013) a *Pád komunistického režimu na Slovensku* (2013).

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD. (1979)

Je absolventom Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, študijný odbor dejepis – občianska náuka a etika. Pracuje v Ústave pamäti národa. Je autorom publikácie *XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozvedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1990*, monografie *Bez rozsudku! Pracovné tábory a sústredňovacie tábory a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953* a spoluautorom publikácií *Biografický slovník predstaviteľů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstníci* a *V stopách železného Felixa*. Okrem uvedeného je autorom či spoluautorom desiatok štúdií a článkov, resp. niekoľkých výstav k uvedenej problematike.

„KOMUNISTICKÝ SVET BOL SVETOM PRETVÁRKY A DVOJITÝCH HODNÔT“

ROZHOVOR S TRIBÚNOM NEŽNEJ REVOLÚCIE JÁNOM BUDAJOM

PETER JAŠEK, ONDREJ PODOLEC

V tomto roku si pripomíname 25. výročie klúčovej udalosti moderných slovenských dejín – pádu komunistického režimu v roku 1989. Dramatické udalosti novembrových dní a nezabudnuteľné masové bratislavské mítingy zostanú pre pamätníkov navždy spojené s tvárou ich spolu-moderátora a lídra hnutia Verejnosť proti násiliu (VPN) Jána Budaja a jeho charakteristickou kotolníckou čiapkou – „budajkou“. Dnes je viceprimátorom hlavného mesta Slovenskej republiky a pri príležitosti okrúhleho výročia Nežnej revolúcie poskytol rozhovor časopisu *Pamäť národa*.

Ján Budaj sa narodil 10. februára 1952 v Bratislave. Už pred rokom 1989 patril medzi najznámejších disidentov na Slovensku – aktívne sa angažoval na vydávaní samizdatov a organizoval rôzne podujatia, zamerané na prezentáciu nezávislej kultúry. V priebehu 80. rokov sa zaradil medzi lídrov rôznych polooficiálnych ekologických iniciatív a bol zostavovateľom legendárnej publikácie *Bratislava/nahlas* v októbri 1987. Jeho aktivity neunikli pozornosti Štátnej bezpečnosti a tak viac ako 10 rokov mohol pracovať iba ako robotník – kurič. Vďaka svojim mnohostranným aktivitám sa aj v kritických dňoch novembra prirodzene ocitol v centre spoločenského diania. Už od prvých dní bol jedným z lídrov hnutia Verejnosť proti násiliu, ktoré v novembrových dňoch roku 1989 vystúpilo ako široká občianska platforma proti komunistickému režimu. Zúčastnil sa na všetkých dôležitých rokovaníach s komunistickým vedením štátu o odovzdaní moci. Stál na čele VPN až do víťazných volieb v júni 1990. Rozhovor sa uskutočnil na jar a v lete 2014.

Ján Budaj ako stredoškolský študent na fotografii z roku 1968 (Zdroj: Archív J. Budaja)

DETSTVO, MLADOSŤ A ROK 1968

Pán Budaj, z akej rodiny pochádzate – ako formovalo rodinné prostredie vaše neskoršie názory a postoje?

Narodil som sa síce v Bratislave, ale mladosť som strávil v dedinke blízko Bratislavy. Rodičia boli ľudia, ktorí žili pre kultúru. Mama bola dobrovoľná knihovníčka a otec bol šéfom kina a premietač v jednej osobe. Ani jeden z nich nebol politicky angažovaný v komunistickej strane ani v stranách Národného frontu¹. Matka s knihami chodila medzi ženy a do domácností. Bola „homo politicus“ v tom zmysle, že sa zaujímala o verejné záležitosti. Vo svojom okolí som nemal nejako zvlášť politicky angažovaných ľudí. Pokiaľ ide o rodinu – boli dva prípady – otcova sestra si vzala evanjelického kňaza, ktorý bol zatvorený v 50. rokoch. Ale v rodine sa o tom, že prečo, nehovorilo. Z matkinej strany mal niečo s politikou jej brat, bol predvojnovým

1 Národný front Čechov a Slovákov bolo v rokoch 1945 – 1990 združenie politických strán a spoločenských organizácií. V Národnom fronte mohli byť združené len štátom povolené organizácie, a tak sa stal jedným z najefektívnejších nástrojov totalitného komunistického režimu na udržiavanie a upevňovanie moci. Po celý čas svojej existencie bol pod vplyvom a kontrolou komunistickej strany.

komunistom a po nej robotníckym kádrom, ale to som bol ešte príliš malý. Zomrel predčasne, mám pocit že som ho videl iba raz.

60. roky bola ale doba, ktorá bola plná očakávaní zmeny, a rastúcej politizácie. Zažil som v nej aj svoju prvú súkromnú vzburu: študentský útek z povinnej brigády. Zorganizoval som zopár kamarátov, mali sme hádam 13 rokov. To ešte režim nemal voľné soboty, školy ale začali s napodobňovaním sovietskych „subotnikov“ – to bol sovietsky model dobrovoľne povinných sobotných brigád. Nevidel som zmysel v tom, že nás škola namiesto vyučovania, ktoré bývalo v sobotu krátke, núti „dobrovoľne“ stráviť celý deň na zemiakovej brigáde. Nebolo to od 13-ročného decka pochopiteľne žiadne politické gesto, iba výtržnosť. Riaditeľ však z môjho činu urobil exemplárnu kauzu, z Pionierskej organizácie ma vylučovali na školskom dvore, pred celou školou. Odvtedy sa dá s istou dávkou sebaíronie povedať, že som bol odkázaný už iba do tých spolkov, čo som sám založil...

Ako si spomínate na udalosti pamätného roku 1968?

V roku 1968 som mal 16 rokov a naplno žil prudko sa meniacou dobou. Hltal som novú filmovú vlnu, chodieval do Divadla na Korze², v Prahe do známych intelektuálnych kaviarní a „divadiel malých foriem“, na kon-

Sovietske tanky pri budove Univerzity Komenského v Bratislave (Zdroj: AÚPN)

certy... Mal som totiž v Prahe tetu, trávil som u nej tri štyri týždne cez prázdniny. Aj v lete 1968, ale odišiel som domov zopár dní pred okupáciou.

V pamäti mi z roku 1968 ostalo najviac obdobie po okupácii. Ten rok by sa nemal opisovať ako jeden balík, ale ako dráma s tromi či štyrmi odlišnými dejstvami. Jedným dejstvom boli reformy zhora, z vôle komunistickej strany, čo ľudí osmeľovalo. Preto mali odvahu vyslovovať dovtedy nemysliteľné, bohorúhačské slová – ako napr. zrušenie cenzúry, alebo zločiny stalinizmu. Svet sa po onom uvoľnení zhora rýchlo menil – dalo sa cestovať, Dubček³ zaviedol

„dubčekove rožky“⁴, aj voľné soboty, skákal do bazénu a chodil medzi ľuďmi. Ale i tak dynamika nahromadená v spoločnosti už čoskoro utiekla KSČ smerom dopredu. Bolo to ako keď si chlapča ženie pred sebou koleso, a to sa z kopca rozbíha tak, že za ním nestačí. Myslím, že v lete sa už prebúdzali aj odporcovia komunistickej ideológie, ale voči tej Dubčekovej „dobrej“ komunistickej strane, navyše sfackovanej spojencami, by sa im v to leto vystupovalo asi len ťažko. Ale som presvedčený, že na jeseň 1968 by sa režim nevyhol požiadavke na pluralizáciu, veď už vznikol napr. KAN⁵. Ľudia ako Vaculík⁶ vyzývali ľudí, aby neakceptovali

2 Legendárne bratislavské divadlo na Suchom mýte, zatvorené normalizačným režimom v roku 1971. Známe bolo aj pôsobením humoristickej dvojice Milan Lasica – Július Satinský. Po roku 1989 bolo obnovené pod názvami Astorka Korzo '90.

3 Alexander Dubček (1921 – 1992), slovenský komunistický a sociálnodemokratický politik. Vyrastal v Sovietskom zväze, počas 2. svetovej vojny pôsobil v ilegálnej KSS, aktívne sa zúčastnil bojov v SNP. V roku 1962 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSS a z tejto pozície mal veľký podiel na politickom uvoľnení na Slovensku. V roku 1968 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSČ a symbolom obrodného procesu Pražskej jari. Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 sa jeho mocenské pozície oslabovali, v roku 1969 bol odvolaný z pozície 1. tajomníka ÚV KSČ a v straníckych čistkách vylúčený z KSČ. V období normalizácie sa zapojil do disentu a bol prísne sledovaný štátnou bezpečnosťou (ŠtB). Po páde komunistického režimu sa vrátil do politiky ako predseda Federálneho zhromaždenia (1990 – 1992).

4 Ľudovo sa tak vtedy nazývalo väčšie a kvalitnejšie pečivo, ktoré bolo v obchodoch novinkou.

5 Klub angažovaných nestraníkov vznikol v apríli 1968 ako hnutie ľudí, ktorí sa chceli angažovať v politike a zároveň nechceli byť členmi komunistickej strany ani ďalších strán v Národnom fronte. Spolok bol zakázaný niekoľko dní po okupácii.

6 Ludvík Vaculík (1926), český spisovateľ a publicista. V druhej polovici 60. rokov sa veľmi aktívne zapojil do obrodného procesu. V roku 1968 vzbudil mimoriadnu pozornosť publikovaním manifestu „Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem“, ktorý si vyslúžil ostrú kritiku sovietskeho komunistického vedenia. Po nástupe normalizácie patril medzi perzekvovaných disidentov. Bol signatárom Charty 77 a patril medzi zakladateľov edície Petlice.

polovičnú slobodu. Ja som čítal tie vyhlásenia, napr. Dvetisíc slov⁷ a rozumel presne, o čo ide. Títo ľudia hovorili už o skutočnej demokracii a nie o tej socialistickej demokratickej, ktorou sa oháňala KSČ. KSČ stále zdôrazňovala, že ide o „proces“, všetko sa malo diať graduálne, ale nevedela, kde to má mať koniec.

Napriek tomu sa nekomunistická vízia vývoja nedokázala v roku 1968 zadefinovať hádam aj preto, že vyrašť mohla najskôr v pražskom prostredí, to však bolo imanentne ľavicové. Nechceli už komunizmus ruského strihu, ale ďalej im výhľad zahmlievali pokrokárske tradície a ľavicový kontext českej politiky. Od volieb 1946 uplynulo už viac než 20 rokov, ale ešte vždy boli Čechy jediným miestom na svete, kde komunistická strana väčšinovo vyhrala demokratické voľby⁸ (čo platí hádam aj podnes). Či si prečítate texty Kun-

deru⁹, alebo Kohouta¹⁰, Vaculíka, Hrabala¹¹ alebo Havla¹², ich vnímanie sveta v 60. rokoch zodpovedalo českému kontextu, ktorý v 20. storočí oscilloval medzi starším sociálno-revolučným (a protipápeženeckým) husitizmom a novším sebaobrazom plebejskej, ale aj progresívnej spoločnosti. Napríklad témy ako národ, cirkev a osobná viera v Boha ostávali aj v dobe oslabenia komunistickej cenzúry pre väčšinu českých intelektuálov niečím nezaujímavým a historicky „definitívne prekonaným“. Kultúrne elity 60. rokov ordinovali spoločnosti skôr sexuálnu revolúciu, dráždili meštiacky (v Česku) alebo tie naše zasa dedinský vkus, atakovali hranice povoleného.

Možno preto sa tak stotožnili s rokom 1968.

Áno, reformný experiment 1968 bol skutočne najmä českým prí-

spevkom k experimentom na tému trvalo udržateľného, ľudmi akceptovaného socializmu či komunizmu. Do tej „čapkovskej“ torty zapiekli psíček a mačička už dávno pred rokom 1948 českú predstavu o národnej predurčenosti k socializmu (línia J. Hus¹³ – T. G. Masaryk¹⁴ – K. Gottwald¹⁵). A ten základ torty sa celkom nevyhodil ani po roku 1968, možno s obmenou: J. Hus – T. G. Masaryk – J. Palach¹⁶. V celej českej kultúre 20. storočia pokračovalo špecifické „vyrovnávanie sa s náboženskou otázkou“ a trvalo presvedčenie o kultúrnej (civilizačnej) misii. Niektorí by iste našiel aj iné dôležité línie, no zo slovenského uhla pohľadu môžu byť tieto dve dosť podstatnými. Istéže, v 60. rokoch do českého prostredia prúdili čoraz bežnejšie aj útržky zaviate zo Západu. Ako to s ľahkosťou ale aj lapidárnosťou ukázal v nejed-

- 7 Dva tisíce slov, které patří dělníkům, zemědělcům, úředníkům, umělcům a všem. Autorom tohto najvýznamnejšieho manifestu Pražskej jari bol spisovateľ Ludvík Vaculík. Text vyšiel 27. júna 1968 a svojím podpisom ho podporilo viac ako sto tisíc občanov. Dokument vo svojich politických požiadavkách šiel za rámec Akčného programu KSČ, preto bol komunistickými dogmatikmi označený ako kontrarevolučný.
- 8 Májové voľby v roku 1946 vyhrala v Čechách komunistická strana so ziskom viac ako 43 % hlasov.
- 9 Milan Kundera (1929), svetoznámy český spisovateľ. Publikovať začal v 50. rokoch a pôsobil ako vysokoškolský pedagóg. V druhej polovici 60. rokov sa zapojil do obrodného procesu v Čechách, kriticky vystupoval na IV. zjazde spisovateľov v roku 1967. Po roku 1968 sa stal pre nastupujúci normalizačný režim nepohodlným a v 70. rokoch emigroval do Francúzska, pričom jeho dielo bolo v komunistickom Československu zakázané.
- 10 Pavel Kohout (1928), český spisovateľ. Svoju kariéru začínal ako aktívny stúpenec komunizmu v 50. rokoch, v 60. rokoch sa zapojil do obrodného procesu. Známy sa stal najmä svojím vystúpením na IV. zjazde spisovateľov v roku 1967. V období normalizácie bol vylúčený z KSČ a stál pri zrode Charty 77. Neskôr bol donútený emigrovať a žil v Rakúsku.
- 11 Bohumil Hrabal (1914 – 1997), svetoznámy český spisovateľ. Písať začal až v zrelom veku, vo väčšej miere začal publikovať až v 60. rokoch. Po roku 1970 bol niekoľko rokov zakázaným autorom, neskôr ho normalizačný režim toleroval. Všetky jeho diela mohli vyjsť až po roku 1989.
- 12 Václav Havel (1936 – 2011), český dramatik, disident, politik a štátnik, prezident Československej republiky (1989 – 1992) a Českej republiky (1993 – 2003). Bol najznámejším disidentom v komunistickom Československu, zakladateľom Charty 77, v období normalizácie aj niekoľko rokov väznený. V roku 1989 patrila medzi zakladateľov Občianskeho fóra a hlavných protagonistov Nežnej revolúcie v Prahe.
- 13 Jan Hus (1370 – 1415), český kňaz a reformátor. Ako kňaz aj univerzitný pedagóg kritizoval katolícku cirkev, ktorou bol označený za kacíra a v roku 1415 upálený. Jeho učenie sa stalo základom pre husitské reformné hnutie, ktoré vyústilo do ozbrojeného povstania.
- 14 Tomáš Garrigue Masaryk (1850 – 1937), český filozof, vysokoškolský profesor, politik a štátnik. Od roku 1907 bol poslancom rakúskeho Ríšskeho snemu. V roku 1914 emigroval do západnej Európy, kde začal organizovať odboj za vznik nezávislého českého (československého) štátu a za rozpad Rakúsko-Uhorska. V roku 1916 založil Česko-Slovenskú národnú radu, ktorá odboj zastrelila a ktorej sa stal predsedom. Po vzniku česko-slovenského štátu bol v rokoch 1918 – 1935 jeho prvým prezidentom a najvýznamnejším politikom.
- 15 Klement Gottwald (1896 – 1953), český komunistický politik. Už v mladom veku sa zapojil do komunistického hnutia, od roku 1929 patrila k vedúcim funkcionárom komunistickej strany v Československu. V rokoch 1929 – 1938 bol poslancom Národného zhromaždenia, v rokoch 1938 – 1945 v emigrácii v Sovietskom zväze. V rokoch 1946 – 1948 predseda československej vlády, 1948 – 1953 prezident republiky. Mal kľúčový podiel na komunistickom prevrate v roku 1948 aj na následných masových perzekúciách obdobia 50. rokov.
- 16 Jan Palach (1948 – 1969), študoval na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity. 16. januára 1969 sa na protest proti sovietskej okupácii z augusta 1968 a pasívnemu postoju verejnosti upálil na Václavskom námestí. Po troch dňoch zomrel na následky ťažkých popálenín.

Okupačné vojská pri bratislavskom Starom moste (Zdroj: Archív Jozefa Michaláča)

Vyjadrenie podpory reformnému vedeniu štátu na priechlí SND v Bratislave (Zdroj: AÚPN)

nom filme Miloš Forman¹⁷: tí starší spolužijú s režimom pri dychovke, mladí sa všetkému smejú (a sexujú) pri dedinskom rokenrole... To boli „dvojrychlostné“ Čechy 60. rokov.

Na Slovensku bola situácia v roku 1968 o dosť iná. Tu muštra budovania českého socializmu nesadla každému a na všetko. Len čo sa trochu uvoľnil režim, konali sa veľké náboženské zhromaždenia a púte. Na nich vystúpili tajní biskupi (napr. J. Ch. Korec¹⁸), ktorí boli v 50. aj 60. rokoch prenasledovaní pre vieru. Bola aj tzv. národná púť na Bradlo, kde hádam 200 000 ľudí intuitívne hľadalo zdroj nejakého sebavedomia. Zároveň sa akoby bez kontextu s minulosťou ozývala najmladšia, silne prozápadná generácia slovenských mládencov s dlhými vlasmi a dievčat v minisukniach. Nad Slovenskom ostávalo aj v dobe odmäku zopár silných politických tabu: čo s ľuďmi, čo boli po roku 1945 zatváraní v dôsledku sympatií k samostatnosti? Alebo s ľuďmi prenasledovanými pre vyznávanie „prekonaného“ katolicizmu? Slovenský verejný diskurz v roku 1968 pochopiteľne preberal rámce z Prahy, ani jedna zo spomenutých otázok sa do nich ale nevošla. A to bola veľká chyba. Chýbalo nám to, myslím, v porevolučných rokoch 1989 – 1992. Otázka národa, národnej samostatnosti, alebo konzervatívno-katolíckej postoje našli nových českých politikov z revolučnej vlny 1989 úplne nepripravených. Tie témy ich šokovali, nedokázali o nich ani len uvažovať, nieto diskutovať. Jedným z dôvodov bolo iste aj to, že v roku 1968 sa tabu okolo týchto tém nezlomilo.

Kresťanstvo, zvlášť katolicizmus ostali kdesi v zabudnutom šuflíku českej almary, pomiešané s obrazmi z Tisovho režimu, pálenia bosoriek a inkvizície. Podobne otázka národa,

17 Miloš Forman (1932), svetoznámy český filmový režisér a scenárista. Po augustovej okupácii emigroval do USA, kde rozvinul svoju režisérsku kariéru, v rámci ktorej získal najvýznamnejšie a najprestížnejšie filmové ocenenia, vrátane Oscara.

18 Ján Chryzostom Korec (1924), tajne vysvätený slovenský biskup a neskôr kardinál. V 50. rokoch bol najskôr tajne vysvätený za kňaza a neskôr aj za biskupa, v 60. rokoch bol pre svoje náboženské presvedčenie a aktivity dlhé roky väznený. V období normalizácie pracoval ako robotník a stal sa hlavnou autoritou tajnej cirkvi na Slovensku.

národných záujmov. Otvorili sa síce protokoly politických procesov z 50. rokov, ale iba tých s „nevinnými komunistami“, nie s demokratmi (ako bola napr. Horáková¹⁹) ani s národníkmi (Biela légia²⁰). Hovorilo sa o mučení a o vykonštruovaných procesoch, ale nie o ich ideologickej príčine. Nakoniec sa to hojné popisovanie beštiality príslušníkov ŠtB pri procesoch v 50. rokoch (v časopisoch, ale aj v knihách ako bola napr. *Obžalovaný vstaňte!*²¹) obrátilo proti nám: vďaka nemu mala ŠtB v 70. a 80. rokoch takú odstrašovaciu silu, že mohla udržiavať strach a teror viac-menej v bielych rukavičkách.

Kde vás zastihol 21. august 1968?

Snažil som sa strhávať tabule tak ako aj iní spolužiaci, maľoval som protiruské nápisy... Na múre seneckého gymnázia, kam som vtedy chodil, sa

ocitol desať metrov dlhý nápis olejovou farbou, ktorý potom vrchnosť nedokázala najbližšie desaťročia premaľovať, pretože pretreté písmeň presvitali, alebo inokedy zasa náter práve na nich opadal. Stálo tam v azbuke: „Ni na ubornoju v ČSSR.“²² Toto bola pôvodne výzva nepustiť Rusov na toalety do domov, reštaurácií atď. Žiaľ, nápis na múre môjho gymnázia rokmi menil zmysel. Postupne sa stal trpkým povzdychom nad našou normalizačnou mizériou. Nejedna z mojich seneckých kamarátov, ktorí po roku 1969 emigrovali, mi ten nápis pripomenul na pohľadniciach, čo posielali spoza Železnej opony...

Napokon, tá pravda o našej mizérii sa brutálne obnažila už o rok. Opäť som bol v Prahe, chcel som vidieť, čo urobila ľudia na prvé výročie okupácie. To už bola Praha po Palachovi aj

po povestnom hokeji²³, Dubček bol zosadený²⁴ z vedenia KSČ a v auguste 1969 som videl, ako mlátiť protestujúcich naši vlastní policajti a vojaci. Tým v ČSSR padla ilúzia o solidarite okupovaných. Pojem „oni“ zmenil adresáta. Už to neboli „rusáci“ ale „husákovci“, a tak to ostalo až do novembra 1989. Spoločnosť ostávala zamrzená v roztrhnutí na tých hore, ktorým sa hovorilo „oni“ a nás ostatných, dole. Počas toho roka od ruského vpádu až po 21. august 1969 sa ľudia ešte mohli utešovať že vojská odídu... Veď vo vedení štátu boli ešte stále tváre roku 1968... Verilo sa, že spolu s Dubčekom, Svobodom²⁵ a so všetkými ľuďmi, ktorí chcú demokratizáciu pomerov, tvoríme mlčiacu ale neobiditeľnú hrádzu proti novej sovielizácii. Husák²⁶ ešte stále používal termín normalizácia v tom zmysle, že značí odchod tankov a my

19 Milada Horáková (1901 – 1950), česká politička a právnička. V období 2. svetovej vojny väznená nacistami. Po roku 1945 poslankyňa Národného zhromaždenia za Československú stranu národnosocialistickú. Po nástupe komunistov k moci sa vzdala poslaneckého mandátu. V roku 1949 ju zatkl ŠtB a vo vykonštruovanom procese bola odsúdená na trest smrti, ktorý bol vykonaný v júni 1950. Proti odsúdeniu Horákovovej protestovali viaceré popredné svetové osobnosti a ona sama sa svojím statočným postojom v priebehu procesu stala symbolom odporu proti komunizmu.

20 Biela légia bola tajná protikomunistická organizácia pôsobiaca na Slovensku v rokoch 1947 – 1951. Jej predstavitelia mali spojenie aj so zahraničím, kam posielali správy o komunistickom terore. Na jej odhalení sa intenzívne podieľala komunistická štátna bezpečnosť. Proti jej skutočným i domnelým členom bolo zinscenovaných viacero politických procesov, ktoré sa skončili tvrdými trestami vrátane viacerých trestov smrti.

21 Publikácia Romana Kaliského z roku 1963, v ktorej opisoval atmosféru v 50. rokoch. Venoval sa však hlavne kriminálnym prípadom a ne-politickým procesom.

22 Ani na záchod v Československu!

23 Ide o dva hokejové zápasy Československa proti Sovietskemu zväzu na majstrovstvách sveta v hokeji v Štokholme v marci 1969. Počas jedného týždňa vtedy reprezentanti Československa porazili dvakrát Sovietsky zväz 2:0 a 4:3, čo vyvolalo vlnu búrlivých osláv ústiacu do protisovietskych a protiokupačných manifestácií vo viacerých českých a slovenských mestách. Tieto udalosti urýchlili výmenu G. Husáka za A. Dubčeka vo vedení KSČ.

24 Alexander Dubček bol z pozície 1. tajomníka ÚV KSČ odvolaný na zasadnutí predsedníctva ÚV KSČ dňa 17. apríla 1969, kedy ho nahradil Gustáv Husák. Viac k téme pozri DOSKOČIL, Z.: Duben 1969. Anatomie jedného mocenského zvratu. Praha 2009.

25 Ludvík Svoboda (1895 – 1979), český dôstojník, československý generál a komunistický politik. Počas 2. svetovej vojny velil 1. československému armádnemu zboru v ZSSR bojujúcemu po boku Červenej armády proti nacistickému Nemecku. V období po vojne zastával kľúčové pozície v československej armáde a ako „neustranický“ minister obrany pomáhal komunistom vo Februári 1948 v uchopení moci. Od marca 1968 do roku 1975 bol prezidentom republiky.

26 Gustáv Husák (1913 – 1991), slovenský komunistický politik. Do komunistického hnutia sa zapojil už v 30. rokoch ako ľavicový intelektuál, v rokoch 1939 – 1944 bol ako člen ilegálnej KSS jednou z vedúcich osobností odboja. Počas SNP v roku 1944 bol podpredsedom Slovenskej národnej rady a od 14. septembra 1944 aj podpredsedom KSS. Mal významný podiel na komunistickom štátnom prevrate v roku 1948. V roku 1951 bol v kampani proti tzv. buržoázny nacionalistom zatknutý a vo vykonštruovanom súdnom procese odsúdený na doživotné väzenie. Po rehabilitácii sa v 60. rokoch zapojil znova do politiky, obhajoval právo Slovákov na rovnoprávne postavenie v spoločnom štáte a patril medzi reformne orientovaných komunistov. Po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy sa zaradil medzi popredných normalizátorov a v roku 1969 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSČ. Po celé 70. a 80. roky bol vedúcim politikom normalizácie, do roku 1987 generálny tajomník ÚV KSČ, v rokoch 1975 – 1989 prezident ČSSR.

sa vrátíme „ku naplneniu uznesení januárového pléna.“ Bol to majster klamu a postupného tlaku, mäkkého násilia a myslím, že tým dobehol aj mnohých svojich vlastných priateľov a spolustranníkov. Nielen verejnost, alebo nejakého mládenčeka, ktorý mal vtedy 16 – 17 rokov.

Po surovom potlačení demonštrácií v auguste 1969 si celý štát uvedomil, že všetko skončilo. Ľudia zo dňa na deň vytriezveli, začali byť opäť nedôverčiví. Opäť raz išlo o to, kto sa udrží v priazni nových vládcov, a kto po zmene situácie stratí post, alebo bude dokonca potrestaný. Praha to hádam pochopila ako prvá, protagonisti roku 1968 sa obávali hrdelných procesov. Báli sa sovietskych typu Indru²⁷, Biľaka²⁸, Šalgoviča²⁹. Neskorší úspech Husákovskej normalizácie stál aj na tom, že Husák sa vtedajšej Prahe zdal byť nádejou na nestalinské, mäkkšie potrestanie za rok 1968. Skutočne, nevešalo sa ako po roku 1956 v Budapešti. Na pacifikáciu reformistov a likvidáciu reforiem roku 1968 prebehla aj tak. Husákovi nato stačil ich preventívny strach. Ešte čosi dovychádzalo z nachystaných kníh, ktosi ešte niečo naznačil v divadle,

ale postupne atmosféra spela k tomu dňu, kedy ktosi neznámy objavil to nepekne slovo, ktoré stručne a jasne definovalo nadchádzajúce dvadsaťročné: predposratosť.

Aký bol život „mládenčeka“ v začínajúcej normalizácii?

Za občasné študentské vzbury a výtržnosti som v rokoch 1969 a 1970 dostal zhoršené známky z chovania, a vraj aj zlú „osobnú charakteristiku“ do kádrového spisu, s ktorým ma senecké gymnázium vyprevadilo do života. Škoda, nikdy som ho nezískal, zmizol spolu so zvyškom vyšetrovacích spisov v dobe Lorencovej skartácie³⁰. Nevyhodili ma, v roku 1970 som zmaturoval. Chcel som študovať kameru a fotografiu, lebo to remeslo som už vlastne robil. V roku 1968 som presvedčil svojho otca, aby si vybavil – na chvíľu sa dalo – živnosť, a na jeho živnosť som potom fotografoval a zarábali. Keď som ale mohol o dva roky neskôr prísť na prijímací pohovor na FAMU, to už bol iný čas. Skončilo všetko súkromné podnikanie, bájne postavy FAMU, ako Kundera a Forman už boli v emigrácii. V emigrácii bol v tej dobe už aj Karel

Kryl³¹, ktorého som ešte v lete 1969 zažil v Bratislave, kde mi podpísal katalóg Bratislavskej lýry, to bol hádam aj jeho posledný koncert... netušil vtedy on, ani ja, že sa najbližšie uvidíme až o 20 rokov, na revolučnej tribúne.

Na FAMU bolo v roku 1970 obmedzené prijímanie, a pre Slovákov, čerstvo federalizovaných boli vydeľované počty. Na kameru brali len dvoch, prihlásených bolo vyše sto a keď som si pozrel mená uchádzačov – lebo na dverách sály, kde sa konal pohovor, bol ich zoznam – našiel som tam veľa mien detí politicky vplyvných, alebo slávnych. Vyzeralo to beznádejne. Na jeseň po maturite som nastúpil do práce v slovenskej televízii³², kde bolo voľné miesto asistenta kamery. S mizerným platom (800 korún, za čo sa v TUZE³³ dalo kúpiť dvoje džíns), ale s možnosťou filmovať. Bol som v redakcii brannosti a telovýchovy a z tej sa chodilo filmovať s kamerou na pleci do terénu, nie kdesi v štúdiu, kde sa točilo iba statickou.

Zažil som tu prelom rokov 1970 – 1971 a nástup „tvrdej reality“. Tak sa vtedy hovorilo o tej prvej, sekernickej fáze normalizácie. Všetci

27 Alois Indra (1921 – 1990), český komunistický politik a funkcionár, v roku 1968 známy svojím prosovietskym postojom, jeden zo signatárov tzv. pozývacieho listu, ktorý mal legitimizovať okupáciu Československa. Po roku 1970 sa stal jednou z hlavných postáv normalizácie ako predseda Federálneho zhromaždenia (1969 – 1989).

28 Vasil Biľak (1917 – 2014), slovenský komunistický funkcionár a politik. Pred rokom 1968 tajomník ÚV KSS, v roku 1968 1. tajomník ÚV KSS, zároveň známy reprezentant dogmatického prosovietskeho krídla komunistickej strany a jeden zo signatárov tzv. pozývacieho listu. V období normalizácie ako tajomník ÚV KSČ pre ideológiu a zahraničné vzťahy jeden z najmocnejších komunistických politikov.

29 Viliam Šalgovič (1919 – 1990), slovenský komunistický politik, funkcionár a spravodajský dôstojník. Počas 2. svetovej vojny ako vojak slovenskej armády prebehol na sovietsku stranu, kde sa stal spolupracovníkom sovietskej tajnej služby. V roku 1948 veliteľ ľudových milícií na Slovensku. Pôsobil krátko v armáde, neskôr v rôznych funkciách v straníckom a štátnom aparáte. V máji 1968 bol vymenovaný za námestníka ministra vnútra pre štátnu bezpečnosť. Aktívne sa podieľal na okupácii, keď časť ŠtB pod jeho kontrolou úzko spolupracovala s okupantmi. V období normalizácie sa vrátil do politiky a v rokoch 1975 – 1989 bol predsedom SNR.

30 Ku skartácii dokumentov ŠtB prišlo na priamy rozkaz námestníka federálneho ministra vnútra Aloja Lorenca v decembri 1989. V rámci skartácie bolo v priebehu niekoľkých dní zničených tisíce autentických dokumentov Štátnej bezpečnosti. K problematike skartácie pozri bližšie ŽÁČEK, P.: „Můžou přijít, jsme hotovi...“ Tzv. Lorencova „skartace“ z prosince 1989 v dokumentech. In: Paměť národa, október 2004, s. 28 – 41.

31 Karel Kryl (1944 – 1994), hudobník, legenda českého folku i jeden zo živých symbolov odporu voči komunizmu. Autor mnohých legendárnych piesní (napr. Bratříčku, zavírej vrátka – jedného z najznámejších protestov proti okupácii vojskami Varšavskej zmluvy). V roku 1969 emigroval z Československa do Nemeckej spolkovej republiky, kde sa aktívne zapájal do aktivít politického exilu a pracoval v Rádiu Slobodná Európa. Jeho piesne sa počas normalizácie tajne šírili a boli medzi ľuďmi veľmi populárne.

32 Oficiálne išlo o Československú televíziu v Bratislave.

33 Sieť obchodov v komunistickom Československu, v ktorých bolo možné kúpiť tovar zo západných kapitalistických štátov. Ako platidlo sa používali tuzexové poukážky, tzv. bony, ktoré bolo možné legálne získať len výmenou za niektoré meny západných štátov.

hovorili – musíme si zvykať, máme tu proste „tvrdú realitu“. Slušného, elegantne oblečeného šéfa redakcie, ktorý ma v septembri prijímal, onedlho vystriedal chlapík, ktorý celé dni pil. Musel som zrazu, popri odbornej robote, aj nakupovať vodku. Kameraman, ku ktorému ma prideliili, bol obávaným grobianom a opilcom, akiste aj preto sa uňho občas uvoľnilo miesto asistenta. Keďže kade chodil, tade si robil problémy, držal sa komunistickej strany a v zmätkoch po okupácii sa stal dokonca predsedom ZV KSS na pracovisku HRTB (Hlavná redakcia telovýchovy a brannosti). Tým sa stal nedotknuteľným. S novým šéfom vytvoril hneď tandem, v kádrovaní redakcie, aj v pití. Ale mne núkali aj výhody: kto z nás mladých vstúpil do vtedy zakladaného Socialistického zväzu mládeže (SZM, predošlú mládežnícku organizáciu Československý svaz mládeže rozpustili pre jej účasť na „kontrarevolúcii“) a aj inak sa „spoločensky angažovať“, mohol si v teplej a družnej redakcii HRTB odkrútiť dvojročnú vojnu. Navyše – redakcia mohla verné kádre odporučiť na externé štúdium na FAMU, a to bez prijímačiek. Skutočne tam takých zopár robilo, popri práci chodili do Prahy len na skúšky. Jedno aj druhé som hrdo odmietol, a v redakcii sa začalo o mne hovoriť ako o probléme. Žiadali, aby som si ostrihal vlasy, aby som prišiel na verejnú stránicu schôdzu. Na vrátnici sa objavili chlapi so škorpionmi³⁴, hovorilo sa, že sú to eštébáci. Podobní strážili aj „Biely dom“³⁵, vydavateľstvo a tlačiarne denníka *Pravda*, aj rozhlas. Kľúčové body komunistickej moci. Tí naši strážcovia prezerali aktovky,

obsah vreciek, ba pohľadmi šacovali súdružky pracovníčky televízie, či nosia alebo nenosia podprsenky (bez podprsenkové súdružky sa považovali za prozápadné a boli predvolávané na pohovor pred orgán KSS, aby im bola daná výstraha).

Moje pôsobenie v televízii skončilo tak, ako asi predvídať: nedobre. Jedného dňa opitý kameraman kdesi na futbalovom zápase stratil malú, ale drahú súčiastku kamery (slúžila na synchrón zvuku a kamery). Po vytriezvení hodil zodpovednosť na mňa. V redakcii ale vedeli, kto hovorí pravdu, veď to nebol jeho prvý problém so stratením vybavenia, objektívu a pod. Vďaka tomu som nemusel nič platiť, súčiastka sa nejako odpísala. Ale po tejto epizóde som sa radšej z televízie pobral preč. Bolo jasné, že ak som sa odmietol postaviť na stranu normalizačných komunistov, skôr či neskôr ma vyhodí. V televízii mali do budúcnosti už pracovať iba preverené kádre KSČ, strana nemienila opakovať chyby z „krízového obdobia“, bolo tu predsa *Poučenie*...³⁶

Televízna životná skúsenosť sa mi zišla v nečakanej podobe o 20 rokov, ale nie tá s kamerou. Pomohla mi znalosť budovy Tatry, keď sme vo VPN vyberali miesto, kde budeme zvolávať protirežimové demonštrácie. Ako viete, tie prvé sa udiali spontánne na Hviezdoslavovom námestí (nedeľa 19. novembra 1989) a hoci sa ako dobrá alternatíva v pondelok večer (20. novembra) predstavilo vtedajšie Gottwaldovo námestie³⁷, rozhodli sme sa demonštrovať na Námestí SNP (22. novembra a ďalšie dni). Pri tomto rozhodnutí zohralo svoju úlohu aj to, že som vedel presne, kde „sedí“ spravodajstvo, jeho

vedenie aj generálny riaditeľ. Bol som vtedy presvedčený, že kľúčom k úspechu nášho nečakane zrodeného hnutia VPN je čím rýchlejší prienik do vysielania televízie. A tak sme demonštrácie robili rovno pred ich oknami.³⁸ Z tribúny sme v ten prvý týždeň opakovane vyzývali pracovníkov televízie, aby vstúpili s nami do štrajku a pustili nás do vysielania. Bola to dobrá taktika. Zatiaľ čo OF v prvom týždni usilovalo najmä o uskutočnenie kabinetných rozhovorov s mocou, my sme žiadne ponuky na kabinetné jednania ku komunistom nevysielali. Ku kladeniu požiadaviek sme neprišli skôr, než hnutie VPN nepreukázalo legitimitu a silu. Slovenskí komunisti totiž roky verili, že nejakí tí „rozvratníci“ sú iba v Čechách, zatiaľ čo u nás stojí obyvateľstvo na ich strane. Práve preto bolo treba dostať masy ľudí na bratislavské námestie a z toho námestia – do televízie. Aby signál, že je tu opäť historická šanca na zmenu pomerov zachytilo celé, dovtedy politicky pasívne Slovensko. Prebojovanie sa do vysielania televízie (24. novembra) sa stalo zlomom vývoja udalostí na Slovensku. Bol to aj prvý mocenský úspech českej a slovenskej opozície. Vysielanie slobodného Štúdia dialóg, kde prebehla v priamom prenose konfrontácia komunistov a disidentov, to bol koniec cenzúry, aj koniec hegemonie komunistov v médiách.

V tom prvom slobodnom dialógu odznali z našej strany tri dôležité posolstvá. Prvým bolo posolstvo o štrajku. Druhým posolstvom bolo vyslovenie do tých chvíľ nepredstaviteľnej požiadavky – zrušte vedúcu úlohu KSČ! Treťou bolo, keď som na otázku aký režim, či druh socialis-

34 Ide o československý samopal vzor 61.

35 „Biely dom“ – ľudovo bolo takto nazývané sídlo KSS na Hlbokej ulici v Bratislave (dnes tu sídli Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR).

36 Dokument *Poučenie* z krízového vývoja v strane a v spoločnosti po XIII. zjazde KSČ bol prijatý na zasadnutí ÚV KSČ 11. – 12. decembra 1970. Oficiálne prekvalifikoval okupáciu z augusta 1968 na „internacionálnu pomoc“ a v nasledujúcich rokoch slúžil ako jeden z hlavných ideologických dokumentov režimu.

37 Dnešné Námestie slobody.

38 Spravodajstvo bratislavskej televízie vtedy sídlilo v dnešnej budove Ministerstva kultúry Slovenskej republiky na Námestí SNP.

Pohľad na Železnú oponu pri Devíne (Zdroj: AÚPN)

tickej demokracie si predstavujeme po zrušení vedúcej úlohy komunistov odpovedal, že nám ide o demokraciu bez prívlastkov. Tým VPN vlastne odmietlo politicky nadväzovať na všetky tie mnohé reformistické snahy o nápravu komunistického režimu (od reformizmu z roku 1968 až po pseudoperestrojku, akú predvädzali jakešovci). Tieto programové vyhlásenia (chceme zrušiť vedúcu úlohu strany, chceme demokraciu bez prívlastkov) nasmerovali budúci program VPN k západnej zastupiteľskej demokracii.

No, to som ale od roku 1971 odbehol ďaleko dopredu. Ukončím spomienku na účinkovanie v HRTB už iba malým dovetkom. Všetko mi to ostalo v pamäti ako niečo veľmi vizuálne a čitateľné: ten prvý šéfredaktor nosil stále svetlý oblek, tie akoby baloňákové obleky boli vizuálnym symbolom mužov roku 1968

(a zasa starých režimistov Novotného³⁹ éry, odchádzajúcich zo scény na jar 1968, charakterizovali nemoderné hnedé a čierne obleky). Možno mi ostala spomienka na tie svetlé obleky iba preto, že udalosti roku 1968 sa odohrali najmä v teple – bola to jedna jar a necelé leto... Ten „môj“ šéfredaktor chodil aj v septembri 1970 po televízii v svetlom obleku a v ňom mával bielu rozopnutú rozhalenku. To boli také zvláštne športové košele, typické pre 60. roky. Na chodbe mi predstavili jeho nástupcu a zasa mi ostal silný vizuálny obraz: bol to relatívne mladý chlap v čiernom koženom saku, tmavej košeli, čiernovlasý. Ako vo vtedajšej kultovej komédii Limonádový Joe: príjemný a dobrý „svetlý hrdina“ je vystriedaný hádavým, nepríjemným a „temným“ pištoľníkom...

Potom prišla skorá jar 1971 a hlavná redakcia športu a brannosti sa

stala ideologickým bojiskom. „*Ako to natáčate ten šport? Sovietski športovci predsa majú byť tí najlepši!*“ Dnes sa budete smiať, ale dosť ma škrela aj požiadavka, aby som sa ostrihal. Režim si z našich vlasov urobil nepriateľa číslo 1. Všetci chlapi v redakcii mali vyzeráť ako z 50. rokov. Dlhé vlasy, minisukne, lakované nechty, to boli jasné dôkazy, že dotyčná osoba ešte zostáva v osidlach ideovo-rozvratného pôsobenia západného imperializmu.

Môj príbeh v normalizácii pokračoval v zamestnaní technického fotografa v Slovenskej požičovni filmov. To som už ale rozpoznal „tvrdú realitu“ dosť nato, aby som na jar 1971 prišiel k názoru, že buď v tomto okupovanom štáte skončím vo väzení, alebo sa z neho musím dostať. Bola to doba, o ktorej sa hovorilo, že „klec spadla“. Tzn. že režim už nepúšťal občanov na Západ, navyše obnovil mnohé „technické opatrenia“ na Železnej opone, známe z 50. rokov. Ešte som sa pokúsil v roku 1971 o vycestovacie doložku do Juhoslávie, ale režim bol na stráž – nepustil. Začali sme teda s kamarátom Jánom Noskovičom, inak triednym jednotkárom, ktorý chcel v Ríme študovať teológiu, chystať ilegálny útek.

POKUS O ÚTEK NA ZÁPAD

Akú cestu ste si naplánovali?

Samozrejme, cítili sme sa silní, mladí, trúfali sme si na čokoľvek. Ale keď sme si prešli Železnú oponu v Bratislave, tak sme síce videli bezprostredne hranicu, ale od Rakúska nás delil mohutný tok Dunaja strážený množstvom pohraničníkov, na Dunaji rýchle člny a čierne, tzv. československé vlčiaky (križence nemeckého ovčiaka a vlka). Rozhodli sme sa kvôli známosti s istým vyslúžilým prezenčákom, čo si odsľúžil dva roky

39 Antonín Novotný (1904 – 1975), český komunistický politik a funkcionár, prezident republiky (1957 – 1968) a 1. tajomník ÚV KSČ (1951 – 1968). Bol známy ako zástanca čechoslovakizmu a pražského centralizmu. V druhej polovici 60. rokov bol vnímaný ako predstaviteľ dogmatického krídla, ktoré brzdi obrodný proces, a preto bol zo svojich funkcií v priebehu roku 1968 odvolaný.

na Šumave. Vybrali sme sa peši a bez zbrani cez najťažšiu časť Železnej opony, na dotyku kde sa Československo spájalo s Rakúskom a Nemeckom, v tom šumavskom trojuholníku.

Ako vyzeral samotný pokus o prechod Železnej opony?

Vycestovali sme 31. augusta a podvečer 1. septembra 1971 sme sa ubytovali v dedinke pri česko-nemeckých hraniciach, kde sme sa ľudom pokúšali nahovoriť, že sme prišli brigádovať v lesnom závode. Ale bolo už po školských prázdninách a hoci sme vyzerali na študentov, neskôr som sa dozvedel (zo súdneho spisu), že už šofér autobusu nás oznámil príslušníkom pohraničnej stráže ako pravdepodobných narušiteľov štátnej hranice. Dvaja po slovensky hovoriaci chlapci nemohli byť podozriví, mal som z toho príjazdu zlý pocit: „*Toto nedopadne dobre, my tu nebudeme spať. Musíme sa zbaliť a okamžite odísť.*“ Nakoniec som presvedčil kamaráta, hoci sme boli po dlhej ceste unavení. Skutočne, okolo jedenástej hodiny nás prišli zatknúť. Nezatkli, lebo o pol jedenástej v noci sme zoberali svoje batôžky a vyrazili do tmy, do zakázaného pásma. Viac-menej len s približnou predstavou, kde je asi Nemecko. Rátali sme s tým, že sa budeme orientovať podľa hviezd. Ale ak to ešte podvečer na Šumave vyzeralo, že bude vidieť hviezdy, tak o pol jedenástej bolo jasné, že žiadne hviezdy nebudú.

Predsa sme ale, ako sa zdá na základe neskoršieho hodnotenia ŠtB, smerovali presne k hranici. Lenže zakázané pásmo – to, čo bolo niekde v Devíne v šírke dva metre, bolo tam 20 kilometrov. Vždy jeden z nás išiel dole vpredu zohnutý, držal veľký nôž na chlieb a čakal, kedy nôž cinkne o drôt výmetnice. Našli sme asi tri a prekročili sme ich. Chôdza to ale bola pomalá a namáhavá. Okolo jednej v noci sa v diaľke ozval štekot psov. Vedeli sme, že pohraničníci už

majú poplach a psov práve vpustili za prvý plot, na nekonečné chodničky zakázaného pásma. Vedeli sme od spomínaného vyslúžilého pohraničiar, že psovodi svojich psov cvičia ako nemilosrdných lovcov ľudí. Vpúšťali sa do pásma bez pohraničiarov, tí ostali pred plotom, inak hrozilo, že by ich psy napadli a roztrhali. Keď sme počuli, že psy sa blížia, tak sme zima-nezima ľahli na chrbát do bahna a vody, ako sme to videli vo filmoch. Až po ústa, ktoré jediné trčali. Neskôr sme proti psom použili aj dve vrecká korenia. Kvôli tomu nás chceli tí psovodi neskôr, po našom dolapení, doslova lynčovať, vraj ich psom sme pokazili čuch. Áno, v tom zúfalstve pred psami sme na chodník vysypali trochu korenia a psy nás nenašli. Prebehli okolo s hrozným štekotom a asi ešte hodinu behali okolo. Len mladý človek vydrží hodinu trčať v bahne, vo vode a vonku zima, psiská, tma... No ale hoci uzímení – prežili sme to a dočkali sa rána a slnka. Neviem, či som sa niekedy inokedy tak tešil každému teplému ľúču.

Okolo obeda druhého dňa sme sa ocitli pred priesekom. Tam sme videli, ako vyzerá fyzická Železná opona na Šumave. Ten priesek mal 200 metrov, a tam boli špačkárne⁴⁰. Medzi špačkárňami bol nevysoký plot s prehnutím, bolo vidieť, že je ešte z 50. rokov. Sem-tam bol aj zvalený. Podstatné ale boli špačkárne s guľometmi a samopalmi, boli od seba asi 100 – 150 metrov. Prejsť sa zdalo nemožné, príliš široký priesek a špačkárne husto. Tak sme ostali na okraji šumavského pralesa asi hodinu, človek chcel či nechcel rozmýšľal nad smrťou, ktorá nás zrejme čaká. Na listoch trávy sa trblietali aj v to poludnie veľké kvapky, hoci lesom na obed presvitlo slnko, na kraji lesa bol chlad a vlhko. Takže sme tak ticho a nehybne ležali, prichádzali k nám vtáci aj iná drobná zver, vôbec nepoznali strach z ľudí. Aj to pripomínalo, že v tomto rajskom pralesi

sa poľuje na ľudí, nie na zvery. Zdalo sa, že čas zastal, počúvali sme útržky slov vojakov, ktorí mali onedlho do nás strieľať. Obedovali. Fajčili... My sme ležali a nerozprávali sa. Bolo nám jasné, že späť nepôjdeme, nebolo kam. „*Ideme!*“ a začali sme utekať o dušu. Chvíľu si nás pohraničníci nevšímali. Asi 50 metrov života sme získali ich nepozornosťou a ďalšiu časť cesty sme prebehli už v guľkách. Skutočne najskôr kričali: „*Stoj, lebo stretím!*“ Nasledovala strelba. Najskôr jednotlivo a potom krátkymi dávkami. Keď sme vbíhali do lesa, tak začali z jednej špačkárne strieľať na nás ľahkým guľometom. Zrejme sme strašne rýchlo utekali, ako sa hovorí ako „o život“. Možno nám pomohlo, že sme ich vyrušili pri jedle, s paľbou sa trochu oneskorili. Vbehli sme do lesa a mali sme pocit, že sme už prešli hranicu. Nebola uprostred prieseku, kde bol starý ostnatý plot? Ale strieľali tu i tam aj do lesa, a tak sme bežali hore do kopca, aby sme boli čo najďalej od zbrani. Po 5 alebo 10 minútach behu sme sa ocitli na temene toho malého kopca a až tam sme uvideli hraničné kamene – nemecký a československý. Dva kamene.

Tak na sekundu sme sa chceli vydýchať, ale napravo od nás stál pohraničiar, ktorý na nás kričal: „*Stojte! Československá pohraničná stráž, stojte, lebo strelím!*“ Hovoríme si, ako môžu byť tu, veď už boli tam!? To sme nevedeli, že vojaci stáli na šumavskom hrebene v 50 – 100 metrových rozstupoch už od večera, mali pohotovosť od nášho odchodu z nocľahárne. Pohotovosť bola na mnohokilometrovom úseku hraníc a týkala sa zrejme stoviek pohraničiarov. No ale vtedy nám robil problém jediný z nich a my sme pred jeho strelbou utekali z toho kopca, od nemeckého hraničného kameňa smerom dole k nemeckej dedine. Spomínam, ako som vyzeral západných vojakov a hovorím si: „*Veď sme už v Nemecku*“

40 „Špačkárňa“ – ľudový názov pre strážnu vežu na štátnej hranici.

ku, sem za nami predsa nesmie!“ To ale bola len naša zbožná predstava. Samozrejme pohraničiar nedbal nič a bežal za nami, jeden pohraničiar naháňal dvoch utečencov. Ale vytrvalo, strieľal do nás dlhými dávkami. Netrafil iba preto, že ten prales bol naozaj hustý. Bol asi 30 metrov po vedľa nás, bežal rovnako rýchlo ako my dvaja. Sekundy išli, my sme stále žili a utkali, ten les ale začal rednúť, a za ním už bolo vidno pole a dedinu. Stále som si hovoril: „Kde sú tí vojaci NATO, kde je celá tá veľká hrozba o ktorej nám rozprávali?“ Teraz keď ich človek potreboval, nikde nebol ani jeden vojak, len jeden bláznivý pohraničiar. Strašne zadýchaný sme všetci traja dobehli na úpatie kopca, kde môj spolužiak naraz padol ako podťatý. Keď som zachytil, že už nebeží so mnou, otočil som sa a on tam ležal. Predpokladal som, že je buď mŕtv, alebo postrelený a utekal som mu pomáhať. V tej chvíli dobehol aj pohraničiar, dal mi samopal k hlave. Kamarát ležal, ja som ho otočil a mal otvorené oči a nebol v bezvedomí, len nereagoval. Akoby nepričetný.

Príslušníci Pohraničnej stráže našli vrecká s korením, ktorými sa snažili zvieť psov zo stopy (Zdroj: AÚPN)

Ján Noskovič a Ján Budaj na fotografii ŠtB po zadržení pri pokuse o útek (Zdroj: AÚPN)

Po chvíli sa pozbieral, ale neskôr to riešili na psychiatriách, ostal podnes invalidom. Pohraničiar, ktorý nás dolapil, sa nás bál. Strieľal naokolo, dokonca na chvíľu mi nakázal stáť pri strome a položil hlavu kalašnikovu⁴¹ na moje temeno a vystrelil. Myslel som, že mám lebku vo dvoje. Po asi pol hodine nervov prišiel gazík a odviezli nás na posádku, kde začali výsluchy.

Na druhý deň nás v rámci nich gazíkom vláčili, aby sme povedali kde sme tie dva dni chodili. Ktože by za vidna vedel, kde sa motal v temnej noci? Podozrievali nás, že sme tam kohosi (agentov) stretli. Počas prvej noci nás chceli pohraničiarri lynčovať. Čo aj ten eštebák, ktorý nás vypočúval, veľmi využíval na zastrašovanie, pretože tí kopali do dverí a kričali: „Daj nám ho!“ Tam vraj bola tradícia, že vždy zbijú chytených kopečkárov⁴² práve bežní vojaci-prezenčníci. Ak by totiž kopečkár

preklázol, mali by na krku obvinenie zo spoluviny s hrozbou 18-mesačného väzenia. Ten vyšetrovateľ eštebák hovoril: „No vidiš, my sme neni takí ako si myslíš, ja ťa nedám.“ Dodnes neviem, či to mali zohrať alebo nemali. Najviac nás chceli biť psičkári, za tie vrecká korenia.

Vyšetrovateľ mal s nami dva problémy. Po prvé, vedeli že nás uniesli z Nemecka. Síce len asi kilometer či dva, ale prísne vzaté sme boli už v Nemecku. A druhý problém bol, že ten čo nás tak dlho prenasledoval, strieľal ako divý, dávkami. To sa smelo proti ozbrojenému narušiteľovi, lenže u nás nenašli žiadnu zbraň. Ten vyšetrovateľ mi stále hovoril: „Toto budeme musieť zmeniť. Ten vojak, napíšeme, že na Vás jedenkrát vystrelil. Zakričal Stůj nebo střelím! a potom na vás jedenkrát vystrelil.“ A ja som kývol že nie, to tak nebolo. To, že by ma mal pohraničiar dostať jediným výstrelom, to mi pripadalo

41 V skutočnosti to nebola legendárna sovietska útočná puška AK-47, ale československý samopal vzor 58.

42 Tak sa ľudovo hovorilo ľuďom, ktorí sa pokúsili utiecť cez Železnú oponu.

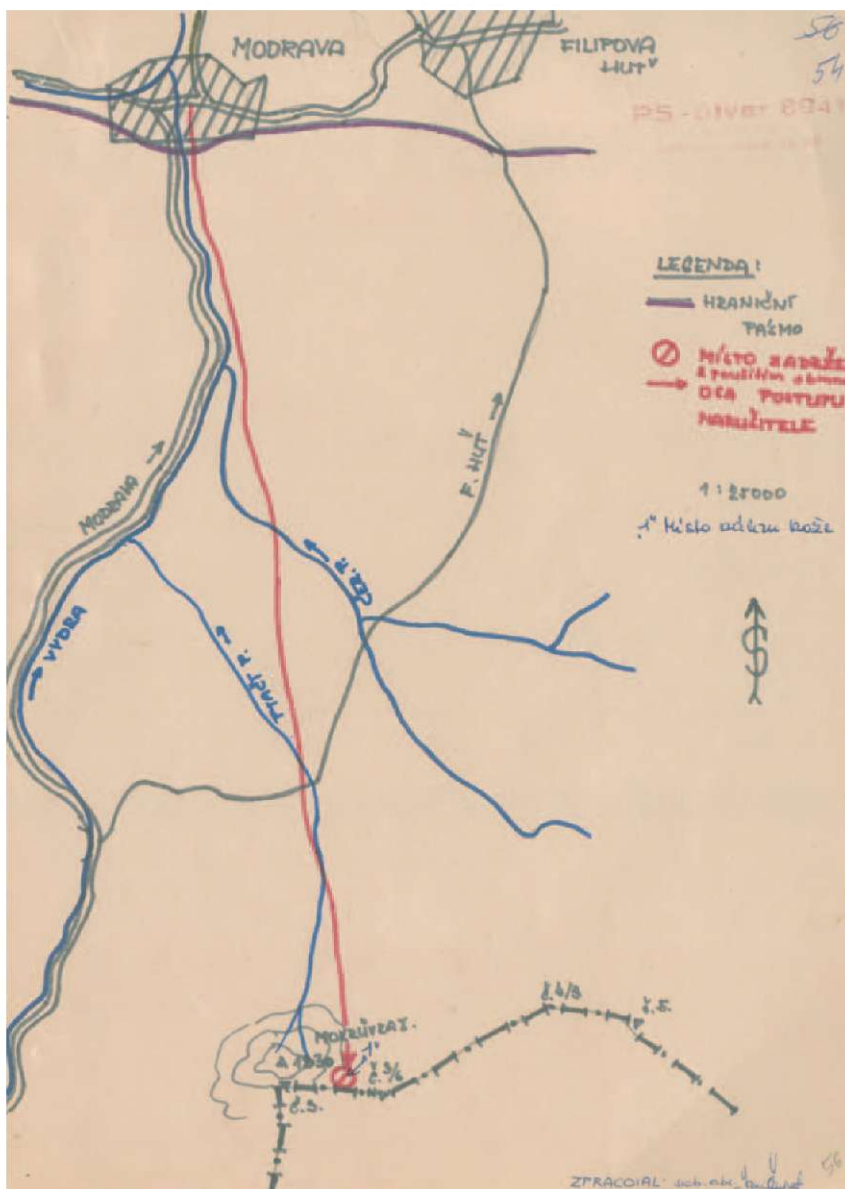

hlúpe, bránil som pravdivú verziu, že tam bola strel'ba dávkami. Ale sa rozzúrili: „Tak to takhle nebude, pane. U nás se dávkami nestřelí.“ Vysvitlo, že režim považoval od roku 1968 strel'bu dávkami za nehumánnu formu zabitia, zatiaľ čo jednotlivým výstrelom to bolo OK. Vraj pri strel'be dávkou ide o smrtiaci zámer... Preto malo ísť pri zadržaní ku strel'be jednotlivými výstrelmi. Ak sa aj usmrtilo, nebola to dávka. Teda ešte že tak.

Nasledujúce dva dni nás na Šumave takto masírovali, len aby zápisnica z výsluchu bola práve taká, ako chce ŠtB. Musím povedať, že vyhrážky bitkou sa nenaplnili. Ostala z toho len polofalošná zápisnica, ležiaca podnes v archívoch ÚPN. Je to jeden z príkladov, že ŠtB nikdy nepripustila zdokumentovanie jej nezákonnej činnosti (v našom prípade únos z Nemecka, strel'ba dávkami). A hádam je to podobne aj inde, ktoráže tajná služba napíše do svojich zápisníc: zneužili sme moc. Totalitná tajná služba bola preto totalitnou, že nemala demokratickú kontrolu, že mohli napísať čo len chceli.

Tak skončili aj zápisnice z našich výsluchov. Nakreslili do nich falošnú mapku nášho nelegálneho pohybu v šumavskom pralese – tá je v spise dodnes. Podľa tej nás akože chytili priamo pri kameni na temene hraničného vršku. Dôstojník ŠtB nám vysvetlil, že ak by sme obaja vytrvali na výpovedi, že nás uniesli z územia Spolkovej republiky Nemecko, tak nás dajú odsúdiť za dokonaný trestný čin. Takto nám „našili“ iba tzv. pokus o opustenie republiky, paragraf 109, hlava I Trestného zákona.

Keďže sme v Československu už mali federáciu, tak nás museli súdiť v Slovenskej republike. Vďaka tomu som zažil väzenský transport, exkurziu väznicami Československa. Bol som na Boroch⁴³, Pankráci⁴⁴, v Ilave

Mapka, ktorá mala ukazovať kade sa počas svojho pokusu o útek pohybovali (Zdroj: AÚPN)

i Leopoldove. Tranzit väzňov vyzeral ako z filmu, všetci sme mali reťaze cez opasky, stredom autobusu ležala obrovská reťaz kde sa tie naše reťaze pripojili. A v tých reťaziach sme hrkotali po československých deravých cestách a v každej väznici niekoho vyložili a iného naložili, prípadne sme prespali. Ten autobus týždeň koľoval, zo Šumavy cez Prahu, severné

Čechy... Už som aj zabudol všetky väznice, trvalo to do Justičáku⁴⁵ asi tri či štyri dni. A potom nasledovala vyšetrovacia väzba.

Trvala vaša vyšetrovacia väzba až do súdu? Ako prebiehal proces?
Hádam stojí za to spomenúť, že v celách vtedajšieho Justičáku prakticky na každej cele bol aspoň jeden

43 Smutne známa väznica so sprísneným režimom v Plzni.

44 Väznica v Prahe, kde boli väznené a popravené mnohé obete politických procesov, ako napr. Milada Horáková či Vladimír Clementis.

45 Justičný palác – budova Krajského súdu v Bratislave.

kopečkár, a to každého druhu. Jeden na falošný nemecký pas, iný cez Moravu, ďalšieho chytili pri pokuse prejsť z Bulharska do Turecka... Mňa to samozrejme fascinovalo, pretože každý mal príbeh a každý ten príbeh mi odkazoval, kde je a kde nie je diera v opone. Naučil som sa tam výborne morzeovku, a celkom si to užíval, pretože hoci som bol šťúply a nebitkár, vo väzení viac zavážili iné schopnosti. Tí všelijakí zloději a vrahovia, najmä rómskeho pôvodu, sú vo väznici neraz opustení a bezradní. Nejedno akože tvrdý chlapík preplakal celé noci, písal som im listy, odvolania a vyrábal z chleba šachové figúry. Jasné, že za také niečo bachari bili, ale to patrí ku väzenskému životu... Tváril som sa ako majster sveta, ale aj ja som v tej base všeličím trpel, nenávidel som to večné svetlo, svietiace celé noci. Presvitalo aj cez ruku, ktorou som si tienil oči. A túžil som vidieť do diaľky... Vtedy boli na Justičáku tzv. televízory – sieťkované nepriehľadné sklo, predsadené zvonka, pre ktoré ste celé dni nevideli ďalej než 6 krokov. Verte, že človeka môže bolieť aj taká hlúposť, ako je nemožnosť vidieť do diaľky.

Proces bol v Bratislave. Sudcom nás asi bolo ľuto, boli sme ešte decká. Dostali sme po 6 mesiacov. Menej sa dať nedalo.

Aký bol váš život po prepustení?

Pamätám sa na tú chladnú ulicu, vonku pred Justičákom... Otvorí sa pred vami brána a ste vonku. Fantastický zážitok, ten prvý nádych. Vyšiel som v texaskách a tenkej riffovej bunde z leta minulého roku, ešte boli zvyšky snehu. Na druhej strane, väznica mi ukázala, že prekročením väzenských múrov nesloboda nekončí. Svet som už vnímal celkom inak, obzeral som si okoloidúcich a uvedomoval si, že títo všetci mimo väznice žijú v ilúzii osobnej slobody, ale ja som videl, ako sa ich sebaistota, celá osobnosť zlomí v okamihu zatknutia. Tam prežívali hodinu poznania, že už ani nie sú ľuďmi, ale číslami, že nemajú na nič právo, iba čakať a poslúchať

bacharov. Všetky tie metódy, ktoré som videl v zostrenej podobe vnútri Justičáku, existovali aj vonku.

Pustili ma začiatkom februára 1972, musel som sa hlásiť na Národnom výbore a tam mi dali pár tipov, vybral som si robotu v skladoch bratislavského prístavu. Mladý človek sa rýchlo otrasie. V lete som začal opäť premýšľať, ako sa vyhnúť vojenskej službe pre tento štát a režim, však to by bolo absurdné skladať teraz sľub vernosti. Iné mi nezostávalo, len sa „zašit“ na vysokú školu a premyslieť lepší útek. Áno, moji šikovnejší kamaráti mali mnohí tzv. modré knižky, ale ja som bol už občan druhej kategórie. Bol som poznačený, kto by riskoval? Lekári brali za modrú knižku veľké úplatky, na tie som nemal. Ale ak by som ich aj našetril, nevedel som ako uplácať (to som nezvládol doposiaľ...). Cez čiaru som sa po väzení nemohol dostať, najmenej na 3 roky mi odobrali pas, nesmel som nikam za hranice. Jeden spolužiak mi poradil: „*Chod' na matfyz (matiku-fyziku), tam nemajú dosť študentov.*“ Naozaj, na jeseň 1972 som nastúpil na Pedagogickú fakultu Univerzity Komenského, odbor matematika a fyzika v Trnave – v nádeji, že štúdium týchto pre mňa dovtedy takých neobľúbených predmetov nebude v Trnave také ťažké, ako na Prírodovedeckej fakulte (bolo).

No s prijatím bol jeden problémik: na poslednej strane prihlášky boli tri nebezpečné kolónky: 1.) Máte príbuzných v zahraničí?; 2.) Boli ste trestne stíhaní?; 3.) Čo ste robili v krízovom období 1968/1969? Príbuzných v zahraničí, teda priamych, som nemal, to som smelo vyplnil. Do kolónky o hriechoch roku 1968 som napísal po pravde: „*študoval som strednú školu.*“ Ale čo s tým stíhaním a väzením? Napísať lož mohlo byť riskantné, to mohol byť paragraf – tak som poslal prihlášku bez vyplnenia onej kolónky. Prišla odpoveď, že ma berú...

V prvom ročníku som objavil, že formálnu logiku aj vysokoškolskú matematiku celkom znášam a v ná-

hleji usilovnosti som dostával jednotky, získal som aj prospechové štipendium 250 korún. Isteže, „polepšenie“ rebela v učení matiky a kompromisy s režimom boli dve rôzne veci. Naďalej som sa posmieval SZM, aj pedagógom vyučujúcim dejiny medzinárodného robotníckeho hnutia alebo vedecký ateizmus. Nebolo to celkom samoúčelné, napr. s mladou prednášateľkou vedeckého ateizmu som po prvej konfrontácii urobil tichú dohodu, že ona mi na konci semestra zapíše jednotku a ja ju už neprídem trápiť na žiadnu jej prednášku.

Ale v treťom ročníku som natrafil na pedagóga, čo učil dvojsemestrálnu elektrinu. To bola relatívne ťažšia skúška. Komplikovalo ju, že onen pedagóg bol predsedom závodného výboru KSS. Keď prišiel rad na zápočty, povedal mi: „*Ale ja vám nedám zápočet, lebo vy, z vás socialistický pedagóg aj tak nikdy nebude.*“ Boli sme medzi štyrmi očami, tak som si dovoľil s drzým čelom odvrknúť: „*To teda máte pravdu.*“ A dotýčny povedal: „*Pôjdete zo školy preč a hotovo.*“ Podnes neviem, či sa tak zlostil pre výtrznosť na hodinách politickej výchovy, alebo ma proste neznášal? Už náš vonkajší dizajn hovoril viac než výrečne: ja som bol dlhovýš, štíhly 22 ročný chlapík v džínsoch, on bol vždy na krátko ostrihaný, o hlavu nižší a obtlstlý komunista v tesilovom obleku. A možno to všetko malo ešte banálnejší dôvod: proste časom sa prezradilo, že som bol pred školou vo väzení. Chodili tam aj študenti zo Senca, mohli ma poznať. Pre vedenie školy ale tým vznikol problém – ako to, že si nevšímali nevyplnenú kolónku o trestnom stíhaní? To mohlo kohosi stáť miesto. Kriminálnik a rozvratník na ich škole! Vylúčenie pre zápočet sa im mohlo zdať v danej situácii tým najlepším riešením. Keďže som ale začal mať tú matematiku celkom rád, a zvykol som si aj na spomínané prospechové štipendium, povedal som si, že to hneď nevzdám. Dal som si opakovanie ročníka. Ale na konci ďalšieho roku ma čakal ten istý pedagóg.

Zápočet som síce získal, ale skúšku ani na prvý, ani na druhý krát nedal. Tretí, opakovaný ročník som už nedokončil, na jeseň 1975 som už bol v kotolni. Akoby kohosi neskôr predsa len zamrzelo, po čase mi poslali doklad, že som úspešne dokončil dva ročníky, čo ma oprávňuje vyučovať matematiku a fyziku na základnej škole. To som ale už dlhšie robil v tej krásnej kotolníckej profesii, kde som vytrval až do konca novembra 1989, kedy som si vyžiadal dlhšie neplatené voľno... že prečo, o tom neskôr.

NORMALIZÁCIA A DISENT

Ako by ste charakterizovali normalizáciu?

Moja generácia sa nemusela vyrovnávať s otázkou, či komunizmus prináša ľudstvu sľubované blaho, my sme sa narodili v kletke Železnej opony, videli sme tie tanky, čo zvalcovali chvíľu slobody v roku 1968. Potom sme videli normalizáciu, kedy sa pod taktovkou Moskvy navzájom celá generácia roku 1968 preverovala a vylučovala... A malo to reprízu v roku 1977, kedy režim ponížil všetkých ešte raz, akoby nestačilo. Videli sme, ako Werich⁴⁶ tleskal na zhromaždení najznámejších kultúrnych osobností textu Anticharty⁴⁷, ktorý čítala herečka Švorcová⁴⁸ a Gott⁴⁹. My sme otázku o hodnote a budúcnosti komunistickej ideológie

mali vyriešenú bez tej ťažkej intelektuálno-mentálnej námahy, s ktorou ju riešili ľudia z generácie našich otcov, ktorí prežili 2. svetovú vojnu a videli kedysi v marxizme aj v Červenej armáde spásu, nie zradu.

Pre moju generáciu bol komunistický svet svetom pretváranky, dvojítych slov a pošpinených hodnôt. Každý si vybral, či ten cirkus s nimi bude hrať a nakoľko vážne sa pri tom bude biť do prs. Samozrejme, aj moji rovesníci sa učili umeniu prispôbiť sa. Ale nikto, alebo takmer nikto, tomu režimu už neveril. To bol bábkový režim. Videli sme, ako Rusi vymenili Dubčeka, videli sme ako Husák obrátil kabát a zradil všetko čo predtým vyznával a ako potom, podľa tohto Husákovho návodu, hľadali spôsob prežitia mnohí príslušníci národnej elity. Pohrdali sme tým. Samozrejme, mnohí len dovtedy, kým pre nejakú výhodu sami nevstúpili do komunistickej strany, alebo sa jej nepokorili.

Viete, normalizácia nebola namáhavá alebo nebezpečná skutočným terorom. Mladí ľudia si dnes predstavujú, že ste vyšli na ulicu a tam vás hneď zadržala myšlienková polícia, čo vo vás odhalila protisocialistický živel. Nie, aj v totalitách sa žije celkom obyčajný život. Podstatou násilia v ére normalizácie bolo jej dlhé a otupné trvanie, nie bezprostredný trestajúci úder. Kto chcel v normalizácii žiť inak, ako keby sa vybral na vychádzku po koľajniciach nejakej

zabudnutej jednokofajky. Pokojne sa vám nemusí celé hodiny nič stať, ba dokonca v tej normalite môžu prejsť celé mesiace, roky. Doma nadávate na režim a nikto zo susedov nič neudá. Počúvate Slobodku⁵⁰ a stále nič. Neprídete na schôdzu ROH a nejakos to zatusuje. Nepôjdete na oslavu 1. mája, ale poviete že vás boľel žalúdok. To všetko ľudia robili, ale jedného dňa sa ten vlak zjavil aj na ich jednokofajke – a výsledok zrážky nebol prekvapením. Trvácnosť režimu, chráneného studenou vojnou – v tom bola jeho sila. Sovietska okupácia zamrzala pohyb v Československu pod bod mrazu, do očí neustále bili heslá „So Sovietskym zväzom na večné časy a nikdy inak“... Nadbytočné slová, nie? Ak je už niečo „na večné časy“, prečo ten dodatok „a nikdy inak“? Ale hoci je totalita neraz odhalená v jej absurdite, neznačí to, že tým zmizne. Stále sme videli tie isté tváre, to isté Poučenie, tie isté politické obrady, a nič sa nekončilo. Normalizační politici boli naveky – Vasil Biľak, Štrougal⁵¹, Indra, Gustáv Husák. Až do roku 1987 sa na politickej scéne nepohol ani lístok.

Každý z nás musel voči situácii, kedy trvanie režimu išlo na večné časy, nájsť osobný postoj. Kto vsadil na nesúhlas, alebo dokonca odpor, musel počítat s tým, že zmeny sa nedožije. Veď aj Západ prijal nehybnosť zákopu, čo sa tiahlo Európou a svetom a delil dve gigantické kopy jadrových

46 Jan Werich (1905 – 1980), český herec a dramatik, ktorý vystupoval v dvojici s Jiřím Voskovcom. V medzivojnovom období patrili medzi najpopulárnejších československých hercov. Vystupovali v Prahe v Osvobozeném divadle a v rokoch 2. svetovej vojny žili v USA. Po vojne sa Werich vrátil do Československa a pokračoval v hereckej kariére. V roku 1977 patril medzi tých signatárov tzv. Anticharty, ktorým komunistická propaganda venovala najväčšiu pozornosť.

47 Dokument „Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru“, známy ako Anticharta, bol dokument odsudzujúci iniciatívu Charty 77. Jeho signatármi boli predovšetkým známi umelci a predstavitelia kultúry v Československu, ktorí ním vyjadrovali popri odsúdení Charty aj lojalitu voči komunistickému režimu, čo tento aj propagandisticky využil.

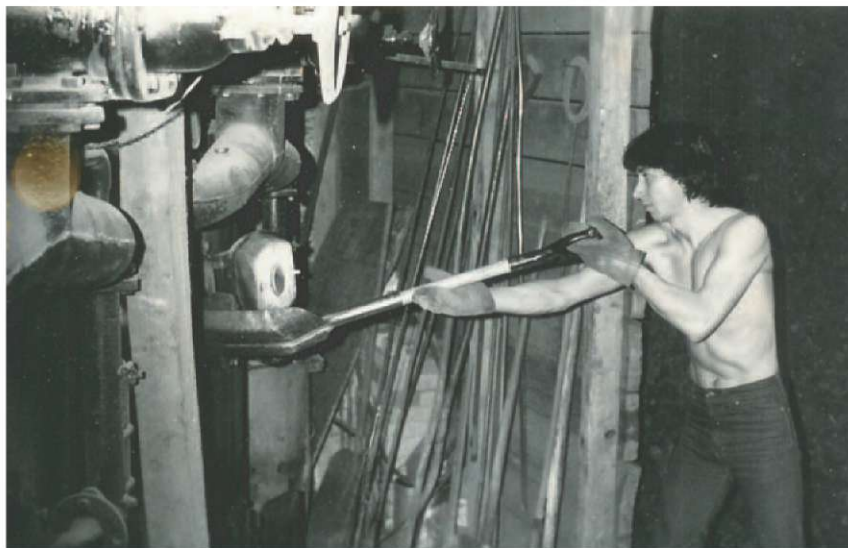
48 Jiřina Švorcová (1928 – 2011), česká herečka a funkcionárka komunistického režimu, v 70. a 80. rokoch predsedníčka Zväzu českých dramatických umelcov, v období normalizácie sa angažovala v oblasti kultúry, aktívne sa podieľala na príprave Anticharty.

49 Karel Gott (1939), najznámejší a najpopulárnejší český spevák, mnohonásobný držiteľ ocenenia najlepšieho speváka roku, držiteľ titulov zaslužilý umelec aj národný umelec.

50 Ľudový názov pre Rádio Slobodná Európa.

51 Lubomír Štrougal (1924), český komunistický politik. V 60. rokoch bol ministrom vnútra aj tajomníkom ÚV KSČ, v roku 1968 podpredsedom československej vlády. Hoci najsôr odsúdil okupáciu vojskami Varšavskej zmluvy, zaradil sa medzi popredných normalizačných politikov. V rokoch 1970 – 1988 bol predsedom federálnej vlády ČSSR.

Kvôli disidentským aktivitám musel dlhé roky pracovať ako kurič (Zdroj: Archív J. Budaja)

Dominik Tatarka a Ján Langoš na stretnutí disidentov u Jána Budaja (Zdroj: Archív J. Budaja)

hlavíc. Aj západným politikom sa vtedy zdalo, že svet sa môže vyhnúť jadrovej smrti iba vtedy, ak sa ten zákop neprekročí a vratká rovnováha síl nenaruší. Aj preto bolo málo disidentov. Ľudia v podstate vedeli, že

po prvej návšteve u Šimečka⁵², Tatar-ku⁵³ alebo Budaja ich nezavrú. Ale tá návšteva sa mohla vynoriť po rokoch, keď dieťa pôjde na vysokú školu alebo bude treba požiadať režim o byt pre vnuka, či vycestovacie doložku.

Ale chcem zdôrazniť, že za normalizácie predsa len nastali zmeny paradigmy, hoci vtedy neviditeľné. 50. roky sa nevrátili, odporcov režim nezabíjal. Na druhej strane – mal lepšiu technológiu ovládania. Bola tu televízia, dôkladne prepracovaný systém existenčného vazalstva jednotlivca v totalitnom štáte. Výrazne sa zdokonalili prostriedky kontroly a prevencie (tzn. zastrašovania). Zatiaľ čo v 50. rokoch sa režim nestránil surového násillia (zatvorenie, zabitie, zbitie, odsun obyvateľa z bydliska, atď.), za Husáka používal na svoje udržanie existenčné nástroje: kto sa nepodriadil nedostal lepšiu prácu, ani možnosť štúdia, mal neustále nedostatok peňazí a nemohol ani snívať o cestovaní alebo výsadách a nefinančných benefitoch, ktorými sa odmeňovali režimisti (pridelenie pozemku alebo bytu, lacná, alebo bezplatná dovolenka, rôzne „poukazy“ na rekreáciu, alebo na nákup vo zvláštnej sieti obchodov).

Existenčné nástroje používa pri vytváraní spoločenského poriadku aj slobodná spoločnosť. Ibaže bez ideológie, bez nadvlády nejakej strany! Keby sme na túto tému mali hovoriť ďalej, akiste by sme narazili na znepokojujúce náznaky kontinuity medzi normalizáciou a dňom. No ale my sa venujeme iba spomienke na normalizáciu a ja skúsím zhrnúť, čo o nej viem povedať. Gustáv Husák v nej nastolil heslo: výmenou za socialistické ideály sa obohacujte, stavajte si chaty a domy, kupujte si tovar, žite konzumu. V jeho normalizácii vznikli rôzne nové, akoby trhové vzťahy, ibaže v nich nešlo len o peniaze, ale aj o sociálny kapitál. Ten sa dal nazhromaždiť napr. v komunistickej strane. Ale aj povedzme v službách bezpečnosti, proste –

52 Milan Šimečka (1930 – 1990), slovenský a český filozof, politológ a vysokoškolský pedagóg. V 60. rokoch sa aktívne zapojil do obrodného procesu, začo bol neskôr vylúčený z KSČ a perzekvovaný. V období normalizácie patril medzi najznámejších slovenských disidentov, mohol pracovať iba ako robotník a bol aj väznený. V roku 1989 bol aktívnym členom VPN.

53 Dominik Tatarka (1913 – 1989), slovenský spisovateľ, disident a signatár Charty 77. Zúčastnil sa Slovenského národného povstania, v 50. rokoch aktívne podporoval komunistický režim, v 60. rokoch sa zapojil do obrodného procesu a v normalizačnom režime patril medzi zakázaných autorov.

nomeklatúry. Ukázali ste legitimáciu a Sezam sa otvoril: prideliť vám byt, dodali nedostatkový tovar, vybavili žiadosť, decko prijali na vysokú školu... Kľúčovým slovom neskorej fázy totality bolo slovo konexie. Ak ste za normalizácie mali našetrené a išli by ste s peniazmi na Národný výbor vo Vysokých Tatrách a povedali: „Mám našetrených 10 000 Kčs, predajte mi ten či onen pozemok,“ nič by ste nedostali. Bol tu poradovník, rôzne posudkové komisie, čakanie na desaťročia. A tak sa od okupácie stala komunistická strana prostriedkom tých všetkých, čo zháňali majetky, výhody a výsady. Normalizácia napokon neoživila socializmus, ale priniesla jeho ideologickú kapituláciu – zrazu slúžil práve opačným cieľom, než hlásali adorovaní „klasici“ marx-lenizmu. Z tyranského totalitného štátu sa za Husáka stal korupčný totalitný štát, stvorený a udržiavaný ku prospechu akejsi poľdérnej, povedzme že červej, buržoázie a miliónov ustrašených bezzemkov.

Vnímali ste rozdiely medzi normalizačným režimom na Slovensku a v Čechách?

Normalizačný režim prispôboval svoje nástroje situácii v tej ktorej časti Československa. Iste v Čechách neřešil natoľko prenasledovanie katolíkov, na Slovensku zase prenasledovanie dramatikov. Predelom normalizácie bol vznik Charty 77 a práve v jej prostredí sa potom hľadali vysvetlenia neúspechu Charty 77 na Slovensku. Možným vysvetlením bola aj téza o údajne menšom prenasledovaní, pre ktoré u nás nebolo toľko chartistov (veria jej aj slovenskí chartisti ako je Miro Kusý⁵⁴). Vraj normalizačný režim nebol na Slovensku taký tvrdý ako v Čechách. Fakt, že tu bolo len zopár chartistov, tú tézu akoby

Ján Budaj v rozhovore s Dominikom Tatarkom (Zdroj: Archív J. Budaja)

Fotografia zo stretnutia disidentov u Jána Budaja. V popredí František Mikloško (vľavo), Gabriela Langošová, Alžbeta Vargová, Anna Budajová, Martin Šimečka a Vladimír Havrila (Zdroj: Archív J. Budaja)

potvrdzoval. Lenže neúspech náboru Charty 77 na Slovensku môže mať aj celkom iné vysvetlenia. Napríklad na Slovensku vadilo, že Charta 77 bola založená najmä ľuďmi spojenými s KSČ. Bol tam síce jeden ľavicovo

orientovaný nekomunista Václav Havel, ale ostatní boli často bývalými komunistami, s kariérnou históriou v hlbokých a temných 50. rokoch. Prvý hovorca Charty Jiří Hájek⁵⁵ bol ministrom zahraničných vecí a potom

54 Miroslav Kusý (1931), slovenský marxistický filozof, politológ, vysokoškolský pedagóg a disident. V rámci normalizačných čistiek v roku 1970 bol vylúčený z KSČ, neskôr podpísal Chartu 77, patril medzi najvýznamnejších slovenských disidentov a žil pod prísnou kontrolou ŠtB.

55 Jiří Hájek (1913 – 1993), český komunistický politik a diplomat, v roku 1968 bol československým ministrom zahraničných vecí. Po okupácii vojskami Varšavskej zmluvy bol zbavený všetkých funkcií. Zapojoil sa do aktivít disentu a patril medzi zakladateľov Charty 77, pričom dlhší čas dlho bol aj jej hovorcom.

veľvyslancom režimu v OSN. Druhý z autorov Charty, Pavel Kohout bol zasa neslávne slávny angažovanosťou v 50. rokoch a vo výpočte chartistov – bývalých komunistov ani nebudem, pre ich počet, pokračovať. To všetko našincovi pripadalo absurdné, boli sme predsa len iná generácia. A ak už tú Chartu 77 vytvorili reformní komunisti z roku 1968, prečo nestáli o Alexandra Dubčeka? S odstupom rokov viem viac doceniť, čo priniesla Charta 77. Bol to veľmi dôležitý opozičný projekt. Ale to nič nemení na fakte, že bol postavený na reáliách českej opozície: na jej svetoznámych exilových osobnostiach, na finančnej podpore zo zahraničia a na ochrane jej aktivistov medzinárodnou publicitou, akú vedelo poskytnúť iba také mesto, akým bola Praha.

Ešte zopár viet o téze, že normalizácia bola na Slovensku mäkkšou. Nepreverených, vylúčených a vyhodených bol na Slovensku akurát rovnaký pomer, ako v Čechách. Ale je tu jeden dôležitý rozdiel – federalizácia. Tá sa začala spolu so štartom normalizácie, po roku 1969. Na Slovensku od januára 1969 vznikali pobočky všetkých inštitúcií, ktoré boli dovtedy iba v Prahe. S tým išlo vytváranie mnohých postov, najmä pre „biele goliere“. V Čechách však žiadne nové inštitúcie nevznikli. To bol dôsledok asymetrickej federácie podľa moskovského modelu. Tak ako v Sovietskom zväze nebola žiadna ruská komunistická strana, a existovala iba všemocná Komunistická strana Sovietskeho zväzu, bola u nás v Prahe KSČ a žiadna česká komunistická strana. Tak ako mala KSSZ podriadené lokálne pobočky (KS Azerbajdžanu, Estónska, Ukrajiny, atď.), mala aj KSČ ako lokálnu pobočku KSS. Asymetrický model sa

týkal všetkých inštitúcií. Napríklad Slovenská akadémia vied, ktorá sa stala v normalizačných desaťročiach významnou inštitúciou aj z hľadiska uplatnenia (či iba umiestnenia) vzdelanej elity, zamestnávala tisíce vzdelancov, no Česká akadémia vied nevznikla. Česká vedecká elita pôsobila v Československej akadémii vied (ČSAV). Jej riaditeľ menoval dekrétom riaditeľa SAV práve tak, ako ÚV KSČ vyberalo šéfa KSS. Tak fungoval princíp demokratickeho centralizmu, jeden z pilierov totalitného štátu. Asymetrický model federácie vysvetľuje „záhadu“ mäkkších dopadov tunajších vylúčených. Zatiaľ čo v Čechách padali do sociálneho suterénu, na Slovensku sa udržali v rôznych úradníckych, ba aj vedeckých pozíciách, pretože sa v dobe previerok vytvárali mnohé nové inštitúcie, s rádovo tisícami pracovných miest. Noví normalizátori sa zaujímali spravidla o tieto nové, lepšie platené inštitúcie. Okrem toho začala éra „federálnych Slovákov“, čo núkalo ďalšie stovky, ak nie tisíce postov v novom federálnom aparáte pre tých, čo išli „delať Slováka v Praze“. V pevných číslach predstavovali vylúčení a nepreverení Slováci cca tretinu celkového počtu. To zodpovedalo pomeru Čechov a Slovákov v Československu. Rozdiely boli v inom – v hĺbke sociálneho, resp. profesného zosunu. To, že slovenskí vyhodení nepadli tak hlboko, ako ich českí súčasníci, že sa z nich spravidla nestali kuriči, ani umývačky riadov nemá pôvod v mäkkšej normalizácii. Osudy obetí previerok na Slovensku proste stlmili tisíce postov vytvorených v rámci federalizácie v rokoch 1969 – 1970. Sukcesori normalizácie si vyberali najlepšie posty a porazeným ostávali tie zlé a horšie, ale nebolo to „k lopate“.

Mohli by ste nám opísať niektoré z vašich disidentských aktivít v období 70. a 80. rokov?

V období 80. rokov som bol dosť často vypočúvaný a začnem preto samizdatom *Sebaobrana*. Túto ročenku som vydal tri roky po sebe, naposledy možno niekedy v roku 1988 a obsahovala moje skúsenosti, ale samozrejme aj skúsenosti iných ľudí, s bojom s ŠtB. Jej cieľom bolo najmä posmeliť a aj poučiť človeka, ktorý stál zoči-voči skúseným dôstojníkom ŠtB. V bývalom režime mali ľudia spravidla veľmi nízke právne vedomie. Ľudia žili v presvedčení, že štát môže všetko, že polícia môže všetko a jednotlivec – nič. V ročenke *Sebaobrana* som riešil aj spôsoby, ako sa vyhnúť odpočúvaniu a sledovaniu, alebo ak už ste sledovaný, ako sa zbaviť sledovania. Písal som o problémoch psychológie vypočúvaného, boli tam právne rady. Podľa Františka Mikloška⁵⁶ tajná cirkev vydala svoju *Sebaobranu* v 20 000 náklade. Ak by to bola pravda, potom to bol samizdat s historicky najväčším nákladom.

Spomenuli ste *Sebaobranu*, mohli by ste nám niečo povedať aj o ďalších samizdatoch, na ktorých ste sa podieľali a najmä ako ste ich zostavovali, vyrábali a distribuovali?

V polovici 70. rokov som založil prvý samizdatový zborník, obsahoval prevažne literárne alebo výtvarné záležitosti z undergroundu. Volal sa *Degenerovaná generácia*. To som bol ešte na vysokej škole. Na začiatku 80. rokov som začal s vydávaním prvého samizdatového periodika, volal sa *Kontakt*. Tento názov laonicky a presne vystihoval to, čo v tej dobe chýbalo. Tu bolo veľa ľudí vyhodených, zastrašených, izolovaných. *Kontakt* ich prepájal, osobitne

56 František Mikloško (1947), matematik, slovenský disident, aktivista tajnej cirkvi a politik. V období normalizácie pracoval v Slovenskej akadémii vied a v druhej polovici 80. rokov z politických dôvodov ako robotník. Zároveň patril medzi najznámejších aktivistov tajnej cirkvi na Slovensku. Bol jedným z hlavných organizátorov Sviečkovej manifestácie 25. marca 1988 a jej konanie aj oficiálne oznámil komunistickým úradom. Počas Nežnej revolúcie v roku 1989 bol členom Koordinačného výboru Verejnosti proti násiliu. V rokoch 1990 – 1992 bol predsedom Slovenskej národnej rady a dlhoročným poslancom Národnej rady Slovenskej republiky.

Časopis Ochranca prírody z konca 80. rokov vychádzal ako polosamizdat (Zdroj: Archív J. Budaja)

Aj do kotelne sa niekedy chodilo v bielej košeli a so „západnou“ eleganciou... (Zdroj: Archív J. Budaja)

tzv. okruhy. To boli tie skupiny, ktoré neskôr sociológovia nazvali ostrovmi pozitívnej deviácie, resp. odchýlky. Už to nebolo len za kuchynským stolom, ľudia si usporiadali debaty, prednášky, koncerty, ilegálne univerzity. Také dve či tri som organizoval v rokoch 1977 – 1978. Pozyvali sme napr. zakázaných filozofov (Kusý, Jan Šimsa⁵⁷ z Brna), zakázaných teoretikov umenia (Tomáš Štrauss⁵⁸), bolo to pre desiatky, postupne až stovky priateľov a známych. Skončilo to ale po tvrdom záťahu ŠtB na jeseň 1978.

Nás by zaujímali aj spôsoby distribúcie samizdatov...

Distribúcia bola úzkym miestom celého samizdatovania. Ak vyme-

nujeme celý proces: písanie textov, ich množenie a väzba, ich ukrývanie a ich šírenie – najrizikovejšie boli posledné dva články. Na ukrývanie samizdatov a iných rizikových vecí som za tie desaťročia vyvinul veľa spôsobov. Nechcem tým zabráť priveľa miesta, no prinajmenej poviem, že ako kurič, ktorý kúril naraz vo viacerých kotelniach, som mal na skrývanie super možnosti. Problém s distribúciou som riešil cez systém tzv. okruhov. Kľúčom k nemu bola schéma s nakreslenými kružnicami, v ktorých strede bolo vždy nejaké meno. To býval jeden z najprísnejšie skrývaných dokumentov môjho ilegálneho sveta. I tak boli mená správcov oných okruhov šifrované

nejakými prezývkami. Označovali stredobody, do ktorých som poslal samizdat. Niektoré roky som pri kruhoch uvádzal aj potenciálne počty respondentov, niekto totiž vedel distribuovať jeden exemplár, iný štyri. Takto šírené samizdaty boli na skrytom mieste očíslované, poradie očíslovanej stránky malo nejaký algoritmus. Dosť zložitý na to, aby ani sám respondent nespoznal, že dostal číslovaný samizdat. Ale napriek tomu bol každý správca okruhu férovo upozornený, že pri „prevalení“ sa bude dať zistiť, ktorý samizdat unikol do rúk ŠtB. V neskorších 80. rokoch som tých okruhov mával 10 až 20, a obvykle bol každý ochotný distribuovať jeden až tri

57 Jan Šimsa (1929), evanjelický kňaz. V období normalizácie mu bol odňatý štátny súhlas. Neskôr ako signatár Charty 77 patril medzi hlavné osobnosti brnenského disentu. Organizoval najmä bytové semináre, bol aj väznený.

58 Tomáš Štrauss (1931 – 2013), teoretik umenia a spisovateľ. Pôsobil na Univerzite Komenského a v súvislosti s aktívnym zapojením sa do obrodného procesu v 60. rokoch mal po roku 1968 zákaz verejne vystupovať. V 80. rokoch emigroval a svoje práce publikoval na Západe.

Byt Jána Budaja – miesto častých stretnutí slovenských disidentov. V popredí Dominik Tatarka, v pozadí Ján Čarnogurský a Ján Langoš (Zdroj: Archív J. Budaja)

samizdaty – lebo ľudia sa ich naozaj báli mať doma. Ten strach mal jednu výhodu – rýchly obeh. Zo strachu pred domovou prehliadkou ich zväčša po prečítaní aj ochotne a rýchlo vracali. Správcom okruhu musela byť dôveryhodná osoba, jedným z nich bol nejakú dobu napr. Rudo Sikora⁵⁹, pochopiteľne aj Jano Langoš⁶⁰, z ktorého okruhu sa dostávali samizdaty do prostredia Jána Čarnogurského⁶¹, atď.

Od začiatku som mal ambíciu prerážať z ilegality do zóny bežných

štruktúrákov. Neprišlo mi extra vzrušujúce vymieňať si prohibítne tlače s ľuďmi, ktorí boli tak či onak presvedčení o zločinnosti vtedajšieho režimu. Tá naozajstná účinnosť samizdatu začínala vtedy, keď prekročil tieto hranice. A verte, že ľudí slobodné slovo dokázalo šokovať. Zažil som až extrémne reakcie, kedy sa z noci na ráno celkom zmenil pohľad na svet. Zrazu si človek uvedomil hranice vlastnej neslobody, ktorú dovtedy nevnímal len zato, že sa tej mreže, za ktorou vlastne

žil, neodvážil dotknúť. V 80. rokoch som vydával aj knihy, vymyslel som na to samizdatové „vydavateľstvo“ Grupák. Vtip spočíval v kolektívnej výrobe samizdatu. Zatiaľ čo klasický samizdat prepisovala tzv. klepica, pri systéme Grupák sa text rozdelil medzi viacero budúcich záujemcov. Ak si zakázanú publikáciu so sto stránkami rozdelilo 10 priateľov, prepísali každý po desať stránok (s desiatimi kópiami, všetko 20 gramový „hajzlpapier“ s dobrými, novými kopírákmi), v krátkej dobe si mohli

59 Rudolf Sikora (1946), slovenský maliar a grafik. V období normalizácie sa zapájal do aktivít bratislavského disentu, podieľal sa na distribúovaní samizdatovej literatúry a organizoval stretnutia alternatívnych umelcov. Pre tieto aktivity nemohol verejne vystavovať svoje diela.

60 Ján Langoš (1946 – 2006), slovenský politik a disident. Pred rokom 1989 patril medzi disidentov, angažoval sa predovšetkým v tvorbe a distribúcii samizdatov. V roku 1989 patril medzi významných aktivistov VPN, v rokoch 1990 – 1992 bol federálnym ministrom vnútra. V rokoch 1994 – 2002 poslanec NR SR, v rokoch 2002 – 2006 iniciátor vzniku a prvý predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa.

61 Ján Čarnogurský (1944), slovenský disident a politik. Pred rokom 1989 sa angažoval v aktivitách podzemnej katolíckej cirkvi a patril k najznámejším disidentom na Slovensku. Pred Novembrom 1989 bol väznený, v období Nežnej revolúcie sa stal podpredsedom federálnej vlády národného porozumenia, neskôr bol predsedom slovenskej vlády (1991 – 1992), ministrom spravodlivosti (1998 – 2002), predsedom Kresťanskodemokratického hnutia (1990 – 2000).

každý zobrať po jednom exemplári. To bola ich pláca. Grupák vydal zo pár kníh o umení, politike, kultúre. Limitom bola potreba viacerých písacích strojov. Keďže ŠtB usilovne registrovala jeden náš písací stroj za druhým (resp. ich habala pri domových prehliadkach), vydávanie v systéme Grupák malo často technické problémy.

Aký bol váš postoj k Charte 77?

Oni zverejnili mená a adresy, ja som sa v tých rokoch považoval za ilegála. Tomu spolku šesťdesiatosmičkárov som prial, rozmnožoval som základný dokument Charty 77, aj niektoré neskoršie dokumenty, od jari 1977 som spoznával chartistov, pozýval ich na Slovensko a bol som v úzkom kontakte s viacerými až do novembra 1989 (Dana Němcová⁶², Sváta Karásek⁶³, Zajíček⁶⁴). Zdalo sa mi ale, že to je akcia pre inú generáciu, ktorá sa ešte pokúša dopovedať svoj príbeh z roku 1968.

Problém Charty 77 bol aj v tom, že Husákov režim formovali utili-

tárni politici, voči idealistickým ľavičiarom z Charty 77 to boli vlastne pravičiari. Tak ich aj nazýval Petr Uhl⁶⁵, z tak trochu trockistického⁶⁶ podhubia roku 1968, spolu s Petruškou Šustrovou⁶⁷, Egonom Bondym⁶⁸ a, povedzme, ich externým členom Václavom Havlom. Táto chartistická komunita bola súčasne aj komunitou alternatívov, viacerí ostávali v gravitácii ducha hnutia hippies⁶⁹, prenikal do nej český underground... Praha bola ešte aj po krachu roku 1968 otvorenejšia podnetom zo sveta, než akékoľvek iné vtedajšie mesto „socialistického tábora“. Vnímala, že francúzski študenti v máji 1968 mávali červenými knižkami a ich známym heslom bolo: „*Budte realisti a žiadajte nemožné!*“, čo bol myslím citát z Mao Ce-tunga.⁷⁰ Českí slobodní ľavičiari po roku 1969 vzdorovali a ostro kritizovali brežnevovsko-stalinistický systém, lebo rozpoznali jeho neľavicové, cárske korene. Akoby predvídali Putina, vnímali neeurópskosť údajnej socialistickej cesty a la Sovietsky zväz. Ale táto

„revolučná mládež“ nebola celkom moja šálka kávy, ak mi rozumiете.

Keď vyšli mená chartistov, tak ma prekvapilo, že chýbal Dubček. Hovoril som si: „*Ako je možné, že tam nie je Dubček, keď tam je Hájek?*“ Znamená to, že oni chystajú asi nejakú druhú vlnu. Lebo je tam Vaculík, ale kto bude v tej druhej vlne? Tam bude asi Císař⁷¹. Neprítomnosť Dubčeka ostala, druhá Charta neprišla. To podľa mňa zásadným spôsobom podkopalo akčný rádius Charty 77 na Slovensku. Niektorí už v roku 1977 hovorili: Dubčeka vynechali, to je česká akcia, nás sa to netýka. Tak či onak – Charta nevyužila mobilizačný potenciál Dubčeka a to je chyba. Ak mal napr. Petr Pithart⁷² osobnú traumy z Dubčeka, potom mal na ňu v mene úspechu Charty na Slovensku zabudnúť. Alebo si to mal s Dubčekom vyjasniť. Všetko tento človek bol roky domácim väzňom, vlastne disidentom číslo jeden. Oveľa skôr, než si polícia začala všimnúť Václava Havla. A medzinárodnopoliticky to bol ďaleko najznámejší nie Slovák,

62 Dana Němcová (1934), česká psychologička a disidentka. Patrila medzi prvých signatárov Charty 77, neskôr bola aj hovorkyňou, podieľala sa na založení Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných. Patrila medzi zakladateľov Občanského fóra v roku 1989, neskôr bola poslankyňou Federálneho zhromaždenia (1990 – 1992).

63 Svatopluk Karásek (1944), evanjelický kňaz a pesničkár a disident.

64 Marián Zajíček (1951), katolícky kňaz, signatár Charty 77.

65 Petr Uhl (1941), český ľavicový novinár, disident, politik, spoluzakladateľ Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných a signatár Charty 77.

66 Trockizmus, z pohľadu sovietskych ideológov politická „úchylka“, pretože predstavoval opozíciu voči stalinskému typu marxizmu. Pomenovaný podľa Leva Davidoviča Trockého (1879 – 1940), sovietskeho boľševického politika, ktorý po roztržke so Stalinom v 30. rokoch emigroval zo Sovietskeho zväzu.

67 Petruška Šustrová (1947), česká novinárka a disidentka. V období 70. rokov väznená, signatárka Charty 77, členka Výboru na ochranu nespravodlivo stíhaných.

68 Egon Bondy (vlastným menom Zbyněk Fišer, 1930 – 2007) český ľavicový filozof.

69 Hnutie mladých v 60. rokoch propagujúce slobodu, mier a sexuálnu revolúciu. Jeho aktivisti odmietali vžitú spoločenskú konvenciu a protestovali proti vojnám.

70 Mao Ce-Tung (1893 – 1976), čínsky revolucionár a komunistický politik. Od roku 1935 bol tajomníkom a od roku 1943 predsedom čínskej komunistickej strany. Ako jej vedúci predstaviteľ ju vo vojne proti nacionalistom doviedol k víťazstvu, po ktorom komunisti prevzali moc v krajine. Mao patril medzi najkrvavejších diktátorov 20. storočia a vlna perzekúcií komunistov stála v Číne životy milióny ľudí.

71 Čestmír Císař (1920 – 2013), český komunistický politik a funkcionár. V 60. rokoch sa stal zástancom myšlienok obrodného procesu, v roku 1968 tajomník ÚV KSČ, od júla 1968 do 1970 predseda ČNR. V stranických čistkách bol vylúčený z KSČ a počas následnej normalizácie sa stiahol do úzadia. Koncom 80. rokov patril medzi najvýznamnejších členov vznikajúcej Obrody.

72 Petr Pithart (1941), český politik a disident. V 60. rokoch sa angažoval v obrodnom procese, v období normalizácie sa zapojil do aktivít disentu, stal sa signatárom Charty 77 a publikoval v samizdatoch. V roku 1989 sa stal významným reprezentantom Občanského fóra, krátko aj jeho predsedom. V rokoch 1990 – 1992 bol predsedom českej vlády. V tejto funkcii mal podiel na rozdelení federácie a vzniku dvoch samostatných štátov Českej republiky a Slovenskej republiky. V rokoch 1996 – 1998 a 2000 – 2004 predseda Senátu parlamentu Českej republiky.

ale Českoslovák. Platilo to ešte aj v dňoch, keď som bol v New Yorku a Washingtone s Václavom Havlom na prvej česko-slovenskej návšteve USA (február 1990), kde Dubček nebol.

Druhý moment je katolicizmus. Charta neurobila veľa preto, aby prekonala nedôveru tajnej cirkvi na Slovensku. Asi aj preto z katolíckeho disentu nepodpísal Chartu nikto. Ani Ján Čarnogurský, ani František Mikloško. Katolícky disent bol založený ako klasické ilegálne hnutie. V takých platí, že ilegálne aktivity treba skôr skrývať, než prezentovať. Ale pražská skupina prišla s inováciou – vďaka zahraničnému zázemiu sa rozhodli deklarovať svoje postoje aj mená a adresy. Dekonšpirovali sa ako kritici režimu, išli po publicite. Bolo to nové, ale súčasne neprenosné. Taký druh rezistencie bol v tých

rokoch, a v československej totalite, možný iba v českom a možno iba v pražskom prostredí. Aj v ňom vytvoril skôr geto statočných, než sieť aktivistov.

Vy ste známy aj ako jeden z hlavných aktivistov ochranárskeho disentu na Slovensku. Aká boli jeho aktivity pred vydaním publikácie *Bratislava/nahlas*?

Skutočný občiansky aktivizmus sa v ochranárstve začal bojom proti likvidácii historických cintorínov. Nebol to len politický vzdor, ale aj kultúrny a civilizačný. V roku 1980 sa mi podarilo organizovať skupinu, ktorá sa vzbúrila úmyslu komunistov zrovnať so zemou cintoríny v Starom meste a urobiť z nich zábavné parky s bufetovým predajom občerstvenia. Pretože podľa komunistov kríže a mená pripomínajú tmársku ideoló-

giu, buržoázu minulosť, či dokonca feudálnu minulosť... Na Ondrejskom cintoríne sa na historických hroboch zjavili zvláštne nápisy, podivné hieroglyfy. Onedlho som zistil, že označujú hroby na likvidáciu. Komunistická strana mienila dať vyhrabať ešte aj kosti týchto nebožtíkov. Týkalo sa to Ondrejského, ale aj Evanjelického cintorína pri Kozej bráne a ešte Mikulášskeho cintorína, ktorý bol pod Hradom. Mám pocit, akoby sa naozaj vtedy odrazilo Slovensko od svojho dna. Lebo siahnutie na hroby je dno, ide o vyvrátenie koreňov, zrušenie pamäte. Mesto bolo už roky valcované hlúpy m sociálnym inžinierstvom našich viac-menej dedinských komunistov: ničili historické pamiatky, vystahovávali pôvodných Bratislavčanov, stavali nedomyšlenú Petržalku a ďalšie satelitné panelákové sídliská...

Označené hroby a kríže na Ondrejskom cintoríne boli rozhodnutím komunistickej moci určené na likvidáciu (Zdroj: Archív J. Budaja)

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

Peter Jašek, Ondrej Podolec • „Komunistický svet bol svetom pretvárký a dvojitého hodnôt.“

Rozhovor s tribúnou Nežnej revolúcie Jánom Budajom

Ale v tom roku 1980 sa zdalo, že sovietaizácia Bratislavy má prikrčiť do akejsi ultimátnej fázy. Potom, čo komunisti zničili vyše polovice historickej rezervácie Starého mesta Bratislavy (ulice Zámocká, Židovská, štvrte Vydrica, Zuckermandel, atď.) a vždy išlo vraj o pokrok s odôvodnením: urobíme tam výstavbu, ktorá bude odrážať vyspelý životný štýl socialistického človeka. Teraz sa siahlo na kosti niekdajších spisovateľov, vedcov, kňazov, proste niekdajšej elity Bratislavy. Pamiatkari sa bránili, ale ideológ mesta Gejza Šlapka⁷³ im odkázal, že môžu byť chránené iba hroby tých súdruhov nebožtíkov, ktorí sa preukázateľne zúčastnili buď boja proti fašizmu, alebo robotníckych a revolučných povstaní proti buržoázii. Takých našli na Ondrejskom cintoríne iba deväť. Požiadavky Šlapku nespĺňala ani Sládkovičova Marina, ani bývalí starostovia mesta, navraviac že mäsiar Manderla.

Ondrejský cintorín začala brániť päťčlenná skupinka a dá sa povedať, že z tej vyrástlo do desiatich rokov ochránarske hnutie s tisíckami členov. Režim proti nám v rokoch 1980 – 1981 rozpútal kampaň v tlači, zastrašovacie výsluchy, vyhrážky trestným vyšetrovaním... Ale aj podpora záchrany cintorínu sa šírila ako požiar. Zrazu sa odvažovali aj niektorí dovtedy mlčiaci spisovatelia, historici a intelektuáli z bežných štruktúr. Keď sme už viedli tento zápas viac než pol roka, v ktorom režim pokračoval v príprave politického procesu, stala sa šokujúca vec. Nákladné autá a bagre, ktoré vyberali kosti, zmizli. Odvozy historických hrobových tabúl sa zastavili. Je pravda, že už bola väčšina preč, ale ako vidno zo súčasného stavu, ostávalo ešte dosť artefaktov, aby priestor Ondrejské-

Komunistické kádrovanie sa dotýkalo aj mŕtvych... (Zdroj: Archív J. Budaja)

Po označení sa pristúpilo k fyzickej likvidácii pomníkov a hrobov na Ondrejskom cintoríne (Zdroj: Archív J. Budaja)

⁷³ Gejza Šlapka (1928), komunistický politik a funkcionár. Vedúci tajomník Mestského výboru KSS v Bratislave v rokoch normalizácie, kedy bol zároveň poslancom Federálneho zhromaždenia a členom predsedníctva ÚV KSS.

ho cintorína mal ešte stále pietny a katolícky charakter (cca 1200 náhrobkov). Ondrejský cintorín bol zachránený aspoň v tej podobe, ktorú v tom okamihu mal. Ostané historické cintoríny obišli bez ujmy. Na Evanjelickom cintoríne pri Kozej bráne, kde boli už mnohé pomníky zhotovené, alebo zložené z podstavcov, sa opravovalo. Mikulášsky nestačili ani „načať“. Celá bratislavská verejnosť videla, že vďaka vytrvalosti skupiny ochranárov komunistický likvidačný valec zastal. To bola dôležitá skúsenosť.

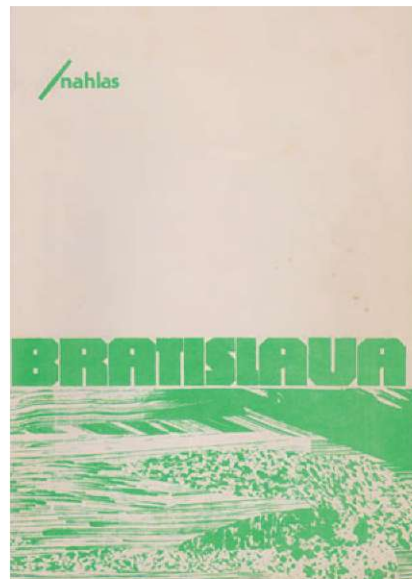
BRATISLAVA/NAHLAS

V druhej polovici osemdesiatych rokov ste stáli pri zrode legendárneho dokumentu *Bratislava/nahlas*. Ako sa zrodil?

Záchrana cintorínov nás ako bojujúcu komunitu stáli veľa úsilia, ale aj strachovania a neistoty. Výsluchy, vyhadzovanie z práce a vyhrážky trestným postihom ľudí trochu rozbili. Prežil som aj zopár ľudských sklamaní. V roku 1985 som začal pripravovať samizdat o cintorínskom zápase občanov s KSS, vydal som ho už na cyklostyle. Vyčítam si, že až doteraz nevyšiel v žiadnom inom vydaní a keď sa o Ondrejskom cintoríne a ďalších historických cintorínoch vydali dokonca knihy, tak sa v nich zápas o cintoríny ani nespomenul. V tej komunite, čo prečkala boj o cintoríny, sa opäť obnovili otázky: čo má byť v budúcnosti s Bratislavou? Aká je a aká bola Bratislava? Má to byť tzv. mesto chémie, ako ho nazýval režim? Veď v mnohých častiach mesta bol už celkom nedýchatelný vzduch! K tomu komunisti

pridali v 80. rokoch ešte aj veľké nápisy, že Bratislava je mesto mieru. Tieto nápisy sa objavili práve v tom roku, kedy boli do Bratislavy dopravené rakety SS 22⁷⁴. To boli rakety stredného doletu, a práve Bratislava sa stala na Kolibe a iných miestach jadrovou základňou budúcej vojny. To je presne orwellovská⁷⁵ logika, kde ministerstvo, ktoré ľudí zabíjalo sa volalo ministerstvo lásky... *Bratislava/nahlas* vznikla v orwellovskej atmosfére 80. rokov, kedy sme v Bratislave doslova bývali na raketových základniach – ako údajné miesto mieru.

Bratislava/nahlas chcela otvoriť verejnú diskusiu o tom, čo je a čím má byť Bratislava. Demaskovať environmentálne aj sociálne kontexty a dôsledky komunistickej výstavby, napr. Petržalky, ktorá mala vtedy najväčšiu samovražednosť v Československu. Petržalka mala ostať večne nedokončeným sídliskom, ktorému režim už nebol schopný dokončiť obchodnú sieť, ani občiansku vybavenosť, nebolo tam zelene, iba prach a doslova stepný vietor, čo preháňal odpadky medzi postavenými panelákmi, z ktorých si ľudia vykladali blatové chodníky pozabúdanými stavebnými fošňami, či zvyškami tehál. Bolo to zle založené a ešte aj chronicky nedostavané sídlo. V druhej polovici 80. rokov sa na druhý breh Dunaja už nasťahovali desaťtisíce ľudí, ale chýbali mosty, školy, športoviská aj doprava. Dnes je to mesto oveľa krajšie, pribudli služby, obchody a najmä vyrástli stromy, ktoré postupne menia Petržalku na miesto pre život. Ale tá zmena sa udiala tak trochu aj vďaka *Bratislava/nahlas* a spoločenskému pohybu od jej vydania.

Titulná strana diela ochranárskeho hnutia *Bratislava/nahlas* (Zdroj: Archív J. Budaja)

V *Bratislave/nahlas* sme sa venovali aj kvalite ovzdušia. V Bratislave sa na niektorých miestach až dvadsaťnásobne prekračovali povolené normy, napríklad pri sírouhlíku v Mierovej kolónii. Neuveriteľne sa poškodzovala spodná voda. Zo Slovaftu priam čreli ropné produkty do spodnej vody, z ktorej vodné pumpy vytiahli ročne viac ropy, než produkovali všetky vrty Nafty Gbely na Záhorí. Písali sme aj o úrovni kultúry a slobody jednotlivca v Bratislave, o bariérach pre postihnutých, o ničení pamiatkovej rezervácie. *Bratislava/nahlas* jednoducho opísala komunistický spôsob riadenia sveta na príklade, ktorým bolo hlavné mesto vtedajšej Slovenskej socialistickej republiky, Bratislava. Základný redakčný tím, o ktorý som sa opieral, tvorila ekologička a novinárka Gabriela Kaliská a novinár Eugen Gindl⁷⁶. Ten urobil práve kapitolu o Petržalke.

74 Rakety SS 22 boli do Československa dopravené v roku 1983, oficiálne prezentované ako krok k obnoveniu rovnováhy síl medzi vojskami NATO a Varšavskej zmluvy. Boli schopné niesť aj jadrové hlavice.

75 George Orwell (vlastným menom Eric Blair, 1903 – 1950), anglický novinár a spisovateľ. Vo svojom kľúčovom diele 1984 opisuje život v totalitných štátoch, kde občan bol pod úplnou kontrolou štátu („veľkého brata“). Jeho literárne opisy v mnohom zodpovedali realite života v totalitných štátoch, preto bol v komunistických štátoch zakázaným autorom.

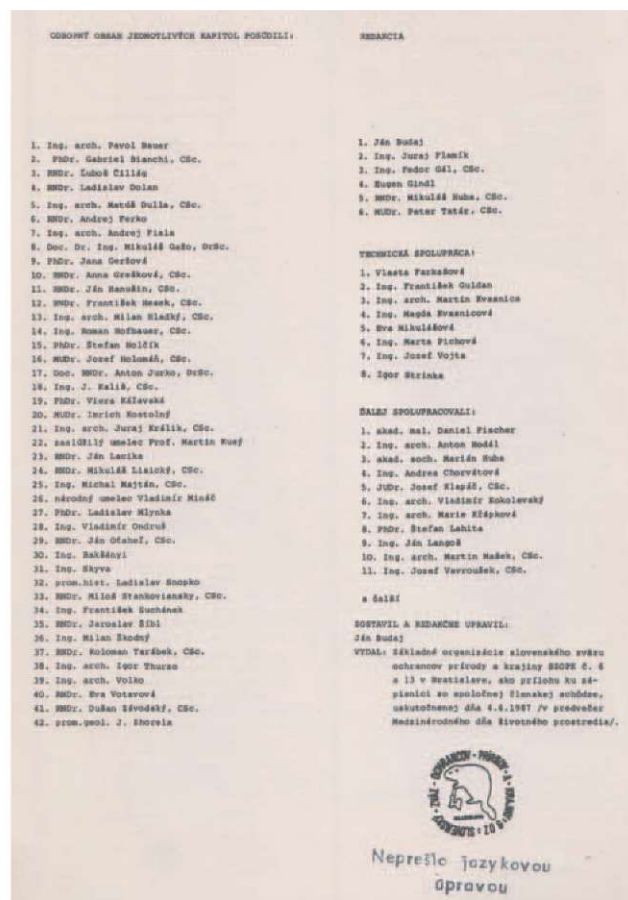
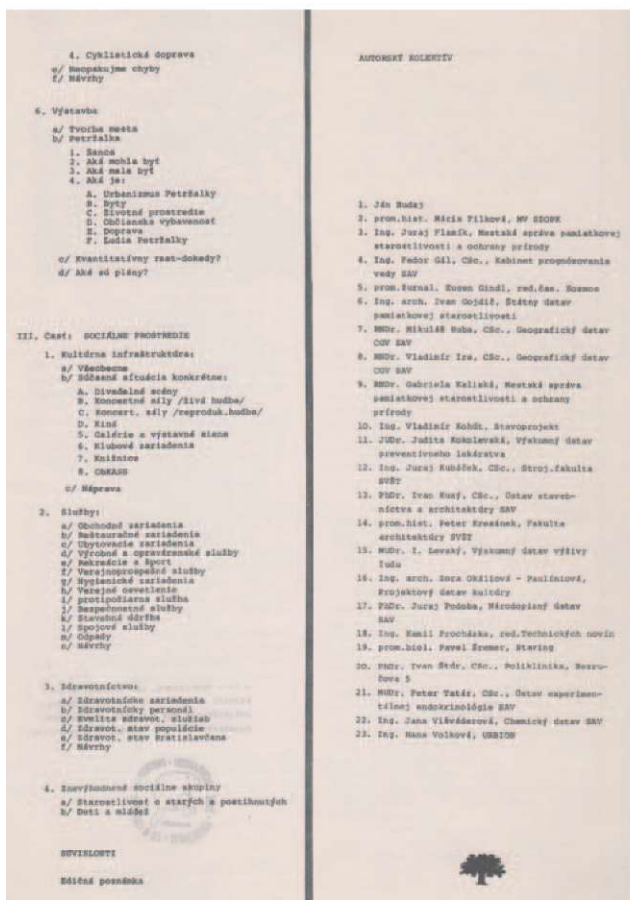
76 Eugen Gindl (1944), slovenský novinár, v období normalizácie ako redaktor spolupracoval na viacerých disidentských aktivitách predovšetkým ekologického disentu.

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

Peter Jašek, Ondrej Podolec • „Komunistický svet bol svetom pretvárký a dvojítych hodnôt.“

Rozhovor s tribúnom Nežnej revolúcie Jánom Budajom

Autorský kolektív Bratislava/nahlas

(Zdroj: Archív J. Budaja)

Prehľad ľudí, ktorí sa podieľali na zostavení a vydaní publikácie Bratislava/nahlas (Zdroj: Archív J. Budaja)

Dôležitú rolu zohral Mikuláš Huba⁷⁷, ktorý sa zaoberal ochranou prostredia a pamiatok, podobne ako Peter Kresánek⁷⁸. Ďalej mi pomáhal napr. Peter Tatár⁷⁹, lekár, ktorý zozbieral faktov veľa o zdravotných rizikách deštruovaného životného prostredia v Bratislave. Veľkou oporou bola všetkým v kolektíve *Bratislava/nahlas* Mária Filková, Kamil Procházka a zopár desiatok ďalších.

Po vydaní *Bratislava/nahlas* sa zmenilo všetko okolo našej ochrannárskej skupiny. Režim zaútočil a zaradil nás do tej istej kategórie ako Chartu 77. Podobne ako pri

Charte, začal sa aj tlak na ľudí *Bratislava/nahlas*, aby tzv. odvolali. Z kolektívu autorov *Bratislava/nahlas* ani jeden tomu tlaku nepodľahol. Pričom si netrúfam ani odhadnúť, akým výsluchoch, ponukám alebo zastrašovačkám boli vystavení, ľudia sa to báli priznať. Nikto nepodľahol, hoci ŠtB sa o to veľmi, veľmi usilovala: „Odvolaj, to si predsa ty nenapísal!“ Do istej miery to bola pravda, pretože odborné materiály od jednotlivých autorov som prepísal do jednotnej formy. Dal som im patričné zdôraznenia, niektoré časti som literárne zmenil do celkom novej podoby. Išlo

mi o čítavosť a integritu textu. Viem si predstaviť, že niektorí autori sa tým mohli cítiť dotknutí. A ak im ŠtB núkala možnosť vyhlásiť, že text s nimi nemá čo spoločné, mohli aj súhlasiť. Ale napokon sa verejne nedistancoval ani jediný. Možno tomu pomohla aj metodika *Bratislava/nahlas*, kde som vymyslel anonymitu jednotlivých autorov. Tým pádom sa autori nemuseli nechať dohnat' k vysvetľovaniu a obhajovaniu, kto ktorú vetu a prečo napísal. Ja som bol uvedený ako redaktor a zostavovateľ, podľa zákona som tak vzal zodpovednosť za obsah. Ďalší diel zodpovednosti si

⁷⁷ Mikuláš Huba (1954), ekológ, politik a vysokoškolský pedagóg.

⁷⁸ Peter Kresánek (1951), historik umenia, vysokoškolský pedagóg a politik. V 80. rokoch sa angažoval v ochrannárskom hnutí. V rokoch 1990 – 1998 bol primátorom Bratislavy, v rokoch 1998 – 2002 poslancom NR SR.

⁷⁹ Peter Tatár (1953), lekár a v 80. rokoch aktivista ochrannárskeho hnutia, v rokoch 1989 – 1990 patril medzi členov Koordináčného centra Verejnosti proti násiliu.

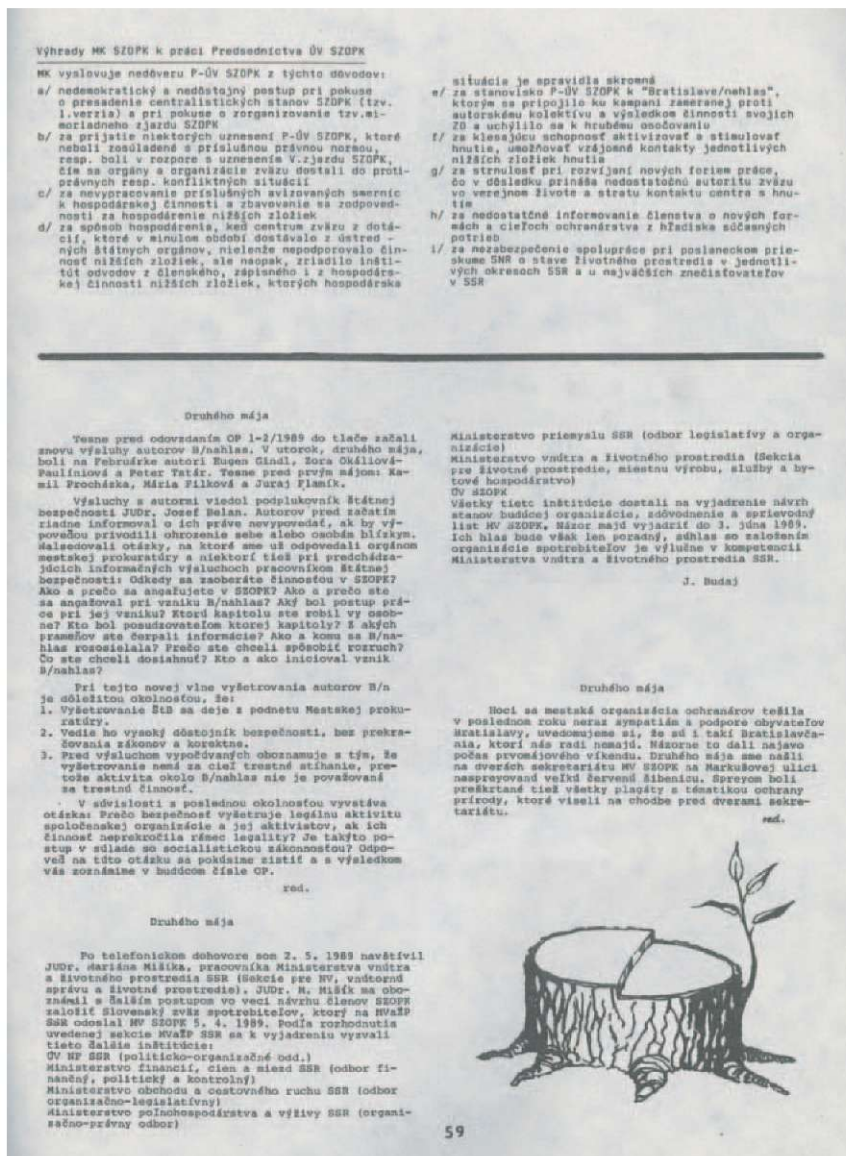

dobrovoľne vzali na krk dve miestne ochrannárske organizácie, ktoré viedli Maňo Huba (Základná organizácia 6) a Juraj Flamík⁸⁰ (Základná organizácia 13). Aj oni dvaja niesli svoju ťarchu zodpovednosti a uniesli ju. Patril im za to môj rešpekt, lebo obaja mali dobré postavenie a ŠtB im mohla ži- vot poriadne rozhádať.

Predtým, než sa o *Bratislava/nahlas* informoval Západ, mala naštartovať „podpisovka“ za verejnú diskusiu o Bratislave. Podarilo sa zhromaždiť takmer tisíc podpisov, potom represálie ŠtB podpisovku pribrzdili. Ale už sme mali okolo seba desiatky a postupne stovky ľudí, ktorí nám pomáhali. Ja som sa od tej doby znovu venoval časopisu *Ochrancu prírody*, ktorý mal oveľa väčší náklad než akýkoľvek samizdat. Vychádzal bez cenzúry, s tvrdením, že to je čosi ako „príloha ku zápisnici“ zo schôdzky ochrannárskych buniek. Bolo to absurdné tvrdenie, z právneho hľadiska to boli nelegálne tlače. Režim proti nám aj začal trestné vyšetrovanie, no do revolúcie ho nedokončili. Bolo to obvinenie z rozvracania a tiež z ohovárania ČSSR v zahraničí.

Distribuovali ste Bratislavu/nahlas aj oficiálne?

Keď bola *Bratislava/nahlas* vytlačená v prvej várke – bolo to 1000 výtlačkov – tak sme sa usilovali rozoslať alebo rozniesť čo najviac výtlačkov ešte predtým, než nás zadržia. Mali sme obálky a na nich napísané adresy. Iné exempláre sme niesli osobne, rozdelili sme si inštitúcie a išli to zaniest' do podateľne, proti podpisu. Ja som si vybral denník *Pravda*, Eugen Gindl *Nové slovo*, niekto išiel do *Nedelnej Pravdy*, ktorej redakcia bola do istej miery perestrojková. Sú- druhom predstaviteľom režimu sme *Bratislavu/nahlas* odoslali doporučené. Druhý náklad, 2000 kusov sme

Na stránkach *Ochrancu prírody* ochránári verejne publikovali skúsenosti z vypočúvania ŠtB vrátane mien jej príslušníkov, čo bola v tej dobe nevídaná odvaha (Zdroj: Archiv J. Budaja)

vytlačili o dva týždne, no ten zabavili eštebáci priamo v tlačiarňi. Zopár exemplárov som z tohto vydania získal, až keď ŠtB zanikla. Poslali sme to aj Hegenbartovi⁸¹, tajomníkovi ÚV KSČ pre životné prostredie. Bola to tajomná postava, o ktorej sa veľmi rozprávalo. A poslali sme to aj Husákoví a ďalším.

Niektorí komunisti odpovedali, drvivá väčšina neodpovedala. Najdlhšia odpoveď prišla od Hegenbartu, ktorý napísal, že si so záujmom prečítal celý materiál a musí kladne hodnotiť jeho vysokú úroveň, ale hneď sa vyzul zo zodpovednosti: problematika sa týka mesta Bratislavy a mali by sme žiadať vysvetlenie

80 Juraj Flamík (1957), ekolog. V druhej polovici 80. rokov sa angažoval v ochrannárskom hnutí, v rokoch 1989 – 1990 patril medzi kľúčových predstaviteľov VPN.

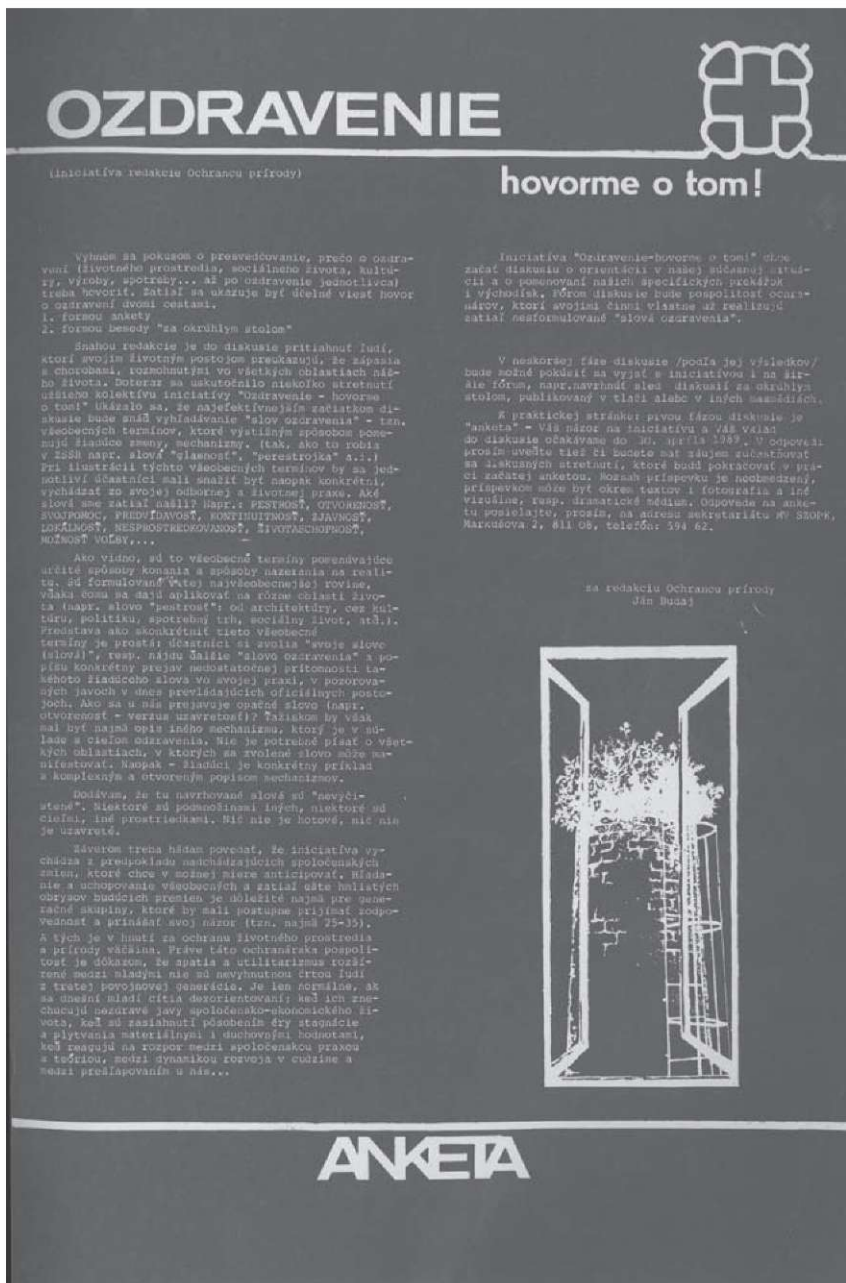
81 Rudolf Hegenbart (1935), dlhoročný okresný a krajský funkcionár KSČ, podpredseda vlády Českej socialistickej republiky, od roku 1988 člen ÚV KSČ, v roku 1989 vedúci oddelenia štátnej administratívy (13. oddelenia ÚV KSČ).

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

Peter Jašek, Ondrej Podolec • „Komunistický svet bol svetom pretvárký a dvojítych hodnôt.“

Rozhovor s tribúnom Nežnej revolúcie Jánom Budajom

Ján Budaj avizoval iniciatívu Ozdravenie na stránkach periodika Ochrana prírody

(Zdroj: Archív J. Budaja)

od Mestského výboru KSS a nie od ÚV KSČ v Prahe. Gustáv Husák, resp. jeho úrad, odpísal, že zásielku zobral na vedomie a postúpil na vy-

bavenie orgánom komunistickej strany na Slovensku. No a Slobodná Európa odvysielala, že Bratislavu/nahlas hodnotí ako najzávažnejší úder

komunistickej strane od roku 1968. Vtedy som sa tomu ich oceneniu veľmi netešil. Vzápätí sa hodnotenie Slobodnej Európy stalo podkladom a dôkazom pre trestné stíhanie.

Ktoré udalosti prelomového roka 1989 pred novembrom považujete za osobitne dôležité?

Prelomový mal byť vlastne 10. december. Mienil som vydať politicko-ekologický manifest, ktorý sa mal volať *Ozdravenie*. V tom roku som robil tisíc aktivít a všetko akosi speľo k 10. decembru a tomu mobilizačnému textu, ktorým mal odštartovať vznik občianskeho hnutia. Čosi som podpísal za oslobodenie Havla, alebo bratislavskej päťky⁸², ale inak som v druhej polovici roku 1989 nerobil žiadne manifestačné gestá, všetko som podriadil vízií rozbehnúť protirežimné hnutie Ozdravenie. V roku 1989 sa zintenzívnili represie ŠtB voči mne, na druhej strane ma v septembri nečakane pozvali na Februárku⁸³ a vrátili mi pas, ktorý som nemal cca desaťročie. Akoby naozaj tu ľavá ruka nevedela, čo robí pravá. Pre mňa sa ten čas roku 1989 predelil Tatarkovým pohrebom. Dominik Tatarka bol pre mňa jeden zázračný ľudský aj intelektuálny zjav, z ktorého som čerpal energiu a vcíťoval sa do jeho vízie. Vízie hodnôt, o ktoré stojí za to stáť. Bol mužom, ktorý prešiel mnohými skúškami aj pádmí. Spoznal som ho už ako starca nad hrobom, a zblížili sme sa až takmer otcovsky-synovsky. Nakoniec so mnou prežil svoj návrat do cirkvi, organizoval som aj jeho pohreb, zomrel 10. mája 1989. Po jeho smrti sa udalosti dovtedy v Bratislave akosi mdlého roku 1989 roztáčajú. Do revolúcie malo ešte uplynúť 189 dní. Škoda, že ich tu Tatarka ešte nepočkal.

⁸² Išlo o posledný politický proces komunistického režimu, v rámci ktorého boli v auguste zatknutí Ján Čarnogurský, Miroslav Kusý, Hana Polnická, Anton Selecký a Vladimír Maňák. Kusý bol vo väzení do októbra a Čarnogurský až do novembra 1989. Proces ukončili až demonštrácie Nežnej revolúcie.

⁸³ Vtedajšia ulica Februárového víťazstva, dnes Račianska. V budove dnes sídli časti Prezídia Policajného zboru Slovenskej republiky.

Tajne vysvätený biskup Ján Korec prijíma Dominika Tatarku späť do cirkvi na stretnutí disidentov u Jána Budaja (Zdroj: Archív J. Budaja)

Dominik Tatarka v spoločnosti Filipa Vagača a Gabriely Langošovej (Zdroj: Archív J. Budaja)

PRVÉ DNI NEŽNEJ REVOLÚCIE

Kde vás zastihol 17. november?

Piatok som asi kúril a tuším som bol aj pri proteste proti tzv. školskému jadrovému reaktoru v Bratislave. V sobotu sme mali mať stretnutie, veľmi netypické, kde sa mali stretnúť po prvýkrát disidenti s nejakými komunistami. Samozrejme taký formát nemohol vymyslieť nik iný, než Soňa Čechová.⁸⁴ Bral som to trochu ako safari, veď ako kurič som si vyberal spoločnosť na stretnutia z nášho, alternatívneho sveta, so skutočnými komunistami som sa vlastne veľmi nestretal. To bola sobota 18. novembra, Soňa urobila svoju akciu v byte inej Soni – pani Szomolányiovej⁸⁵, ktorá bývala v Petržalke. Bol tam aj redaktor *Nedelnej pravdy* Michal Áč⁸⁶, ktorý bol tiež komunistom. Z jeho článkov som vedel, že bol vo vtedajších pomeroch osvieteným autorom, a zdalo sa mi u pani Szomolányiovej, že aj slušným človekom. Szomolányiová bola z katedry sociológie na Filozofickej fakulte a šéfkou závodného výboru strany, ako vysvitlo počas večierka. Tých, čo sa videli prvý raz bolo priveľa, debata bola preto až priveľmi akademická. Veľmi si už nespomínam, čo sme vlastne chceli. Asi sa iba spoznať. Veď je pravda, že aj to bol v onej dobe istý pokrok. O desiatej sa už stretnutie pomaly končilo a ja som nervózne žiadala pani Soňu, aby pohládala na rádio Slobodnú Európu, lebo by som chcel počuť správy, keďže v Prahe niečo malo v piatok byť a nevedeli sme, ako to dopadlo. Pre celú spoločnosť pustila Slobodnú Európu a tam zaznela správa, že v Prahe ostal po demonštrácii mŕtvy študent.⁸⁷ Každý reagoval na túto šokujúcu správu inak. Hovorilo sa o zapálení sviečky, ja som ostal ticho

84 Soňa Čechová (1930 – 2007), slovenská novinárka, v období normalizácie mohla publikovať iba v samizdatoch.

85 Soňa Szomolányi (1946), slovenská sociologička, politologička a vysokoškolská pedagogička. V období pred Novembrom 1989 patrila medzi signatárov výzvy na prepustenie väznených členov bratislavskej päťky.

86 Michal Áč (1954), novinár, v období komunizmu pracoval v redakciách Rudého práva a Pravdy.

87 Po brutálnom potlačení študentskej manifestácie na Národnej tŕide sa v Československu šírila správa, že počas zásahu bezpečnostných síl bol zabitý študent Martin Šmíd. Správa sa po niekoľkých dňoch ukázala ako nepravdivá, ale pomohla mobilizovať obyvateľstvo v prvých dňoch revolúcie.

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

Peter Jašek, Ondrej Podolec • „Komunistický svet bol svetom pretvárký a dvojitých hodnôt.“

Rozhovor s tribúnom Nežnej revolúcie Jánom Budajom

Prvá manifestácia sa konala na Hviezdoslavovom námestí už 19. novembra 1989 (Foto: I. Sivák)

a uvedomoval som si, že čas odkladania sa v tejto chvíli skončil. Aj pre mňa, aj pre všetkých týchto. Hovorilo sa o petícii za vyšetrovanie tej smrti, pani Soňa Szomolányiová, slúži jej ku cti, vyhlásila že ako predsedníčka závodného výboru strany je pobúrená a keď budú o mesiac krajské schôdze KSS k budúcnosti zjazdu strany – mal byť v máji 1990 – ona tam nastolí otázku, kto za tú smrť zodpovedá? Niečo som jej vtedy zamumlal v tom zmysle, že jej otázka už nebude potrebná, lebo nebude ani tá jej strana. Nechápavo na mňa pozrela. Mne jej reakcia pripadala absurdná, akoby to vycítila – po chvíli sa prepracovala k nápadu zavolať do týždňa mimoriadny závodný výbor KSS. Každý sme jednoducho žili a rozmýšľali v tom svojom svete. Dlhšie sme rozoberali

možnosť tichého protestu na Námestí SNP, so sviečkami na pamätníku. Nezdalo sa mi to ono. Po možno pol hodine, možno hodine vzrušenej debaty sme sa rozchádzali, na záver som ešte preriekol čosi patetické, v tom duchu, že po tomto dni už nič nebude ako predtým. To ale vedel asi každý...

Na druhý deň bola nedeľa, 19. novembra. Napriek tomu, že som z petržalského bytu pani Szomolányiovej odišiel s úplnou vnútornou istotou, že nastáva nová etapa môjho života, v nedeľu ráno som bol zmätený. Zrazu som nevedel čím začať. Bolo jasné, že by bolo dobré dať ľuďom dohromady, ale bol som si istý, že mám odpočúvaný telefón. Ak začnem obvolávať známych, ŠtB ma odchytiť skôr, než sa nejaké stretnutie začne. Ako dať dohromady ľudí? Navyše bola

nedeľa... To mám zavolať Milanovi Šimečkovi a povedať: „Milan, zabili študenta, pod, stretneme sa?“ Zadržia nie iba mňa, ale aj jeho. Z pochybností ma vykúpilo, že disidentskí amatéri – skupina výtvarníkov, čo sa v to ráno zišla u Míra Cipára⁸⁸ – začali obtelefonovávať známych. Napadlo ich heslo – zavolaj to ďalej! Aj miesto stretnutia: Umelecká beseda. Odvtedy spomínam, ako výtvarníci splnili historickú úlohu, ktorú žiadny disident nemohol vymyslieť, tobôž splniť. Len títo mohli v štýle „svatá prostoto“ telefonovať, a začali štafetou „zavolaj komu chceš“. Ja som dostal telefonát od Ľuboša Machaja⁸⁹, vtedy rozhlasového redaktora programu Pozor, zákruta!, s ktorým som sa spriatelil 10 rokov predtým, od čias, čo pomohol pri obrane Ondrejského

88 Miroslav Cipár (1935), slovenský výtvarník a grafik.

89 Ľuboš Machaj (1954), slovenský novinár a dramaturg. V rokoch normalizácie pracoval ako redaktor v Slovenskom rozhlasu, po roku 1989 spoluprajiteľ Rádia Twist, neskôr programový šéf Slovenského rozhlasu.

cintorína. Kráčali sme spolu k Umeleckej besede a nevedeli sme, či tam nebude kordón ŠtB. Doma sme sa rozlúčili, tak ako v ten podvečer asi aj iní návštevníci Umeleckej besedy slovami, že si beriem zubnú kefku. V mojej rodine sa vedelo, čo tým chcem povedať. V Umeleckej besede sa zišlo niekoľko sto ľudí. Práve zvest' o mŕtvom študentovi mobilizovala tých, čo sa predtým k disentu nepridávali. Aj z prostredia konformnejších výtvarníkov a opatrnejších vedcov SAV.

Ako stretnutie prebiehalo? Kto sa ujal slova? Keď sa zide sto ľudí, ktorí sa nepoznajú, tak sa niekto musí ujať iniciatívy, postaviť na stoličku a niečo povedať...

Myslím, že na začiatku niekto hovoril zo slovenského zväzu výtvarníkov, lebo vystupovali ako zvolávatelia. Mestský výbor zväzu výtvarníkov riadil Miroslav Cipár. Na jar 1989 tam prebehla taká malá revolúcia, vďaka odvážnemu vystupovaniu Ruda Sikoru a ďalších ľudí. Dosiahli odvolanie dlhoročného normalizačného šéfa a predsedom mestského výboru sa stal nekomunista Cipár. Vytvoril sa tým jeden dôležitý predpoklad: pri štarte revolúcie sa potrebujete niekde zísť. A Rudo Sikora mal pár týždňov pred 17. novembrom v Umelke výstavu, ešte nevrátil kľúče. To mu vraj ráno v tú nedeľu vnuklo myšlienku: zídeme sa v Umeleckej besede, máme od nej kľúče.

Na stretnutí som aj ja hovoril, aj Milan Šimečka starší hovoril. Časť tých ľudí tlieskala, iní vzrušene debatovali, bola tam obrovská tlačienica. Na hárkoch, ktoré sa predložili s vyhlásením, je podpísaná asi polovica. ŠtB odhadla, podľa jej správ, že tam bolo asi 400 – 450 ľudí, podpísaných je asi 200. Nikto neprišiel s tézou,

takou obvyklou v podobných situáciách, že volajme do Prahy nech povedia čo robiť. Nie, tentoraz taký návrh nezaznel. Hoci sa vedelo, že v Prahe sa niečo konštituuje, niečo vzniká, a vedelo sa, že v Prahe sa udiala tá udalosť s veľkým „U“, tam je ten mŕtvy študent a jadro príbehu. Zoberali sme zodpovednosť my, čo sme sa tam tlačili. To je v príbehu nežnej revolúcie dôležité.

Vytvorilo sa jadro budúceho hnutia, akási aktívna ba až vriaca verejnosť, ktorá už nehľadala tútora ani alibi, ale začala klásť požiadavky: vysvetlite nám čo sa stalo, žiadame odvolanie, žiadame vyvodenie dôsledkov! Prvé vyhlásenie nie je ešte písané ako výraz nejakého politického hnutia. Ale aj tak sa v onen prvý deň spontánne vytvorilo jadro budúceho koordináčného výboru, stretli sme sa v jednom rohu miestnosti. Nereprezentovalo skladbu disentu, ale dav ľudí. Z neho sa dávali návrhy na mená reprezentácie. Bola to teda skutočná, povedzme že pouličná demokracia. Ja som v tej chvíli bol pre tých ľudí predstaviteľom ochranárstva a Bratislavy/nahlas, sotva kto z prítomných ju nečítal...

Kedy sa pridali herci?

V ten deň tam bol Milan Kňažko⁹⁰, aj vystúpil. Nasledujúci deň som si dal záležať, aby sa okruh ľudí rozšíril. Aby pribudli iné odbornosti. Zdôrazňoval som potrebu osobností, ktoré reprezentujú svoje okruhy. Názov, prvý koordinátor aj prvý koordináčny výbor VPN, boli sformované v priebehu nasledujúcich cca 12 hodín.

V tú nedeľu sme po sformovaní proto-výboru VPN vyrazili z Umeleckej besedy von, smerom do centra mesta bolo Hviezdoslavovo námestie, kde sa okolo deviatej hodiny večer rečnilo z Hviezdoslavovej sochy.

Rečnil tam Milan Kňažko, rečnil tam hádam už ten večer aj študentský líder Miloš Lauko⁹¹, tým si ale nie som istý. Boli to len krátke prevolania, nemali sme ani repro sústavu, ani megafón. Ja som síce na tej soche stál, ale nepamätám si presne, či som v ten večer rečnil. Pamätám si ten výhľad, okolo nás bol hlúčik ľudí z Umelky, potom nejakí náhodní okoloidúci z krčiem a za nimi chlapi v kabátoch skoro rovnakých – eštebáci. Mlčky nás pozorovali. Ešte dlho sme sa po meste prechádzali, rozprávali. Bol to obrovský adrenalín, nikomu sa nechcelo domov. Zamierili sme ku mne do bytu na Moskovskej, ale pod oknami som si uvedomil, že syn Samuel (5 rokov) aj žena už spia. Keďže som kvôli pred časom inštalovanému odpočívaniu vymenil užívanie obývačky so spálňou, nedalo sa do obývačky dostať inak, než cez spálňu. Preto som navrhol, aby sme išli o pár blokov ďalej, k Janovi Langošovi, kde sme asi do tretej vzrušene debatovali. Nástojil som na hľadani názvu hnutia, bez názvu sa nepohne-me... Ale v tú noc u Jana Langoša žiadny názov VPN nevznikol. Hnutie už malo svoje vyhlásenie, aj petíciu a nejakých reprezentantov, chýbal iba názov.

Na druhý deň, v pondelok 20. novembra sme sa stretli o dvanásť v Umelke, ale bola zavretá, tak niekto vykrikoval, aby sme išli cez cestu a na Malej scéne⁹² je bufet. Museli sme byť sledovaní ŠtB, lebo vzápätí čo sme sa uhniedzili a dali sme dohromady pár stolov, začali nás z balkónika nad bufetom filmovať. Upozornil som na eštebákov – pozrite, tu sú od nás vzdušnou čiarou dva až tri metre, ak chcete, tak to zbaľte. Asi nás počujú, nahrávajú – ale ja by som navrhoval aby sme pokračovali. Nik neodišiel a to bolo hádam to

90 Milan Kňažko (1945), herec a politik. V roku 1989 patril medzi hlavných tribúnov Nežnej revolúcie na Slovensku, spoluzakladateľ VPN (1989). Patril medzi zakladateľov HZDS, neskôr Demokratickej únie. V rokoch 1990 – 1991 a 1992 – 1993 bol ministrom zahraničných vecí a v rokoch 1998 – 2002 ministrom kultúry Slovenskej republiky.

91 Miloš Lauko, aktivista študentského hnutia v roku 1989.

92 Malá scéna SND, divadlo na Dostojevského rade – dnes Malá scéna STU.

potrebné stmelenie onej dosť nesúrodej skupiny. Navrhol som debatu o názve, z noci u Langoša som si odnášal pojem násilie ako ústredný motív zápasu, násilie voči študentom, voči ľudským právam, voči verejnosti... A bolo to: Verejnosť proti násiliu. Verejnosť, dovtedy málo používané slovo, sa malo stať onedlho objavom roka. Moje prvé vyslovenie názvu hnutia som počul až po rokoch, je nahraté na zázname ŠtB, ktorý sa zachoval. Všetci sme ho odsúhlasili. Na niekoho návrh som bol odsúhlasený ako koordinátor partie. Ako vidno,

v revolúcii čas letí: za pol hodiny sa „schválilo“ vedenie aj názov hnutia.

Ľuďom utkveli v pamäti predovšetkým demonštrácie na námestiach. Kto rozhodoval o ich programe? Aká na nich vládla atmosféra? Aký bol váš najsilnejší zážitok z novembrových tribún?

Scenáre vznikali v kolektíve koordináčného výboru VPN, najviac sa v nich prejavili nápady týchto členov KV: Martin Bútora⁹³, Peter Zajac⁹⁴, Ladislav Snopko⁹⁵, Milan Šimečka ml.⁹⁶, Ľubomír Feldek⁹⁷, Eugen

Gindl a tiež aj moje nápady. O atmosfére a udalostiach sa dá urobiť najlepší obraz zo samotných videozáznamov, ktoré vám odporúčam. Keďže išlo o heuristické zážitky, o akési občianske odklíňanie – ako ten proces nazval Bútora – tie emócie sa dajú sotva popisovať, tým menej sprostredkovať.

Ak by som mal hovoriť o vlastných zážitkoch... Silným pre mňa bol moment, kedy som námestiu predložil návrh na zmenu textu slovenskej hymny. Dehonestujúcim textom hymny som sa predtým, za

Ján Budaj ako moderátor mítingov a líder VPN počas demonštrácií v roku 1989 (Zdroj: Archív J. Budaja)

Moderátori revolučných demonštrácií Ján Budaj a Milan Kňažko vítajú v Bratislave Karla Kryla (Zdroj: Archív J. Budaja)

- 93 Martin Bútora (1944), sociológ, vysokoškolský pedagóg a diplomat. V období Pražskej jari bol aktívny v študentskom hnutí, počas normalizácie spolupracoval s disidentmi a protirežimovými aktivistami, v Novembri 1989 patril medzi zakladateľov a najvýznamnejších predstaviteľov VPN. Neskôr pôsobil ako poradca prezidenta V. Havla, v rokoch 1999 – 2003 bol veľvyslancom Slovenskej republiky v USA.
- 94 Peter Zajac (1946), literárny vedec a vysokoškolský pedagóg. V roku 1989 patril k zakladateľom VPN. V rokoch 1998 – 2001 a 2010 – 2012 poslanec NR SR.
- 95 Ladislav Snopko (1949), archeológ a neskôr občiansky aktivista. Pred rokom 1989 patril medzi hlavných organizátorov podujatí alternatívnej kultúry v Bratislave a spolupracoval aj s ochranárskym hnutím. V roku 1989 patril medzi najvýraznejších aktivistov VPN, v rokoch 1990 – 1992 minister kultúry SR.
- 96 Martin M. Šimečka (1957), slovenský novinár, prozaik a disident, syn filozofa Milana Šimečku. Patril medzi predstaviteľov občianskeho disentu na Slovensku, aktívne prispieval do občiansky orientovaných samizdatov.
- 97 Ľubomír Feldek (1936), slovenský spisovateľ a dramatik. Bol aktívnym spisovateľom, v období normalizácie pôsobil v divadle Nová scéna. V Novembri 1989 patril medzi zakladateľov hnutia Verejnosť proti násiliu.

totality, zapodieval. Napísal som aj nejaký samizdatový fejtón. Potom, v dobe demonštrácií som si ale uvedomil, že je tu príležitosť tú hymnu zmeniť – demokratickým rozhodnutím náместia. Z hymny oportunistov (zastavme sa bratia, kým sa hromy stratia) je tak dnes hymna patriotov (zastavme ich, bratia). Cenné je, že bola legitimovaná vôľou novembrového Náместia SNP. Slovenská hymna má tak dnes dva historické zdroje – jedným sú meruôsme roky a druhým November '89.

Ako prišlo k prvému Štúdiu dialóg? Kto vybral jeho účastníkov? Aká bola atmosféra v štúdiu?

Televízni pracovníci začali na naše výzvy štrajkovať, vedenie televízie potom ustúpilo ich hrozbe, že zmariť vysielanie. Súhlasilo s priamym prenosom aj preto, že si zrejme spolu s vedením KSS mysleli, že ak pošlú do štúdia pred generálnym štrajkom riaditeľov najväčších podnikov, tí jednoznačne zvrátia debatu v prospech KSS a vyšlú signál proti generálnemu štrajku. No riaditelia úlohu nesplnili. Komunisti nenašli jazyk ani pojmový aparát, ktorý by bol presvedčivým. Nedalo sa im veriť, ako sa hovorí, ani jedno slovo už len preto, že každé znelo desaťročiami frázy duto a nedôveryhodne.

Účastníkov Štúdia dialóg som navrhol ja a iste niečo doplnil aj Bútora, ktorému sme priznávali pozíciu akéhosi „personalistu“. Udialo sa to však v kolektíve, v ktorom mohli zaznieť výhrady, aj iné a doplňujúce návrhy. Výber účastníkov Štúdia dialóg bol myslím dobrý, odprezentoval sa tam silný tím, ktorý predstavoval VPN v období do prvých slobodných volieb.

Atmosféra v štúdiu bola možno menej dramatická, ako by sa dalo čakať. Všetci sme prežívali predovšetkým dosiaľ nebývalú skúsenosť slobody slova v priamom televíznom vysielaní – novú pre disidentov, aj pre režimistov. Vznikal tam prostredníctvom dialógu nový postoj antagonizujúcich skupín, ktoré posúvali uvažovanie o aktuálnom konflikte viac dopredu, než proti sebe. To bol nový fenomén. Verejnosť mohla sledovať autentickú politickú, hodnotovú aj semiotickú konfrontáciu a súčasne objavovanie riešení. Tým bolo Štúdio dialóg iné, než povedzme dnešné O 5 minút dvanásť.

PRVÉ KROKY POLITICKEJ TRANSFORMÁCIE

Ako sa vyvíjal vzťah medzi Verejnosťou proti násiliu a Občianskym fórom (OF)?

V tom roku 1989 sme boli asi jediným štátom v tomto postkomunistickom tábore, kde vznikli dve legitímne revolúcie. Mali dvoch vodcov, odlišné názvy, trochu aj odlišné stratégie a odlišné dôrazy. V našom programe VPN⁹⁸ sa vzťahy s Čechmi spomínali dvakrát z dvanástich bodov – v prvom a desiatom. Už toto zaradenie vyjadruje významnosť ozdravenia česko-slovenského federalizmu pre VPN.

Ten program sa začínal, že chceme aby sa zo slovenského parlamentu stal skutočný zákonodarný zbor s celou zodpovednosťou a končil požiadavkou na partnerskú federáciu. Vychádzal som z faktu, že obnovenie politických orgánov, ktoré si Slováci vydobyli v Povstaní a Košickom vládnom programom⁹⁹, ktoré potom českí komunisti zrušili v 50. a 60. rokoch a ktoré formálne obnovila federácia¹⁰⁰, treba naplniť obsahom. Aby sa v Slovenskej národnej rade nemlátila iba prázdna slama. Keď som sa o pár mesiacov neskôr stal prvým podpredsedom SNR spoznal som, že Národná rada prerokúvala zákony aj po ich právoplatnom odsúhlasení Federálnym zhromaždením v Prahe. „*Načo o tom SNR rokuje?*“, pýtal som sa. Veď to už je platný zákon! Odpovedali mi: „*Pán Schuster*¹⁰¹ povedal, že to je zvyk a vždy to tak bolo. Niekedy to stihneme pred federálnym, ale teraz

- 98 Ide o dokument z 25. novembra 1989 – Programové vyhlásenie Verejnosti proti násiliu a koordinačného výboru slovenských vysokoškôľakov. V dokumente je uvedených nasledujúcich 12 bodov (v skrátenom znení): 1. Žiadame vytvoriť zo Slovenskej národnej rady skutočný parlament slovenského národa, v ktorom budú mať zastúpenie všetky zložky našej spoločnosti; 2. Žiadame zaručiť úplnú slobodu tlače; 3. Žiadame zaručiť slobodu podnikania, zhromažďovania, spolčovania, pohybu, svedomia a ďalšie občianske práva a slobody; 4. Žiadame zrušiť vedúcu úlohu KSČ; 5. Žiadame odideologizovať školstvo a kultúru; 6. Žiadame zaručiť nestrannosť súdov a prokuratúry; 7. Žiadame dôslednú odluku cirkvi od štátu; 8. Žiadame slobodné odborové hnutie a nezávislé študentské organizácie; 9. Žiadame zrovnoprávniť všetky formy vlastníctva; 10. Žiadame dôslednú demokratickú federáciu Čechov a Slovákov a zákonné upravenie práva a postavenia národností na princípe plnej a fakteckej rovnoprávnosti; 11. Žiadame reálne zaručiť právo na zdravé životné prostredie; 12. Žiadame zaručiť rovnakú šancu pre všetkých pri voľbe a naplnení životnej dráhy. Plné znenie pozri <http://www.17november1989.sk/stanoviska-vpn-november-1989>
- 99 Košický vládny program bol programový dokument novej československej vlády, ktorý schválila aj Slovenská národná rada 5. apríla 1945 v Košiciach. Program obsahoval 16 bodov a hovorilo sa v ňom, že Československo je štátom dvoch rovnoprávných národov a ich vzájomný vzťah má byť budovaný na princípe rovného s rovným.
- 100 Ústavný zákon o československej federácii bol prijatý Národným zhromaždením ČSSR 27. októbra 1968, čím sa federalizoval dovtedy centralistický štát. Jej fakteckému naplneniu po roku 1970 však zabránila skutočnosť, že sa nepodarilo federalizovať vládnucu KSČ.
- 101 Rudolf Schuster (1934), politik a komunistický funkcionár. V rokoch 1983 – 1986 primátor Košíc, neskôr v rokoch 1986 – 1989 predseda Východoslovenského krajského národného výboru. Dňa 30. novembra 1989 bol aj s pomocou VPN zvolený za predsedu Slovenskej národnej rady, pričom zároveň išlo o prvú politickú zmenu na Slovensku počas Nežnej revolúcie. Predsedom SNR bol do volieb v roku 1990, potom bol do roku 1992 veľvyslancom ČSFR v Kanade. V rokoch 1994 – 1998 bol primátorom Košíc, v rokoch 1999 – 2004 prezidentom Slovenskej republiky.

to tam tak rýchlo beží, že to už nestíhame.“ SNR naozaj potrebovala stať sa skutočným zákonodarným zborom, a nie nejakým divadelným panoptikom.

V Českom programe Občanského fóra¹⁰², ktorý mal 7 bodov¹⁰³ sa ani jeden bod nedotýkal zlepšenia federalizmu, resp. vzťahu Čechov a Slovákov. Jiří Suk to spomína vo svojej knihe *Labyrintem revoluce*¹⁰⁴ ako pozoruhodnosť. Ale nemalo to byť pre OF iba pozoruhodnosťou, ale vážnym problémom. Tak ako nebolo vnímané ako problém partnerstvo Čechov a Slovákov, nevážne bralo OF aj naše politické spojenectvo. Dohody neplatili občas ani ten čas, čo sme sa vrátili z Prahy.

Bola nominácia Václava Havla za prezidenta výsledkom tohto spojenectva?

Áno, tak vznikla nominácia Václava Havla. Zrodila sa v noci z 5. na 6. decembra 1989, keď delegácia VPN prišla do Prahy. Najprv sme navrhli slovenských kandidátov na post prezidenta a neskôr sme ten post boli ochotní prenechať OF za podmienky, že OF nám garantuje post federálneho premiéra. V tom kľúčovom okamihu na nočných rokovaníach VPN a OF vysvitlo, že Havel nemá samozrejmu podporu OF a je tam silná skupina, ktorá si nepraje, aby bol prezidentom. Chcu radšej Alexandra Dubčeka. Bola to skupina Jičínského¹⁰⁵, a za Václava Havla nebol ani taký jeho osobný priateľ, akým bol Petr Pithart. Alexander Dubček bol nepomerne populárnejší než Václav Havel, nielen na Slovensku, ale aj v Čechách. Mnohým jeho

nominácia pripadala logickou, najmä tým, čo očakávali nadväzovanie na rok 1968. Dubček na možnosť odstaviť Husáka čakal 20 rokov, no mal handicap – jeho kapitulantsvo od jesene 1968 do jari 1969. Obával som sa, že ak by bol Dubček hlavou štátu (a armády) nikdy by armáde nedal rozkaz bojovať proti prípadnému ataku Strednej skupiny vojsk ZSSR. Dohodol som, že Dubček sa stane prezidentom po prvých slobodných voľbách, v lete 1990. To už nebude ŠtB, nebude hroziť jeho zlyhanie ani zoči-voči česko-slovenskému alebo sovietskemu vojsku. V noci z 5. na 6. decembra rozhodlo hnutie VPN o tom, že v OF sa presadila nominácia Václava Havla. Ale súčasťou bola garancia, že ak sa hlavou štátu stane Čech – nekomunista, bude hlavou exekutívy Slovak – nekomunista. No OF ju porušilo.

To rozdelenie prezident – predseda vlády (jeden Čech – jeden Slovak) bolo aj za socializmu akýmsi nepísaným zákonom...

Nepísaný zákon, no áno, bola federácia a balans z národného pohľadu bol normálnou vecou. Ale pointou tých zlomových dohôd bolo, že ak občan českej národnosti nekomunista obsadí Hradčany, tak partnerské VPN bude nominovať občana slovenskej národnosti nekomunistu, ktorý povedie federálnu vládu. Na tom, že federálny parlament bude viesť Alexander Dubček sa všetci zhodli, pretože hoci bol slovenskej národnosti, bol vnímaný pozitívne aj českou verejnosťou. Vyzeralo to, že OF a VPN držia spolu, no do týždňa uprednostnilo OF tajnú dohodu s KSČ.

VPN presadzovala vytlačanie komunistov a to dvomi možnými cestami. Prvá viedla cez rýchle voľby v januári alebo februári 1990. Pod tlakom námestí bolo nepravdepodobné, že by Federálne zhromaždenie (FZ) také voľby neodhlasovalo a potrebné zákony (o voľbách, o stranách) sa dali zmeniť pri tom istom rokovaní FZ. Neboli by žiadne medziobdobia, žiadne zmiešané vlády s totalitnou KSČ. To, že predčasné voľby boli až takmer trištvrte roka po revolúcii, to pomáhalo zotaveniu komunistickej strany a vytvoreniu nových agend aj problémov, ktoré zastrú November 1989. Ústupok OF, že voľby budú až v lete, zrazu urobil z KSČ súčasť politickej prevádzky, lebo štát sa musel nejako riadiť. Zrazu sme akoby boli v koalícnej vláde s komunistami.

Pôvodná dohoda OF a VPN bola, že do tých vlád do predčasných volieb nevstúpime a budeme ich iba nejakou revolučnou formou kontrolovať do skorých volieb. Alebo, ak do nich vstúpime, tak za podmienky, že ich povedieme. Alebo horší variant, ak ich nepovedieme, budeme v nich mať hlasovaciu väčšinu. OF nakoniec presadilo štvrtý, najhorší variant: ani predčasné voľby, ani prevzatie moci, ale urobme z predsedu OF prezidenta – výmenou za ústupky voči KSČ.

Existovala aj stratégia akéhosi pozorovateľa vo vláde, ktorý mal zabezpečiť kontrolu. V slovenskej vláde ju mal Vladimír Ondruš¹⁰⁶...

Áno, pri slovenskej vláde sme rešpektovali pôvodne dohodnutú stratégiu OF, stratégiu „predsunutých hliadok“. Ondruš bol takýmto strážcom za VPN

102 Občanské fórum bolo českým ekvivalentom VPN, obe hnutia však vznikli nezávisle od seba 19. novembra.

103 Programové vyhlásenie OF malo názov Co chceme.

104 Ide o publikáciu českého historika Jiřího Suka *Labyrintem revoluce*. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990). Praha 2003, 507 s.

105 Zdeněk Jičínský (1929), český právník, politik a vysokoškolský pedagog. Zameriaval sa na ústavné právo, v 60. rokoch sa aktívne zapájal do obrodného procesu a bol členom viacerých rehabilitačných komisií, napr. Barnabitskej. V 70. rokoch sa zapojil do disentu, stal sa signatárom Charty 77 a publikoval v samizdatoch. V roku 1989 patril medzi popredných členov OF, stal sa poslancom a prvým podpredsedom Federálneho zhromaždenia (1990 – 1992).

106 Vladimír Ondruš (1942), slovenský ekológ a ochranár, politik. V roku 1989 vstúpil do vlády Milana Čiča ako jej podpredseda a zároveň pozorovateľ za VPN.

Václav Havel (druhý sprava) v spoločnosti lídrov VPN počas predvolebnej kampane v roku 1990 (Foto: Ján Lörincz)

v Čičovej¹⁰⁷ vláde. Zlom v stratégii „predsunutých hliadok“ nastal po našom odchode z Prahy... 6. decembra, alebo možno až 7. decembra 1989. OF koncepciu opustilo ale my sme to zistili až 8. alebo 9. decembra. Medzičasom sme tvorili dočasnú Čičovu vládu, pri tvorbe ktorej sme boli rezolútni, trvali sme na nadpolovičnom podiele nekomunistov (vrátane nominantov strán Národného frontu), čo sa aj podarilo. V Prahe sa však medzičasom opustili všetky dohodnuté schémy rekonštrukcie exekutív.

Aký bol váš postoj k ostatným stranám Národného frontu?

Na rokovaní som presadzoval, že do počtu komunistov musíme pri zostavovaní rekonštruovaných vlád rátať aj politikov Národného frontu. Nebol to z mojej strany prejav nejakého

nepriateľstva, ale konštatovanie faktického stavu. Toto OF neprijalo, oni mali z členov Národného frontu blízkych spolupracovníkov. Či to bol Sacher¹⁰⁸ alebo ďalší z Československej strany lidovej, alebo to boli ľudia zo socialistickej strany. Richard Sacher bol aparátčik normalizačnej tieňovej strany KSČ, no Havel mu zveril absolútnu dôveru a jeho rukami, jeho ministerstvom vnútra, neskôr robil veľmi závažné politické činy (ako boli politické, protiprávne zásahy do lustrácií počas prvých volieb 1990). Sacher vo všetkom poslúchal V. Havla.

Ako bola prijatá nominácia Václava Havla na Slovensku?

Hovoríme o januári 1990. VPN, ktorá mala v decembri 1989 okolo 80 % podporu, tak koncom januára ju mala okolo 30 %... Ako sa to mohlo vôbec

stat? Áno, je v tom iste aj sklamanie z nepodpory Dubčeka.

Proti rozhodnutiu VPN nepodporiť Dubčeka na post prezidenta po Husákovi boli nielen šesťdesiatosmičkári, ktorí už opäť pôsobili v médiách, ale aj normalizační komunisti, ktorí si okamžite Dubčeka privinuli ako svoje baranidlo proti VPN. Proti podpore Havla boli aj viacerí moji kolegovia z VPN. Milan Šimečka st. dokonca napísal list Havlovi, kde ho zaprisahával aby nekandidoval za prezidenta. Soňa Čechová dala verejné vyhlásenie na podporu Dubčeka. Nehovoriac o verejných stanoviskách všetkých tých Milanov Čičov, Matice Slovenskej, SNR a NF. Všetci vytvorili spolu s komunistickými novinármi v januári 1990 na Slovensku atmosféru boja voči VPN. Začal sa používať termín „nová totalita“, alebo „totalita VPN“. Nevymenovanie Alexandra Dubčeka za prezidenta, to bola ťažká skúška politickej integrity a sily hmutia VPN, preto sme potrebovali a žiadali, aby si Havel získal Slovensko aspoň dodatočne, po svojom zvolení prezidentom. A takisto aby dodržal dohodu, že vo svojom novoročnom prejave povie, že bude prezidentom iba do leta a po ňom ním bude Alexander Dubček. To by všetko vysvetlilo.

Takto znela dohoda?

Tak znela dohoda Václava Havla so mnou ako lídrom VPN, urobená ráno 6. decembra 1989. Ale aj dohoda Havla osobne s Alexandrom Dubčekom, ku ktorej prišlo v druhej polovici decembra 1989. Havel sa tieto dohody rozhodol nedodržať a práve k tomu smerovala jeho neskoršia spolupráca s Richardom Sacherom a Mariánom Čalfom¹⁰⁹ pri manipulácii

107 Milan Čič (1932 – 2012), slovenský právnik, politik, vysokoškolský pedagóg a akademik. V období komunizmu minister spravodlivosti SSR (1988 – 1989), po páde komunistického režimu predseda slovenskej vlády (1989 – 1990), neskôr poslanec za VPN a HZDS, v rokoch 1993 – 2000 predseda Ústavného súdu Slovenskej republiky.

108 Richard Sacher (1942 – 2014), český politik (člen Československej strany lidové), prvý nekomunistický minister vnútra vo vláde národného porozumenia (1990).

109 Marián Čalfa (1946), slovenský právnik a politik, člen KSČ. Pred Novembrom 1989 bol vo federálnej vláde ministrom pre legislatívu, v decembri 1989 sa stal predsedom vlády „národného porozumenia“ (1989 – 1990), v januári 1990 vystúpil z KSČ a neskôr sa stal aj predsedom federálnej vlády, ktorá vzišla z prvých slobodných volieb (1990 – 1992).

s lustráciami.¹¹⁰ Samozrejme, ja som v tej dohode nevidel iné, než vyhovenie vóli samotného Václava Havla, ktorý sa vtedy naozaj neustále a opakovane vyjadroval, aj v najužších kamarátskych kruhoch, že prezidentom byť nechce dlhšie, než do prvých volieb. Nebola to – aspoň sa mi zdalo – len póza pre verejnosť.

Chybou, za ktorú sme platili popularitou, bolo aj to, že Václav Havel neprišiel na Slovensko 2. januára 1990, ako sme sa po jeho zvolení prezidentom dohodli. Pamätám sa, že som ešte tak žartovne povedal: „Prvého nechodí, lebo to sa my ešte preberáme, ale druhého tá budeme na Námestí SNP čakať. Len prosím Ťa, využij ten Silvester nato, že napíšeš štátotvorný prejav. Pretože my čelíme tomu, aby sme vysvetlili slovenskej verejnosti, že si to ty, a nie Alexander Dubček.“ Václav Havel mi ešte na Silvestra 1989 poslal prezidentským kuriérom magnetofónovú pásku a tam mi oznamuje, že dohodu o skoréj návšteve Bratislavy nedodrží, lebo ide robiť väčšiu, európsku politiku. Odletel do Bonnu a Berlína. Čo je pre mňa ešte šokujúcejšie – ale našťastie som to vtedy nevedel – že tie ponovoročné dni, ktoré sme ho tak potrebovali a očakávali v Bratislave, prežil vraj Havel aj s manželkou v komunistickom zariadení vo Vysokých Tatrách, spolu s Mariánom Čalfom a jeho manželkou. Čiže bolo to niečo ako zásnuby nového, demokratického prezidenta so starým normalizačným komunistom. Politická „svadobná cesta“? Aj dnes sa mi to zdá neuveriteľné.

Každopádne, po prezidentskej nominácii a prezidentskej amnestii, bolo tretím „danajským darom“ pre VPN skrátenie volebného obdobia budúcich víťazov slobodných volieb 1990 – a to na dva roky. V tej dobe sa už v zá- kulisí prejavoval záujem starých

aj nových strán, aby nový volebný systém príliš nepodporoval dve silné hnutia, ktorými boli VPN a OF. Havel odobril pomerný systém – priam rajská hudba pre uši KSČ a KSS. Pri väčšinovom volebnom systéme by totiž KSČ a KSS bezpochyby skončili mimo parlamentu, bez peňazí a vplyvu na ďalší vývoj. Pomerný systém vrátil komunistov do hry. Nám to z Prahy oznámili ako dohodnutú vec. Tzv. malá novela ústavy, ktorá v januári 1990 určila dátum (veľmi neskorý) prvých slobodných volieb, pre VPN a OF najnevýhodnejší volebný systém a kde sa definovali aj tzv. rozhodujúce politické sily – medzi nimi KSČ a KSS – skončila všetky nádeje na rozpustenie týchto zločinných spolkov. Hoci sme už mesiac nemali v ústave vedúcu úlohu KSČ, v januári 1990 bol do novelizovanej ústavy znovu vložený dosť podobný pojem „rozhodujúce politické sily“ – medzi nimi je vymenovaná aj KSČ a KSS. Išlo o legalizáciu KSČ v nových pomeroch, KSČ, ktorú som len nedávno predtým navrhoval rozpustiť, alebo zrušiť. Celý december som navrhoval OF a Havlovi, aby sme prijali stanovisko o zrušení KSČ a KSS. Prečo? Vôbec nie z nejakej revolučnej pomsty. Ja som vnímal viac utrpenie obyčajných ľudí, ktorých rodinné alebo kariérne okolnosti prinútili k tomu, aby sa stali členmi KSČ. Týmto ľuďom sa mali rozviazať ruky – nech je tá komunistická strana nútená preregistrovať svoje členstvo. Samozrejme, že by komunistická strana nezanikla. Bolo ale na mieste aspoň formálne prerušiť existenciu strany, ktorá vraždila v 50. rokoch, ktorá zlyhala po roku 1968, ktorá na konci mlátila mladých za to, že s ňou nesúhlasili. Nie, KSČ sa naopak stala „rozhodujúcou silou“. Je ešte veľa iných argumentov, ilustrujúcich, že V. Havel

v mesiacoch po svojom zvolení nadobudol skoro neobmedzenú moc.

Takže zhrňme si ten čierny január:

1.) Havel schválil zavedenie pomerného volebného systému, ktorý dal infúziu KSČ a KSS. Podnes vytvára nadvládu partokracie a nedáva šance nezávislým jednotlivcom v parlamentných voľbách; 2.) Havel odobril maximálne možné odloženie prvých slobodných volieb, až na jún 1990. To odloženie, ktoré žiadali a potrebovali strany KSČ a KSS. My, OF a VPN sme potrebovali voľby čím prv; 3.) Havel presadil nepochopiteľné skrátenie mandátov poslancov vzídených z prvých slobodných volieb. V tých sa dala čakať porážka komunistov a víťazstvo OF a VPN. Víťazi si takto už vopred podrezali konár pod zadkami; 4.) Píthart, Havlov nástupca vo vedení OF, vystúpil proti odstraňovaniu komunistickej nomenklatúry na podnikoch. To komunistov udržalo vo vedeniach významných podnikov a bánk a umožnilo im ovládnuť proces privatizácie mnohých významných podnikov v Česku aj na Slovensku. To všetko boli rozhodnutia, ktoré boli mannou z neba pre KSČ, resp. KSS – a trestom pre víťazov novembra 1989. A na dôvažok ešte piata morová rana: 5.) povýšenie komunistickej strany do ústavy ako „rozhodujúcej politickej sily“!

Takže v januári 1990 to dopadlo 5:0 pre KSČ. Všetko gólmí strelami našimi do vlastnej bránky... Pripomeňme si, že v ten istý január verejnosť zdúpnela nad Havlovou amnestiou, pri ktorej vyhlásení porušil prezident dohodu s VPN. A že v ten istý január 1990 predložil prezident vo FZ ČSSR improvizovaný návrh názvu federálneho štátu a jeho symbolov, ktorým odštartoval tzv. pomlčkovú vojnu¹¹¹ – štart zániku federácie. Ten januárový pokles

110 ŽÁČEK, P.: „Sachergate“: První lustrační aféra. Nesnáze postkomunistické elity (nejen) se svazky Státní bezpečnosti. In: Pamět a dějiny, roč. 2007, č. 1, s. 50 – 81.

111 Pomlčková vojna bol spor o názov štátu v prvej polovici roku 1990. Václav Havel navrhol 23. januára 1990, aby sa zmenil oficiálny názov štátu z Československá socialistická republika na Československá republika, čo však vyvolalo na Slovensku búrlivé reakcie a slovenskí politici tento názov odmietli. Navrhli, aby sa jeho názov písal so spojovníkom, konkrétne „Republika Česko-Slovensko“ alebo „Federácia Česko-Slovensko“. Spory o názov trvali až do apríla, kedy bol prijatý kompromisný názov Česká a Slovenská Federatívna Republika.

podpory VPN mal, ako vidíte, pádne príčiny. Hnutiu VPN sa verejná podpora z novembra a decembra 1989 už nikdy nevrátila.

Mohli by ste nám povedať niečo o ďalšej z kľúčových otázok Nežnej revolúcie – o výmene nomenklatúrnych kádrov v roku 1990?

Táto téma je už roky tabu. Preto najprv pár pripomienok. Komunistická moc sa neopierala iba o formálnu deklaráciu článku 4 Ústavy. Nik z nás nebol naivný hlupák, aby sme si mysleli, že samotným zrušením ústavného článku sa zmení aj prax moci komunistov. Reálna komunistická dominancia stála na vedúcich kádrioch. Všade bola komunistická nomenklatúra – vo vedení podnikov, súdov, škôl, inštitúcií. Nomenklatúra, to bolo to zlaté srdce, ktoré nosil komunistický drak v hrudi, a ktoré sa nijako nezmenilo formálnym zrušením článku 4 Ústavy ČSSR. Vďaka takému článku nebola v ústave celé 50. roky a sotva kto by chcel tvrdiť, že vtedy tu nebol komunistický diktát. On sa realizoval cez nomenklatúru, dnes by sa povedalo – cez straníckych nominantov. Išlo až o cca 300 000 nomenklatúrnych vedúcich pozícií. Na otázke udržania, alebo odbúrania nomenklatúry KSČ stála odpoveď o predčasnom skončení, alebo o dokončení revolúcie. Oni nás dovtedy kádrali, riadili, zabráňovali nám ich kontrolovať alebo nedajbož kritizovať. Nomenklatúra bol štát v štáte. Na historickú porážku tejto reálnej komunistickej moci čakali všetci poškodení, čo ich normalizačná nomenklatúra vyhodila z práce po roku 1968, deti, čo pre rodičov nedoštudovali vysoké školy, veriaci, čo nezapreli, ale žili s mizernými platmi ako občania druhej kategórie...

Hnutie VPN mienilo podporovať legálnu a demokratickú obmenu komunistickej nomenklatúry. Vypracovali sme pravidlá, podľa ktorých sa malo pristupovať k výmenám a v januári sa to aj začalo. Diskutovalo sa

medzi vedeniami podnikov a zamestnancami, otvorene a tolerantne. Podľa zákona o štátnom podniku sa mohlo o dôvere vedeniu hlasovať – a to aj ľudia robili. Bolo to legálne a legitímne. No v januári vývoj narazil na stanovisko Havlovho nástupcu vo vedení OF. Petr Pithart vyšiel v januári 1990 s prejavom, kde obvinil OF a VPN z represálií voči „dobrým komunistom“ na pracoviskách. Prevzal a nahlas potvrdil najhoršie obvinenia, ktorými nás častovali komunisti. Tam zaznela slávna fráza „*slyším trávu rásť*“, podľa ktorej neskôr tento jeho prejav vošiel do dejín. Po tomto Pithartovom útoku bolo pre VPN ťažko udržiavať líniu vytlačenia komunistickej strany. Ale nevzdali sme to. Nechceli sme žiť v krajine, v ktorej by aj po slobodných voľbách ovládali hospodársku štruktúru, ale aj školskú, súdnu alebo vedeckú sféru – dominantne kádre komunistickej strany. Bolo by to veľkým rizikom – obzvlášť v krajine, kde všetky noviny vydávala komunistická strana. Televízia a rozhlas boli priamo mediálnymi orgánmi ÚV KSS. Od poľovníctva a rybárstva cez prokuratúru až po filateliu – komunistická strana pokrývala svojimi kádrami všetky riadiace posty. Ale Pithart sa na to díval inými očami – nie komunistická nomenklatúra, ale my sme vraj boli v neprávě.

VPN sa po Pithartovom prejave stala terčom ofenzívy slovenských (komunistických) médií, ktoré pochopili, že v Prahe sa veci otočili v prospech KSČ, zatiaľ čo v Bratislave nejaká VPN trvá na revolučnej paradigme novembra 1989. Presne takto hodnotí tú situáciu aj historik Suk v knihe *Labyrintem revoluce*. V priebehu januára OF poskytlo KSČ takú transfúziu, ktorá predurčila neskorší zánik oboch revolučných hnutí. Ešte to isté leto začali komunistickí riaditelia prepúšťať bývalých členov štrajkových výborov z novembra 1989. Začínala nezamestnanosť a ktorý komunistický riaditeľ by chcel vyhodiť svojich? Vyhadzova-

li tých druhých – buričov z VPN, čo si pamätali, ako kto hovoril a ako konal, kým ešte nebolo vyhraté. Od leta 1990 sa začalo na Slovensku naplňovať, že revolúcia síce vyhrala a založila nové pomery, tie ale budú riadiť a úžitok brať komunisti, z ktorých sa medzičasom stali často tí najdravší kapitalisti.

Aké bolo politické pôsobenie VPN na jar 1990, predovšetkým vzťahy vo vnútri hnutia a formovanie frakcií?

To je ťažká otázka, ku ktorej by sa zišli analýzy z historických archívov VPN. Navonok sa existencia frakcií vo vedení VPN samotnými ich členmi popiera. Preto je málo osobných svedectiev. Výskum z archívu VPN neprebehol, lebo práve členovia spomínanej frakcie zabezpečili, že archív VPN ostal takmer 20 rokov absolútne nedostupným, podnes nie je skatalogizovaný.

Rámčovo sa však tie vzťahy opísať dajú: od januára 1990 sa voči pôvodnej revolučnej paradigme stavali ľudia z vnútra KV VPN, a to tí, čo pôvodne uvažovali o tzv. dojednanej revolúcii (na stretnutiach u Jána Langoša, počas prvého týždňa demonštrácií), resp. tí, čo boli v minulosti spojení s KSČ. Pre viacerých členov vedenia VPN bol totiž revolučný vývoj nevitným prekvením, boli nastavení skôr na vylepšenie socializmu. Podporovalo ich aj vedenie OF, ktoré na konci decembra opustilo revolučnú paradigmu (tajná dohoda Havel – Čalfa).¹¹² Nech to znie akokoľvek absurdne, je faktom, že vo vnútri vedenia VPN vznikla frakcia za zrušenie revolučnej agendy VPN.

Vo februári 1990 ma členovia tejto frakcie vyzvali „zastaviť revolúciu“, čo som, pochopiteľne, odmietol. Keďže „zastavovatelia revolúcie“ vedeli, že v členstve VPN prevláda vôľa pokračovať v dekomunizácii štátu, nemohli s tými požiadavkami vyjsť verejne. Preto ma frakcia verejne nekritizovala, ani sa ma nepokúsila odstrániť z vedenia VPN prostredníctvom

112 SUK, J.: Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990). Praha 2003, s. 225 – 227; ONDRUŠ, V.: Atentát na Nežnú revolúciu. Bratislava 2009, s. 52 – 54.

bežnej, demokratickej súťaže. Časť z nich sa vo februári 1990 rozhodla dosiahnuť zmenu vedenia VPN aj za cenu, že budú potajme spolupracovať s našimi politickými odporcami. Začali ich tajné schôdzky s predstaviteľmi ohrozenej nomenklatúry bývalého režimu (Milan Čič, Rudolf Schuster, Marian Čalfa), ba aj s politikmi KSS – na tému zastavenia revolúcie. O možnostiach využiť k tomu kompromitačné metódy ŠtB diskutovali potajme niektorí moji kolegovia z vedenia VPN s reaktivovanými príslušníkmi ŠtB (Viliam Ciklamini¹¹³, Jaroslav Svěchota¹¹⁴). Neskôr, v marci 1990, sa delili o nezákonne získané informácie ŠtB s vtedajším ministrom vnútra SR,¹¹⁵ Vladimírom Mečiarom.¹¹⁶ Zrejme už vtedy, v marci 1990, sa začali plány na vyvolanie a následné sfalšovanie lustrácií kandidátky VPN. S odstupom rokov som presvedčený, že do tejto intrigy neboli zasvätení viacerí, než 2 – 3 ľudia z kolektívu KV VPN, ďalší im ale naleteli. Uverili, že lustrátorom ide o čistotu kandidátky a že obvineným predložia dôkazy ich viny, alebo im aspoň ukážu príslušné zväzky ŠtB. Kľúčom k ich mocenskému úspechu bola podpora z federálneho centra, najmä z federálneho ministerstva vnútra. To však sledovalo ešte iný cieľ, a totiž podriaďiť VPN pod dominanciu OF... Mysleli si, že tak stabilizujú svoju moc.

Ako ste vnímali lustračnú aféru v predvečer volieb 1990?

Hoci tu bolo veľa podozrivých okolností – závery, ku ktorým oné podozrivé okolnosti poukazovali, boli také neuveriteľné, že som ich v roku 1990 odmietal. Až neskôršie činy po-

Ján Budaj počas volebnej kampane v roku 1990 (Foto: Ján Lörincz)

litikov, ktorí zodpovedali za lustrácie VPN, ma postupne presvedčili, že skutočne došlo k rozsiahlemu zneužitiu moci. Trvalo dlhých 17 rokov kým boli v Čechách publikované dôkazy, že do lustrácií kandidátok robil v roku 1990 minister vnútra Richard Sacher nezákonné zásahy. Podstatou zásahov bolo, že kandidátky neboli prelustrované tak, ako ministromi prikazovalo uznesenie FV ČSFR z mája 1990. V skutočnosti minister tajným rozkazom (z 2. apríla 1990) znemožnil už vopred lustrácie prezidenta Havla a desiatok ďalších politicky spriaznených kandidátov do volieb 1990. Bez jeho tajného zásahu by lustráciami neprešli mnohí budúci poslanci, ministri, ani prezident Havel. Naopak – z politických pohnútok boli niektorí politici, medzi nimi aj ja, z utajeného režimu vyňatí a obvinení zo spolupráce s ŠtB, hoci minister Sacher si bol vedomý, že bez dôkazov.¹¹⁷

Vtedy, v roku 1990, som bol presvedčený, že sa všetko čoskoro vyšetrí. Sľúbil mi to prezident Václav Havel. Sľúbilo mi to hnutie VPN, ktoré sa k vyšetrovaniu a rehabilitácii nevinných zaviazalo uznesením snehu v júni 1990. Ani jedno, ani druhé sa však nikdy nenaplnilo (ba ani len nezačalo naplňať). Spisy ŠtB ostali v rukách federálneho ministerstva vnútra a hojne sa politicky zneužívali, až do zániku spoločného štátu. Keď sa a o 14 rokov neskôr archívy ŠtB konečne sprístupnili, ukázalo sa, že niektoré evidencie boli sfalšované, a mnohé dokumenty odcudzené, napr. aj tými politikmi, ktorí za ich ochranu a bezpečnosť niesli zodpovednosť po roku 1989. Som presvedčený, že ÚPN by sa mal výskumnícky zaoberať aj touto „posmrtnou“ etapou pôsobenia ŠtB... prinajmenej aj preto, že úzko súvisí so vznikom ÚPN.

Ďakujeme za rozhovor.

¹¹³ Viliam Ciklamini (1932), spravodajský dôstojník ŠtB z 50. a 60. rokov, v roku 1990 námestník federálneho ministra vnútra.

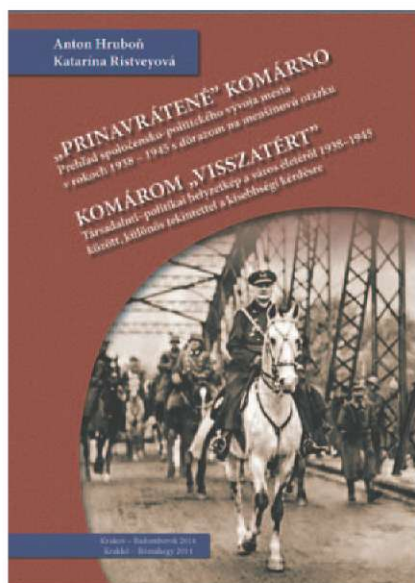
¹¹⁴ Jaroslav Svěchota (1941 – 2004), spravodajský dôstojník ŠtB zo 60. rokov. V 90. rokoch pôsobil ako riaditeľ kontrarozvedky v Slovenskej informačnej službe, neskôr ako námestník riaditeľa SIS.

¹¹⁵ Kam sa podel Budajov spis? SME, 11. 6. 2005.

¹¹⁶ Vladimír Mečiar (1942), právnik a politik, minister vnútra slovenskej vlády (1990), neskôr predseda slovenskej vlády 1990 – 1991 a aj vlády samostatného Slovenska v rokoch 1992 – 1994 a 1994 – 1998, predseda HZDS (1991 – 2012).

¹¹⁷ Viac informácií k lustračnej afére pozri: ŽÁČEK, P.: „Sachergate“: První lustrační aféra. Nesnáze postkomunistické elity (nejen) se svazky Státní bezpečnosti. In: Paměť a dějiny, roč. 2007, č. 1, s. 50 – 81. Na Slovensku sa téme venoval bývalý predstaviteľ VPN Vladimír Ondruš, pozri: ONDRUŠ, V.: Atentát na Nežnú revolúciu. Bratislava 2009.

ANTON HRUBOŇ,
KATARÍNA RISTVEYOVÁ

**„PRINAVRÁTENÉ“ KOMÁRNO.
PREHLAD SPOLOČENSKO-
POLITICKÉHO VÝVOJA
MESTA V ROKOCH 1938 – 1945
S DÔRAZOM NA MENŠINOVÚ
OTÁZKU**

**KOMÁROM „VISSZATÉRT”.
TÁRSADALMI – POLITAKAI
HELYZETKÉP A VÁROS
ÉLETRŐL 1938–1945 KÖZÖTT,
KÜLÖNÖS TEKINETETTEL
A KISEBSÉGI KÉRDÉSRE**

Krakov – Ružomberok 2014, 128 s.

Dvojica mladých historikov Anton Hruboň a Katarína Ristveyová sa rozhodli spracovať podnes málo objasnenú problematiku života na území južného Slovenska, ktoré sa po Viedenskej arbitráži 2. novembra 1938 dostalo na šesť rokov do horthyovského Maďarska. V publikácii sa rozhodli ponúknuť „základný prehľad spoločensko-politického vývoja s dôrazom na aspekty, ktoré sú zaujímavé i z hľadiska slovenských dejín.“ (s. 6) Autori si zvolili pre publikáciu dvojazyčný text, čím ju sprístupnili slovenským i maďarským čitateľom. V tomto prípade by mohli byť príkla-

dom aj pre viacerých historikov, ktorí sa téme slovensko-maďarských vzťahov venujú, a svoje monografie zásadne vydávajú len v jednej jazykovej mutácii.

V prvej kapitole s názvom „Komárno a Viedenská arbitráž“ sa autori zamerali na obdobie tesne pred a po Viedenskej arbitráži, ktorá bola pre drvivú väčšinu obyvateľstva Komárna zadost'učinením a odplatou za tzv. Trianonskú traumu. Na základe hlásení česko-slovenských bezpečnostných orgánov (napr. Štátneho policajného úradu v Komárne) publikácia poukazuje na iredentistické prejavy, ktoré boli pre Komárno typické počas celého trvania Československej republiky (ČSR), ale v druhej polovici roku 1938 ich krivka prudko vzrástla. Komárno sa v tom čase zahalilo do maďarských štátnych farieb, kedy sa maďarské zástavy, transparenty a podobizne maďarských politikov objavovali na mnohých miestach. Ľudia sa zapájali do pouličných sprievodov, pričom požadovali okamžité pripojenie Komárna k Maďarsku v duchu myšlienky „Všetko späť!“ Štátne úrady museli konštatovať, že táto činnosť pôsobila demoralizujúco na úradníkov, vojsko, žandárov a taktiež na obyvateľov slovenskej a českej národnosti, ktorí vždy v Komárne tvorili menšinu.

Kapitola prináša podrobný obraz o situácii v meste po vyhlásení Viedenskej arbitráže. Dňa 6. novembra 1938 obyvatelia Komárna privítali Miklósa Horthyho na čele „osloboditeľských“ vojsk, ktorý sa postavil pred sochu generála Klapku a predniesol svoj príhovor. Obyvateľstvo prevolávalo na slávu Hitlerovi a Mussolinimu, ospevovalo maďarsko-poľské spojenectvo a dožadovalo sa spoločnej hranice medzi oboma krajinami. Miestne periodikum *Komáromi Lapok* prinášalo články, ktoré útočili proti všetkému, čo pripomínalo bývalú ČSR. „Ironicky sa lúčili so symbolmi česko-slovenskej štátnosti – so sochami Štefánika, Sokolom, Baťom, so slovenskými názvami obcí...“ (s. 17) Maďarskí menšinoví politici sa po arbitráži predhánali v zásluhách na uchovávaní maďarského rázu mesta počas „českej okupácie“ ako radi zdôrazňovali.

Ďalšia kapitola s názvom „Od revízie po nemeckú okupáciu“ sa zaoberá najmä postojom maďarskej štátnej moci k nemaďarskému obyvateľstvu, ktoré zostalo po arbitráži v Komárne (Slováci, Česi, Židia, Rómovia), tiež politickou situáciou a ilegálnym hnutím, ktoré vytvárali najmä členovia zakázanej komunistickej strany. Po arbitráži sa veľká väčšina Slovákov a Čechov odťahovala z Komárna do Česko-Slovenska, čo potvrdilo aj maďarské sčítanie obyvateľstva z decembra 1938, kedy v Komárne bolo už len 1,9 percenta Slovákov, čo bolo dokonca nižšie číslo ako pri sčítaní obyvateľstva v roku 1910 počas vrcholiacej maďarizácie v Uhorsku. Ako už autori naznačujú, odchod týchto obyvateľov sa dial pod dojmom nevraživej atmosféry vytvorenej časťou miestneho obyvateľstva, ale najmä zo strany teroristických oddielov szabadsapatok, ktoré boli vyzbrojované zo skladov maďarskej armády. Keď sa poškodení sťažovali maďarským úradom, zväčša ich odbili slovami, že to nie je v ich kompetencii a majú možnosť opustiť mesto, samozrejme zabudli dodať, že zväčša bez majetku, ktorý museli vlastníci odpredať za zlomok ceny alebo prepadol v prospech maďarského štátu. Hlavnými nepriateľmi boli najmä bývalí legionári a príslušníci žandárstva. Aj autori publikácie opisujú prípad istého legionára, ktorého zadržali budapešťianski detektívi. Tí ho vypočúvali a neštítali sa ani fyzického násillia, čo legionár opísal neskôr, potom ako sa dostal na územie Slovenska: „Povedali mi, aby som povedal, koľko Maďarov som zabil... Odpovedal som žiadneho. Potom štyria vzali pelendrek a začali ma biť po rukách a nohách. [...] Potom som sa musel vyzuť, priniesli vedro so studenou vodou, do ktorého som sa musel postaviť a vo vode stáť pol hodiny. Musel som v nej mať aj ruky.“ (s. 21)

V tomto období možno badať počiatky perzekúcie Židov a Rómov v Maďarsku, čo sa samozrejme nevyhlo ani Komárnu. Autori v tejto časti vyvracajú tradovaný mýtus, ktorý z Maďarska urobil oázu pre židovské obyvateľstvo a predkladajú množstvo nariadení a zákonov, ktoré maďarská vláda namierila

proti Židom. Išlo najmä o tri protizidovské zákony, ktoré obmedzovali obyvateľstvo židovského pôvodu vo sfére verejného a súkromného života. Na druhej strane je treba povedať, že Židia žili dlhé mesiace v neporovnateľne lepších podmienkach ako napríklad na Slovensku. Autori uvádzajú, že prejavy antisemitizmu v Komárne neboli nijako latentné, ale mali svoju konkrétnu podobu. Podobne sa na území Komárna postupovalo voči Rómom, ktorí sa mohli v meste pohybovať len počas stanovenej doby a proti kočovným Rómom žandári pravidelne robili razie.

Tretia kapitola „Od nemeckej okupácie po koniec vojny“ opisuje koniec horthyovského režimu v Maďarsku a tragédiu maďarských Židov, ktorá sa bytostne dotkla aj Komárna. Situácia sa permanentne zhoršovala minimálne od roku 1943, najmä však s približovaním sa sovietskych vojsk k hraniciam Maďarska. Horthy sa pokúsil prostredníctvom ministerského predsedu Miklósa Kállaya o vystúpenie z vojny, no skôr ako sa to mohlo udiat, nemecké vojská okupovali územie Maďarska, čo prinieslo skazu najmä židovskému obyvateľstvu. Autori uvádzajú, že v Komárne koncom marca 1944 zavreli všetky židovské obchody, Židia museli nosiť žltú Dávidovu hviezdu a onedlho v severnej časti mesta zriadili geto, v ktorom žilo približne 2000 osôb. Tam čakali na cestu do táborov smrti. Transporty vypravili z Komárna 12. a 15. júna 1944, čím židovská komunita v meste zanikla. Po vojne sa do svojich domovov vrátilo len 248 komárňanských Židov. Autori prinášajú informácie aj o vzťahu miestneho maďarského obyvateľstva k perzekvovaným spoluobčanom: „Nevyvráteným faktom je, že počet tých, čo sa vôbec pokúsili alebo chceli pomôcť je mizivý. Ľudia nakazení rasovou nenávisťou, nič nerobiac sledovali tragédiu svojich spoluobčanov, dokonca boli aj takí, čo len čakali, aby na opustené majetky deportovaných a ponížených ľudí skočili ako zdochlinári.“ (s. 44)

Komárno ešte len čakalo najtragickejšie obdobie v novodobých dejinách, ktoré sa viaže k vláde Strany šípových krížov Ferenc Szálasiho, po Horthy-

ho abdikácii v októbri 1944. Autori publikácie vyčíslili, že len v Komárne počas vlády Nyílašovcov prišlo o život približne 600 obyvateľov mesta a blízkeho okolia. Nyílašovci sa zamerali na odporcov režimu, ktorých v komárňanskom prístave po zavraždení hodili do zamrznutého Dunaja, v ktorom vysekali otvory. Komárna sa taktiež dotklo bombardovanie a bojové akcie medzi nemeckými vojskami a Sovietmi. Mesto bolo napokon oslobodené 30. marca 1945. Podľa autorov koniec šesťročného obdobia, počas ktorého súčasťou Maďarska bolo aj Komárno bolo skutočným oslobodením. „S pribúdajúcimi mesiacmi existencie v rámci Maďarského kráľovstva si čoraz viac obyvateľov vari až na tých najpresvedčivejších prívržencov veľkouchorskej idey uvedomovalo, že pripojenie mesta k ‚materskej krajine‘ na jeseň 1938 bolo jednoznačne krokom späť.“ (s. 47)

V poslednej kapitole „Spravodlivé hranice?“ sa autori zamýšľajú nad tým, ako obyvatelia Komárna vnímali zásadné zmeny hraníc, najmä v roku 1918, 1938 a následne v roku 1945. Vyslovujú myšlienku, že pre historika je veľmi ťažké vysloviť, ako tieto mocenské rozhodnutia prijali obyvatelia, keďže v tej dobe sa nerobili žiadne prieskumy mienky, aj keď máme hlásenia úradov, ktoré čiastočne reflektujú aj túto problematiku. Na druhej strane pre mocenské rozhodnutia nemajú pocity obyvateľstva prakticky žiadnu váhu. Tak to bolo odvtedy, odkedy existujú štátne útvary ako také, čo určite nie je novum 20. storočia.

V závere autori konštatujú, že výskum dejín južného Slovenska v rokoch 1938 – 1945 si vyžaduje veľa mravčej práce a v interpretácii celého obdobia zo slovenskej ako aj z maďarskej strany veľký nadhľad a asertivitu. „Cesta k vyváženému pohľadu na spoločné dejiny nevedie cez naduté ‚pronárodné‘ hodnotiace kritériá jednej či druhej strany, ale cez univerzálnejšie meradlá. Ako sa režim správal ku svojim novým občanom? Našli v ňom očakávané možnosti slobodnej realizácie, v politickej, kultúrnej, hospodárskej a iných oblastiach? Prechovával ku všetkým rovnaký postoj alebo z niektorých vlastnými mo-

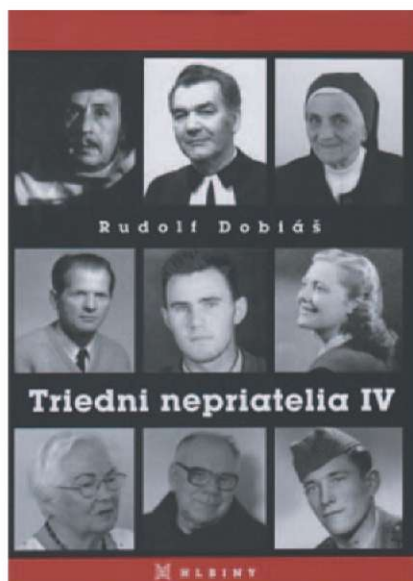
censkými mechanizmami vytvoril masu občanov druhej kategórie?“ (s. 54)

Pozitívne treba hodnotiť, že autori si dali námaľu a zhromaždili materiály nielen zo slovenských, resp. českých archívov, ale vychádzali aj z materiálov Maďarského národného archívu v Budapešti, čo v obdobných regionálnych publikáciách často chýba. Niektoré sú dokonca len kompilátmi starších monografií, štúdií a novinových článkov. I keď kniha pôsobí čo do rozsahu skromnejším dojmom, prináša ucelený pohľad na vybrané aspekty vývoja mesta Komárno v rokoch 1938 – 1945 a možno ju odporučiť všetkým, ktorých zaujíma problematika slovensko-maďarských vzťahov. Vo svetle tohto zistenia hodnotíme publikáciu ako veľmi vydarenú.

Na druhej strane však treba povedať, že autori mohli posunúť kvalitu monografie ešte vyššie a to prostredníctvom výskumu metódou Oral history, čo sa v regionálnych dejinách 20. storočia (a nielen v nich) priamo žiada. Zachytením posledných žijúcich pamätníkov by objasnili niektoré nezodpovedané otázky. Konfrontácia výpovedí nielen medzi pamätníkmi, ale aj s oficiálnymi dokumentmi by obohatila knihu o rozmer každodennosti. Autori okrem toho opomenuli v publikácii využiť hodnotný zdroj informácií v podobe maďarskej vojenskej publikácie *Felvidékünk – Honvédségünk*, ktorá podrobne zachytáva udalosti v Komárne počas bilaterálnych rokovaní slovenskej a maďarskej komisie vo veci odstúpenia časti územia južného Slovenska. Ako je už známe, rokovania nepriniesli žiadny výsledok, čo napokon viedlo k Viedenskej arbitráži 2. novembra 1938. Autor (maďarský novinár), opísal nálady a situáciu v meste, v ktorom v tomto období vrcholila maďarská irendenta. Na pochopenie tria- nonskej traumy a jej hlbokého zakorenenia v maďarskej spoločnosti mohli autori siahnuť po knihe maďarského historika Miklósa Zeidlera, ktorý túto tému spracoval na veľmi vysokej úrovni. Publikácia zaujímavo vykresľuje boj za myšlienku, ktorej nosnou témou bola „idea revizionizmu“, čiže „restitutio ad integrum“ – obnova Uhorska.

Ján Mitáč

RUDOLF DOBIÁŠ

TRIEDNI NEPRIATELIA IV

Prešov 2013, 416 s.

Dňa 29. apríla 2014 sa v Bratislave a 28. mája 2014 v Trenčíne konala prezentácia knihy *Triedni nepriatelia IV*, ktorú vydalo vydavateľstvo Michala Vaška v Prešove na konci roku 2013 pre Konfederáciu politických väzňov Slovenska. Ide v poradí už o štvrtú knihu z rovnomennej série a jej vydanie inicioval Rudolf Dobiáš a KVPS. Kniha je podobne ako predošlé, svedectvom o brutalite komunistického režimu a mozaikou príbehov o politických väzňoch v rokoch totality, svedkoch a trpiteľoch pre vieru, o občianskom odpore a vzburách a o boji za slobodu a demokraciu. Knihu zostavil politický väzeň a spisovateľ Rudolf Dobiáš, ktorý je nositeľom Pribinovho kríža II. triedy za mimoriadne celoživotné úsilie pri obrane demokracie, ľudských práv a náboženských slobôd.

Svedectvá o dôvodoch odsúdenia, prenasledovania a väznenia (väčšinou dlhoročného) napísali buď sami politickí väzni, ich príbuzní, alebo niekto z ich okolia, prípadne historici. Autorom niektorých príbehov je i sám

zostavovateľ knihy. Vo väčšine to nie sú spisovatelia, ktorí by boli vyškolení na túto činnosť, ale ide o jednoduchých ľudí, ktorých kvalifikoval ich ťažký život a vernosť pravde a pre poučenie iných boli ochotní sa o svoje ťažké životné osudy podeliť.

Štvrtá, tentoraz červená kniha, sa dostala do rúk verejnosti v jarných mesiacoch tohto roka, tretia – zelená vyšla v roku 2010, druhá – fialová v roku 2007 a prvá modrá pred desiatimi rokmi. Prvá, tretia a štvrtá kniha majú vyše 400 strán, druhá cez 330 strán. Spolu tvoria asi 300 krátkych príbehov rozličných osôb a niekoľkých udalostí, za ktorými sú tisíce rokov utrpenia prežitého vo väzeniach, PTP či vyhnanstve. Jednotlivé príbehy sú vhodne doplnené čiernobielymi fotografiami. Ide len o popísanie malej časti väznených a perzekvovaných v rokoch 1945 – 1989, o malú kvapku z mora utrpenia, bolesti a ťažkých životných osudov ľudí v režime, ktorý potláčal a obmedzoval základné ľudské práva a osobné slobody človeka. Vtedy desaťtisíce našich spoluobčanov trpeli len pre vernosť svojej viere alebo pravde, pretože sa nechceli vzdať svojho majetku, alebo len preto, že boli pre niekoho podozriví a túžili po slobode.

Je to cenné svedectvo o živote a hrdinstve v zložitej dobe, ako pre súčasnosť, tak i pre budúce generácie. Len preto, že neboli ochotní zraďiť a zaprieť Boha, ani človeka a boli verní pravde, po vykonštruovaných obvineniach a nespravodlivých súdnych procesoch ich postihli dlhoročné tresty väzenia v ťažkých podmienkach, v pracovných táboroch, vyhnanstvách. Paradoxom je, že ani v súčasnosti sa o tom veľa nehovorí, sú odsúvaní na vedľajšiu koľaj v spoločnosti, málokto je ochotný ich počúvať a oni s tichosťou, s akou niesli svoje utrpenie sa spomedzi nás vytrácajú a do večnosti si odnášajú s prežitým utrpením i svoje spomienky. V rokoch totality sa o utrpení vo väzniciach veľa nehovorilo ani v rodinách, pretože im to systém zakazoval a aby nenastali nové komplikácie radšej sa mlčalo, pretože aj steny mali uši.

Knihy sa píše o všeličom, ale toto sú knihy o živote a o hrdinoch, o ich príbehoch, pre ktoré boli súdení a väznení za mrežami väzníc totalitných režimov. Mozaika životných osudov hrdinov ľudskosti a svedkov viery. Ľudia rozličných povolání i vzdelania, muži i ženy, najviac kňazi a rehoľníci, biskupi, katolíci i evanjelici, roľníci, robotníci, náboženskí aktivisti – laici, učitelia i vysokoškolskí, vedci, osobnosti z oblasti kultúry, vojaci,... ktorých utrpenie sa neskončilo prepustením na slobodu po skončení celej dĺžky trestu alebo po amnestii, ale mali ťažkosti i pri zaradení sa do bežného života, lebo označenie „nepriateľ štátu“ išlo s nimi a nikde sa nemohli zamestnať vo svojej profesii, ťažko si hľadali prácu aj v robotníckych profesiách. Mnohí sa k svojej dovtedajšej práci už nikdy nemohli vrátiť, ani robiť to, čo vyštudovali. Mnohí kňazi už nikdy nemohli verejne pôsobiť, a tak im zostali len tie najťažšie zamestnania, a tým ich utrpenie pokračovalo aj po ukončení väzenia. Roky prežité vo väzniciach zanechali následky na ich zdravotnom stave, mnohí v ich dôsledku predčasne zomreli, a niektorí zomreli ešte vo väzeniach.

Každý diel knihy *Triedni nepriatelia* má menný register, ktorý umožňuje v knihe ľahko vyhľadávať jednotlivé osobnosti, orientovať sa a spájať osudy viacerých jednotlivcov do spoločných procesov a skupín.

Ide o skutočne reprezentačné dielo obsahom i formou, i vďaka vydavateľstvu VMV Prešov za jeho tlač, realizáciu obálky a pevnej väzby, encyklopedického charakteru, ktoré by malo byť povinným čítaním pre univerzitných študentov a nemalo by chýbať v žiadnej štátnej, obecnej a cirkevnej knižnici, aby bolo dostupné každému, kto má snahu poznať pravdu o rokoch „budovania socializmu a svetlých zajtrajškov“. Ťažko z knihy niečo vyberať. Treba ju zobrať do rúk a čítať. Vďaka jej rozsahu i hĺbke to môže byť na niekoľko mesiacov veľmi poučné čítanie o živote a jeho podstatných hodnotách.

Ludovít Košík

SPOMIENKA NA RÓMSKY HOLOKAUST

Pamätný deň rómskeho holokaustu si svet pripomína z iniciatívy poľských Rómov a medzinárodných rómskych organizácií každoročne 2. augusta. Na Slovensku si jeho 70. výročie pripome-

nuli pod gesciou splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity Petra Polláka 1. augusta 2014 slávnostnou sv. omšou v Dóme sv. Martina v Bratislave, ale aj 2. augusta 2014 spomienkovým podujatím v Múzeu SNP v Banskej Bystrici. Pamätný deň rómskeho holokaustu je príležitosťou pripomenúť

si udalosti, ktoré sa odohrali v noci z 2. na 3. augusta v roku 1944, kedy pri likvidácii koncentračného tábora pre Rómov v Osvienčime Brezinke zahynulo takmer 3000 rómskych mužov, žien a detí. Na bohoslužbe v Bratislave sa zúčastnil aj predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák.

MEDZINÁRODNÉ KOLOKVIUM K 25. VÝROČIU PANEURÓPSKEHO PIKNIKU

Pri príležitosti 25. výročia tzv. Paneurópskeho pikniku na rakúsko-maďarskej hranici pri Šoprone (1989) sa 13. augusta 2014 konalo vo Viedni

medzinárodné vedecké kolokvium, na ktorom sa zúčastnil aj predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák. Podujatie sa uskutočnilo pod gesciou Inštitútu Ludwiga Boltzmann a jeho riaditeľa Stefana Karnera, s ktorým ÚPN rozvíja spoluprácu. Popri prednášateľoch z radov zástupcov Diplomatickej akadémie

vo Viedni a veľvyslanectiev Nemcka a Maďarska v Rakúsku, so svojou prednáškou vystúpila aj slovenská historička Dr. Beáta Katrebová-Blehová. V príspevkoch sa prednášajúci venovali hodnoteniu obdobia, ktoré predchádzalo konaniu pikniku, ale aj tomu, čo po ňom nasledovalo.

ÚPN NA SPOMIENKACH K VÝROČIU OKUPÁCIE ČESKOSLOVENSKA V ROKU 1968

Účasťou na spomienkových podujatiach venovaných výročiu okupácie bývalého Československa vojskami členských štátov Varšavskej zmluvy v auguste 1968 si zamestnanci ÚPN na

čele s predsedom Správnej rady ÚPN Ondrejom Krajňákom, spolu s verejnosťou, pripomenuli jeden z historických medzníkov našich novodobých dejín. Dňa 21. augusta 2014 si v Bratislave na Šafárikovom námestí zástupcovia ÚPN pod vedením Eduarda Stana a v prítomnosti rektora Univerzity Komenského Karola Mičietu, poslancov NR SR, zástupcov miestnych samo-

správ a širokej verejnosti uctili pamiatku obetí, ktoré pred 46 rokmi zahynuli v dôsledku vpádu vojsk Varšavskej zmluvy. V ten istý deň si v Poprade na Námestí sv. Egídia občania uctili pamiatku Jozefa Bonka a ďalších, ktorí zahynuli počas okupácie Československa sovietskymi vojskami. Prítomným sa prihovril aj predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák.

V LEOPOLDOVE SI UCTILI PAMIATKU VÄZNENÝCH ZA KOMUNIZMU

Dňa 23. augusta 2014 sa v Ústave na výkon trestu odňatia slobody a Ústave na výkon väzby v Leopoldove uskutočnila už tradičná pietna spomienka na nespravodlivo a protiprávne väzených komunistickým režimom, ktorú už roky organizuje Konfederácia politických väzňov Slovenska. Program sa

začal v miestnom farskom Kostole svätého Ignáca pontifikálnou sv. omšou, ktorú celebroval trnavský arcibiskup Mons. Ján Orosch. Po svätej omši zástupcovia politického, kultúrneho a duchovného života, medzi ktorými bol aj predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák, položili vence pri pamätnej tabuli umiestnenej pri západnej bráne ÚVTOS a ÚVV v Leopoldove. Počas pietneho aktu sa prítomným popri Ondrejovi Krajňákovi prihovrili aj

zástupcovia Konfederácie politických väzňov na Slovensku a v Čechách, Ministerstva obrany Slovenskej republiky, Zboru väzenskej a justičnej stráže a ďalší. Spomienková slávnosť pokračovala panychídou a modlitbami na bývalom väzenskom cintoríne pri hrobe neznámeho politického väzňa, ktoré viedli väzenskí kapláni z ÚVTOS a ÚVV Leopoldov a okolitých väzňov z Nitry, Hrnčiaroviec nad Parnou a Bratislavy.

ÚPN NA OSLAVÁCH VÝROČIA SNP V BANSKEJ BYSTRICI I V BRATISLAVE

Pri príležitosti 70. výročia Slovenského národného povstania sa v Banskej Bystrici 29. augusta 2014 zišli na celoštátnych oslavách okrem širokej verejnosti aj predstavitelia politické-

ho, verejného, kultúrneho a spoločenského života zo Slovenska a zahraničia. V areáli Múzea SNP najskôr položili vence najvyšší predstavitelia štátu a hostia zo zahraničia a po nich aj zástupcovia vládnych a štátnych inštitúcií, zástupcovia Zväzu protifašistických bojovníkov, Ozbrojených síl SR a mnohí ďalší, vrátane zástupcov

Ústavu pamäti národa pod vedením predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka. Dňa 27. augusta 2014 sa pri tejto príležitosti uskutočnilo zhromaždenie spojené s kladením vencov aj na Námestí SNP v Bratislave, kde Ondrej Krajňák tiež v mene pracovníkov Ústavu pamäti národa položil veniec k pamätníku SNP.

DELEGÁCIA MINISTERSTVA ĽUDSKÝCH PRÁV IRACKEJ REPUBLIKY OPÄŤ V ÚPN

Pod gesciou Slovenskej agentúry pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu a riadiaceho výboru programu Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky CETIR – Centrum pre odovzdávanie skúseností z integrácie a re-

foriem sa v dňoch 25. – 26. augusta 2014 uskutočnila pracovná návšteva pracovníkov Ministerstva ľudských práv Irackej republiky na Slovensku. V rámci programu zavítali opäť aj do Ústavu pamäti národa. Vďaka pracovníkom ústavu mali možnosť načerpať odborné skúsenosti pre svoju prácu v Iraku. Na pôde ÚPN ich privítal predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák. Po archíve Ústavu pamäti

národa ich sprevádzal jeho riaditeľ Ľubomír Ďurina. Samotná študijná návšteva nadväzovala na návštevu ministra ľudských práv Irackej republiky Mohameda Shyaa Al-Sudaniho na Slovensku v auguste 2013. V závere návštevy členovia delegácie pozitívne ohodnotili program študijnej návštevy na Slovensku, zvlášť v Ústave pamäti národa a vyjadrili záujem o pokračovanie spolupráce.

HISTORICI ÚPN NA ODBORNÝCH SEMINÁROCH K 70. VÝROČIU SNP

August tohto roku sa niesol predovšetkým v znamení osláv 70. výročia SNP. Okrem spoločenských osláv bolo zorganizovaných aj viacero odborných či osvetových podujatí k výročiu tejto historickej udalosti.

Pracovník sekcie vedeckého výskumu ÚPN M. Lacko bol pozvaný na odborný seminár s názvom „70. výročie SNP v Starej Ľubovni“. Organizovalo ho Mesto Stará Ľubovňa a Múzeum v Starej Ľubovni dňa 29. augusta 2014. Seminár sa konal v reprezentatívnych, vynovených priestoroch výstavnej siene staroľubovnianskeho hradu. Program odbornej prednáškovej časti organizátori tematicky rozdelili do troch celkov: „Slovenské národné povstanie – základné črty“ (Martin

Lacko), „SNP a okres Stará Ľubovňa“ (Michal Murcko, Prešov), „Rok 1944 na území severného Spiša“ (Eduard Laincz, Múzeum Stará Ľubovňa). Prvá, odborná časť osláv sa konala za účasti primátora mesta, predstaviteľov múzea, zástupcov Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov a ďalších mestských či regionálnych ustanovizní i viacerých záujemcov z radov učiteľov alebo mladšej generácie inteligencie. Nastolenie závažných otázok v referáte o príčinách a okolnostiach SNP vyvolalo pomerne živý záujem i diskusiu publika, vrátane primátora mesta. Po skončení odbornej časti nasledoval pietny akt kladenia vencov na nádvorí Ľubovnianskeho hradu.

Druhým odborným podujatím, na ktoré boli pozvaní historici ÚPN M. Lacko a T. Klubert bol odborný seminár pod názvom „SNP na hornej Nitre očami historikov a pamätníkov“.

Organizovalo ho Hornonitrianske múzeum v Prievidzi dňa 12. septembra 2014. Celodenné podujatie organizátori rozdelili do dvoch blokov. Prvý blok (od 11. do 13. hod.) bol koncipovaný pre študentov vybraných stredných škôl, druhý (od 16. do 18. hod.) pre širšiu verejnosť. V oboch blokoch odzneli prednášky „Slovenská štátnosť a odboj na hornej Nitre“ (M. Lacko), „Priebeh bojov SNP na hornej Nitre“ (Tomáš Klubert) a „Z menej známych dejín partizánskeho odboja na hornej Nitre“ (Martin Vitko, Filozofická fakulta MU Brno). Prednášky historikov boli sprevádzané nielen obrazovým materiálom, ale boli doplnené či konfrontované so stanoviskami pamätníkov historických udalostí a učiteľov dejepisu.

Je potešiteľné, že na oboch podujatiach sa zúčastnili aj zástupcovia médií, čím sa informácie o podujatiach mohli dostať aj medzi širšiu verejnosť.

ROKOVANIE S VEĽVYSLANCOM IRACKEJ REPUBLIKY O POKRAČOVANÍ SPOLUPRÁCE S ÚPN

Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák spolu s riaditeľom Sekcie dokumentácie Marianom Gulom navštívili 4. septembra 2014 veľvyslanectvo Irackej republiky na Slovensku v Bratislave. Počas rokovania s veľvyslancom Mohamedom Hakiemom Al-Robaiee zhodnotili výsledky diskusie pracovní-

kov ÚPN s pracovníkmi Ministerstva pre ľudské práva Irackej republiky, ktoré na pôde ústavu zorganizovalo Centrum pre odovzdávanie skúseností z integrácie a reforiem (CETIR) v rámci ich pracovnej návštevy na Slovensku. V rámci rozhovorov veľvyslanec Al-Robaiee oboznámil zástupcov ÚPN s aktuálnou politickou a vojenskou situáciou v Iraku, s dosiahnutými výsledkami v oblasti vyrovnávania sa s obdobím totalitného režimu. Nevyhol sa ani otázkam zachovávanía práv

menšín, predovšetkým kresťanov a jezuitov. Ondrej Krajňák zdôraznil povinnosť ÚPN podľa zákona spolupracovať so zahraničnými inštitúciami, ktoré sa zaoberajú vyrovnávaním sa s totalitnými režimami. Pretože kresťania na Slovensku boli za totalitného komunistického režimu jednou z najviac prenasledovaných skupín, občania sa zaujímajú ako sú dodržiavané práva kresťanov i v ďalších krajinách. Na záver rokovania sa obe strany dohodli o ďalšej spolupráci.

EXPRES SLOBODY NA RAKÚSKO-SLOVENSKEJ HRANICI ZAŽIL NEČAKANÚ DRÁMU

Vo večerných hodinách 7. septembra 2014 zažili pasažieri medzinárodného Expressu slobody idúcom po trase z Gdanska cez Bratislavu, Budapešť, Temešvár, Prahu a Berlín na slovensko-rakúskom hraničnom priechode Berg nečakanú drámu v podobe zákroku komunistickej Pohraničnej stráže a Colnej správy, ktorá na prechode kontrolovala, prehliadala a zaistovala ľudí, ktorí sa snažili prekročiť našu štátnu hranicu. Nešlo však o skutočnosť, ale len o ukážku toho, čo sa na hraniciach vtedajšieho socialistického a kapitalistického bloku počas existencie Železnej opony odohrávalo veľmi často. Vernú inscenáciu prechodu Železnej opony na hraničnom priechode Berg pri Bratislave pripravila rekonštrukčná skupina Klubu histórie polície, armády a silových zložiek.

Tak privítali na Slovensku účastníkov medzinárodnej kampane organizovanej Európskou sieťou Pamäť a Solidarita (European Network Remembrance and Solidarity), v rámci ktorej 20 mladých historikov, novinárov a umelcov cestuje po stopách prelomového roku 1989 po viacerých európskych krajinách. Cestujúci Expressu slobody sa na druhý deň 8. septembra 2014 ocitli v Bratislave na Námestí SNP na miestach, kde sa rúcal komunizmus v bývalom Československu. V Poľskom inštitúte ich privítal predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák príhovorom, v ktorom im poprial úspešnú realizáciu kampane a bohaté reflexie aj zo Slovenska, ktoré neskôr použijú vo svojich prácach. Popri prezentácii dobových fotografií dokumentujúcich tému Nežnej revolúcie na Slovensku, od autora Jána Lörincza, sa mladí historici stretli aj s jedným z tribúnov Nežnej revolúcie Jánom Budajom, ktorý im priblížil udalosti roka 1989.

V podvečerných hodinách absolvovali cestujúci Expressu slobody pôvodom z Nemecka, Českej republiky, Poľska, Slovenska, Rumunska, Ukrajiny, Kostariky, Maďarska, Moldavska a Veľkej Británie workshop s umelcom

Michalom Murínom a stretnutie s poprednými slovenskými výtvarníkmi Rudolfom Sikorom, Jozefom Jankovičom a Miroslavom Cipárom v bratislavskej Umelke, kde v roku 1989 spomenutí umelci pomáhali zakladať hnutie Verejnosť proti násiliu. Vypočuli si ich svedectvá a hodnotenia obdobia neslobody, ale aj udalostí súvisiacich s Nežnou revolúciou a zmenami, ktoré

sa u nás udiali po páde komunizmu. Z nich zvlášť rezonovala myšlienka Rudolfa Sikoru: „*Bol som slobodný napriek neslobode.*“ Cestujúci Expressu slobody opustili Slovensko a odcestovali do Prahy s množstvom dojmov, informácií a pohľadov, ktoré im umožnia porovnať rozdielnosť ciest stredoeurópskych národov k slobode a demokracii.

Zákrok komunistickej Pohraničnej stráže a Colnej správy proti účastníkom Expressu slobody na hraničnom priechode Berg pri Bratislave (Foto: Pavol Prok)

Účastníci Expressu slobody (Foto: Pavol Prok)

V Poľskom inštitúte privítal účastníkov predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák (Foto: Pavol Prok)

V ŠINTAVE SLÁVNOSTNE POMENOVALI NÁMESTIE SILVESTRA KRČMÉRYHO A VLADIMÍRA JUKLA

V obci Šintava 10. septembra 2014 slávnostne pomenovali miestne námestie po Silvestrovi Krčméryho a Vladimírovi Juklovi, osobnostiach katolíckeho disentu a protikomunistického odboja. Na slávnosti sa popri predstaviteľoch obce vedených starostom Miroslavom Holičkom, zúčastnili aj zástupcovia miestnej a územnej samosprávy – podpredsedovia Národnej rady SR Ján Figeľ a Erika Jurinová, trnavský arcibiskup Mons. Ján Orosch, bratislavský pomocný biskup Mons. Jozef Hal'ko a predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák. Nechýbali ani členovia bývalého katolíckeho disentu Ján Čarnogurský, Mons. Ladislav Stromček, František Mikloško, Daniel Bédi, Ján Šimulčík, Evžen Valovič, či Albín Maslaňák a ďalší hostia. Počas slávnostného zhromaždenia pri farskom Kostole sv. Martina odzneli príhovory starostu obce, trnavského arcibiskupa, podpredsedu Národnej rady SR a predsedu Správnej rady ÚPN. Všetci svorne spomínali na život a dielo Silvestra Krčméryho a Vladimíra Jukla, a vyjadrili obdiv a poďakovanie vedeniu obce za významný čin, ktorým sa Šintava stala prvou a zatiaľ jedinou obcou na Slovensku, ktorá bude mať námestie nesúce meno oboch „generálov“ tajnej cirkvi. Zároveň sa prečítal aj pozdravný list prezidenta SR Andreja Kisku. Zhromaždenie vyvrcholilo slávnostným odhalením a požehnaním tabule označujúcej námestie, ktoré vykonali Mons. Ján Orosch a starosta obce Miroslav Holička.

Po skončení slávnostnej časti pokračoval program v miestnom pastoračnom centre vedeckou konferenciou organizovanou Ústavom pamäti národa o živote a diele Vladimíra Jukla a Silvestra Krčméryho. Prednášajúcimi boli prítomní členovia bývalého katolíckeho disentu. Obom osobnostiam bola v tom čase venovaná aj hodina vyučovania v miestnej Základnej škole. Slávnostný deň v Šintave sa skončil

v miestnom farskom Kostole sv. Martina podvečernou sv. omšou a následnou verejnou projekciou dokumentárneho

filmu o živote a diele Silvestra Krčméryho a Vladimíra Jukla a diskusiou s prítomnými hosťami.

Slávnostné pomenovanie námestia S. Krčméryho a V. Jukla v Šintave (Foto: Karol Dubovan)

ÚPN NAVŠTÍVILI PREDSTAVITELIA PARTNERSKÉHO ÚSTR Z ČESKEJ REPUBLIKY

Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák so svojimi spolupracovníkmi privítal 11. septembra 2014 na pôde ústavu delegáciu predstaviteľov partnerského Ústavu pro studium totalitních režimů z Českej republiky vedenú jej riaditeľom Zdeňkom Hazdrom a riaditeľkou Archívu bezpečnostních složek Světlanou Ptáčníkovou. Dôvodom ich pracovnej návštevy bolo medzi iným aj riešenie delimitácie archívnych dokumentov bývalej ŠtB, ktoré sa dotýkajú občanov SR a zostali na území Českej republiky, ale aj zintenzívnenie spolupráce na vedecko-výskumných a vzdelávacích projektoch dokumentujúcich obdobie neslobody a zločiny nacizmu a komunizmu. V rámci dvojstranných rozhovorov boli následne dohodnuté aj spôsoby bezproblémového poskytovania informácií a dokumentov

Z rokovaní predstaviteľov ÚPN a ÚSTR (Foto: Štefan Badura)

z archívov oboch inštitúcií a delimitácie, ktorú je potrebné realizovať tak, aby sa do Archívu ÚPN dostalo všetko to, čo na základe medzivládnych dohôd malo byť poskytnuté zo strany Českej republiky už v minulosti. Zodpovední pracovníci ÚPN v oblasti výskumu,

osvetu a vzdelávania si so svojimi partnermi z ÚSTR na samostatnom rokovaní vymenili informácie a posúdili možnosti spolupráce na vzdelávacích projektoch v rámci programu Európa pre občanov, ktoré ponúkli ich partneri z ÚSTR

SPOMIENKA NA ANTONA NEUWIRTHA

V Ivanke pri Dunaji sa 21. septembra 2014 uskutočnila spomienková slávnosť pri príležitosti 10. výročia úmrtia lekára, politického väzňa a poslanca parlamentu Antona Neuwirtha. Kultúrno-spomienkovú slávnosť organizovalo Kolégium Antona Neuwirtha v spolupráci so Spoločenstvom Ladislava Hanusa, organizáciou Fórum života, Konfederáciou politických väzňov Slovenska a Združením kresťanských seniorov Slovenska. Popri najbližšej rodine vedenej dcérou a poslankyňou Európskeho parlamentu Annou Zábořskou sa na nej zúčastnili aj podpredseda NR SR Ján Figel', bývalý disident Ján Čarnogurský, predseda Konfederácie politických väzňov Slovenska Anton Srholec, spisovateľ Rudolf Dobias a ďalší významní hostia. Súčasťou programu bola aj sv. omša celebrovaná Jánom Ďačekom SJ. V sídle Kolégia Antona Neuwirtha postupne zazneli príhovory hostí, medziiným aj predse-

du Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka. V príhovore priblížil jeho osobnosť z pohľadu človeka, ktorý zažil na vlastnej koži útrapy oboch totalitných

režimov. Slávnosť spestrili hudobné vystúpenia v podaní študentov kolégia či čítanie z novoobjaveného Neuwirthovho denníka.

Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák sa prihovára účastníkom spomienkovej slávnosti pri príležitosti 10. výročia úmrtia Antona Neuwirtha (Foto: Tibor Ujlacký)

ODHALENIE PAMÄTNÍKA ANDREJOVI HLINKOVI V NITRE

Pri príležitosti 150. výročia narodenia Andreja Hlinku sa 23. septembra 2014 uskutočnilo slávnostné odhalenie jeho pamätníka v Nitre. Na slávnosti sa ako oficiálni hostia zúčastnili podpredseda NR SR Ján Figel', primátor mesta Nitra Jozef Dvonč, nitriansky sídelný biskup Mons. Viliam Judák, predseda Nitrianskeho VÚC Milan Belica, predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák, predseda Matice slovenskej Marián Tkáč, predstavitelia mestskej a územnej samosprávy, Nitrianskeho

biskupstva, Matice slovenskej, historici a široká verejnosť. Po príhovoroch hostí, ktorí ocenili mimoriadny význam osobnosti A. Hlinku pre Slovensko, odhalili primátor mesta Dvonč, diecézny biskup Judák a predseda Matice Slovenskej Tkáč ako nositelia myšlienky a iniciátori postavenia pamätníka bronzovú tabuľu s reliéfom A. Hlinku a úryvkom z textu jeho prejavu, ktorý zaznel na Pribinových slávnostiach v Nitre v roku 1933. Autorom diela umiestneného na žulovom podstavci je akademický sochár Milan Marciňa.

Slávnosti predchádzala vedecká konferencia historikov, teológov i zá-

ujemcov o Hlinkov život a dielo, ktorá sa predpoludním uskutočnila v aule Kňazského seminára sv. Gorazda a organizovalo ju mesto Nitra, Nitrianske biskupstvo a Matica slovenská. Prednášajúci historici – R. Letz, M. Ďurica, Mons. Judák a P. Mulík sa vo svojich prednáškach venovali dielu Andreja Hlinku ako významného kňaza, národovca, politika, publicistu, prekladateľa a signatára Martinskej deklarácie z roku 1918. Hovorili o význame jeho osobnosti v slovenských dejinách, o jeho katolíckom a sociálnom učení i o jeho kontaktoch s nitrianskym biskupom Karolom Kmeťkom.

DISKUSNÝ VEČER V KOŠICIACH O POVSTANÍ A OKUPÁCII

Ústav pamäti národa a Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, v spolu-

práci s Verejnou knižnicou Jána Bocatia v Košiciach, kultúrnym zariadením Košického samosprávneho kraja v rámci cyklu Diskusné večery Ústavu pamäti národa a katedry histórie 23. septembra 2014 usporiadal besedu na tému

„Povstanie a okupácia. Slovensko v rokoch 1944 – 1945“. O tejto téme s prítomnými účastníkmi odborne diskutovali doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. z Katedry histórie FF UPJŠ v Košiciach a Ondrej Podolec, PhD. z ÚPN.

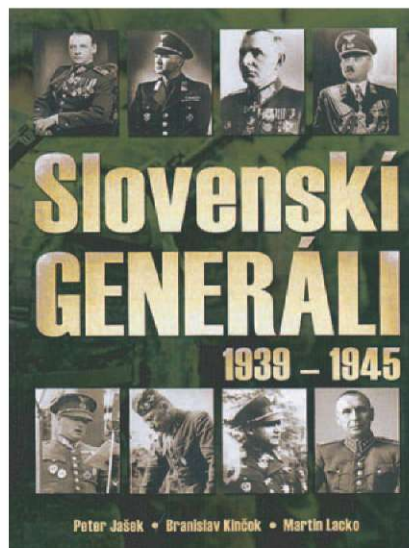
DISKUSNÝ VEČER V BRATISLAVE NA TÉMU „JOZEF TISO A SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE“

ÚPN v rámci cyklu Diskusné večery Ústavu pamäti národa zorganizoval 26. septembra 2014 besedu na tému „Jozef Tiso a Slovenské národné

povstanie“. S prítomnými účastníkmi odborne diskutovali PhDr. Anton Hrnko, CSc. z Ministerstva obrany SR a PhDr. Tomáš Klubert, PhD. z ÚPN.

OCENENIE LITERÁRNEHO FONDU PRE HISTORIKOV Z ÚPN

Dňa 25. septembra 2014 boli v bratislavskom Zichyho paláci odovzdané ceny a prémie Literárneho fondu (LF) v oblasti vedeckej a odbornej literatúry za rok 2013. Sekcia pre vedeckú a odbornú literatúru a počítačové programy LF ocenila viac ako tri desiatky odborných publikácií, ktoré boli vydané v minulom roku. Prémiiu za vedeckú a odbornú literatúru za rok 2013 v kategórii slovníková a encyklopedická literatúra získala aj monografia *Slovenskí generáli 1939 – 1945*, ktorej autormi sú historici ÚPN –

Peter Jašek, Branislav Kinčok a Martin Lacko.

Kniha vyšla v renomovanom českom Ottovom nakladateľstve v Prahe. Mapuje životy a osudy všetkých ôsmich slovenských generálov Slovenskej republiky – Rudolfa Viesta, Ferdinanda Čatloša, Alexandra Čunderlíka, Antona Pulanicha, Augustína Malára, Jozefa Turanca, Štefana Jurecha i najmenej známeho generála žandárstva Timothea Ištoka. Kolektívne životopisné dielo predstavuje nielen zmapovanie ich jednotlivých osudov, ale poukazuje aj na likvidáciu slovenských elít, ktorá sa začala v období rokov 1944 – 1948.

RUDOL FIBY, PAMÄTÁME

Skutočnú hĺbku straty ľudí, ktorých sme mali radi, často zistíme až potom, keď odídu. Uvedomíme si, koľko slov zostalo ešte nevypovedaných. Tak to bolo aj u Rudolfa Fibyho. V decembri 2012 ho postihla mozgová príhoda, ktorá mu obmedzila komunikáciu a pripútala ho na lôžko. Ráno 9. októbra 2014 sme sa dozvedeli, že odišiel do večnosti, do „domu svojho Otca, kráľa vesmíru“ ako hovorieval: „*Ani oko nevidelo ani ucho nepočulo, ani do ľudského srdca nevstúpilo, čo Kráľ pripravil tým, ktorí Ho milujú. Skôr ako som sa ja, človek zmohol na lásku, predišiel ma Boh-Kráľ. Som fascinovaný Jeho kráľovstvom.*“

Rudolf Fiby sa narodil v Nitre (4. 4. 1946). Maturoval v Banskej Bystrici (1964), promoval v odbore matematika na Prírodovedeckej fakulte UK Bratislava (1969), pedagogické vzdelanie si doplnil na filozofickej fakulte, titul RNDr. získal v odbore algebra a teória čísiel. Pôsobil na Katedre geometrie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Pracoval v Ústave technickej kybernetiky SAV v Bratislave na projektoch umelej inteligencie (1975 – 1992) a vo firme Apex v Košiciach ako metodik-programátor (1993 – 2012). Po Novembri 1989 prednášal aj na Fakulte baníctva, ekológie, riadenia a geotechnológií Technickej univerzity v Košiciach sociálnu etiku. Podieľal sa aj na tvorbe štatútu Komisie pre rodiny pri Konferencii biskupov Slovenska.

Cesta Fibyho k osobnej viere bola vyvrcholením jeho poctivého hľadania pravdy, podľa zásady, kto hľadá, ten nájde. Keď prišiel študovať do Bratislavy, chcel si urobiť jasno vo svetonázorových otázkach. Študoval marxistickú literatúru, hľadal riešenia aj cez jogu. V poslednom ročníku štúdia si požičal od spolužiaka Evanjelium a pri jeho čítaní povedal: „*Ak existuješ a toto je pravda, prosím, daj mi to spoznať.*“ Jeho prosba bola splnená, o čom vypovedá aj text na jeho náhrobnom kameni: „*Viem komu som uveril.*“ Ako

sám spomína: „*Počas Silvestra 1969 ma zaradili strážiť vojenský priestor. Okolo neho boli zasnežené polia, po ktorých sa preháňal silný vietor. Mal sa začať rok 1970 a ja som si kládol otázku, ako mám ísť v ňom ďalej. Pod vplyvom konverzie a spoznania Božieho slova som povedal o polnoci Bohu: „Dávam sa Ti celkom k dispozícii.“ On moje slová vzal úplne vážne.*“ (Šimulčík, Ján: *Zápas o nádej*. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2000, s. 69.) Pokračoval v prehľbovaní vedomostí tajným štúdiom filozofie aj teológie, čo vyústilo do tajnej vysviacky za kňaza v Krakove (12. 2. 1978).

Úzko spolupracoval so Silvestrom Krčmárom, Vladimírom Juklom a biskupom Jánom Chryzostomom Korcom – významnými osobnosťami – piliermi skrytej cirkvi na Slovensku. Po návrate z väzenia, po komunistických represáliách po roku 1968 – v čase normalizácie, ako aj po ukončení II. vatikánskeho koncilu, sa hľadali nové spôsoby ako žiť kresťanstvo v nových podmienkach. Spolu so Silvom Krčmárom a Vladom Juklom založili Komunitu aktuálnych služieb, neskôr nazvanú Spoločenstvo Fatima (SF) 29. augusta 1974 (na deň sviatku mučeníckej smrti Jána Krstiteľa, ktorý sa stal aj patrónom SF). V čase priprav Sviečkovej manifestácie Spoločenstvo Fatima koordinovalo širokú sieť činností podzemnej cirkvi. Práve vďaka slovám Rudolfa Fibyho „*Sviečku a chuť mám.*“ nastalo rozhodnutie, že do manifestácie sa zapoja širšie spoločenstvá. „*Bez aktívneho podielu Spoločenstva Fatima by sa manifestácia určite nebola uskutočnila.*“ – povedal František Mikloško.

Rudko pôsobil v kolektíve v ústraní, nerozprával veľa, ale keď hovoril, vyjadřil podstatu problému, po vážnejších diskusiách povzbudzoval k odvahe a rozhodnosti. Mal vynikajúcu pamäť, v spoločenstve ho povzbudzovali „*pamäť nech nám povie, čo vie.*“ Bol ochotný radiť aj odborne, ale snažil sa, aby druhí sami v sebe objavili vnútornú

schopnosť byť tvorivými a samostatnými. Mal osobitný zmysel pre humor. Bol solidárny s druhými, vedel sa ich zastáť. Keď komunisti chceli prepustiť jeho kolegu zo zamestnania ako otca rodiny za to, že prihlásil deti na náboženstvo, išiel za nadriadenými a povedal, že aj jeho nech prepustia, lebo ak by on mal deti, tiež by ich prihlásil na náboženstvo. Osobitne sa zaujímal o sociálne učenie cirkvi, ktoré aj prednášal a zaslúžil sa aj o obnovenie Združenia kresťanských robotníkov a zamestnancov, ktorého sa stal aj predsedom (1. 5. 1997).

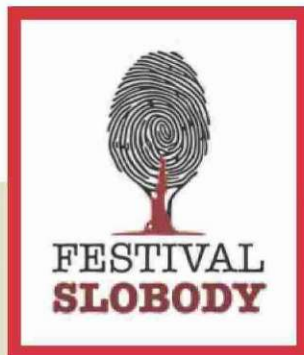
V košickom Kostole Kráľovnej pokoja 15. októbra 2014 celebroidal zádušnú svätú omšu za Rudolfa Fibyho košický pomocný biskup Stanislav Stolárik spoločne s grécko-katolíckym biskupom Milanom Chauturom, predstaveným SF Danielom Bédym, nitrianskym generálnym vikárom Petrom Brodekom, desiatkami kňazov a stovkami prítomných veriacich. Mons. Stolárik v homílii vyzdvihol príklad obety, utrpenia a ochrany života, a tiež službu „*verných služobníkov, ktorí si plnia svoje poslanie.*“ Pohrebné obrady pokračovali na mestskom cintoríne v Košiciach.

Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák v rozlúčkovom prejave poukázal na obetavosť a odvahu Rudolfa Fibyho, ktorý bol spoluorganizátorom Sviečkovej manifestácie v roku 1988 v Bratislave, podieľal sa aj na prenášaní náboženskej literatúry, rozmnožoval samizdaty. Za ÚPN vyjadril Rudolfovi Fibymu uznanie za jeho zápas v presadzovaní ľudských a kresťanských hodnôt.

Pavol Hric, riaditeľ spoločnosti Apex povedal: „*Rudova životná cesta bola jedinečná. Skúsenosť zo sveta profánnej práce v čase totality mali stovky kňazov, ale po Nežnej revolúcii si túto cestu uchoval možno jediný. Určite to stojí za zamyslenie a či je v tom aj jeho odkaz, to ukáže budúcnosť.*“ Rudko, bol si nám dobrým príkladom a naďalej ním zostávaš.

Stanislav Labjak

FESTIVAL SLOBODY

Ústav pamäti národa pozýva všetkých záujemcov na Festival Slobody, ktorý sa uskutoční v Bratislave v dňoch 12. – 16. novembra 2014.

V poradí IV. ročník festivalu prinesie množstvo zaujímavých filmov, diskusií, divadelné predstavenie či oceňovanie osobností, ktoré sa podieľali na boji proti totalite. Festival Slobody sa tento rok rozšíri aj do regiónov ako jednodňová filmová prehliadka, spojená s diskusiami, výstavami a iným zaujímavým programom. Koncom novembra sa bude konať v mestách Nitra, Ružomberok a Košice.

Bližšie informácie na:

www.festivalslobody.sk

SÚDNY PROCES S EURÓPOU

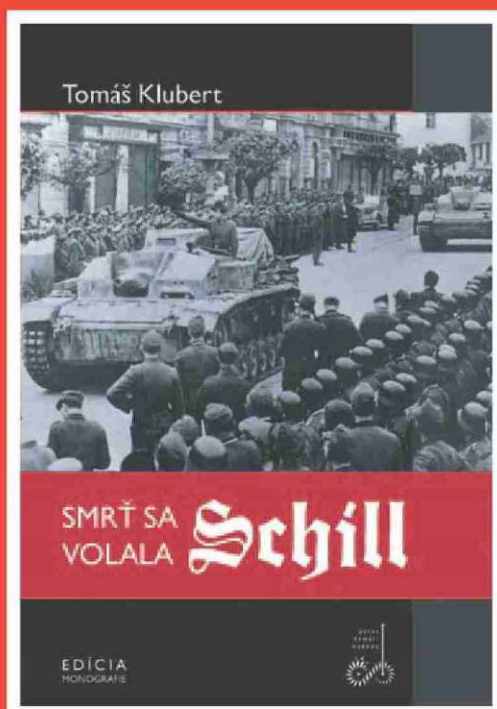
V rámci Festivalu Slobody 2014 uvedie česká umelecká skupina OLDstars, združujúca študentov a absolventov umeleckých škôl, svoju autorskú úpravu hry nemeckého dramatika Petra Weissa Die Ermittlung – Pojednávanie (Přelíčení). Táto dokumentárna dráma o procese s veliteľmi vyhladzovacieho tábora v Osvienčime sa pokúša rekonštruovať príčiny genocídy a zločinov proti ľudskosti. Inscenácia mala premiéru vo februári 2014 v klubovom priestore H2O v Prahe v rámci medzinárodného festivalu proti totalite Mene Tekel.

Weiss/Magdová/Smyczek: Pojednávanie (Přelíčení)
„Prežili sme tábor, ale tábor trvá ďalej...”

Úprava a dramaturgická koncepcia: Marcela Magdová
Výtvarné riešenie: Anička Hrušková
Produkcia: Ester Peterová
Režia: Petr Smyczek

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2014
ISBN 978-80-89335-69-5

SMŘ SA VOLALA SCHILL

Tomáš Klubert

V edícii monografie vydal ÚPN pri príležitosti 70. výročia Slovenského národného povstania vôbec prvú publikáciu o pôsobení vojenského útvaru nemeckej okupačnej moci na našom území. Bojová skupina „Schill“ vznikla na sklonku augusta 1944 ako improvizovaná jednotka v Protektoráte Čechy a Morava. Po presune na Slovensko sa jej príslušníci zapojili do odzbrojenia bratislavskej posádky a v priebehu troch týždňov vytlačili povstalecké vojská z horného Ponitria. Následne útokom z južného smeru rozvrátili dovtedy úspešnú obranu Turca a po prielome do údolia rieky Hron dobyli Žarnovicu, Svätý Kríž nad Hronom, Banskú Štiavnicu a Krupinu. Ich ťaženie bolo zavŕšené v dňoch 26. – 27. októbra 1944, keď ako prví vstúpili do hlavných povstaleckých centier – Zvolena a Banskej Bystrice. Súčasťou publikácie sú prepisy dobových dokumentov, tabuľky s prehľadom vojenských hodností, technicko-taktickými parametrami zbraní a motorových vozidiel a obrazová príloha.